SUZANA CARMEN DUMITRESCU

COORDONAREA PRIN JONCȚIUNE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

Scanned with OKEN Scanner

SUZANA CARMEN DUMITRESCU

COORDONAREA PRIN JONCȚIUNE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI, 1979

Scanned with OKEN Scanner

COPERTA DE NICOLAE CORNELIU

Redactor: Marica PIETREANU
Tehnoredactor: Ana SABĂU

Coli de tipar: 22,50 Tirajul: 15.100 ex.
Bun de tipar: 20.VIII.1979.

Tiparul executat sub comanda
nr. 2654 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Cuvînt înainte 9
Prefață 11
Bibliografie selectivă 15

1. INTRODUCERE 27

2. INVENTARUL ELEMENTELOR CONJUNCȚIONALE COORDONATOARE 35

2.1. Conjuncții copulative 35
2.2. Conjuncții disjunctive 58
2.3. Conjuncții adversative 77
2.4. Conjuncții conclusive 99

3. COORDONAREA LA NIVELUL PROPOZIȚIEI 110

3.1. Raportul copulativ 111

3.1.1. Subiecte 111
3.1.2. Atribute adjectivale 118
3.1.3. Atribute substantivale în genitiv 126
3.1.4. Atribute substantivale prepoziționale 128
3.1.5. Complemente directe 132
3.1.6. Complemente indirecte 138
3.1.7. Complemente circumstanțiale de loc 144
3.1.8. Complemente circumstanțiale de timp 151
3.1.9. Complemente circumstanțiale de mod 154
3.1.10. Complemente circumstanțiale sociative 159
3.1.11. Predicative suplimentare 162
3.1.12. Nume predicative 166

3.2. Nonidentitate sintactico-morfologică 173

3.2.1. Atribut adjectival — atribut substantival prepozițional 173
3.2.2. Atribut adjectival — atribut adverbial 174
3.2.3. Atribut pronominal — atribut substantival prepozițional 174
3.2.4. Complement direct — complement circumstanțial de mod 174
3.2.5. Complement indirect — complement circumstanțial de mod.... 174
3.2.6. Complement indirect — complement circumstanțial de loc 175
3.2.7. Complement circumstanțial de mod — complement circumstanțial de loc 175

Scanned with OKEN Scanner

3.2.8. Complement circumstanțial de loc — complement indirect 175
3.2.9. Complement circumstanțial de loc — complement de agent 175
3.2.10. Complement circumstanțial de loc — complement circumstanțial de mod 176
3.2.11. Complement circumstanțial de loc — complement circumstanțial de timp 177
3.2.12. Complement circumstanțial de timp — complement circumstanțial de mod 177
3.2.13. Complement circumstanțial de timp — complement circumstanțial de loc 178

3.3. Raportul disjunctiv 179

3.3.1. Subiecte 179
3.3.2. Atribute adjectivale 182
3.3.3. Atribute substantivale prepoziționale 183
3.3.4. Complemente directe 186
3.3.5. Complemente indirecte 189
3.3.6. Complemente circumstanțiale de loc 191
3.3.7. Complemente circumstanțiale de timp 194
3.3.8. Complemente circumstanțiale de mod 196
3.3.9. Nume predicative 198

3.4. Nonidentitate sintactico-morfologică 201

3.4.1. Atribut adjectival — atribut substantival prepozițional 201
3.4.2. Complement circumstanțial de mod — complement indirect 201

3.5. Raportul adversativ 203

Raportul adversativ de gradul I 203

3.5.1. Subiecte 203
3.5.2. Atribute adjectivale 203
3.5.3. Complemente directe 204
3.5.4. Complemente indirecte 205
3.5.5. Complemente circumstanțiale de loc 207
3.5.6. Nume predicative 208

Raportul adversativ de gradul al II-lea 209

3.5.7. Atribute adjectivale 209
3.5.8. Complemente indirecte 212
3.5.9. Complemente circumstanțiale de loc 213
3.5.10. Nume predicative 213

Raportul adversativ de gradul al III-lea 215

3.5.11. Subiecte 215
3.5.12. Atribute adjectivale 216
3.5.13. Complemente directe 217
3.5.14. Complemente indirecte 220
3.5.15. Complemente circumstanțiale de loc 222

Scanned with OKEN Scanner

3.5.16. Complemente circumstanțiale de mod 224
3.5.17. Nume predicative 225

3.6. **Nonidentitate sintactico-morfologică** 227

3.6.1. Atribut adjectival — atribut substantival prepozițional 227
3.6.2. Atribut substantival prepozițional — atribut adjectival 228
3.6.3. Atribut substantival prepozițional — atribut pronominal 228
3.6.4. Atribut pronominal — atribut substantival în genitiv 229
3.6.5. Complement circumstanțial de timp — complement circumstanțial de mod 229
3.6.6. Complement circumstanțial de loc — complement indirect 229

3.7. **Raportul conclusiv** 230

3.7.1. Atribute adjectivale 230
3.7.2. Atribute substantivale prepoziționale 230
3.7.3. Complemente circumstanțiale de timp 231
3.7.4. Complemente circumstanțiale de mod 231
3.7.5. Nume predicative 231

4. **COORDONAREA LA NIVELUL FRAZEI** 232

4.1. **Raportul copulativ** 232

4.1.1. Propoziții principale 233
4.1.2. Propoziții subiective 248
4.1.3. Propoziții predicative 252
4.1.4. Propoziții atributive 255
4.1.5. Propoziții completive directe 260
4.1.6. Propoziții completive indirecte 265
4.1.7. Propoziții circumstanțiale de timp 268
4.1.8. Propoziții circumstanțiale de cauză 272
4.1.9. Propoziții circumstanțiale de scop 277
4.1.10. Propoziții circumstanțiale condiționale 280

4.2. **Nonidentitate sintactico-morfologică** 286

4.2.1. Subiectivă — circumstanțială de mod 286
4.2.2. Subiectivă — circumstanțială de mod — completivă indirectă — circumstanțială de cauză 287
4.2.3. Completivă directă — circumstanțială de mod 287
4.2.4. Completivă directă — circumstanțială instrumentală 287
4.2.5. Circumstanțială de loc — circumstanțială de mod 287
4.2.6. Circumstanțială de loc — circumstanțială de timp 288
4.2.7. Circumstanțială de cauză — circumstanțială de scop 288
4.2.8. Circumstanțială de scop — circumstanțială de cauză 288
4.2.9. Circumstanțială condițională — circumstanțială de cauză 288

4.3. **Raportul disjunctiv** 289

4.3.1. Propoziții principale 290
4.3.2. Propoziții subiective 295
4.3.3. Propoziții completive directe 298
4.3.4. Propoziții completive indirecte 301
4.3.5. Propoziții circumstanțiale de cauză 303

Scanned with OKEN Scanner

4.3.6. Propoziții circumstanțilae de scop 304
4.3.7. Propoziții circumstanțiale condiționale 305

4.4. **Raportul adversativ** 307

Raportul adversativ de gradul I 308

4.4.1. Propoziții principale 308
4.4.2. Propoziții subiective 314
4.4.3. Propoziții circumstanțiale de timp 315

Raportul adversativ de gradul al II-lea A 316

4.4.4. Propoziții principale 316
4.4.5. Propoziții subiective 327
4.4.6. Propoziții atributive 328
4.4.7. Propoziții completive directe 330
4.4.8. Propoziții circumstanțiale de cauză 331

Raportul adversativ de gradul al II-lea B 333

4.4.9. Propoziții principale 333

Raportul adversativ de gradul al III-lea 337

4.4.10. Propoziții principale 337
4.4.11. Propoziții completive directe 340
4.4.12. Propoziții circumstanțiale de cauză 341
4.4.13. Propoziții completive circumstanțiale de scop 343

4.5. **Nonidentitate sintactico-morfologică** 344

4.6. **Raportul conclusiv** 345

4.6.1. Propoziții principale 345
4.6.2. Propoziții completive directe 350
4.6.3. Propoziții completive indirecte 351
4.6.4. Propoziții circumstanțiale de cauză 352

5. **CONSIDERAȚII FINALE** 354

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Cartea de față este rezultatul unei munci îndelungate și serioase. Autoarea a citit un mare număr de tipărituri, din trecut și de astăzi, și din toate a scos exemple pentru a ilustra ideile pe care le expune. A cercetat în toate amănuntele elementele coordonate prin joncțiune, în propoziție și în frază, deci pe de o parte conjuncțiile, pe de altă parte părțile de propoziție și de frază. Le-a urmărit atît din punctul de vedere sincronic, cît și din cel diacronic (prin sincronie înțeleg aici raporturile stabilite în exprimarea actuală). Se vădește că unele conjuncții sînt din ce în ce mai mult folosite, iar altele, dimpotrivă, pe măsură ce trece timpul, își văd întrebuințarea redusă pînă la dispariția totală.

În general mi se pare mai ușor de studiat subordonarea decît coordonarea. Raportul între elementele coordonate cuprinde adesea mai multe nuanțe, ceea ce în cartea de față se arată cu multe exemple. Autoarea a separat cazurile unde sînt coordonate mai mult de două elemente, analizînd raporturile între acestea. Apoi, inovație în gramatică, a cercetat cu de-amănuntul diferențele de structură între elementele coordonate, arătînd că uneori ele prezintă aceleași trăsături gramaticale (gen, număr, timp etc.), alteori diferă radical între ele. Coordonarea copulativă poate cuprinde elemente nesimilare și din punct de vedere sintactic, de exemplu: plec, pentru că nu mai am ce face aici și ca să las altuia locul, *deci o cauzală e pusă în legătură cu o finală. Viitorii cercetători ai gramaticii vor găsi aici, gata adunate, exemple de toate tipurile.*

N-au fost neglijate nici problemele stilisticii literare; autoarea a avut grijă să sublinieze peste tot nuanțele exprimate prin micile diferențieri gramaticale.

Rezultă din cele arătate că lucrarea va aduce foloase pe diverse planuri.

AL. GRAUR

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Lucrarea de față își propune să cerceteze evoluția și structura raportului de coordonare prin joncțiune din limba română în varianta sa scrisă cu cele două aspecte: *literar cult* și *literar popular*.

Întrucît această analiză va privi faptele de limbă nu numai în cadrul unui secol, ci și între extremele de referință — secolul al XVI-lea — secolul al XX-lea — problemele vor fi abordate atît diacronic cît și sincronic.

Punctul de plecare îl constituie secolul al XVI-lea din care datează primele texte în limba română.

După cele cîteva *precizări teoretice* urmează *inventarul elementelor conjuncționale coordonatoare* (conjuncții, locuțiuni conjuncționale, corelative, formule corelative) ocurente în limba română.

Pentru secolul al XVI-lea există unele prezentări sistematice [1], însă subiectul menționat este analizat destul de restrîns fiindcă s-au avut în vedere toate compartimentele limbii și nu un aspect în mod deosebit.

Deși listele stabilite de autorii citați au un caracter complet, nu se poate constata un discernămînt între elementele frecvente în epocă și cele accidentale, între elementele cu perspectivă de dezvoltare și cele limitate la secolul al XVI-lea. De aceea, ar fi necesară reluarea cercetării asupra secolului al XVI-lea, în domeniul special al elementelor conjuncționale de coordonare.

În ceea ce privește secolele următoare, neexistînd nici o lucrare care să se ocupe, în mod special sau tangențial, de inventarul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale coordonatoare, vom încerca să desprindem trăsăturile specifice pe baza textelor

[1] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916 *(Introducere)*; Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, ed. Byck, București, 1961, vol. II, p. 181—185 și p. 259; Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XVI-lea — al XVII-lea*, București, 1966, p. 161 ș.u.; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 556—557; 559—560.

Scanned with OKEN Scanner

din perioadele respective. Prezenta lucrare va porni de la același principiu enunțat de Mioara Avram [1], în sensul că se va încerca pătrunderea „în dinamica sincroniei, precizînd concurența dintre diversele elemente conjuncționale în secolul al XVI-lea precum și integrarea unor inovații în limbă". Trebuie subliniat, de asemenea, că menționarea fondului de elemente conjuncționale din secolul al XVI-lea pînă în zilele noastre constituie o trăsătură statică a diacroniei.

Cît privește datarea, aceasta are un caracter relativ datorită limitelor impuse de materialul cercetat.

Pentru fiecare conjuncție coordonatoare am urmărit:

a. ce elemente unește (părți de propoziție, propoziții);

b. valorile;

c. dacă intră în formații compuse sau în alcătuirea unor locuțiuni;

d. probleme particulare (topică, forme variate, fapte stilistice);

e. originea.

În capitolul al treilea și al patrulea, discutarea elementelor coordonatoare și a raporturilor pe care le realizează acestea se face prin referire atît la nivelul propoziției cît și la nivelul frazei. Cele mai multe conjuncții se ordonează în serii de cîte două, trei sau patru elemente, caracterizate prin trăsătura comună a realizării raportului de coordonare.

Trăsăturile diferențiatoare sînt cele patru raporturi pe care le realizează: copulativ; disjunctiv; adversativ; conclusiv. Fiecare din aceste raporturi va fi analizat în subcapitole separate, pe baza selectării de fragmente din poezie sau proză cultă și populară, delimitîndu-se trei mari subdiviziuni: identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică și nonidentitate sintactico-morfologică.

Din cauza spațiului restrîns, nu am putut prezenta raportul de coordonare între toate părțile de vorbire și, corespunzător, între toate tipurile de propoziții, intenția noastră fiind de a da o imagine de ansamblu.

Despuierea exhaustivă a unui corpus de texte relativ voluminos ne-a pus la dispoziție o colecție bogată de fapte gramaticale, semantice și stilistice privind raportul de coordonare în limba română.

[1] *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

din perioadele respective. Prezenta lucrare va porni de la același principiu enunțat de Mioara Avram [1], în sensul că se va încerca pătrunderea „în dinamica sincroniei, precizînd concurența dintre diversele elemente conjuncționale în secolul al XVI-lea precum și integrarea unor inovații în limbă". Trebuie subliniat, de asemenea, că menționarea fondului de elemente conjuncționale din secolul al XVI-lea pînă în zilele noastre constituie o trăsătură statică a diacroniei.

Cît privește datarea, aceasta are un caracter relativ datorită limitelor impuse de materialul cercetat.

Pentru fiecare conjuncție coordonatoare am urmărit:

a. ce elemente unește (părți de propoziție, propoziții);

b. valorile;

c. dacă intră în formații compuse sau în alcătuirea unor locuțiuni;

d. probleme particulare (topică, forme variate, fapte stilistice);

e. originea.

În capitolul al treilea și al patrulea, discutarea elementelor coordonatoare și a raporturilor pe care le realizează acestea se face prin referire atît la nivelul propoziției cît și la nivelul frazei. Cele mai multe conjuncții se ordonează în serii de cîte două, trei sau patru elemente, caracterizate prin trăsătura comună a realizării raportului de coordonare.

Trăsăturile diferențiatoare sînt cele patru raporturi pe care le realizează: copulativ; disjunctiv; adversativ; conclusiv. Fiecare din aceste raporturi va fi analizat în subcapitole separate, pe baza selectării de fragmente din poezie sau proză cultă și populară, delimitîndu-se trei mari subdiviziuni: identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică și nonidentitate sintactico-morfologică.

Din cauza spațiului restrîns, nu am putut prezenta raportul de coordonare între toate părțile de vorbire și, corespunzător, între toate tipurile de propoziții, intenția noastră fiind de a da o imagine de ansamblu.

Despuierea exhaustivă a unui corpus de texte relativ voluminos ne-a pus la dispoziție o colecție bogată de fapte gramaticale, semantice și stilistice privind raportul de coordonare în limba română.

[1] *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

Atunci cînd citatele ne-au permis, am inserat, pe tot parcursul lucrării, observații de natură semantică și stilistică.

Lista bibliografiei tematice cuprinde două secțiuni: 1) lucrări teoretice comentate sau citate în cuprinsul cercetării noastre și 2) texte literare folosite ca sursă pentru exemple sau ca punct de reper în comentariul faptelor de limbă.

Dat fiind caracterul complex al edițiilor utilizate, precum și aspectul eterogen al citatelor, în sistemul de transcriere, s-au păstrat, în general, caracteristicile fiecărei ediții în parte.

Am utilizat uneori mai multe ediții pentru același autor, cu scopul de a evidenția deosebirile de interpretare și selectare a textului original.

Întrucît redactarea lucrării a fost încheiată în 1976, bibliografia apărută în ultimii trei ani este doar menționată fie în notele de subsol, fie în capitolul de bibliografie finală.

Pentru observațiile prețioase pe care ni le-au făcut, ținem să aducem mulțumiri acad. Alexandru Graur, care ne-a onorat și cu un *Cuvînt înainte*, precum și conf. dr. Florica Dimitrescu de la Universitatea din București.

Mulțumim tuturor celor care ne-au sprijinit în cursul definitivării textului în vederea apariției.

Autoarea

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Avram, Mioara, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție,* în *SG,* I, 1956, p. 141—164.

Avram, Mioara, *Observații asupra coordonării,* în *SG,* II, 1957, p. 151—161.

Avram, Mioara, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română,* București, 1960. (Mioara Avram, *Evcluția*).

Avram, Mioara, *În legătură cu discuția asupra „numelui predicativ circumstanțial",* în *LR,* X, nr. 6, 1961, p. 539—551.

Avram, Mioara, *Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ,* în *LR,* XVII, nr. 5, 1968, p. 468—471.

Avram, Mioara, *Particularități sintactice neromânești în diferite momente ale evoluției limbii române literare,* în *SCL,* XXVI, nr. 5, 1975, p. 459—466.

Barbu, N.I., *Sintaxa limbii române, după metoda istorico-stilistică,* București, 1943.

Beldescu, G., *Coordonarea simplă, complexă și contextuală,* în *LR,* VII, nr. 3, 1958, p. 19—38.

Bulgăr, Gh., *Despre coordonatele disjunctive,* în *CV,* III, nr. 11, 1951.

Bulgăr, Gh., *Analiza gramaticală și contextul,* în *LL,* V, 1961, p. 27—34.

Candrea, I.A. și Densusianu, Ovid, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A — putea),* București, 1907—1914 *(CADE).*

Cazacu, Boris, *Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral,* în *Studii de poetică și stilistică,* București, 1966, p. 29—37.

Cazacu, Boris, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei,* București, 1960.

Ciompec, Georgeta, Dominte, Constantin, Guțu Romalo, Valeria, Mîrza, Clement, Vasiliu, Emanuel, *Limba română contemporană,* sub conducerea acad. Ion Coteanu, vol. I, București, 1974.

Cohuț, Cornelia, Vulpe, Magdalena, *Graiul din zona „Porțile de Fier",* vol. I, *Texte, Sintaxă,* București, 1973.

Constantinescu, Gh., *Despre elementele corelative ale limbii române,* în *LL,* nr. 2, 1972, p. 19—31.

Coteanu, I., *Româna literară și problemele ei principale,* București, 1961.

Coteanu, I., Dănăilă, I., *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme. Bibliografie,* București, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

Coteanu, I., *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, 1973.

Coteanu, I., Bidu-Vrânceanu, A., *Limba română contemporană. Vocabularul*, vol. II, București, 1975.

Crașoveanu, D., *Locuțiunile conjuncționale*, în *AUT*, nr. 2, 1964, p. 263—266.

Crașoveanu, D., *Coordonare la nivel de propoziție sau la nivel de frază?*, în *LR*, XIX, nr. 4, 1970, p. 295—303.

Densusianu, Ovid, *Istoria limbii române*, ed. Byck, București, 1961, vol. II, p. 181—185, 259 (Densusianu, *ILR*).

Diaconescu, Paula, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne, partea întîia. Probleme de normare a limbii române literare moderne (1830—1880)*, București, 1974; partea a II-a, București, 1975.

Dimitrescu, Florica, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973 (Dimitrescu, *Contrib.*)

Dimitrescu Florica și colab., *Istoria limbii române*, București, 1978.

Dragomirescu, Gh. N., *Sintaxa propozițiilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă*, Brașov, 1939.

Drașoveanu, D.D., *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în *CL*, XIII, nr. 1, 1968, p. 19—32.

Drăganu, N., *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945.

Gabrea, Maria, *Probleme de teorie și analiză gramaticală*, în *LL*, VI, 1962, p. 133—148.

Gabrea, Maria, *Fenomene de stilistică sintactică în domeniul frazei*, în *LR*, XVI, nr. 5, 1967, 391—401.

Gáldi, Ladislau, *Introducere în stilistica literară a limbii române*, București, 1976.

Graur, Al., *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în *SG*, I, 1956, p. 121—139.

Graur, Al., *Evoluția limbii române*, București, 1963.

Graur, Al., *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968.

Graur, Al., *Gramatica azi*, București, 1973 (Graur, *Gram.*).

Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973 (Guțu, *Sintaxa*).

Hasdeu, Bogdan, Petriceicu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, vol. I — III, 1972—1975 (Hasdeu, *EMR*).

Iacob, Șt., *Coordonare, subordonare și logică*, în *LR*, VII, nr. 5, 1958, p. 49—56.

Iordan, Iorgu, *Gramatica limbii române*, București, 1937.

Iordan, Iorgu, *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1946.

Iordan, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. I, 1943; ed. a II-a, 1948 (Iordan, *LRA*).

Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, ed. I, București, 1954, ed. a II-a București, 1956 (Iordan, *LRC*).

Scanned with OKEN Scanner

Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967 *(Structura)*.

Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975 *(*Iordan, *Stilistica)*.

Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, București, 1978.

Ivănescu, Gheorghe, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947 (1948).

Ivănescu, G., *Gramatica și logica. Structura logică a gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în *AUT*, I, 1963, p. 259—267.

Ivănescu, G., *Gramatica și logica II. Structura gîndirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, în *AUT*, II, 1968, p. 193—219.

Mancaș, Mihaela, *Aspects de la grammaire de coordination en roumain*, în *Cahiers*, 4, 1967, p. 107—141.

Mancaș, Mihaela, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea)*, București, 1974.

Martinet, André, *Elemente de lingvistică generală*, traducere și adaptare la limba română de Paul Miclău, București, 1970.

Meillet, Antoine, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, II, Paris, 1921.

Meyer-Lübke, W., *Grammatik der Romanischen Sprachen*, vol. I—IV, Leipzig 1890—1902 *(*Meyer-Lűbke, *Grammatik)*.

Meyer-Lübke, W., *Grammaire des langues romanes*, Paris,, 1890—1906 *(*Meyer-Lűbke, *Grammaire)*.

Mitran, Mircea, *Note despre coordonare*, în *LR*, XI, nr. 5, 1962, p. 507—513.

Mutiu, Ion, *Probleme privitoare la raportul de coordonare în limba română*, în *AUT*, VI, 1968, p. 159—166.

Mutiu, Ion, *Probleme ale coordonării în limba română*. Rezumatul tezei de doctorat, Timișoara, 1973.

Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, 1965.

Pană-Dindelegan, Gabriela, *Sintaxa limbii române*, București, 1976.

Philippide, Al., *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894.

Pop, S., *Grammaire roumaine*, Berne, 1948.

Pușcariu, Sextil, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1976.

Rosetti, Al., Byck, J., *Gramatica limbii române*, București, 1945.

Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, București, 1968, *(*Rosetti, *ILR)*.

Rosetti, Al., Cazacu, Boris, Onu, Liviu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1971 (Rosetti, Cazacu, Onu, *ILRL*).

Sandfeld, Kr., Olsen, Hedvig, *Syntaxe roumaine*, vol. II, *Les groupes de mots*. Copenhaga, 1960.

Săteanu, Cornel, *Coordonarea explicativă*, în *LL*, XI, 1966, p. 378—385.

Seidel, E., *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958.

Scanned with OKEN Scanner

Slama-Cazacu, Tatiana, *Limbaj și context*, București, 1959.
Șerban, V., *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, 1964.
Șerban, Vasile, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București 1974 (Șerban, *Topica*).
Teiuș, Sabina, *Conjuncția coordonatoare și în graiurile daco-române*, în *Actele celui de-al XI-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971, p. 1489—1493.
Teiuș, Sabina, *Există coordonare conclusivă?*, în *CL*, XXII, nr. 2, 1977, p. 239—241.
Tesnière, Lucien, *Elements de syntaxe structurale*, Paris, 1966 (Tesnière, *Elements*)
Tiktin, H., *Gramatica română*. București, 1945.
Tiktin, H., *Rumänisch-Deutsches Worterbuch*, București, 1903—1925 (*TDRG*).
Tohăneanu, G.I., *Expresia artistică eminesciană*, Timișoara, 1975.
Vianu, Tudor, *Probleme ale metaforei și alte studii stilistice*, București, 1957.
Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, vol. I—II, București, 1966.
Vianu, Tudor, *Studii de stilistică*, București, 1968 (Vianu, *APR*).
Vulpe, Magdalena, *Subordonarea în frază în graiurile daco-române* (rezumatul tezei de doctorat), București, 1973.
* * * *Gramatica limbii române*, vol. I—II, București, 1963 (*GA*).
* * * *Dicționarul limbii române* (*DA*, A—B) București, 1913, *C*, București, 1940, *F—I*, București, 1934, *DLR* seria nouă *M* (fasc. 1, 2, 3, 4, 5, 6) București, 1966 (fasc. 7, 8, 9, 10), București, 1967, *N*, București, 1971, *O*, București, 1969, *P* (partea 1) București, 1972 (partea 2), București, 1974, *R*, Cluj, 1975, *Ș*, Buc urești, 1978.
* * * *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958 (*DLRM*).
* * * *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975 (*DEX*).

IZVOARE

* * * *Poezii populare ale românilor*, adunate și întocmite de Vasile Alecsandri, vol. I—II, București, 1965 (Alecsandri, *PPV*).
Alecsandri, V., *Poezii populare ale românilor*, ediție îngrijită și prefață de D. Murărașu, București, 1973 (Alecsandri, *PPM*).
Alecsandri, Vasile, *Poezii*, ediție îngrijită de G.C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, 1974 (Alecsandri, *P*).
Alecsandri, Vasile, *Chirița în Iași* sau *Două fete și-o neneacă*, ediție îngrijită de G. Pienescu, prefață de Al. Piru, vol. I. (*Comedii*), „Biblioteca pentru toți", București, 1961 (*CC*).
Alecsandri, Vasile, *Opere*, vol. IV, *Proză*, text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, 1974 (Alecsandri, *O*).
Alexandrescu, Gr., *Opere*, vol. I., *Poezii*, ediție critică, note, variante și bibliografie de I. Fischer, studiu introductiv de Silvian Iosifescu, București, 1957 (Alexandrescu, *O* I).

Scanned with OKEN Scanner

Anghel, Dimitrie, *Poezie și proză*, antologie, postfață și bibliografie de Georgeat Horodincă, text stabilit de Mihail I. Dragomirescu, București, 1972 (Anghel, *PP*).

Arghezi, Tudor, *Scrieri*, vol. I, București, 1962, vol. II—III, București, 1963 (Arghezi, *S*).

Arghezi, Tudor, *Stihuri*, Craiova, 1974 (Arghezi, *ST*).

Bacovia, G., *Poezii*, postfață de Marian Popa, bibliografie de Ion Nistor, București, 1975 (Bacovia, *P*).

Banuș, Maria, *Scrieri*, vol. I, *Țara fetelor. Poezii*, vol. II, *Absintos. Poezii*, București, 1971 (Banuș, *S*).

Barbu, Eugen, *Miresele*, București, 1975 (Eugen Barbu, *Mir.*).

Barbu, Ion, *Poezii*, ediție îngrijită de Romulus Vulpescu, 1970 (Ion Barbu, *P*).

Bălcescu, N., *Românii supt Mihai-voievod Viteazul*, prefață și note finale de Paul Cornea, vol. I—II, București, 1967 (Bălcescu, *R*).

Beniuc, Mihai, *Scrieri*, vol. II, *Cîntece de pierzanie*, București, 1972, vol. III, *Pe coardele timpului. Poezii*, București, 1973, vol. IV, *Arderi. Poezii*, București, 1973 (Beniuc, *S*).

Bibicescu, I.G., *Poezii populare din Transilvania*, ediție îngrijită de Maria Croicu, prefață de I.C. Chițimia, București, 1970 (Bibicescu, *PT*).

Bîrlea, Ion, *Literatură populară din Maramureș*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Iordan Datcu, cu un cuvînt înainte de Mihai Pop, București, 1963 (Birlea, *Maram.*).

Blaga, Lucian, *Opere*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, cuvînt înainte de Șerban Cioculescu, vol. I—II, *Poezii*, București, 1974 (Blaga, *O*).

Bogza, Geo, *Tablou geografic*, prefață de Mircea Martin, tablou cronologic de Corneliu Popescu, „Biblioteca pentru toți", București, 1973 (Bogza, *TG*).

Bolintineanu, Dimitrie, *Legende istorice și alte poezii*, prefață de Ion Roman, tabel cronologic de Aurel Martin, „Biblioteca pentru toți", București, 1972 (Bolintineanu, *LI*).

Budai-Deleanu, I., *Opere*, vol. I, ediție critică de Florea Fugariu, studiu introductiv de Al. Piru, București, 1974 (Budai-Deleanu *O* I).

Cantemir, Dimitrie, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* în *Operele Principelui Dimitrie Cantemir*, publicate de Academia Română, ediția Gr. Tocilescu, București, 1901, vol. VIII (Cantemir, *Hr.*).

Cantemir, Dimitrie, *Divanul*, ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea, text grecesc de Maria Marinescu-Himu, București, 1974 (Cantemir, *Div.*).

Cantemir, Dimitrie, *Istoria ieroglifică*, text stabilit și glosar de Stela Toma, prefață de Virgil Cândea, studiu introductiv, comentarii, note, bibliografie și indici de Nicolae Stoicescu, București, 1973 (Cantemir, *Ist.*).

Caraion, Ion, *Munții de os*, București, 1972 (Caraion, *MO*).

Scanned with OKEN Scanner

Caragiale, I.L., *Opere*, vol. I, *Teatru și momente*, vol. II, *Proză. Versuri. Publicistică. Scrisori*, ediție îngrijită de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, București, 1971 (Caragiale, *O*).

Călinescu, G., *Opere*, vol. II, *Poezii*, București, 1965; vol. III, IV, *Enigma Otiliei*, București, 1966 (Călinescu, *O*).

Călinescu, G., *Enigma Otiliei*, vol. I—II, București, 1961 (Călinescu, *EO*).

Codreanu, Mihai, *Scrieri* 1—2, ediție de Const. Ciopraga și Ilie Dan, studiu introductiv de Const. Ciopraga, București, 1968 (Codreanu, *S*).

Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, 1976 (*CPS*).

* * * *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969 (*CL*).

Diaconul Coresi, *Carte de învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, 1914 (*CC_2*).

* * * *Tetraevanghelul* tipărit de Coresi la Brașov (1560—1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, 1963 (*TC*).

Costin, Nicolae, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ediția Ioan St. Petre, București, 1942 (Costin, *Let.*).

Costin, Miron, *Letopisețul țării Moldovei, de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ediție critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958 (M. Costin, *Let.*; M. Costin, *De neam.*).

Coșbuc, G., *Opere*, vol. I—II, ediție îngrijită de Gavril Scridon, București, 1972 (Coșbuc, *O*).

Creangă, Ion, *Opere*, ediție îngrijită de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, București, 1972 (Creangă, *O*).

Creangă, Ion, *Amintiri din copilărie*, prefață, tabel cronologic, note, bibliografie și glosar de G.I. Tohăneanu și I. Funeriu, București, 1976.

* * * *Cronicari munteni*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I—II, București, 1961 (*CM*).

Delavrancea, B. Șt., *Nuvele și povestiri*, București, 1963 (Delavrancea, *NP*).

Delavrancea, Barbu, *Apus de soare*, teatru, ediția a II-a, ediție îngrijită de Emilia St. Milicescu, prefață și tabel cronologic de Teodor Vârgolici, „Biblioteca pentru toți", București, 1971 (Delavrancea, *AS*).

Densușianu, Nic., *Vechi cîntece și tradiții populare românești*, text ales și stabilit, studiu introductiv, note, variante, indice și glosar de I. Oprișan (Densușianu, *VC*).

Doinaș, Aug. Ștefan, *Versuri*, prefață de Virgil Nemoianu, București, 1973 (Doinaș, *V*).

Doinaș, Aug. Ștefan, *Ce mi s-a întîmplat cu două cuvinte*, București, 1972 (Doinaș, *C*).

Scanned with OKEN Scanner

Dosoftei, *Viețile Sfinților*, București, 1895 (Dosoftei, *VSf*).

Dosoftei, *Psaltirea în versuri 1671—1686*, ediție Ion Bianu, București, 1887 (Dosoftei, *PsV*).

Drăganu, N., *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu, și Codicele Marțian*, București, 1914 *(C. Tod.; CM)*.

* * * *Efigiile naturii. Antologia pastelului românesc* de Petre Stoica și Mircea Tomuș, București, 1971 *(EN)*.

Eftimiu, Victor, *Opere*, vol. 2, *Tragediile eline*, 1970, vol. 3., 1971, vol. 4, *Comedii și drame bucureștene*, 1972, ediție îngrijită de Constantin Mohanu, București, 1972 (Eftimiu, *O*).

Eminescu, M., *Opere alese*, ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius, vol. I, *Poezii* publicate în timpul vieții, vol. II, *Poezii postume*, București, 1973 (Eminescu, *OA*).

Filimon, Nicolae, *Ciocoii vechi și noi sau ce naște din pisică șoareci mănîncă*, București, 1963 (Filimon, *C*).

Furtună, Dumitru, *Izvodiri din bătrîni*, ediție îngrijită și prefață de Gh. Macarie, București, 1973 (Furtună, *IB*).

George, Tudor, *Balade*, București, 1967 (George, *B*).

Goga, Octavian, *Opere*, vol. I, II, ediție îngrijită, prefață, note, bibliografie și indici de Ion Dodu Bălan, București, 1968 (Goga, *O*).

Hasdeu, B. Petriceicu, *Cuvente den bătrîni. Limba română vorbită între 1550—1600*, studiu paleografico-lingvistic cu observațiuni filologice de Hugo Schuchardt, vol. I—II, București—Leipzig, 1878—1880 (Hasdeu, *CB*).

Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, note și prefață de Nicolae Sorin, București, 1959 (Hasdeu, *SA*).

Heliade-Rădulescu, I., *Opere* I—II, ediție critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Al. Piru, București, 1968 (Heliade, *O*).

Hogaș, Calistrat, *Pe drumuri de munte* I. *Amintiri* II, „Biblioteca pentru toți", București, 1967 (Hogaș, *P*).

Holban, Anton, *Bunica se pregătește să moară*, schițe, nuvele, note de călătorie, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Elena Beram, „Biblioteca pentru toți", București, 1971 (Holban, *B*).

Iorga, N., *Teatru*, ediție îngrijită de Victor Iova, prefață de Mircea Vaida, București, 1974 (Iorga, *T*).

Iosif, St.O., *Opere*, ediție îngrijită, comentarii și variante, bibliografie de Ion Roman, vol. I, București, 1970 (Iosif, *O*).

Ispirescu, Petre, *Legende sau basmele românilor*, ediție îngrijită de Aristița Avramescu, prefață de Iorgu Iordan, București, 1968 (Ispirescu, *L*).

Ivireanul, Antim, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempel, București, 1972 (Ivireanul, *P*).

Jarník, J., U., Bîrseanu, A., *Doine și strigături din Ardeal*, ediție îngrijită de C. Ciuchindel, prefață de Ovidiu Papadima, București, 1964 (Jarník-Bîrseanu, *DS*).

Scanned with OKEN Scanner

Jebeleanu, Eugen, *Scrieri* I. *Poezii, Inimi sub săbii,* București, 1974 (Jebeleanu, *S*).

Macedonski, Al., *Opere* I, II, studiu introductiv, ediție îngrijită, note și variante, cronologie și bibliografie de Adrian Marino, vol. III, București, 1967 (Macedonski, *O*).

Maior, Petru, *Scrieri,* vol. I—II, ediție critică alcătuită de Florea Fugariu, prefață și tabel cronologic de Maria Protase, „Biblioteca pentru toți", București, 1976 (Maior, *S*).

Marienescu, Atanasie, Marian, *Poezii populare din Transilvania,* ediție îngrijită de Eugen Blăjan, prefață de Ovidiu Birlea, București, 1971 (Marienescu, *PT*).

Minulescu, Ion, *Opere I,* ediție îngrijită, tabel cronologic, note și variante de Emil Manu, prefață de Mihai Gafița, București, 1974 (Minulescu, *O*).

Minulescu, Ion, *Versuri,* București, 1969 (Minulescu, *V*).

Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte,* text stabilit, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan, ediția a II-a, București, 1959 (Neculce, *Let.*).

Neculce, Ion, *O samă de cuvinte,* antologie și postfață de Valeriu Cristea. Bibliografie de Ion Nistor, București, 1972 (Neculce, *OSC*).

Negruzzi, C., *Opere,* vol. I, ediție critică, studiu introductiv, comentarii și variante de Liviu Leonte, București, 1974 (Negruzzi, *O*).

Oarcea, Vasile, *Poezii populare din țara Zarandului,* București, 1972 (Oarcea, *Z*).

Odobescu, Alexandru, *Pseudocynegeticos,* ediție de G. Pienescu, București, 1971 (Odobescu, *Pseudo.*).

Odobescu, Alexandru, *Scene istorice,* antologie și prefață de Mircea Tomuș, București, 1973 (Odobescu, *SI*).

Papadat-Bengescu, Hortensia, *Femeia în fața oglinzii,* antologie și prefață de Eugenia Tudor, București, 1972, (Papadat-Bengescu, *F*).

Papadat-Bengescu, Hortensia, *Drumul ascuns,* text stabilit de Gheorghe Radu, prefață și note de Eugenia Tudor, București, 1967 (Papadat-Bengescu, *DA*).

Păunescu, Adrian, *Poezii de pînă azi,* prefață de Eugen Barbu, postfață de Șerban Cioculescu, București 1978 (Păunescu, *P*).

Petrescu, Camil, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război,* vol. I—II, prefață de Paul Georgescu, București, 1966 (Camil Petrescu, *Und*).

Preda, Marin, *Marele singuratic,* București, 1972 (Preda, *MS*).

Preda, Marin, *Moromeții,* București, 1969 (Preda, *M*).

Preda, Marin, *Delirul,* București, 1975 (Preda, *D*).

Rebreanu, Liviu, *Opere,* vol. V, *Pădurea spînzuraților,* 1972; vol. VIII, *Răscoala,* București, 1975 (Rebreanu, *O*).

Reteganul, Ioan Pop, *Povești ardelenești culese din gura poporului,* Brașov, 1912 (Reteganul, *PA*).

Scanned with OKEN Scanner

Russo, A., *Piatra-Teiului*, scrieri alese, ediție îngrijită și tabel cronologic de Geo Șerban, prefață de D. Păcurariu, „Biblioteca pentru toți", București, 1963 (Russo, *PT*).

Sadoveanu, Mihail, *Anii de ucenicie*, București, 1970 (Sadoveanu, *AU*).

Sadoveanu, Mihail, *Baltagul*, postfață de Ion Dodu Bălan, București, 1971 (Sadoveanu, *B*).

Sadoveanu, Mihail, *Nicoară Potcoavă*, București, 1959 (Sadoveanu, *NP*).

Sadoveanu, Mihail, *Nada florilor*, București, 1950 (Sadoveanu, *Nada*).

Sadoveanu, Mihail, *Frații Jderi*, în *Opere*, vol. XIII, București, 1958 (Sadoveanu, *O*).

Sadoveanu, Mihail, *Neamul Șoimăreștilor*, cu o prefață de Pompiliu Marcea, București, 1959 (Sadoveanu, *NȘ*).

Slavici, Ioan, *Opere*, ediție îngrijită de un colectiv, text stabilit, glosar și variante de Teofil Teaha, note de D. Vatamaniuc, vol. III, IV, *Nuvele*, 1970; vol. VII, *Mara*, text stabilit și variante de C. Mohanu, note de D. Vatamaniuc, 1973, București (Slavici, *O*).

Sorescu, Marin, *Poeme*, București, 1967 (Sorescu, *P*).

Sorescu, Marin, *Unghi*, București, 1970 (Sorescu, *U*).

Stancu, Zaharia, *Scrieri*, cu un cuvînt înainte al autorului, vol. 1—2, *Poezii*, 1971, București (Stancu, *S*).

Stancu, Zaharia, *Desculț*, București, 1964 (Stancu, *D*).

Stănescu, Nichita, *Starea poeziei*, prefață de Aurel Martin, „Biblioteca pentru toți", București, 1975 (Stănescu, *SP*).

Stelaru, Dimitrie, *Coloane. Versuri*, București, 1970 (Stelaru, *C*).

Șincai, Gheorghe, *Hronica românilor*, ediție și studiu asupra limbii de Florea Fugariu, prefață și note de Manole Neagoe, vol. I, 1967, vol. II și III, 1969, București (Șincai, *Hr*).

Timoc Cristea Sandu, *Cîntece bătrînești și doine*, cuvînt înainte de Tudor Arghezi, București, 1966 (Timoc, *CB*).

Tomozei, Gheorghe, *Tanit*, București, 1972 (Tomozei, *T*).

Topîrceanu, George, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, note, comentarii, tabel cronologic și bibliografie de Al. Săndulescu, vol. I, *Poezii*, București, 1970 (Topîrceanu, *SA*).

Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei, de cînd s-au descălecat Țara și de cursul anilor și de viiața domnilor care scrie de la Dragoș Vodă pînă la Aron Vodă*, ediția P.P. Panaitescu, București, 1954 (Ureche, *Let.*).

Uricariul, A., *A doua domnie a lui Neculai Alexandru Mavrocordat în Moldova 1711—1716*, ediția Mihail Kogălniceanu în *Letopisețele Țării Moldovei*, vol. II, Iași, 1845 (Uricariul, *AM*).

Varlaam, *Cazania, 1643*, București, 1943 (Varlaam, *Caz.*).

Vinea, Ion, *Opere, Poezii*, ediție îngrijită de Mircea Vaida și Gh. Sprințeroiu, studiu introductiv de Mircea Vaida, Cluj, 1971 (Vinea, *O*).

Scanned with OKEN Scanner

Vinea, Ion, *Lunatecii*, prefață și tabel cronologic de Magdalena Popescu, „Biblioteca pentru toți", vol. I—II, București, 1971 (Vinea, *L*).

Voiculescu, V., *Poezii*, vol. I—II, București, 1968 (Voiculescu, *P*).

Voiculescu, V., *Capul de zimbru. Iubire magică, Nuvele*, prefață de Mircea Tomuș, ediție îngrijită și tabel cronologic de Ion Voiculescu, „Biblioteca pentru toți", București, 1972 (Voiculescu, *CZ*, *IM*).

Voronca, Ilarie, *Poeme alese*, vol. 1—2, antologie, traduceri și prefață de Sașa Pană, București, 1972 (Voronca, *PA*).

Vrabie, Gheorghe, *Basmul cu soarele și fata de împărat*, București, 1975 (Vrabie, *BSF*).

Zamfirescu, Duiliu, *Viața la țară. Tănase Scatiu, În război, Îndreptări. Anna*, vol. I—II, București, 1971 (Zamfirescu, *VȚ*, *TS*, *R*, *Î*, *A*).

* * * *Folclor din Moldova*, vol. I, texte alese din colecții inedite, București, 1969 (*FM* I).

* * * *Folclor din Oltenia și Muntenia*, texte alese din colecții inedite, vol. V, București, 1970 (*FOM* V).

* * * *Pravîlniceasca condică*, 1780, ediție întocmită de colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei Republicii Populare Române, condusă de A. Rădulescu, București, 1957 (*Prav. c.*).

* * * *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala din Vasile voievodul și domnul Țării Moldovei 1646*, ediție critică întocmită de colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei Republicii Populare Române, condusă de A. Rădulescu, București, 1957 (*Carte rom.*).

* * * *Cu cît cînt atîta sînt, antologie a liricii populare*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ovidiu Papadima, București, 1963 (*CCAS*).

* * * *La luncile soarelui*, antologie a colindelor laice, ediție îngrijită și prefață de Monica Brătulescu, București, (*LS*).

* * * *Scrisori românești din arhivele Bistriței (1592—1638)*, publicate de Al. Rosetti, București, 1944 (*SB*).

* * * *Documentele Hurmuzachi*, vol. XI, ediție de N. Iorga, București, 1900 (*DH*).

* * * *Cărțile populare în literatura românească*, studiu introductiv de Ion Chițimia, Dan Simonescu, vol. I—II, București, 1963 (*CP*).

* * * *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, București, 1970 (*Învăț. NB*).

* * * *Palia de la Orăștie (1581—1582)*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968 (*PO*).

* * * *Cîntece de dragoste și dor*, antologie, postfață și bibliografie de George Muntean, București, 1972 (*CDD*).

Scanned with OKEN Scanner

* * * *De la Dragoș la Cuza vodă, Legende populare românești*, antologie, prefață și note de V. Adăscăliței, „Biblioteca pentru toți", București, 1973 *(DCV)*.

* * * *Balade populare românești*, vol. I—III, introducere, indice tematic și bibliografie, antologie de Al.I. Amzulescu, București, 1964 (Amzulescu, B).

* * * *Nevasta cea isteață*, snoave populare românești, ediție îngrijită de Sabina Cornelia Stroescu, prefață de Ovidiu Birlea, București, 1971 *(NI)*.

* * * *Novac și zîna*, balade fantastice, prefață de Marin Sorescu, București, 1973 *(NZ)*.

* * * *Toma Alimoș*, balade haiducești, București, 1973 *(TA)*.

* * * *Tinerețe fără bătrînețe*, basme populare românești, ediție îngrijită de Ioan Șerb, prefață de Virgiliu Ene, „Biblioteca pentru toți", vol I—II, București, 1967 *(BPR)*.

* * * *Tinerețe fără bătrînețe*, București, 1972 *(TFB)*.

* * * *Tinerețe fără bătrînețe*. Antologie postfață și bibliografie de Ovidiu Papadima, București, 1973 *(TFBBPR)*.

* * * *Psaltirea Scheiană*, ediția Ion Bianu, București, 1889 *(PS)*.

* * * *Codicele Voronețean*, cu un vocabular și studiu introductiv asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1885 *(CV)*.

Scanned with OKEN Scanner

1. INTRODUCERE

1.1. Coordonare. Precizări terminologice

Pentru modalitățile de abordare a problemelor de bază privind coordonarea, în general, pot fi distinse, mai multe interpretări.

Astfel, Charles Bally și într-o oarecare măsură și Albert Sechehaye cercetează coordonarea din punct de vedere psihologic.

Referindu-se la forma lingvistică a unui enunț, Charles Bally [1] afirmă, pe bună dreptate, că propozițiile coordonate, deși legate între ele, sînt independente gramatical unele de altele, ceea ce determină ca raportul de coordonare să comporte un număr nedeterminat de membri, formînd serii deschise, în anumite situații. De asemenea, autorul precizează că întreaga serie de elemente enumerate formează un singur termen în interiorul unei sintagme.

În concepția lui Albert Sechehaye coordonarea este definită ca un „raport exterior" de „simplă alăturare", scutită de o dependență logică, întrucît gîndirea apropie unul de altul termenii unui ansamblu coordonat, fără să le suprime „dualitatea"[2]. În același timp, Albert Sechehaye menționează că „propozițiile sînt coordonate cînd ele formează în ansamblul lor o unitate relativă, dar fără a avea alt raport gramatical decît un raport de succesiune"[3]. Autorul invocă și o anume legătură logică existentă între părțile componente ale grupurilor coordonate, fapt ce asigură unitatea întregului ansamblu coordonat.

După cum lesne se poate observa, privită din punctul de vedere psihologic, coordonarea se caracterizează prin *echilibru între termeni* și prin *unitate relativă* a elementelor componente dintr-un context mai larg.

[1] *Linguistique générale et linguistique française*, A. Francke S.A. Berne, ed. a III-a, 1950, p. 56.
[2] *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1950, p. 21.
[3] *Ibidem*, p. 175.

Scanned with OKEN Scanner

Ambele aspecte definitorii pentru oricare ansamblu coordonat — echilibrul și independența relativă — l-au condus pe Albert Sechehaye la distincția a două tipuri fundamentale de coordonare: *coordonare propriu-zisă*, cuprinzînd adițiunea, alternativa și opoziția, și *coordonare predicativă*, adică raportul conclusiv.

În situația coordonării predicative, echilibrul dintre termeni este înlocuit de o anume ierarhizare, care ține de predicativitate. Pe bună dreptate, Gérald Antoine subliniază că această „ierarhizare" poate fi descoperită chiar și în exemplele citate de Albert Sechehaye ca modele de „unități coordonate". Dacă, în situațiile „*parents et enfants — jeunes et vieux*" inversăm ordinea termenilor coordonați, ne dăm seama foarte repede de „inegalitatea dintre termeni pe nedrept uniți într-o coordonare pură"[1]. Gérald Antoine recunoaște și posibilitatea în care adițiunea lingvistică se aseamănă cu cea matematică, unde predomină echilibrul termenilor coordonați. În același timp, însă, autorul subliniază că „o adițiune lingvistică nu este [...] niciodată, în plan psihologic, un fapt de coordonare absolut pură; factorul ordonator, care în cazul adițiunii aritmetice nu joacă nici un rol, antrenează aici ierarhizarea, adică subordonarea"[2].

Poate că, în lucrarea sa, Gérald Antoine ar fi trebuit să prezinte situații caracteristice, în funcție de comportamentul raportului de coordonare, pe de o parte la nivelul propoziției, pe de altă parte la nivelul frazei. De asemenea, ar fi fost necesară precizarea că nu întotdeauna ordinea cuvintelor impune neapărat și o anumită ierarhizare. Trebuie observat că ambele interpretări date de Charles Bally și Albert Sechehaye înclină să considere raportul de coordonare cînd un fapt de gîndire, cînd un fapt de natură gramaticală.

În majoritatea lucrărilor de lingvistică română, coordonarea este privită ca un raport sintactic. După opinia unor cercetători, acest raport sintactic poate fi ocurent între „două sau mai multe propoziții, care stau pe același plan și se completează ca înțeles, fără să depindă una de alta"[3].

O asemenea definiție are un caracter mult prea restrîns, întrucît raportul de coordonare se stabilește nu numai între propoziții. Mai adecvată realității pare a fi definiția dată de Mircea Mitran: „coordonarea este un raport sintactic univer-

[1] Gérald Antoine, *La coordination en français*, Paris, 1958, vol. I, p. 257.
[2] *Ibidem*, p. 258.
[3] Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968, p. 93.

Scanned with OKEN Scanner

sal, în sensul că ea poate să apară între toate unitățile sintactice, deci și între fraze sau uneori chiar între grupuri de fraze dintr-un text"[1].

O concepție asemănătoare se formulează în *Gramatica limbii române*, unde coordonarea este definită drept un raport „dintre două sau mai multe unități sintactice (părți de propoziție, propoziții, fraze) care stau pe același plan"[2].

Majoritatea gramaticilor consideră că „elementele coordonate trebuie să fie de același fel"[3], de „aceeași categorie"[4] sau că unitățile sintactice „stau pe același plan, excluzîndu-se una pe alta ca elemente autonome într-unul și același enunț"[5].

La aceste constatări se adaugă observația făcută de Mioara Avram: „condiția ca propozițiile coordonate să fie de același fel este justă numai dacă se referă la faptul că ele trebuie să fie sau principale sau secundare.

Dacă însă se înțelege că propozițiile secundare coordonate trebuie să fie neapărat de același fel, teoria nu mai corespunde realității lingvistice"[6].

În concluziile articolului, Mioara Avram subliniază că „elementele coordonate nu sînt neapărat de același fel, ci pot avea funcții diferite"[7].

Ele pot fi:

propoziții principale;

propoziții subordonate (de același fel sau diferite între ele) care depind de aceeași regentă;

părți de propoziție (de același fel sau diferite între ele) care depind de același cuvînt.

Menționăm că în cercetarea de față nu ne propunem să urmărim coordonarea între o parte de propoziție și o propoziție subordonată (cu funcție corespunzătoare sau de natură diferită).

În articolul *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, Al. Graur definește raportul de coordonare drept „legătura dintre două propoziții care stau ambele pe același plan, fie că

[1] *Note despre coordonare*, în *LR*, 5, 1962, p. 507.
[2] *GA* II, p. 240.
[3] H. Tiktin, *Gramatica română*, București, ed. a III-a 1945, p. 137, 240; Al. Rosetti și Jacques Byck, *Gramatica limbii române*, București, 1945, p. 115.
[4] *Limba română — Fonetică — Vocabular, Gramatică*, București, 1956, p. 224.
[5] Mircea Mitran, *Art. cit.*, p. 508.
[6] Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, în *SG*, București, 1957, vol. II, p. 154—155.
[7] Mioara Avram, *Art. cit.*, p. 159.

Scanned with OKEN Scanner

amîndouă sînt dependente de o a treia, fie că ambele sînt principale"[1].

Din definiția citată, rezultă că, de fapt, în cazul coordonării este vorba de o independență de ordin formal a propozițiilor coordonate, care nu exclude posibilitatea existenței unor raporturi de subordonare între ele.

În această lucrare, vom avea în vedere observațiile făcute de Mioara Avram asupra coordonării, în măsura în care textele cercetate ne oferă exemple adecvate.

În ceea ce privește unitățile care se pot afla într-un raport de coordonare, trebuie pornit de la nivelul propoziției și în ordine ierarhică se ajunge la nivelul frazei, al paragrafului și al textului.

De cele mai multe ori „coordonarea între fraze reprezintă în realitate un aspect al coordonării între propoziții"[2].

Alteori însă e vorba de o coordonare într-un context mai larg, cînd e mai greu de unit frazele respective într-o frază unică, fiind dificil de identificat propoziția de care se leagă direct conjuncția coordonatoare de la începutul unei fraze; asemenea situații apar la raportul copulativ, adversativ și conclusiv, nu și la cel disjunctiv [3]. În astfel de cazuri, nu poate fi vorba despre o coordonare propriu-zisă.

Totuși, pentru a descrie toate aspectele funcționării raportului de coordonare, este necesar să luăm în considerare atît unități sintactice superioare, cît și unități sintactice inferioare propoziției.

„Orice comunicare lingvistică se face printr-un enunț. Cînd își bazează existența pe un singur element de predicativitate, enunțul se identifică cu propoziția, iar dacă numărul indicațiilor predicative este mai mare, enunțul constituie o frază. Deci numărul (n) al predicatelor (sau al indicilor de predicație) dintr-un enunț poate fi $\geqslant 1$"[4].

Întrucît textul, paragraful și fraza constituie „unități de referire contextuală", în cazul acestora nu considerăm că avem a face cu un raport de coordonare propriu-zisă. Ele vor fi luate în discuție numai pentru a evidenția valorile stilistice într-un context dat.

[1] *Art. cit.*, în *SG*, București, 1956, vol. I, p. 129.
[2] *GA* II, p. 241.
[3] *Idem.*
[4] V. Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974, p. 44.

Scanned with OKEN Scanner

„Contextul este alcătuit din toate mijloacele lingvistice sau extralingvistice — de expresie (cuvinte, gesturi etc.), dar și din întreaga situație care înconjoară un cuvînt (sau un semn în genere) și care îi determină sensul"[1].

Prin urmare, distingem două modalități de manifestare a raportului de coordonare în limba română scrisă: *coordonare propriu-zisă* atunci cînd relațiile se stabilesc între structuri sintactice bine delimitate (părți de propoziție, propoziții) identice sau nonidentice din punct de vedere sintactico-morfologice; *coordonare contextuală*[2] în cazul unităților de referință contextuală (fraza, textul, paragraful) necesare pentru precizarea unor valențe stilistice.

1.2. Elemente coordonatoare: conjuncția, locuțiunea conjuncțională, elementele corelative

Pornind de la principiul că raportul de coordonare se manifestă numai la nivelul frazei, deci între propoziții, Al. Graur definește conjuncția drept „partea de vorbire neflexibilă care marchează în frază raporturile între propoziții"[3].

După cum va rezulta, de fapt, și din cercetarea de față, mult mai corespunzătoare cu realitatea lingvistică este definiția conjuncției ca fiind „partea de vorbire care leagă două propoziții sau două cuvinte cu același rol sintactic sau un cuvînt și o propoziție în aceleași condiții"[4].

În aceeași lucrare se menționează un punct de vedere asemănător cu cel exprimat de Al. Graur. „Unele conjuncții coordonatoare leagă a) două propoziții, b) două cuvinte, c) din punct de vedere formal două cuvinte, cu posibilitatea unuia dintre cuvinte de a se transforma în propoziție (nume predicative)"[5].

Pentru că toate conjuncțiile apar în construcții de tipul *a*, vom considera specifică această construcție și, în consecință, putem defini conjuncțiile prin posibilitatea de a lega propoziții.

Întrucît cercetarea raportului de coordonare se impune atît la nivelul propoziției cît și al frazei, în situația conjuncțiilor

[1] Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, 1959, p. 299.
[2] Vezi și articolul lui G. Beldescu, *Coordonare simplă, complexă și contextuală*, în *LR*, 3, 1958, p. 35—37.
[3] *Gramatica azi*, București, 1973, p. 169.
[4] Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 289.
[5] *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

coordonatoare ar fi trebuit subliniată ocurența lor în ambele cazuri.

În ceea ce privește terminologia, conjuncțiile sînt înregistrate sub denumirea de „unelte gramaticale"[1] deoarece par să nu aibă decît sens gramatical; „ligamente"[2] al căror rol este de a uni în sintagme membrii categoriilor, „moneme funcționale"[3], pentru că asigură autonomie monemelor dependente, arătînd raportul lor cu restul enunțului.

Lucien Tesnière[4] distinge două categorii de cuvinte: 1) „unele încărcate de o funcție semantică, adică acelea a căror formă se asociază direct cu o idee, avînd funcția de a reprezenta și a evoca" (*mots pleins* — cuvinte pline).

2) „Cuvintele care nu sînt încărcate cu o funcție semantică (*mots vides* — cuvinte vide). Ele sînt simple instrumente gramaticale *(outils grammaticaux)* al căror rol este de a indica, de a preciza sau de a transforma categoria cuvintelor pline și de a stabili raporturile dintre ele"[5].

Cuvintele vide contribuie la diversificarea structurii frazei modificînd economia, unele sub raport cantitativ, altele, calitativ.

„Funcția care modifică economia cantitativă a frazei este funcția jonctivă care permite creșterea numărului de termeni la infinit, adăugînd întregului nucleu un număr teoretic nelimitat de nuclee de aceeași natură"[6].

Lucien Tesnière numește *jonctive* elementele care marchează joncțiunea.

„Deși conjuncția nu e lipsită complet de sens lexical, ea nu are un sens lexical de sine stătător. Există un raport strîns între sensul lexical și valoarea sintactică a conjuncției. Cu cît sensul lexical e mai slab, cu atît conjuncția servește la exprimarea unor raporturi sintactice mai abstracte"[7].

[1] Henri Sweet, *The Practical Study of Languages*, Oxford, 1964, p. 125.
[2] Charles Bally, *Op. cit.*, p. 115.
[3] André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, traducere și adaptare la limba română, de Paul Miclău, București, 1970, p. 187.
[4] *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1966, p. 53.
[5] *Ibidem*. p. 53.
[6] *Ibidem*, p. 80.
[7] *GA* I, p. 388.

Scanned with OKEN Scanner

Se știe că valoarea unui cuvînt relațional trebuie comentată în cadrul contextului în care cuvintele respective își exercită funcțiile, și nu izolat de acesta. Dintr-o cercetare astfel efectuată se pot observa atît funcțiile permanente ale unui cuvînt relațional, ajungîndu-se la stabilirea funcției sale de bază, cît și cele particulare de care acesta e susceptibil în fiecare structură de tip diferit. Locuțiunile conjuncționale sînt definite drept „îmbinările de cuvinte care îndeplinesc în grup funcția unei conjuncții"[1].

Prin „elemente corelative" se înțeleg, de obicei, termenii sau construcțiile incluse în regentele subordonatelor, care au rostul „de a restabili legătura" dintre regentă și subordonată, atunci cînd aceasta s-a slăbit sau s-a pierdut din cauza intercalărilor[2] sau a juxtapunerii „de a marca și de a întări"[3] această legătură, mai ales atunci cînd ea se realizează cu mijloace gramaticale nespecifice[4], „de a sublinia" „conținutul elementului subordonat"[5]. Ele „ușurează" și „clarifică" înțelegerea textelor[6], atrag atenția asupra caracterului coordonatului sau al subordonatului, „nuanțează" calitățile raporturilor sintactice din propoziție și din frază[7].

Elementele corelative sînt „mijloace formale" de diferențiere a propozițiilor[8], „semnale specifice" de natură lexico-gramaticală, de obicei diferite din punct de vedere al structurii și al valorii de conjuncțiile și de locuțiunile conjuncționale coordonatoare; în mod excepțional însă cîteva dintre ele se repetă sub același aspect, în coordonarea paratactică, lipsită de conjuncții coordonatoare copulative sau disjunctive, realizînd un fel de „formule corelative *(aci... aci, acum... acum, ba... ba)*".

Ele precizează atît modalitățile de realizare a raporturilor sintactice, cît și felul acestor raporturi; ele constituie „procedee gramaticale de acumulare a unor cuvinte diferite, asemănătoare

[1] Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 24.
[2] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 503; *GA* II, 1966, p. 238.
[3] *GA* II, 1954, p. 210 și *GA* II, 1966, p. 264, 330.
[4] Mioara Avram, *Op cit.*, p. 46; *GA* II, 1966, p. 250, 264, 323, 330.
[5] Iorgu Iordan, *Op. cit.*, p. 731; *GA* II, 1954, p. 201; Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 61, 85, 108; *GA* I, 1966 p. 320 și II, p. 263.
[6] Iorgu Iordan, *Op cit.*, p. 733, 737; *GA* II, 1966, p. 330.
[7] Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 46, 47; *GA* I, 1966, p. 320, 389.
[8] Iorgu Iordan, *Op. cit.*, p. 708, 733.

Scanned with OKEN Scanner

Se știe că valoarea unui cuvînt relațional trebuie comentată în cadrul contextului în care cuvintele respective își exercită funcțiile, și nu izolat de acesta. Dintr-o cercetare astfel efectuată se pot observa atît funcțiile permanente ale unui cuvînt relațional, ajungîndu-se la stabilirea funcției sale de bază, cît și cele particulare de care acesta e susceptibil în fiecare structură de tip diferit. Locuțiunile conjuncționale sînt definite drept „îmbinările de cuvinte care îndeplinesc în grup funcția unei conjuncții"[1].

Prin „elemente corelative" se înțeleg, de obicei, termenii sau construcțiile incluse în regentele subordonatelor, care au rostul „de a restabili legătura" dintre regentă și subordonată, atunci cînd aceasta s-a slăbit sau s-a pierdut din cauza intercalărilor[2] sau a juxtapunerii „de a marca și de a întări"[3] această legătură, mai ales atunci cînd ea se realizează cu mijloace gramaticale nespecifice[4], „de a sublinia" „conținutul elementului subordonat"[5]. Ele „ușurează" și „clarifică" înțelegerea textelor[6], atrag atenția asupra caracterului coordonatului sau al subordonatului, „nuanțează" calitățile raporturilor sintactice din propoziție și din frază[7].

Elementele corelative sînt „mijloace formale" de diferențiere a propozițiilor[8], „semnale specifice" de natură lexico-gramaticală, de obicei diferite din punct de vedere al structurii și al valorii de conjuncțiile și de locuțiunile conjuncționale coordonatoare; în mod excepțional însă cîteva dintre ele se repetă sub același aspect, în coordonarea paratactică, lipsită de conjuncții coordonatoare copulative sau disjunctive, realizînd un fel de „formule corelative *(aci... aci, acum... acum, ba... ba)*".

Ele precizează atît modalitățile de realizare a raporturilor sintactice, cît și felul acestor raporturi; ele constituie „procedee gramaticale de acumulare a unor cuvinte diferite, asemănătoare

[1] Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 24.
[2] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 503; *GA* II, 1966, p. 238.
[3] *GA* II, 1954, p. 210 și *GA* II, 1966, p. 264, 330.
[4] Mioara Avram, *Op cit.*, p. 46; *GA* II, 1966, p. 250, 264, 323, 330.
[5] Iorgu Iordan, *Op. cit.*, p. 731; *GA* II, 1954, p. 201; Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 61, 85, 108; *GA* I, 1966 p. 320 și II, p. 263.
[6] Iorgu Iordan, *Op cit.*, p. 733, 737; *GA* II, 1966, p. 330.
[7] Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 46, 47; *GA* I, 1966, p. 320, 389.
[8] Iorgu Iordan, *Op. cit.*, p. 708, 733.

Scanned with OKEN Scanner

sau identice din punct de vedere morfologic, prin care se «anticipează» sau «se reiau o multitudine și o diversitate de raporturi gramaticale»"[1].

În lucrarea de față, vom folosi denumirile tradiționale: *conjuncție, locuțiune conjuncțională* și *formule corelative.*

De asemenea, menționăm că distingem: corelative, cînd avem a face cu repetarea aceluiași element conjuncțional (*au ... au, sau ... sau, fie... fie* etc) și formule corelative în situația ocurenței alături de un element conjuncțional și a altor particule (*nu numai... ci și, nu numai... dar și, atît... cît și* etc.).

[1] Gh. Constantinescu, *Despre elementele corelative ale limbii române*, în *LL* nr. 2, 1972, p. 20.

Scanned with OKEN Scanner

2. INVENTARUL ELEMENTELOR CONJUNCȚIONALE COORDONATOARE

(Privire diacronică)

2.1. CONJUNCȚII COPULATIVE

2.1.1. **și**

a. În textele aparținînd secolului al XVI-lea precum și în cele de literatură populară, această conjuncție introduce:

părți de propoziție

LO[1]: „Scris-am *la ğupănul, la Bodaki* birăul, **și** *la Ōrban* birăul, sănătate." *SB*, 5.

LT: „Toată firē *fieriloru* **și** *pasărilorŭ* gadinelorŭ **și** *pescilorŭ* ūstenescū..." *CV*, 124, CXXIV/3, 4.

LP: „— Gruio, Gruio, puiul meu,/ Măi copile, dragul meu, / De ce șezi tu supărat, / *Nebăut* **și** *nemîncat*?" Amzulescu, *B*I, 364.

propoziții principale

LO: „*Așișdere dâm știri* **și** *ne rugâm domniilor voastre* ca se pūteț face se nū fie svadâ și netōcmâlâ ·ntre nōi..." *SB*, 1.

LT: „*E apele mergea* **și** *scădea pînă la al dzeacea lună* **și** *în dzi dentîi al zeace luniei iviră-se vîrhurele munților*". *PO*, 32/7.

LP: „De-ar plăcea mamei ca mie, / *Duce-m-aș la cununie*, / **Și** *m-aș duce ca vîntul* / Cînd spulberă pămîntul". Alecsandri, *PPV* I, 360.

Așa cum rezultă din citatul de mai sus, în literatura populară, și mai ales în poezie, creatorul anonim, pentru a da expresivitate versurilor, aflate în raport de coordonare, folosește repetarea aceluiași predicat verbal, deosebirea constînd doar în topica elementelor alcătuitoare ale modului și timpului verbal.

propoziții subordonate

LO: „Deičă ·rainte *če vrem ști* **și** *če vrem aŭdzi noi* vă vrem da a ști ca somsidzilorŭ noștri". *SB*, 2.

[1] Notăm prin *LO*, literatura originală, *LT*, literatura tradusă și *LP*, literatura populară.

LT: „Că ne-au scumpărătŭ pre noi den blăstemulŭ păcatelorŭ (...) ca să fimŭ feciori, *ca de acmu să nu mai fimŭ robi, ce slobozi* și *să nu mai fimŭ de acmu în muncă...*" CC_2, 116/(123)/10.

LP: „Vecinul de lîngă mine / Totdeauna-mi prinde bine, / *Că mă scoală* și *mă culcă* / Și *vine* și *mă sărută*". Oarcea, *Z*, 246.

În acest citat, se observă o structură tipică pentru poezia populară, unde, în cele mai multe cazuri, două propoziții subordonate nu apar singure, ci urmate de altele de același fel, introduse prin conjuncția *și*, predominînd caracterul deschis al coordonatelor respective.

b. Conjuncția *și* indică raporturi multiple. Sensul său de bază este cel copulativ:

„Cisla, în carea Moisi proroc scrie mainte sama *și* numărul fiilor lui Israil *și* al leviteanilor, dup-acea descălecarea *și* sălașele fiilor lu Israil în pustine *și* rîndul tabărului *și* tremeaterea iscoadelor în țara Hananului, între care iscoade au fost și Isus Navin cu Calev". *PO*, 5/4.

Aceeași conjuncție poate avea și sens adversativ. În asemenea situații, introduce o propoziție negativă, marcînd o opoziție puternică.

„Și trecuĭu *și* nu fu și cerșiĭu elu *și* nu se află la locul lui". *PS*, 116, XXXVI 36/11.

În literatura populară conjuncția coordonatoare *și* exprimă, uneori, sens adversativ față de propoziția regentă care se află la forma negativă.

„Nu-i bătut de car cu boi, / *Și*-i bătut tot de nevoi". Alecsandri, *PPV* I, 305.

În astfel de contexte, după cum se vede, conjuncția *și* introduce o propoziție afirmativă, opoziția fiind marcată între o propoziție negativă și alta afirmativă, ambele alcătuite pe baza repetării aceluiași predicat nominal.

Întrebuințarea lui *și* cu valoare adversativă *(dar, însă)* reprezintă o trăsătură specifică vorbirii populare[1].

Deseori și în proza scriitorilor din secolele al XIX-lea și al XX-lea *și* apare cu sens adversativ, nu numai în propoziții negative, ci și în propoziții afirmative, opoziția fiind marcată prin alte modalități cum ar fi opoziția de persoană, exprimată prin forma verbală sau prin forma verbală însoțită de pronume personal.

[1] Sabina Teiuș, *Valori apropiate de subordonare ale conjuncției* și *în fraza populară*, în *SCL* XX, 4, 1969 p. 430.

Scanned with OKEN Scanner

„Dimineața *vom* mînca cotlete **și** *vei* bea un pahar de porter în loc de dicoct. " Negruzzi, *O* I, 222.

„— Toate bune și frumoase, măi oameni, dar ia să facem socoteala că boierul zice: nu pot să vă vînd vouă moșia, că *voi* n-aveți bani destui **și** *nouă* ne trebuie toți banii pe masă?" Rebreanu, *O* VIII, 115.

Alteori, opoziția este marcată și prin pronumele nehotărît *(unii/alții)* — în frază interogativă:

„De ce *unii* sunt puternici, **și** *alții* nebăgați în samă? De ce *unii* stăpînesc pămînturi întinse iar *alții* nu au nici chiar pămîntul necesariu spre a se înmormînta?" Filimon, *C*, 7.

Trebuie observat că, în citatul de mai sus, sensul adversativ al conjuncției *și* este întărit și datorită conjuncției *iar* din fraza interogativă imediat următoare.

Se poate preciza că, în asemenea situații, conjuncția *și* apare doar ca posibilitate de evitare a repetării abuzive a conjuncției *iar*. Este o dovadă de măiestrie stilistică din partea scriitorului respectiv.

Uneori, un scriitor, cum este Alecu Russo, folosind din plin procedeul romantic al antitezei, apelează la sensul adversativ al conjuncției *și*, în contexte succesive de tipul: [A și nu B//C și nu D[1]].

Într-adevăr ei s-au sculat, *și* tu nu i-ai văzut (...) ei au grăit, *și* tu nu i-ai auzit..." Russo, *PT*, 176.

Într-un asemenea text, conceput în stil retoric, avem a face cu un sens adversativ accentuat al conjuncției *și*. Opoziția este dublu marcată: 1) pronume personal de persoana a III-a / pronume personal de persoana a II-a singular; 2) afirmativ/negativ.

Sensul adversativ al conjuncției *și* se constată și în poezia secolului al XX-lea.

„Să ne-așezăm în sat la noi, / S-avem în deal o casă, / Să fiu cel mai cuminte-n sat, / *Și* tu, cea mai frumoasă". Goga, *O* I, 28.

Alteori, conjuncția *și* exprimă un sens adversativ mai puternic *(ci)*: „Totuși, Simion nu muri *și* continuă să-și cultive hipocondriile cu o neliniște destul de benignă". Călinescu, *EO* I, 194.

Dat fiind că *și* este precedat de un verb la perfectul simplu, formă negativă, iar verbul care urmează are aceleași caracteristici, cu deosebirea că se află la forma afirmativă, această conjuncție poate fi înlocuită cu *ci*(„...nu muri ci continuă...").

[1] Notăm prin A, B, C, D ... N propozițiile coordonate.

Scanned with OKEN Scanner

În proza scriitorilor din secolul al XX-lea conjuncția *și* se întîlnește, în unele cazuri, cu sens conclusiv, fapt ce rezultă din context:

„Gheorghieș, dragul mamei, grăi Vitoria ațintindu-și feciorul de departe, să știi că tatăl tău nu s-a întors la noi acasă *și* eu socot că poate să fi ajuns acolo la Cristești, cu voia lui Dumnezeu". Sadoveanu, *B*, 31.

După cum se observă, din cercetarea materialului, polivalența semantică a uneia și aceleiași conjuncții, cum ar fi, în cazul de față, conjuncția *și*, reprezintă o trăsătură întîlnită atît în literatura populară cît și în cea cultă, începînd cu secolul al XVI-lea și continuînd în secolele următoare.

În unele texte de literatură originală din secolul al XVIII-lea această conjuncție are sensul de „și încă" în combinații de tipul: *cîte și cîte, unde și unde.*

„... de vréme ce afară dentr-altă vréme trecută mai denainte *cîte* **și** *cîte* războaie gréle și bătăi sîngeroase făcuse între dînșii..." Cantacuzino, *Ist.*, 14/36.

„*Unde* **și** *unde* ca acela să se afle așa direpț și de obște bun, ca toate într-o cumpănă pe ce va cunoaște să le mărturisească". Cantacuzino, *Ist.*, 35/22.

c. O mențiune specială trebuie făcută pentru construcția paratactică *și și* (și conjuncție, și adverb), prezentă în mod curent în textele secolului al XVI-lea[1]. Ea stabilește un raport de coordonare copulativă atît la nivelul propoziției cît și al frazei și introduce:

părți de propoziție

LO: Că ačel č[in] stitь *părinte* **și și** *noi* am multь vrem avĕ a face byne printru voѫ dōmnilor vostre". *SB*, 2.

LT: „Că *cu pierderĕ* amu avuției **și și** alte[2] *năpăști* cьtrâ el trage pe noi". CC_2, 272.

propoziții principale

LT: „*Se sui Dūmnezeu de la Avraamь* cândь stьtu dĕ grăire lui și mūlte și altele ca ačelea **și și** *acmu ѧtru Evanghelie grăѧște*

[1] „Ca repetiție de întărire, apare uneori, acolo unde în limba de astăzi se folosește un singur *și* „necurățiia, chinul rîvnirei ceaia reaoa și asupriciunea, camătă *și și* alalte" CC_2, 49", Densusianu *ILR* II, p. 185; După cum ne atrage atenția acad. Al. Graur *și și* (cu un puternic accent pe al doilea) este foarte obișnuit în graiul ardelenilor.

[2] *Apud* Florica Dimitrescu, *Observații asupra construcției paratactice daco-române* **și și**, în vol. *Contrib.*, p. 45.

Scanned with OKEN Scanner

domnul". CC_2, 525[1]. Ocurența lui *și și* poate fi marcată și în textele cronicarilor munteni:

„*Iar mai mult cît să întinde în jos*, pe unde să alătură pe de céia parte de Dunăre, *și cu țara aceasta, tot Muisia* **și și** Misia îi zic". Cantacuzino, *Ist.*, 10/27.

Interesant de observat că această construcție paratactică *și și* apare și în opera lui Petru Maior, reprezentant al Școlii Ardelene, însă raportul copulativ se constată numai la nivelul propoziției:

„Ba și cătră papa Venedict 14, același vlădică grăiaște zicînd că împotriva scutirei tuturor besericilor Răsăritului *celor* unite **și și** *a celor* lătinești, beserica aceasta, care mai nainte au fost scaon arhiepiscopesc, după primirea unirei fu scărită la scaon episcopesc". Maior, *S* II, 147—148.

În ceea ce privește structura construcției paratactice amintite, deosebit de semnificative sînt concluziile cercetării întreprinse de Florica Dimitrescu:

„1) În succesiunea *și și* trebuie văzut în primul *și* o conjuncție copulativă și în al doilea *și* un adverb de întărire.

2) Între unitățile *și și*, cel de-al doilea, adverbul, comportă o intonație specială ca trăsătură relevantă.

3) Distincția prin accent nu a satisfăcut limba literară, care a recurs la alte procedee pentru exprimarea unui conținut identic; de aceea, astăzi, parataxa *și* adverb — *și* conjuncție poate fi întîlnită în special în vorbirea populară și familiară"[2].

După opinia noastră, prin analogie cu formula corelativă *nu numai... ci și*, am putea considera că secvența *și și*, la origine, ar fi făcut parte dintr-o formulă corelativă asemănătoare cu cea menționată, exprimată prin: *nu numai... și și*. Dealtfel, în cronica lui Ion Neculce, se pot întîlni asemenea situații: „Că să făcusă tălhari *nu numai* de la oastea leșască *și și* din munții unguresti (...)" Neculce, *Let.*, 55. Cu timpul, în fluxul vorbirii, probabil, nevoia de economie a determinat renunțarea la primul termen, rămînînd, în fondul activ al limbii române vechi, doar al doilea termen *și și*, ceea ce ne îndreptățește s-o analizăm în cadrul conjuncțiilor copulative și nu adversative.

În secolul al XIX-lea conjuncția *și* este atestată în combinație cu alte conjuncții coordonatoare, care în contextul res-

[1] Dimitrescu, *Contrib.*, p. 46.
[2] *Ibidem*, p. 47.

Scanned with OKEN Scanner

pectiv capătă valoare adverbială, dînd naștere unor locuțiuni conjuncționale.

și dar introduce:

propoziții principale

„*Gustul pentru muzică se dezvălise în mine totodată cu dragostea*, **și dar**, *profitînd de cunoștința celor întîi principuri* ce luasem din vremea cînd încă trăia părinții mei, *începu a face ceva progresuri*". Alecsandri, *O* IV, 23.

În citatul de mai sus *și dar* introduce un raport de coordonare conclusivă, dat fiind sensul conclusiv al conjuncției *dar*.

și însă introduce:

propoziții principale

„*Un om care iubește cu tinereță pe gingașa lui soție* **și însă** *nu o poate vedea*". Negruzzi, *O* I, 39.

Locuțiunea conjuncțională *și însă*, fiind plasată în propoziție negativă, marchează o opoziție mai puternică, pe prim plan evidențiindu-se sensul adversativ.

și nici introduce:

părți de propoziție

„**Și nici** tu *junghiu*, *nici* tu *friguri*, *nici* altă *boală* nu s-a lipit de noi, dar nici de rîie n-am scăpat". Creangă, *O*, 227.

și prin urmare introduce:

propoziții subordonate

„*Toate sînt așa*, zise unul din noi rîzînd, *dar încă tot nu sîntem lipsiți de simțul auzului*, **și prin urmare** *ne place a asculta povești frumoase din vremile trecute...*" Negruzzi, *O* I, 250.

și în urmare introduce:

propoziții principale

„*Dame și cavaleri fac toate chipurile* pentru ca să-și pricinuiască mulțămire **și, în urmare,** *naște între ei o unire*, pe care ani întregi nu o pot forma prin frigurile cele mari". Alecsandri, *O* IV, 176.

În unele texte de literatură populară apare și locuțiunea conjuncțională *și ori* care introduce:

propoziții subordonate

— „Se vede că tu nu înțelegi, îi răspunse voinicul, că fără de logodnica mea nu mai pot trăi, sunt hotărît a mă duce după dînsa și dincolo de lumea asta, **și ori** voi izbuti să-mi iau soție, ori îmi voi frînge și eu junghetura umblînd după dînsa". Ispirescu, *L*, 225.

Uneori, în poezia secolului al XX-lea, conjuncția *și* se înregistrează în combinație cu *nici* dînd naștere corelativului **și nici... și nici.**

Scanned with OKEN Scanner

„N-a mai rămas nimic. Nu se mai poate recunoaște **și nici** bănui, **și nici** presupune". Stănescu, *SP*, 134.

Amintind despre posibilitatea conjuncției *și* de a „intra în compunere cu prepoziția *cu*, formînd locuțiunea conjuncțională *și cu*"[1] trebuie precizat că, după opinia noastră, în asemenea cazuri avem a face cu un substantiv precedat de prepoziție, conjuncția *și* îndeplinind funcția de a stabili un raport de coordonare copulativă între doi sau mai mulți termeni precedați fiecare de aceeași prepoziție. Deci, nu poate fi vorba de o locuțiune conjuncțională, ci de situații cu caracter general, în care termenii coordonați sînt precedați sau nu, fiecare în parte, de aceeași prepoziție.

LT: „Cãndu fũ noaõ a sfrășì ḑilele, eșimu și mergẽmũ, petrecăndu noi toți cu mũerile *și cu* feciorii păînră afară de cetate". *CV*, 25, XXV, 8 ,10.

În unele texte din secolul al XVII-lea conjuncția *și* este întărită de prepoziția *cu*, ca în vorbirea populară și familiară de azi. Prezența lui *cu* se datorează, în acest caz, nevoii de a exprima cît mai concret participarea prin asociere sau colaborare a două obiecte sau ființe (într-un fel conjuncția *și* = cu prepoziția *cu*).

„Iar Antonie-vodă *și cu* cielaltă oaste *și cu* tătarii ce-au rămas la coș au ședzut a dooa păn-a trie dzi, de-au trecut și ei cu zaharao și cu tot agărlîcul". Neculce, *Let.*, 138.

LP: „Un arap buzat, / Negustor bogat, / Un pui de arap, / Cu solzi mari pe cap, / *Și cu* buze late / Late și umflate / *Și cu* ochi holbați / Și cu dinți smalțați". Alecsandri, *PPV* I, 100.

Din secolul al XVIII-lea se înregistrează locuțiunea conjuncțională *precum și*:

„(...) dar osăbit și de aceasta a se pune ·ſn price cei mai mici cu cei mai mari este nebunie, cu cel de potrivă de se apucă neștine ·ſn price și ·ſncă nu se poate să nu se păgubască amꙋndoi *precum și* cꙋnd se luptă doi..." Uricariul, *Alex. Mavr.*, 135/28.

[1] *GA*, I, p. 397; după opinia lui C. Milaș *și cu* este o „compunere prepozițională", vezi *Despre natura compunerii (și) cu*, în *CL*, XV, nr. 1, 1970, p. 125—131; în același sens, în alte lucrări de specialitate se subliniază că „*și cu* este o îmbinare liberă între *și* copulativ și prepoziția *cu*, primul exprimînd coordonarea dintre un subiect și un complement sociativ, înțeles ca termen al subiectului multiplu" (vezi Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, Valeria, Guțu Romalo, Clement Mîrza, Emanuel Vasiliu, *Limba română contemporană*, sub conducerea acad. Ion Coteanu, vol. I, București, 1974, p. 308—309).

Scanned with OKEN Scanner

Această locuțiune conjuncțională devine frecventă în secolele următoare, îndeosebi, la nivelul propoziției și introduce:

părți de propoziție identice din punct de vedere sintactico-morfologic:

„El (hatmanul) scrisese *lui Sinan* **precum și** *sangiacului* de la Tighina, că Polonia nu voiește a rupe prietenia cu Poarta și că ea dorește numai să adăpostească de tătari hotarăle sale din partea Moldovei". Bălcescu, *R* II, 11.

părți de propoziție identice din punct de vedere sintactic și nonidentice morfologic:

„De la poarta cealaltă Tudor Bălosu îl urmărea cu atenție, auzise *totul* din curte **precum și** *suma* mare pe care o avea Moromete de plătit, și cînd îl văzu că iese pe podișcă, porni spre el". Preda, *M*, 169.

Uneori, *precum și* capătă funcție intensificatoare:

„Bine ar fi, poate, ori la dus ori la întors, să cunoști ce se pune la cale în Cetatea Brăilei, unde, pe lîngă turci se află și boieri munteni, dușmani ai măriei sale, *precum și* Mihu, acel pribeag care a săvîrșit atîtea uneltiri la Ieși, *precum și* Agapie Ciornohut, acel în casa căruia s-a săvîrșit tăierea lui Bogdan-Vodă". Sadoveanu, *O* XIII, 773.

În unele texte din secolul al XVIII-lea este înregistrată formula corelativă *atît... cît și*.

„Judecătorii, hotărîrea ce vor face după pravili, să aibă datorie să o arate de față acolo *atît* pîrîșului *cît și* pîrîtului". *Prav. c.*, 48/10.

Trebuie remarcat faptul că încă din secolul al XIX-lea formula corelativă *atît... cît și* apare în stilul științific.

„Dar Mihai-Vodă, aflîndu-să în tabăra de la Stoenești, întărită *atît* prin natură *cît și* prin artă, nu era lesne de înfrînt". Bălcescu, *R* I, 118.

În limba română contemporană *atît... cît și* constituie o particularitate mai ales a limbajului publicistic și a celui științific[1].

Formula corelativă *atît... cît și*, după cum rezultă din materialul cercetat, realizează raportul de coordonare numai dintre părți de propoziție subordonate.

d. Conjuncția coordonatoare *și* fiind unul dintre elementele de legătură „cu cel mai slab coeficient jonctiv"[2] se definește prin topică liberă.

[1] Iordan, *LRC*, p. 690.
[2] V. Șerban, *Teoria*, p. 98.

Scanned with OKEN Scanner

În unele exemple din secolul al XVI-lea repetiția unui substantiv cu ajutorul conjuncției *și* poate să indice că individul sau un lucru oarecare nu reprezintă specia întreagă, ci există varietăți[1]:

„*Ném* și *ném* laudă lucrurele tale și vărtute ta spunu". *PS*, 467, CXLIV, 16.

În proza scriitorilor din secolul al XIX-lea o asemenea construcție este utilizată, ca procedeu stilistic cu funcție de intensificare, dezvăluind două trăsături:

1. caracterul generalizator (elementul aflat în raport de coordonare, prin repetarea sa, nu cuprinde o nuanță semantică în plus):

„*Ani* și *ani* au trecut de la 1845; mulțime de prefaceri s-au cercat în țările noastre de atunci". Alecsandri, *O* IV, 85.

„Și toate aceste pentru copiii Marei, de care toți în *atîte* și *atîte* rînduri se-mpedecaseră". Slavici, *O* VII, 23.

2. caracterul individualizator:

„(...) veselia cuprinde știuții, cunoscuții și necunoscuții; se vedea și era prieteni; noi sîntem răci și cît s-ar putè mai străini unii de alții; *șlic* și *șlic* să iubea, noi nu știm dacă supt oricare frac este un om". Russo, *PT*, 23.

După cum se observă, elementul coordonat (prin repetarea sa) ascunde o încărcătură semantică foarte sugestivă; substantivul *șlic* sugerează identitatea socială.

Alteori, în poezia secolului al XX-lea, raportul de coordonare copulativă dintre termenii respectivi are rolul de a accentua și mai mult diferențierea dintre elementele cuprinse într-un ansamblu unitar, în structuri de tipul [și a și a'].

„Și *cîte* și *cîte* tristeți / Îmi înfloriră în suflet bureți!" Beniuc, *S* II, 341.

În astfel de situații, este evidentă funcția intensificatoare atît a conjuncției *și* cît și a termenului repetat.

„Iarbă, pietre, arbori, păsări / Voi sînteți *cu totul* și *cu totul* altceva". Stănescu, *SP*, 52.

În unele contexte, se remarcă ocurența unui raport de coordonare copulativă, ca urmare a repetării unuia și aceluiași termen, deosebirea, față de cazurile de mai sus, constînd în faptul că determinările respective au menirea de a reliefa trăsăturile diferențiatoare.

[1] Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*, vol. II, *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

„Vezi *arbori* înalți, drepți, stufoși, rămuroși, bogați, rotați și *arbori* chirciți, pricăjiți, noduroși, buboși". Stancu, *D*, 13.

„Nu oul roșu, / *Om* fără saț și *om* nerod, / Un ou cu plod, / Îți vreau, plocon, acum de Paști". Barbu, *P*, 184.

În exemplele de mai sus, lipsește funcția intensificatoare din cazurile precedente, semnificațiile atribuite elementelor coordonate fiind explicite datorită calificativelor alăturate.

Cînd termenul repetat este un adverb, conjuncția *și* determină funcția intensificatoare a întregului.

„Peste vîrfuri lunecînd / În argint, condurii / Înfioară *cînd* și *cînd* / Liniștea pădurii". Topîrceanu, *SAI*, 8.

„Simțind că-i vine *iar* și *iar* să plîngă / Se face bun la inimă ca pita / Și -mbrățișează plin de dor o stîncă / În care poate-a-nmărmurit iubita". Beniuc *SII*, 71.

Prezența unor asemenea structuri, alcătuite în interiorul lor pe baza unui raport de coordonare copulativă, în poezie, îndeosebi, subliniază caracterul lor expresiv mai accentuat.

În ceea ce privește ocurența conjuncției *și*, în cele mai diverse situații, Iorgu Iordan subliniază, pe bună dreptate, că: „*și* apare la începutul unei fraze, fie legînd-o de fraza precedentă, fie fără nici o legătură propriu-zisă cu ce se spune mai înainte. Acest ultim caz este foarte frecvent în vorbirea populară, unde *și* are valoarea unei conjuncții coordonatoare aș zice universale: exprimă tot felul de raporturi, după cum poate să nu exprime nici unul"[1].

Ținînd seamă de polivalența semantică a acestei conjuncții coordonatoare copulative precum și de frecventa apariție în textele de literatură română veche, populară și, de asemenea, în cele de literatură română modernă, considerăm că trăsătura universalității conjuncției *și* se menține în literatura cultă, cumulînd o valoare expresivă deosebită.

În unele contexte se constată ocurența lui *și narativ*, folosit în mod curent în literatura populară și intrat în literatura cultă, unde capătă funcție stilistică.

„Și-apoi ce să vă mai spun? *Și* apele seacă, *și* zilele se sfîrșesc *și* norocul nu ține cît lumea..." Furtună, *IB*, 89.

Acest *și* reprezintă, uneori, elementul introductiv prin care începe un capitol sau un fragment de capitol.

LT (secolul al XVI-lea):

„*Și* veni Iue împărat în Israil, iar Iezavela împărăteasa lui Ahav, deaca auzi de venirea lui Iue împărat, își făcu sprînce-

[1] *LRC*, p. 690.

nele și-și unse obrazul cu unsoare și-și netezi capul frumos și să pusă de priviia dintr-o fereastră". *Învăț. NB*, 163/40 r/30.

LO (secolul al XIX-lea):

„*Și* cîte tîrnosiri *și* sfințiri de biserici din nou; *și* cîte soboare *și* revizii de fețe bisericești și politicești; *și* cîți străini din toată lumea; *și* cîte inimi purtate de dor". Creangă, *O*, 263/8.

S-ar putea considera că există un raport de coordonare între capitole, fragmente, replici. Desigur, în asemenea situații, coordonarea este de natură semantică, nu implică termeni concreți de referire — coordonare contextuală[1].

În textele din secolul al XVI-lea se înregistrează ocurența unui *și enumerativ*:

Prin *și enumerativ* înțelegem apariția acestei conjuncții în enumerări:

„Și luond sînge care e pre oltariu și den uleiul ungeriei tu stropească cu îns pre Aaron și veșmintele îmbrăcătoare și se va sfinți Aaron *și* feciorii lui *și* veșmintele (!) acestora". *PO*, 277/10.

Și enumerativ reprezintă o trăsătură a literaturii populare întîlnită și în cea cultă, unde capătă valori stilistice.

„Fost-au leșuri tătărești / *Și* turcești *și* ungurești / Date-n săbii românești!" Alecsandri, *PPM* I, 264.

„*Irina*: Și s-au stins *și* Hrîncu, *și* Huru, *și* Dajbog, cu toți boieri mari și mici, bătrîni și tineri, pînă la unul că Mohamed văzîndu-i a șoptit lăcrămînd: «Oh! țara aceasta nu va fi a mea!»" Delavrancea, *AS*, 9.

Cînd conjuncția *și* precedă fiecare termen (inclusiv primul termen) al lanțului coordonat[2] avem a face cu *și intensiv*.

„Cătana de unde pleacă, / Rămîne casa săleacă, / *Și* bouții-njugurați, / *Și* părinții supărați, / *Și* vacile-njugurate, / *Și* maicele supărate, / *Și* clopu rămîne-n cui / *Și* sbiciu deasupra lui." Bîrlea, *Maram.* I, 5.

Iorgu Iordan analizînd limba lui Ion Creangă[3] amintește de adverbele *atunci*, *apoi*, *unde*, care, plasate la începutul propo-

[1] Pentru unele aspecte ale coordonării contextuale vezi Tudor Vianu, *Contexte legate și nelegate din punct de vedere stilistic* în *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957, p. 151—165.

[2] Prin lanț coordonat înțelegem stabilirea raportului de coordonare între două, trei sau mai multe unități sintactice (părți de propoziție, propoziții) de același fel.

[3] *Limba lui Creangă*, în vol. *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, 1956, p. 165.

Scanned with OKEN Scanner

ziției sau al frazei, stabilesc legătura dintre propoziții sau fraze avînd rolul unor conjuncții coordonatoare copulative.

„*Apoi* la hramul bisericii se ținea praznicul cîte o săptămînă încheiată și numai să fi avut pîntece unde să pui coliva și bucatele atît de multe erau". Creangă, *O*, 214.

„*Atunci* am luat copila și de bucurie nici nu știu cînd am ajuns cu dînsa la mă-ta, în Dealul Omului". Creangă, *O*, 222.

În asemenea cazuri, se poate vorbi, după opinia noastră, de un raport de coordonare contextuală. În acest sens, demnă de reținut este observația lui Gh. Bulgăr care, referindu-se la adverbele *apoi* și *atunci*, precizează că ele pot exprima „relații similare" coordonării copulative[1].

Luînd în discuție situația în care aceste adverbe sînt precedate de *și*, Iorgu Iordan[2] afirmă, pe bună dreptate, că în asemenea cazuri, ele alcătuiesc o unitate sintactică, chiar dacă din punct de vedere grafic ele apar adesea separat.

„*Și apoi* ș-au dat și o nepoată de soră după unu fecior a lui, anume Constantin (...)" Neculce, *Let.*, 229.

Considerăm că nici în situația în care adverbele *atunci, apoi, unde* sînt precedate de conjuncția *și*, ele nu au rolul unei conjuncții coordonatoare copulative, după cum nici *și* nu stabilește un raport de coordonare propriu-zisă. Putem vorbi doar despre o legătură semantică între fragmente mai mult sau mai puțin ample.

„*Ș-apoi* Humulești și pe vremea aceea nu erau numai așa un sat de oameni fără căpătîi, ci sat vechi răzășesc (...)" Creangă, *O*, 207.

„*Și unde* nu s-au adunat o mulțime de băieți și fete la școală, între care eram și eu (...)" Creangă, *O*, 208.

Aceste adverbe narative provin din literatura populară și reprezintă un fapt de limbă vorbită, pătruns în literatura cultă.

„*Și unde* se îndîrjește zmeoaica, mai tăcută, *și unde* prinde a o ciorsăi cu bucățica cea de dinte ce-i mai rămăsese, și hai-hai, mai cu binișorul rupe tot caierul de mătreață, de se rupe și colțul cel de dinte!" Furtună, *IB*, 27.

e. Conjuncția coordonatoare *și* are la bază adverbul de origine latină *sīc* (*TDRG*, *DLRM*, *DEX*, s.v. *și*).

[1] *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968, p. 94.
[2] *Art. cit.*, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

Acest cuvînt plin în trecerea de la limba latină la limba română și-a pierdut caracterul concret și a devenit un simplu instrument gramatical[1].

2.1.2. **e**

a. În textele din secolul al XVI-lea această conjuncție introduce:

părți de propoziție

LT: „*Unii* amu la satele lor ē *alții* la negoațe". *CT*, 66/47 r 14.

propoziții principale

LT: „*Avraam lăcuiia în pămîntul lui Canaan*, **e** *Lot lăcui în oraș* ce era lîngă Iordan și către Sodom întinse cortul lui". *PO*, 46/23.

Uneori, propozițiile subordonate, aflate în raport de coordonare, aparțin unor fraze diferite:

„Deaciia (să) meargă și/să stea în partea dereaptă și de va fi repidă să o ia în mîinile sale și să a/pere spre sfinte cu toată socotirea, / ca să nu cază muscă sau ceva de/ceale jîgănii mici. **E** de nu va fi ri/pidă să facă aceasta cu p(o) crovul." *CL*, 142/23 r/6.

b. De cele mai multe ori, conjuncția *e* se întîlnește cu sens copulativ:

„Început făcu Domnedzeu ceriul și pămîntul. *E* pămîntul era pustiiu și în deșert." *PO*, 12/1.

În unele situații, conjuncția *e* apare cu sens adversativ.

„Cerĭul și pâmântulъ va trĕče *ē* cuvîntulъ mĭeu nū va trĕče (...)" *CT*, 70/53 v/17.

„Că unii amu measeri-i are, *e* alții de rudă rea, iară alții că nu înțelegŭ și proști paru-i-se, *e* alții nederepți și păcătoși". CC_2, 15/(6)/11.

„Dodeitorii miei bucură-se să m-aș clăti; / *e* eu spre mila ta upovăii (...)" *CPs*, 70/18 r/5.

În asemenea cazuri, sensul adversativ al conjuncției *e* este evidențiat de opoziția dintre subiectele corespunzătoare celor două propoziții.

Alteori, sensul adversativ al conjuncției *e* apare chiar la nivelul aceleiași propoziții, opoziția avînd un caracter dublu: *persoana a III-a singular/persoana I plural*; *afirmativ/negativ*.

[1] Vezi A. Meillet, *Le renouvellement des conjonctions*, în vol. *Linguistique générale et linguistique historique*, Paris, 1921, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

„Să știți că Domnul, elu e Zeul nostru / el feace noi, *e* nu noi //." *CPs*, 415/191 r/9.

c. Conjuncția *e* poate fi urmată de o altă conjuncție, alcătuind o locuțiune conjuncțională *e însă*:

„Ucideți toți voi, / ca un păreate plecat și gard căzut. / *E însă* prețul mieu sfătuiră să leapede." *CPs*, 256/111 v/4.

d. În secolul al XVI-lea, se observă folosirea conjuncției *e* paralel cu *și*, amîndouă avînd sens copulativ. Deci este vorba de sinonimia *și-e*.

Se constată o concurență între cele două conjuncții, tendința de generalizare avînd-o conjuncția *și*. Frecvența redusă a lui *e* arată că începînd din această perioadă s-a simțit, probabil, necesitatea diferențierii conjuncției *e* de forma omonimă de persoana a III-a singular a verbului *a fi*.

Din secolul al XVI-lea conjuncția *e* apare cu totul sporadic în textele originale.

Astfel, observăm cum se prefigurează un proces de înlocuire treptată a conjuncției *e* prin conjuncția *și*, proces care se va definitiva în secolul al XVII-lea, cînd conjuncția *e* dispare.

Din punctul de vedere al topicii, conjuncția *e* poate fi plasată între cele două propoziții sau părți de propoziție stabilind raportul de coordonare copulativă; se înregistrează și la începutul unui text. Topica acestei conjuncții are un caracter oarecum restrictiv, întrucît spre deosebire de conjuncția *și*, la nivelul propoziției, așa cum rezultă din materialul cercetat, *e* nu precedă fiecare termen în parte (inclusiv primul termen).

Și în ceea ce privește conjuncția *e*, se distinge apariția unui *e narativ*, cu rol introductiv pentru un context mai mult sau mai puțin amplu.

LT: „*E* diaconul să bage în sfîntul potiri den vin și apă împreună, zică mainte către preutul." *CL*, 29/4 r/4.

În textele traduse din secolul al XVI-lea, se remarcă prezența lui e intensiv (la nivelul frazei).

[e A e B e C]

„*E* agrūl ѧste lumĕ *ē* būnâ sâmânțâ acĕștĕ săntъ fïi ·↑părânteşti *ē* plĕvele săntъ fïi neprïitorĭului, *ē* vrâjmașūl če ō sĕmânâ ѧste dracūl (...)" *CT*, 56/28, v/14, 15.

De fapt, citatul acesta subliniază că, din punct de vedere semantic, raportul de coordonare copulativă este ocurent între termeni care aparțin la propoziții diferite *(agrūl, sâmânțâ, plĕvele, vrâjmașūl)*, traducătorul textului respectiv accentuînd în mod evident caracterul descriptiv al unui tablou.

e. *e* provine din conjuncția de origine latină *et* (*TDRG*, *CDDE* s.v. *e*).

În limba latină, conjuncția *et* se folosea pentru a adăuga ceva la o idee deja exprimată[1].

Deci, în cazul acestei conjuncții, se constată o corespondență perfectă, în sensul că particula menționată are rol de conjuncție atît în latină cît și în română.

Conjuncția *e* (notînd pronunția din limba franceză) raportată la forma latină (*et* cu *t* pronunțat) prezintă o reducere de „volum fonetic" care contribuie la diminuarea „valorii expresive"[2].

În limba română, se înregistrează un caz asemănător cu cel observat de Meillet în limba franceză pentru conjuncția *et* (al cărei *t* este numai grafic).

Precizarea lui A. Meillet ar putea reprezenta un argument pentru a explica frecvența redusă a conjuncției *e* în comparație cu conjuncția *și*.

2.1.3. **i**

Pe lîngă cele două conjuncții sinonime *e-și* (de origine latină) trebuie amintită prezența unui *i* care dovedește influența slavonă exercitată în domeniul lexicului.

Deci, în limba română din secolul al XVI-lea, existau tre elemente pentru exprimarea raportului copulativ (*și, e, i*).

Alternarea conjuncției *i* cu *și*, în același context, este o dovadă în plus a sinonimiei lor.

„Derept-ača veselește-se înrema mé, *i* bucură-se limba mé *și* rutes pelițe mé întru upuvăință." *PS*, 38—39/XV/1—2.

a. Această conjuncție introduce:

părți de propoziție

LO: Čire ѧs ⟨te⟩ pan Pogan Jurjь, *șpan* ot Maramoreș **i** *pan* Toma jurat ot tižь, scriem ·ѣnkirăčiure și slujbâ *pan* Ōrban, birov, **i** *pan* Simion, părcălabь ot Bistriță". *SB*, 2.

LT: „Dzișu: *Domnulŭ* **i** *Dumnedeul* mieu ești tu". *PS*, 454/CXXXIX/15.

propoziții principale

LT: „*Iōramъ nâscu Oziѧ* **i** *Oziѧ nâscu Ioatamъ*". *CT*, 39/1 v/6.

[1] A. Ernout — A. Meillet, *Dictionnaire etymologique de la langue latine*, Paris, 1959.

[2] A. Meillet, *Art. cit.*, p. 165.

Scanned with OKEN Scanner

b. În textele traduse precum și în cele de literatură originală pe care le-am cercetat reiese că *i* se înregistrează numai cu sens copulativ.

c. Materialul nu ne-a permis să desprindem vreo posibilitate de compunere a conjuncției *i* cu altele, pentru a da naștere unor locuțiuni conjuncționale.

d. În ceea ce privește topica, se constată că această conjuncție apare numai între termenii coordonați *(propoziții sau părți de propoziție)*.

Pentru conjuncția de origine slavonă *i* se impune o observație: ea este consemnată numai în textele traduse, unde a fost adoptată de traducătorii textelor religioase sau de scribii însărcinați să redacteze acte oficiale. În textele netraduse, conjuncția *i* se întîlnește doar în formulele introductive sau în unele expresii slavone folosite curent în epocă.

Acest fapt ar putea reprezenta un argument în plus pentru a dovedi caracterul de limbă vorbită al textelor netraduse.

Deci, conjuncția *i* rămîne o caracteristică a textelor traduse datorită influenței originalului respectiv.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, se remarcă apariția conjuncției *i* mai ales înaintea numelor proprii.

„Iar Matei aga, *i* Theodosie spătarul, *i* Gorgan spătarul, *i* Mihai spătarul (...) și cu alți boiari cîți au scăpat de la războaie, ei au fugit ..." *Let. Cant.*, 149/17, 18.

„După aceia Constandin-vodă, întorcîndu-să la curtea domnească, împreună cu toți boiarii, făcut-au sfat și socoteală, și au trimis boiari la Poartă, la împărăție, anume pre: Ghincea vel-vornic, *i* Alixandru vel-clucer, *i* Pîrvul logofăt Cantacozino, *i* Preda Brătășanul și alți mulți boiari". Greceanu, *Ist.*, 16/4, 5.

În alte exemple din secolul al XVII-lea, conjuncția *i* are valoare intensivă:

„Iar cînd au fost la dechemvrie 16 dni, purces-au Matei-vodă la împărăție cu Suliman aga, îmbrihorul și mulți boiari mari și mici, și părintele vlădica Grigorie și Theofil episcopul, *i* roși, *i* călărași, *i* dorobanți, *i* popi". *Let. Cant.*, 153/20, 21.

În acest citat, observăm existența celor două conjuncții sinonime *(și, i)*.

În prima parte a frazei, predomină *și enumerativ*, iar în a doua parte, se constată prezența lui *i enumerativ*. Prin alternarea acestor două conjuncții sinonime, autorul asigură frazei o mai mare varietate stilistică.

Scanned with OKEN Scanner

În secolul al XIX-lea, conjuncția coordonatoare *i* apare sporadic la unii scriitori care-o folosesc drept un arhaism menit să sugereze caracteristicile stilului vechi de cancelarie.

„Mai multe giuvaieruri *i* argintării". Alecsandri, *I*, 1353, *(In DA* s.v. i*)*.

e. Conjuncția coordonatoare *i* provine din slavonă avînd la bază un element tot cu rol de conjuncție v. sl. *i (DA* s.v. *i)*.

După opinia lui Ovid Densusianu: „*i* este o conjuncție slavă analogă, adoptată de traducătorii textelor religioase sau de scribii însărcinați să redacteze acte"[1].

2.1.4. **de**

Un sinonim sintactic parțial al lui *și* este *de*, frecvent numai în interiorul frazei.

a. În textele din secolul al XVI-lea și în cele de literatură populară, *de* stabilește raportul dintre:

propoziții principale

LT: „*Surpă ei întru fundulŭ iadului*, **de**-*i puse ei cu ferecăciunea sărăciei și a fiarălorŭ*". CC_2, 176/(192)/3—5.

LP: — „*Vino, Mircea, vino, dragă,* / **De** *din apă tu mă scoate,* / **De** *mă scoate de la moarte!*" *NZ*, 63.

propoziții subordonate

LO: „După ačѧstѧ dâm știre dŏmniilŏr voăstre *că mainte vrĕme aṭѣ tremis carte la ñoi*, **de** *nѧ-ți dat a ști de rândul munților*, și ați dzis așa..." *SB*, 1.

LT: „*Să se împle rostul mieu laudă,* / **de** *să cînt slavei tale în toată zi* / *mare frîmseața ta*". *CPs*, 293/130 r/5.

b. În secolul al XVI-lea *de* este folosit foarte des cu sensul lui *și*, conjuncție coordonatoare copulativă[2]. Uneori, elementul introductiv *de* poate avea și sens adversativ:

„Adeveritulŭ Dumnezeu grăiaște, derep'ce amu că ceia ce se închină idolilorŭ, dumnezei se chemă aceia, *de mințiià*, ce dumnezei nu erà". CC_2, 185/(202)/11—12.

În unele texte de literatură cronicărească din secolul al XVIII-lea sensul copulativ al elementului introductiv *de* este evident și datorită contextului, propoziția introdusă prin *de* fiind precedată și urmată de propoziții copulative introduse prin *și*.

[1] *ILR* II, p. 84; vezi și Rosetti, *ILR*, p. 556.
[2] Densusianu, *ILRII*, p. 259.

Scanned with OKEN Scanner

„Gligorie-vodă n-au zăbăvit mult în Țara Leșască ș-au trecut pren Țara Ungurească, *de* ș-au luat doamna, ș-au trecut cu toată casa lui la Beceu". Neculce, *OSC*, 42.

În poezia secolului al XIX-lea *de* poate apărea și cu sens disjunctiv:

„De-o fi una, de-o fi alta (...) Ce e scris și pentru noi, / Bucuroși le-om duce toate, *de* e pace, *de*-i război". Eminescu, *OA* I, 146.

În secolul al XVIII-lea, *de* are sensul „și încă" în combinații de tipul: „*mii de mii*".

„... n-au luat filosofi și ritori), să trimită (propoveduitori venirii lui, n-au) pogorît d(in ceriu întunerece și mulțime de îngeri ce (are pe lîngă dînsul *mii* **de** *mii* nesocotiți și nenumărați..." Ivireanul, *P*, 4/9.

d. Din punctul de vedere al locului în frază, *de* este, în general, ocurent mai ales între două imperative[1].

„Scoală-te *de* pasă în Damascu." *CV*, /39/XXXIX12—13.

Așa cum rezultă din materialul cercetat, elementul introductiv *de* apare numai între termenii coordonați, de obicei propoziții.

În secolul al XIX-lea, *de* este folosit în mod intenționat de unii scriitori pentru a asigura caracterul de limbă vorbită al descrierii unor fapte petrecute în secolul al XVII-lea.

„După această strălucită biruință, Mihai puse *de* arse și dete în pradă orașul Rusciucul." Bălcescu, *R* I, 63/30.

Prezența lui *de* cu valoare copulativă și în textele unor scriitori care prezintă fapte curente, întîmplate chiar în perioada respectivă, dovedește perenitatea acestuia ca element de limbă vorbită *în descriere* („Cîteva păsărele vin *de* ne vizitează". Alecsandri, *O* IV, 229) sau *în dialog*, în replica unui personaj angajat într-o discuție cu partenerul („— Ia poftim *de* încalecă pe Balan, jupînească!" Creangă, *O*, 209).

Trebuie subliniat că ceea ce în secolul al XVI-lea reprezenta o trăsătură definitorie pentru epocă, în secolele următoare, (îndeosebi în secolul al XIX-lea) apare fie ca elemente arhaice, fie ca fapte de limbă vorbită pătrunse în literatură doar cu funcție stilistică.

De observat că în textele secolului al XX-lea *de* se menține numai cu aspectul său de limbă vorbită întîlnit, îndeosebi, pentru a sugera modalitatea de exprimare a personajelor provenite din mediul rural.

„— Scoal' *de* mănîncă, Darie". Stancu, *D*, 211.

[1] I.A. Candrea, *Op. cit.*, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

În unele situații, se observă alternarea lui *de* cu *și* în același context, la același autor:

„Atunci Harap-Alb, Gerilă, Ochilă și Păsări Lăți-Lungilă se pun ei *de* ospătează *și* beu cît le trebuie". Creangă, *O*, 161/4.

În asemenea contexte, alternarea amintită, nu este exclus, să aibă și rolul unui evitator de repetiție.

e. În ceea ce privește originea, există două categorii de ipoteze. Unii lingviști consideră că această conjuncție trebuie explicată fie prin influența limbii de la popoarele cu care am venit în contact, fie ca aparținînd substratului. Astfel, H. Tiktin remarcă ocurența lui *de* în română și albaneză, asupra căruia au influențat ngr., bulg. *ta*, sîrb. *te* (*TDRG* s.v. *de*), iar E. Seidel pune pe prim plan influența slavă[1]. Alți lingviști consideră că această conjuncție s-a născut pe terenul limbii române din prepoziția de origine latină *de*.

În acest sens, Al. Philippide afirmă: „trecerea de la prepoziție la conjuncție s-a făcut prin înțelesul «în ce privește» al prepoziției *de* care cu timpul, introducînd propozițiile, a căpătat și valoarea de conjuncție"[2].

În lucrarea sa, *Originea românilor*, Al. Philippide revine asupra afirmației făcute, specificînd faptul că: „dacă nu putem explica dezvoltarea conjuncției *de* din elementul latinesc *de*, atunci aceasta este un rest din limba tracă"[3].

C. Dimitriu urmărind frecvența relativă la mie a prepoziției și conjuncției *de* în *CV* și CC_2 ajunge la concluzia că:

„avînd în vedere răspîndirea masivă a prepoziției *de* cu variatele ei funcții cît și întrepătrunderea funcțiilor și chiar a valorii de prepoziție cu cea de conjuncție se poate presupune, că această conjuncție s-a născut pe terenul limbii române din prepoziția *de*"[4].

Este foarte dificil a explica evoluția conjuncției *de* din prepoziția de origine latină *de*. Din punct de vedere formal, există o anumită asemănare între prepoziții și conjuncții, în sensul că ambele sînt membre ale unei clase de functori cu două valențe obligatorii și cu doi functori care satisfac aceste valențe.

[1] *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958, p. 67—68.
[2] *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 51—52.
[3] *Op. cit.*, Iași, 1927, vol. II, p. 447.
[4] *„De" în Cazania a doua a lui Coresi*, în *SCL* XIII, nr. 4, 1962, p. 476.

Scanned with OKEN Scanner

Dar spre deosebire de prepoziție, conjuncția cere două valențe omogene, cere cuvinte din aceeași clasă și dacă este vorba de cuvinte flexibile — cu aceleași categorii flexionare.

De aceea, considerăm că această conjuncție (de), probabil, este un rest din limba tracă, întărit prin influența exercitată de popoarele cu care am venit în contact.

2.1.5. **nici (nice) (nece)**

a. O altă conjuncție coordonatoare este *nici* care în corelație cu *nu*, realizează raportul dintre:

părți de propoziție

LO: „Acolo, în Țara Moldoveei, neștiindu nimenele *de înșii*, **nice** *de lucrurile* lor, ce au fost făcuți sau petrecuți în Țara Muntenească, lăcuiia în Moldova la curtea domnească". Documente, *Mărturie*, 1593/81/32[1].

LT: „Nu priimesc *den casa* ta vițel, **nece** *den turmele* tale țap." *CPs* 218/92 v/3.

LP: „(...) că de dînsul nu se prîndea / **nici** *sulița*, **nici** *săgeată*, **nici** *altceva* ..." Rezuș, *DÎ*, 275.

propoziții principale

LO: „*Suflete, să nu te ciudești*, **nece** *să te sviești*". *CB*II, 423/9.

LT: „*Doamne, nu cu urgiia ta oblici mene* **nice** *cu măniia ta pedep'si mene*". *PS*, 13/VI/10.

LP: „*Nu mi-i foame*, / *Nu mi-i sete*, / **Nici** *mi-i dor de codru verde*". Jarník-Bîrseanu, *DS*, 122.

propoziții subordonate

LO: „Če ne rugâm să ertați (du) dumile voastre, *că nu să cade*, **nice**-*i cu dirяptâ*". *SB*, 5.

LT: „Strîngeți comoară în ceriu, *unde viermii nu o răzbăsc*, **nici** *putrezește*". *CEv*, 52 *(In DLR* s.v. *nici)*.

LP: „Muma zmeului, daca văzu *că nu se poate urca pe dînsul* **și** *să treacă dincolo*, **nici** *să roadă din acest zid*, nu mai putea de ciudă." Ispirescu, *L*, 26.

b. Din materialul cercetat se constată că în cazul conjuncției *nici* predomină doar sensul său fundamental-copulativ.

c. *Nici (nice)* în compunere cu *nici (nice)* are valoare de adverb propriu-zis[2] și în acest caz introduce:

părți de propoziție

[1] *Apud* Rosetti, Cazacu, Onu, *ILRL*, p. 81.

[2] *GA* I, p. 395. După unele opinii, *nici* are valoare adverbială chiar și atunci cînd nu se repetă; el poate fi precedat de o altă conjuncție căreia îi revine exclusiv exprimarea raportului. Vezi Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, Valeria Guțu Romalo, Clement Mirza, Emanuel Vasiliu, *Op. cit.*, p. 308.

Scanned with OKEN Scanner

LO: „... deci de alt părți avem nъdeajde sъ nu avem zminteal(ъ), **nici** *de vrъjmași* **nici** *de priialen(i)*". *DH* XI, nr. 483/349.

LT: „... iaca, nu e noao **nice** *parte*, **nice** *ocină* la casa tătînînostru". *PO*, 105/19.

LP: „— Turcilor nebunilor! / Ce stați și cugetați / Că nu-i **nici** *bat* **nici** *deșteptat*, / Cum îi mai bun de legat". Furtună, *IB*, 315.

propoziții principale

LT: „**Nici** ·↑*oraș*ъ *să* ·↑*ntri*, **nici** *să spui cuiva* ·↑ *orașe*". *CT*, 86/86 r/22.

LP: „Floricică frumușică, / Dorul naibei tare strică / Pe mîndruța ocheșică; / **Nice** *bea*, **nice** *mănîncă*, / **Nici** *trăiește*, **nici** *nu moare*, / Ci se uscă pe picioare!" Jarník-Bîrseanu, *DS*, 58.

propoziții subordonate

LO: „Iară moldoveanul se-au mărturisit înaintea acelui boiarin *că* **nic(i)** *l-au băgat el într-ăca moșie*, **nic(i)** *frate-său*, **nic(i)** *au avut ei* **nic(i)** *o amestecătură cu moșiia Moldoveanului*, **nic(i)** *au fost funaș cu el ...*" Documente², *Act.*, 80/12.

LT: „Că încă numai doi ani au fost scumpeate, cinci sînt iară înapoi încă dentr-înși, în carii **nice** *vor ara* **nice** *secera*". *PO*, 159/25.

LP: „Cine ne-a dat dorului, / Aibă casa cucului / Și odihna vîntului; / *Că* **nici** *cucu n-are casă*, / **Nici** *vîntul țară aleasă*. / **Nici** *cucul n-are hodină*, / **Nice** *vîntul țară lină*." Bîrlea, *Maram.* II, 114.

d. Conjuncția *nici* se definește prin topică liberă, ea putînd fi constatată atît între termenii coordonați *(propoziții, părți de propoziție)* cît și înaintea fiecărui termen coordonat (inclusiv primul termen).

În textele din secolul al XVI-lea se întîlnesc două ocurențe posibile:

1) adverbul *nici* + verbul la forma afirmativă,

2) adverbul *nici* + verbul la forma negativă. Cel mai des apare prima situație.

Deci, spre deosebire de limba română contemporană, în care *nici* este semnalat întotdeauna urmat de *nu*, în limba veche din secolul al XVI-lea, *nici* apare și singur:

Scanned with OKEN Scanner

„Derept-aceaia să te fereşti înaintea lui şi ascultă graiului, *nice* să-l turburi, că greşalele voastre nu le va ierta şi numele mieu întru el iaste". *PO*, 256/26.

Negaţia simplă se înregistrează şi în unele texte din secolul al XIX-lea, însă cu caracter arhaic, rolul său concretizîndu-se în anumite situaţii care reactualizează diverse fapte din trecut:

„(...) obştea ne-a trimis pre noi să-ţi spunem că norodul nu te vrea *nici* te iubeşte." Negruzzi, *O* I, 79.

„Nu caut vorbe pe ales, / *Nici* ştiu cum aş începe." Eminescu, *OA* I, 169.

În general, omiterea negaţiei se explică prin influenţa slavonă. Fără a contesta o anumită influenţă pe care, în calitatea sa de „model imediat", originalul slavon a exercitat-o asupra textelor traduse, trebuie să precizăm că negaţia simplă, singura folosită în latina clasică, a persistat în latina populară alături de dubla negaţie, care începea să se dezvolte şi s-a transmis tuturor limbilor romanice (cu excepţia francezei)[1].

Deci, originea dublei negaţii în limba română trebuie găsită în latina populară şi tîrzie. Aşa cum afirmă Meyer-Lübke, distincţia atît de importantă pentru latină între *non* şi *ne* deci între negaţia simplă şi repulsia, s-a pierdut şi *ne* a fost înlocuit pur şi simplu prin *non*. Limbile romanice exprimă, în toate cazurile, negaţia prin adăugarea acesteia la verb; dimpotrivă, latina o uneşte cu membrul propoziţiei care este obiectul acestei negaţii"[2]. „Cum particula negativă apare întotdeauna alături de verb, rezultă că în cazul în care se adaugă încă un pronume sau un adverb negativ, negaţia are aerul de a fi dublă"[3].

Negaţia simplă este un fapt de limbă română veche şi nu o construcţie artificială după slavonă. O dovadă în plus o constituie prezenţa sa în textele de literatură populară.

„— Taci, mamă, nu blăstăma, / Că Dumnezeu de mi-a ajuta / **Nici** *oi be*, **nici** *oi mînca*, / Numai murgu mi-oi găta / Şi la Buda-oi alerga / Şi pe Filip l-oi aşeza." Densuşianu, *VC*, 173.

Este vorba despre un fenomen întîlnit în latina clasică şi întărit prin influenţa slavonă.

[1] Georgeta Ciompec, *Observaţii asupra exprimării negaţiei în limba română din secolul al XVI-lea — al XVIII-lea*, în *SCL* XX, 2, 1969, p. 203; I. Rizescu, *Cu privire la dubla negaţie în limba română*, în *SCL* XIV, 4, 1963, p. 471—479.

[2] W. Meyer-Lübke, *Grammaire*, p. 771.

[3] *Ibidem*, p. 777.

Scanned with OKEN Scanner

e. Această conjuncție are la bază un element de origine latină: *neque (TDRG; CDDE, DLR* s.v. *nici).*

2.1.6. **ni**

a. În unele texte din secolul al XVIII-lea este înregistrată conjuncția *ni*, definită de *DLR* drept învechită și populară, care introduce:

părți de propoziție

„Nu crede vizirul că vine și tot trimite **ni** *pre unul*, **ni** *pre altul* înaintea lui, să vie mai curund." Neculce, *Let.*, 50.

propoziții principale

„Foarte bine, foarte bine! **ni** *din buze mormăia*, **ni** *din colți clănțăia*". Cantemir, *Ist.*, 121.

b. Sensul său de bază este cel copulativ, așa după cum rezultă din materialul cercetat.

c. Conjuncția *ni* intră în compunere cu *ni* dînd dăștere corelativului *ni ... ni.*

d. În cele mai multe cazuri, această conjuncție precedă fiecare termen coordonat, inclusiv primul termen.

Mai ales în literatura populară se constată ocurența lui *ni intensiv.*

„Ce tot plîngi și te ciudești? / Ori cu mine ți s-a urît, / Tot mutînd pernița: / **Ni** *la umbră*, **ni** *la soare*, / **Ni** *la coastele* goale; / Ori că ț-a venit / Vremea de căsătorit?" Densușianu, *VC*, 133.

Din punct de vedere cronologic, conjuncția *ni*, începînd cu secolul al XIX-lea, trece în fondul pasiv al limbii române literare culte. Ea rămîne o trăsătură specifică literaturii populare. În creația unor scriitori contemporani, *ni* este folosit pentru a sugera vorbirea populară:

„Eu spun că să vînd, să scap de belea, ea că nu ... **Ni** *așa*, **ni** *așa*! Atunci ce vreai, fa?" Preda, *M*, 178.

e. Pe de o parte, Ovid Densusianu[1] subliniază că *ni* provine din slavonul *ni*, pe de altă parte, Al. Rosetti precizează că *ni* are la bază cuvîntul de origine latină — *nec*, care a dat în limba română *ne*; acesta, la rîndul său, a devenit *ni*, sub influența v. sl. *ni (DLRM*, s.v. *ni).*

Din analiza diverselor situații, în care apar elementele conjuncționale coordonatoare copulative putem trage următoarele *concluzii:*

[1] *ILR* II, p. 161; vezi și *DLR* s.v. *ni*.

Scanned with OKEN Scanner

1. Începînd cu secolul al XVIII-lea se constată îmbogățirea inventarului de locuțiuni conjuncționale și corelative.

Dintre conjuncțiile copulative, *și* dezvoltă cele mai multe locuțiuni conjuncționale combinîndu-se cu alte conjuncții din categorie identică sau diferită *(și nici, și dar, și însă, și ori, și prin (în) urmare)*.

2. Se observă, pe de o parte, dispariția treptată a conjuncției de origine slavonă *i* și transformarea ei în element introductiv specific numelor de persoane cu o oarecare poziție socială, iar, pe de altă parte, dispariția treptată a conjuncției de origine latină *e*.

Se constată dispariția conjuncțiilor realmente copulative în limba de bază (latină, slavonă), rămînînd predominantă conjuncția *și* care în latină avea altă valoare (adv. *sic*).

3. Trebuie precizat că *și* și *e*, dintre conjuncțiile frecvente, au un număr mai mare de valori putînd exprima și alte raporturi sintactice, în afara celui copulativ.

4. Se remarcă existența elementelor conjuncționale sinonime și prezența lor în același context. Astfel, conjuncții diferite exprimă uneori același raport sintactic în condiții sintactice identice: *și — e*; *și — i*; *și — de*; *nici — ni*.

5. În ceea ce privește locul conjuncțiilor coordonatoare copulative în propoziție, se observă că sînt așezate de obicei între cele două propoziții pe care le leagă.

Singurele excepții se întîlnesc atunci cînd este vorba de prezența unor elemente de relație cu rol introductiv (în această calitate apar: *și, e*) și elementele corelative. Conjuncția *și* cunoaște cele mai multe valori stilistice: *și narativ, și enumerativ, și intensiv*.

2.2. CONJUNCȚII DISJUNCTIVE

2.2.1. sau

a. În secolul al XVI-lea și în literatura populară conjuncția coordonatoare disjunctivă *sau* introduce:

părți de propoziție

LO: „Cătră ăcasta iară mărturisim, după ăcaea, *acestui*, **sau** *acelui* Givei, s-au încredzut iară acolo în Țara Muntenească un neguțătoriu den Raguza, ce lăcuiia în Tîrgoviște" — Documente, *Mărturie*[1] 81/18.

[1] *Apud* Rosetti, Cazacu, Onu *ILRL*, p. 81.

Scanned with OKEN Scanner

LT: „Nu știți amu cănd domnul caseei va veni, *sĕra* **sau** *la mĭazâ-noapte ...*“ *CT*, 95/101 r/30.

LP: „— Taci, dragul tatei, zicea împăratul, că ți-oi da împărăția *cutare* **sau** *cutare*“. *TFB*, 29.

propoziții principale

LT: „*E tū stă încolo* **sau** *ședi cicea spre podnojĭa noastră*“. *CV*, 118/CXVII/3.

LP: „— Ce rînd june de-ăsta rînd, / De la mine ți-ai venit, / Că la mine n-o venit / Om mirean de pe pămînt! / **Sau** *în puști să ne-mpușcăm*, / **Sau** *în săbi să ne tăiem*, / **Sau** *în lupte să ne luăm?*“ *LS*/78.

propoziții subordonate

LT: „(...) *să tu de-a stînga veri mearge*, duce-mă-voiu eu de-a dereapta, **sau** *să tu în a dereapta veri mearge*, eu în a stînga voiu mearge“. *PO*, 46/13.

LP: „— Nu știu, *aș pune cu caii / la treierat*, / **Sau** *aș alerga în țări străine / după mașini?!*“ Densușianu, *VC*, 56.

b. Cu sensul disjunctiv propriu-zis, conjuncția *sau* apare în următorul exemplu:

„Doară în vea/c mînii-te spre noi? / *sau* tinzi mînia / ta den rudă în rudă?“ *CPs*, 360/163 v/13.

În același timp, această conjuncție poate avea și valoare copulativă.

„Și era în acealea dzile uriași *sau* putearnici spre pămînt ...“ *PO*, 27/10.

c. Conjuncția *sau* apare frecvent în compunere cu *sau*:

„Doamne Dumnedzeul mieu, se aşu face časta *sau* se iaste nedreptate în măna mĭa *sau* se aşu împrumuta se ne dai mie rău ...“ *PS*, 7/14.

Și în textele din secolul al XIX-lea se înregistrează o asemenea situație, în cumul de propoziții coordonate disjunctiv în care *sau* este urmat de conjuncția *că*.

„Cît pentru străinul brunet, el părea că nu bagă seamă că e lîngă o frumuseță și nu se uita la scena conjugală, care urmare a lui dovedea *sau că* acea junǎ femeie îi era rudă, *sau că* inima lui era prinsă, *sau că* era un nesimțitor;“ Negruzzi, *O* I, 27.

În unele texte din secolul al XX-lea conjuncția *sau* se combină cu *nici* și poate introduce:

propoziții principale

„*Mă gîndesc*, **sau** *nici nu mă gîndesc*, răstorn capul spre pologul de boltă întunecată, înfiptă cu gămălii de aur“. Papadat-Bengescu, *F*, 73.

Scanned with OKEN Scanner

propoziții subordonate

„Toți aveau de spus cîte ceva, *ca și cînd ceilalți n-ar fi știut nimic* **sau** *nici n-ar fi fost de față*, și toți spuneau același lucru și aproape cu aceleași cuvinte." Rebreanu, *O* VIII, 504.

d. În mod normal, conjuncția *sau* stabilește raportul dintre două propoziții sau părți de propoziție, atenția fiind îndreptată asupra alternativei cuprinse în propoziția sau partea de propoziție introdusă prin *sau*.

„Doară ulta-va să miluiască Dumnezeu? / *sau* ținea-va în mîniia sa meserearea sa?" *CPs*, 321/144 r/3.

Adeseori, atît în literatura populară cît și în cea cultă, cele două sau mai multe elemente coordonate disjunctiv *(propoziții, părți de propoziție)* pot „coexista, fără ca opoziția dintre ele să ducă la eliminarea uneia sau a alteia, vorbitorul le enumeră pe toate, punîndu-le față în față numai ca opuse, ca separate sau în succesiune. Destul de des chiar ideea de opoziție sau de simplă separație slăbește pînă la transformarea propozițiilor din disjunctive în copulative. Aceasta se întîmplă cu deosebire atunci cînd intervin mai mult decît două posibilități: contradicția implică existența a doi termeni, așa că intervenția unui al treilea duce, de fapt, la suprimarea ei[1]".

Alteori, se constată ocurența conjuncției *sau* în enumerări; deci avem a face cu *sau enumerativ*.

„Doamne Dumnedăul mieu, se așu face časta, *sau* se ĭaste nedreptate în măna mĭa, *sau* se așu împrumuta se-m dai mie rău ..." *PS*, 15—16/VII/1—4.

Cînd conjuncția disjunctivă *sau* precedă adverbul de negație se pot înregistra următoarele aspecte:

sau restrictiv

„Stătui un pic la îndoială de trebuia *sau nu* să pășesc mai înainte; dar, în sfîrșit, făcîndu-mi curagiu mă apropiei de o laiță mai lungă ce era în fund și pe care domnea un soi de uneș." Alecsandri, *O* IV, 71.

Alteori, conjuncția *sau* fiind urmată de formula „mai bine zis", s-ar putea vorbi despre:

sau explicativ

„Ei erau amîndoi de unanimă părere că în o mai bună organizație economică, în o organizație socială care să nu mai lase nimic de dorit, crima nu va mai avea loc și prin urmare va trebui să dispară de tot *sau mai bine zis* să nu mai apară deloc". Caragiale, *O* II, 124.

[1] Iordan, *LRC*, p. 695.

Scanned with OKEN Scanner

e. În ceea ce privește originea acestei conjuncții, există mai multe puncte de vedere. Unii lingviști consideră că la baza lui *sau* se află lat. *seu (TDRG* s.v. *sau)*.

S. Pop aduce o altă interpretare, afirmînd că „pentru a exprima raportul între frazele aceleiași perioade, româna a reunit două conjuncții: *să* + *au* > *sau*“[1].

Considerăm că explicația dată de S. Pop este acceptabilă.

2.2.2. **au**

a. În textele secolului al XVI-lea și în cele de literatură populară, această conjuncție introduce:

părți de propoziție

LO: „(...) Încătruo veri să mergi (...), *spre apus*, **au** *spre ameadădi?*“ *CB* II, 322.

LT: „Așijdere să facă cu însu, cînd *fecior* **au** vro *fată* va fi împungînd“. *PO*, 249/20.

propoziții principale

LT: „*Ce putem dzice*, **au** *ce putem grăi* sau în ce chip ne vrem înderepta spre noi?“ *PO*, 156/24.

LP: „*Tu bine ai știut* ale cui sînt moșiile acestea! **Au** *nu ți-au arătat ție moșneagul locul?* Sbiera, *P*, 38/34 *(DA* s.v. *au)*.

propoziții subordonate

LO: [„... toți Domnii moldovenești, așijdere și muntenești, carii iau spre dumnie, sѧntu dѫtori a plѫti toate dѫtoriile acelora domni *ce le stau în locu*, **au**-*s scoși de în Poartѫ* ...“. *DH*, XI, nr. 448/317.

LT: „Derept acea merg în gios și vedea-voiu *deaca toate au făcut după strigatul* care înaintea mea au venit, **au** *doară nu e așa* cum să știu“. *PO*, 58/13.

LP: „— Iovan! Iorgovane, / Tinerel călare, / Nu te prea grăbi, / Nici nu te pripi, / *Că știi* **au** *nu știi*, / C-am fost amîndoi / D-am slujit în casă / De mîndră crăiasă?“ Amzulescu, *B* I, 321.

b. Sensul său de bază este cel disjunctiv:

„Tu ești cela ce e să vie *au* altul vrem aștepta?“ *PO*, 30/4.

În această situație se face o distincție: în textele traduse, conjuncția *au* cu sens disjunctiv apare atît în propozițiile interogative cît și în cele afirmative. În textele netraduse, conjuncția *au* cu sens disjunctiv se întîlnește numai în propoziții afirmative.

În unele texte din secolul al XVI-lea, conjuncția *au* este înregistrată și cu valoare adversativă:

[1] S. Pop, *Grammaire roumaine*, Berne, 1948, p. 324.

Scanned with OKEN Scanner

„Lasă oamenii cum să facă jirtvă Domnului Domnedzeului său, *au* nu vedzi că au perit Eghipetul?“ *PO*, 210/6.

Contextul face posibilă comutarea lui *au* cu *dar, însă*.

În literatura populară conjuncția *au*, cu sens disjunctiv, adeseori este prezentă într-un context interogativ:

„De cînd, Ghiță, m-ai luat, / Adevărul nu ți-am dat, / Nici cîntec nu ți-am cîntat; / Dar știi, Ghiță, *au* nu știi / Că viersul meu, femeiesc, / Seamănă a haiducesc?“ Amzulescu, *B* III, 271.

c. În textele din secolul al XVI-lea se înregistrează ocurența corelativului *au ... au*.

„Și ѧră vă rugăm če vreț҃ a⟨u⟩dzi din Moldūa, c-am ↑⟨țe⟩les că aveț҃ ōmy⟨ri⟩↑ Moldūa, če v↑ste vă vor҃ adūče ne rugăm se ne daț҃ a ști, *aū* de răū, *aū* de bire.“ *SB*, 2.

d. Pentru limba română veche este specifică sinonimia *sau ... au*, după cum reiese din următorul exemplu:

„Sau čine de voi ѧste ōmь če ēl҃ să arѧ čĕre fiĭul lūi pâine *au* doarâ pïatrâ da-va lui *sau* de va čĕre pĕște, doarâ șarpe da-va lui“. *CT*, 47/12 v/6.

Din punctul de vedere al topicii, conjuncția *au* este ocurentă între termenii coordonați *(propoziții, părți de propoziție)* iar uneori poate preceda fiecare termen (inclusiv primul termen).

În unele texte din secolul al XVI-lea, contextul reliefează ocurența unui *au explicativ:*

„Avraam mearse de-acia la pămîntul de cătră amiadzădzi și lăcui între Cades și între Su și era venit *au* striin în Gherar“. *PO*, 64/19.

Alteori, în cazul în care conjuncția *au* este precedată de un adverb negativ cu valoare predicativă, s-ar putea vorbi despre *au restrictiv*.

„Acel bărbat tare să miră de acest lucru și tace mulcom pînă atunce pînă ară cunoaște cum să Domnul calea lui au vrut norăci *au* ba.“ *PO*, 77/20.

În literatura populară *au* cu valoare de adverb interogativ introduce doar o propoziție sau apare în cumul de propoziții interogative, cu valoare expresivă mai accentuată[1].

„Mierliță, mierliță, / Pasere pestriță, / Pestriță și sură, / Farfara de gură. / *Au* nu ți-am zis ție / Ca să-mi fii soție?“ Alecsandri, *PPV* I 424.

[1] În asemenea contexte este evidentă „împletirea interogativului cu disjunctivul și cu nedeterminarea“ (Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, București, 1978, p. 19).

Scanned with OKEN Scanner

Tot în literatura populară se înregistrează un *au enumerativ*, cu funcție expresivă, mai ales, în poezie:

„— Ce mi te preporți / Tot în sus și-n jos / Ca o coconiță, / Ca o lubeniță? / *Au* ți-i sorioară, / *Au* vro verișoară, / *Au* vro cumnățică, / *Au* nevasta ta?" Marienescu, *PT*, 207.

În predicile lui Antim Ivireanul (sfîrșitul secolului al XVII-lea, începutul secolului al XVIII-lea) se constată, de asemenea, ocurența lui *au enumerativ*.

„Cine ne va despărți pre noi de dragostea lui Hristos? Nă, cazul, *au* supărarea (îmbulzeala), *au* gonirea (goana), *au* foametea, *au* golătatea, *au* primejdia, *au* sabia?" Ivireanul, *P*, 56.

În textele secolului al XVI-lea trebuie făcută distincție între *au* conjuncție și *au* adverb, *morfem al interogației*.

„*Au* doară mănînc carne de junc sau sînge de țap beau?" *CPs*, 218/92 v/14.

Această modalitate de a alcătui întrebarea, după cum precizează Constantin Noica, „vine să arate că ea nu înregistrează lumea așa cum este — cel mult suspendînd-o, răsturnînd-o sau negînd-o — ci o pune cu adevărat în nehotărîre, ca și cum ar pregăti noi hotărîri în ea"[1].

Adverbul *au* se păstrează destul de des și în poezia secolului al XIX-lea și al XX-lea, cu o ușoară notă arhaică.

„*Au* prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer? / N-o să aflu între-ai noștri vreun falnic giuvaer? / *Au* la Sybaris nu suntem lîngă capiștea spoielii?" Eminescu, *OA* I, 150.

Uneori, în secolul al XIX-lea, *au* cu valoare de adverb apare atît în propoziții negative interogative cît și în cele afirmative interogative.

„În izvoarele bătrîne pe eroi mai pot să caut; / *Au* cu lira visătoare ori cu sunete de flaut / Poți să-ntîmpini patrioții ce-au venit de-atunci încolo?" Eminescu, *OA* I, 150.

Din materialul cercetat rezultă că pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, conjuncția *au* reprezenta un fapt de limbă vorbită. În unele texte din secolul al XX-lea, ea este ocurentă, avînd rolul unui arhaism folosit de scriitor cu vădite intenții stilistice.

„Astfel, strecurară / lent venin de seară, / rugile avide, / gurile fluide / *Au* n-a prins de știre / unul de iubire, / Cîtă apă vie / Curge și sfîșie / — Vadul adormirii, mlaștina iubirii?" Banuș, *S* I, 72.

[1] *Op. cit.*, p. 20.

Scanned with OKEN Scanner

„Vreau să-l întreb dacă Ion-Vodă, domnul nostru, fost-a *au* ba arman". Sadoveanu, *NP*, 16.

e. Această conjuncție este de origine latină[1].

În limba latină *aut* este conjuncție disjunctivă care are rolul de a distinge două obiecte sau două idei ce se exclud[2].

Și în cazul conjuncției *au*, observăm că există o corespondență perfectă, în sensul că particula respectivă are rol de conjuncțiea atît în latină cît și în română.

2.2.3. **săva**

a. În secolul al XVI-lea conjuncția coordonatoare *săva* introduce:

părți de propoziție

LT: „Tot oarece den primă au deșchis zgăul mîni-sa sămînță bărbătească să fie al mieu dentre dobitoace, încă **săva** *oi* **săva** *boi*, ce mainte va fi al mieu să fie". *PO*, 295/20.

propoziții principale

LT: „*Să fie iară mielul fără beadă, bărbătuș miel de un an* **săva** *luați un ied*". *PO*, 214/21.

b. Sensul său de bază este disjunctiv precum apare în materialul cercetat.

Cînd conjuncția *săva* precedă fiecare propoziție în parte (două sau mai multe propoziții) caracterul disjunctiv al raportului disjunctiv este mai estompat, sensul se apropie de cel copulativ.

„În șapte dzile avenit să nu se afle în casele voastre, cine va fi mîncînd avenit, *săva* fie nimearnic de laturi, *săva* lăcuitoriu de-aicea, sufletul aceluia va peri den adunarea izdrailteanilor." *PO*, 216/19.

O situație asemănătoare poate fi reliefată și la nivelul propoziției.

„Să neștine pre altul va vădi pentru atare lucru strîmb, *săva* bou fie, *săva* asin, *săva* oaie, *săva* veșmînt, *săva* ce aceaia ce-au perit..." *PO*, 251/14—16.

c. În textele din secolul al XVI-lea se întîlnește corelativul *seva...seva*.

„Sūpūînreți-vă amu a toată zidirē de ōmū dereptŭ domnūlū *seva* lu înpăratu că prēdespūînre, *seva* gïudēțelorū, că dela elu su tremiși spre vrăjbirē reiloru făcători." *CV*, 148/CXLVIII/1—2.

[1] H. Tiktin, *Op. cit.*; *DA* s.v. au; Rosetti, *ILR*, p. 160; *DLRM*.
[2] A. Ernout — A. Meillet, *Op. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

d. Conjuncția *săva* apare fie între termenii coordonați *(propoziții, părți de propoziție)*, fie înaintea tuturor termenilor coordonați, inclusiv primul termen.

În literatura populară conjuncția *săva* se întîlnește sub forma *săvai*.

„Șearpele, dac-auzea, / El era ca undreaua, / Cu Mistricean că creștea. / *Săvai* Mistricean d-un an, / Și Șearpele de un an; / *Săvai* Mistricean de doi ani, / Și Șearpele tot de doi ani; / *Săvai* Mistricean de trei ani, / Și Șearpele tot de trei ani". Amzulescu, *B* I, 324.

e. În ceea ce privește originea acestei conjuncții, există mai multe puncte de vedere. Etimologia a fost stabilită de Hasdeu[1] și acceptată de majoritatea cercetătorilor ulteriori, dintre care amintim pe H. Tiktin (*TDRG*) *(să+va)*.

În ultimele cercetări, o poziție aparte are C. Poghirc[2]. Acesta constată că nici unul din cei care s-au ocupat de rom. *săvai* nu au observat existența unui corespondent perfect ca formă și sens, v. fr. *sevals, sevels*, atestat în variante diferite în numeroase texte vechi franțuzești și provensale. Poghirc ajunge la concluzia că fr. *sevels* ca și rom. *săvai* este un cuvînt format din *si+volere*. Care din formele acestui verb, capricios în evoluție, vor fi stat la baza multiplelor variante ale lui *sevels* este greu de spus. Aceeași situație apare și în cazul cuvîntului românesc *săvai*. În finalul articolului, Poghirc arată necesitatea comparației cu celelalte limbi romanice, chiar cînd este vorba de fapte aparent cu totul particulare specifice unei singure limbi.

2.2.4. **ori (oare) (or)**

a. În secolul al XVI-lea și în literatura populară, această conjuncție introduce:

părți de propoziție

LT: „Și de fieșŭ-ce *lucru*, **ori** *osândire*, **ori** *dereptare* fi-va". *CC*$_2$, 307/(340)/14.

LP: „Fă-ți codița scară, / Scoate-m *la țară* / **Ori** *la potecioară*, / Să-ți fiu surioară, / Să te-ascult pe vară!" Timoc, *CB*, 71.

propoziții principale

LT: „*Și atunce* **oare** *se va proslăvì* **oare** *se va rușinà*; că sau va mearge în împărățiia ceriului, sau în munca de vecie". *CC*$_2$, 113/(120)/26.

[1] B.P. Hasdeu, *Cuvente den Bătrîni*, București, 1878, vol. II, p. 300.

[2] *Un corespondent al rom. săvai: îr. sevals*, în *Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 705–707.

Scanned with OKEN Scanner

LP: „— *Nileo, Nileo, dragul maichii,* / **Or** *oile ți-ai pierdut,* / **Or** *opincile ți-ai rupt,* / **Or** *merindea ți-ai sfîrșit?*“ Bibicescu, *PT*, 42.

De observat că această conjuncție apare și în literatura română modernă, avînd rolul de a da un caracter de limbă vorbită contextului respectiv.

„Nu-ți fu de-ajuns pustiul cu lacrimile serii / Și nu găsișî pe-aiurea să-ți plimbi frumosul chip? // *Or* nu știuși că-n țară la mine / Nu-s nici cînturi, / Nici flori de lămîiță?“ Minulescu, *O* I, 52.

În textele aparținînd secolului al XVII-lea această conjuncție introduce și:

propoziții subordonate

„(...)ce mai sus scriem, necăiuri, nice într-un létopisețu streinŭ, poménit nu să află **ori** *căce au fostŭ scurte,* **ori** *căci nemică așea alcs nu s-au prilejitŭ în dzilele lor*“. M. Costin, *Let.*, 95/23.

LP: „*De-i în pulpele vacilor,* / **Ori** *de-i în donițele babelor,* / **Ori** *în ulcele cu pietricele*; / Acele toate să se prăvălească, / Și mana de acolo să iasă“. Bîrlea, *Maram.*II, 413.

b. Conjuncția *ori*, în afara sensului său de bază disjunctiv, poate avea uneori un sens apropiat de cel copulativ, ceea ce se remarcă, îndeosebi, în literatura populară, unde predomină cumulul părților de propoziție sau propozițiile introduse prin *ori*.

În unele cazuri, și în textele de literatură cultă conjuncția *ori* apare cu sens copulativ, aceasta rezultînd din context, unde substituirea celor două conjuncții *ori*/*și* nu duce la schimbări pe plan semantic.

„Nu se afla slujitor *ori* monah care să dea știre anume pe unde și cum are să vie alaiul lui Vodă“. Sadoveanu, *O* XIII, 12.

În proza secolului al XX-lea, conjuncția *ori* are sens copulativ chiar și atunci cînd precedă inclusiv primul termen coordonat.

„*Ori* boieri, *ori* mișel simțea aceeași apăsare ca subt o întocmire neclătită așezată de Dumnezeu“. Sadoveanu, *O* XIII, 56.

Și citatul de mai sus evidențiază posibilitatea de comutare dintre cele două conjuncții *ori*/*și*, fără ca sensul propoziției espective să fie alterat.

O situație asemănătoare se constată și în poezia secolului al XX-lea, atît în poezia clasică cît și în cea modernă:

„De ce să cred în el de-acum? / În fața lui cu toți un drum, / *Ori* buni *ori* răi, tot un mormînt!“ Coșbuc, *OA* I, 119.

Scanned with OKEN Scanner

„— Mare-de-tot, *or*, mic de-tot, tot una / Lasă-mă-așa! Așa cum sînt îmi place!" George, *B*, 93.

c. Corelativul *ori-ori* introduce cumuluri de propoziții sau părți de propoziție de același fel, cu o valoare expresivă deosebită.

d. În ceea ce privește topica, *ori* apare, în general, între termenii coordonați *(părți de propoziție, propoziții)*, iar uneori, poate preceda și primul termen.

Dintre variantele fonetice ale conjuncției *ori* trebuie menționată varianta care reprezintă un fapt de limbă vorbită, cu caracter arhaic.

Referindu-ne la poezia secolului al XX-lea, trebuie remarcată apariția acestui corelativ *or — or* în structuri ritmice cuprinse într-un tot unitar. Deci, alături de folosirea conjuncțiilor și corelativelor, pentru a se stabili relația dintre propoziții sau părți de propoziție, se observă ocurența corelativelor respective cu rolul de a alcătui scheletul unei poeme, în acest caz, raportul de coordonare manifestîndu-se între strofele uneia și aceleiași poezii *(coordonare contextuală)*; *or — or* introduce:

părți de propoziție

„Măcar *o* hibernală *fantasmă* dac-aș fi,/Neliniștită pururi, preschimbătoare pururi — / Ce-nchipuie-n cristale de ghiață monștrii vii, / În veșnică mișcare-a perfectelor contururi// **Or** *vîntul*, numai vîntul cu nevăzut scalpel, / Cu degete fluide ce arborii-i sculptează, / Euritmii și forme pulsînd în spasm cu el, / Ca muzica de umbre ce scapără-ntr-o rază //

Or *marea!* Numai marea de plasme fremătînd, / În care fierbe cerul cu madrapori și astre, / În care zări protee prind forme, rînd pe rînd / luînd perfecțiunea închipuirii noastre!" George, *B*, 53.

propoziții principale

„*O fi fost vreo-nflorită ladă / Grea de borangicuri și carpete / Cetluind*, ca nimeni să n-o vadă,/ *Toată zestrea strnsă-a unei fete?//*

Or sub semnul ce pecetluise / Tot ce-a fost unei bătrîne drag / *Amintirea, florile ucise,/ Anii-nghesuiți în sarcofag?//*

Or *la poarta-nchisă cu răteze / Legănată-n lanț, ca un cercel,/ O fi stat cîndva* să privegheze / Penitența unui tinerel?" George, *B*, 11.

În literatura populară poate fi consemnată și forma fonetică *o*, tot cu sens disjunctiv.

Scanned with OKEN Scanner

„Nu știu soare-a răsărit / *O* bădița o venit? / Nu știu luna stă pe loc / *O* bădița-i la obloc? / Nu știu soarele *o* luna / Vin cu badea-ntotdeauna?" Oarcea, *Z*, 113.

Fonetismul *o* reprezintă, de asemenea, o variantă a conjuncției *ori*. Apariția sa a fost determinată, probabil, de tendința către economie în fluxul vorbirii.

Ori și *sau* sînt, aproximativ sinonime, cum dovedește faptul că pot apărea nu numai unul în locul celuilalt, ci și unul după altul în cele două propoziții corelative.

„— A-le-le, fecior de sîrb, / De ce-ai scos nevasta-n tîrg? / *Ori* ai scos-o de vînzare, / *Sau* doară de fală mare?" Bibicescu, *PT*, 248.

Dintre cele două conjuncții *ori* pare mai populară, mai familiară. De aceea, se constată frecventa ocurență a lui *ori* atît în literatura populară cît și în literatura cultă puternic influențată de cea dintîi. În comparație cu *ori*, conjuncția *sau* este mai puțin folosită nu numai în literatura populară, ci și în cea cultă.

Conjuncția *ori* „de obicei după o regentă, mai ales pe lîngă *să*, *căci*, *că* introduce sau leagă două propoziții subordonate opuse, și în corelație cu sine însuși sau cu alte conjuncții". (*DLR* s.v. *ori*).

În unele texte de literatură populară, conjuncția *ori* poate fi urmată de *că*, fără ca acesta din urmă să-și mai păstreze caracterul subordonator.

„— Cafegițo dumneata, / Ia să-ntrebi lumea asta, / Pe toți care cum bea, / *Ori că* vin *ori că* rachiu, / *Ori că* vin de-al mărmeziu, / Lumea să mă pomenească, / Cu mine să benchetuiască". Timoc, *CB*, 271.

În astfel de situații, am putea spune că *ori* împrumută caracterul său coordonator și conjuncției *că*, amîndouă accentuînd raportul de coordonare la nivelul propoziției.

Din punct de vedere stilistic, desprindem apariția conjuncției *ori* în enumerări *(ori enumerativ)*.

„De toți rugii să-ncurca / Și pe nimeni n-auzea, / Nici un foc nu să vedea. / Nici un amînar n-avea, / *Ori* vreo dalbă pelinariță, / *Ori* vreo miță esculiță, / *Ori* vreo așchie de cremniță, / Ca să-și facă luminiță, / Să-i mai vie inimiță". Amzulescu, *B* I, 326.

În situația în care conjuncția *ori* precedă negația, se poate vorbi de *ori restrictiv*.

„— Eu nu știu: *Ori* ia șărpele ista de-aici, *ori* de nu, eu nu mai trăiesc cu tine!" Furtună, *IB*, 17.

Scanned with OKEN Scanner

e. Conjuncția *ori* are la bază, după unele opinii, substantivul de origine latină *hora* — *DLRM*, s.v. *ori*; H. Tiktin *(TDRG)* consideră că, în acest caz, etimonul este latinescul *vel, quivis*. În *DLR* și în *DEX* conjuncția *ori* este considerată cu etimologie necunoscută.

„*Oară*" *(CADE)* a fost întrebuințat mai întîi ca adverb, însemnînd „acum", din construcții de tipul „oară-oară", însemnînd „acum-acum", ca în formularea „oară unul... oară altul", s-a dezvoltat formularea disjunctivă *ori — ori*, care a putut da pe *ori* pur și simplu, așadar, conjuncția disjunctivă.[1]

Întrucît corespondențele fonetice nu pot explica în mod satisfăcător evoluția conjuncției *ori* din cuvîntul de origine latină *hora*, pentru moment, ar fi mai bine să considerăm că este vorba despre un etimon necunoscut.

Cît privește variantele fonetice *or* și *o*, acestea au apărut, probabil, datorită tendinței către economie manifestată în fluxul vorbirii.

2.2.5. **veri**

În secolul al XVII-lea se înregistrează prezența conjuncției disjunctive: *veri (ver)*.

a. Această conjuncție introduce:

părți de propoziție

LO: „(...) le-am vîndut partea mea de moșiie (...) cîtă să va găsi **veri** *în sat*, **veri** *în apă*, **veri** *(în) uscat*, **veri** *în cîmp*, cîtă să va afla...". *CB*, 101[2].

LT: „Cela ce va fura de la tată-său **ver** *mult* **ver** *puțin*, nice o certare să nu aibă". *Carte de învăț.*, 73/179.

propoziții principale

LT: „*Răpitoriul de pururea să va certa*, **ver** *fie cu voia muerii*, **ver** *nu fie*, de are fi cu voia muerii poate fi că nu s-are certa răpitoriul cu moarte!" *Carte de învăț.*, 132/34.

b. În afara sensului său de bază disjunctiv, conjuncția *veri (ver)* poate fi întîlnită și cu sens copulativ, după cum rezultă din unele texte din secolul al XVIII-lea.

„(...) hîrișiia piuitoare, tîmplarea în pasire iarăși supt hirișie să cuprinde, că pasirea **ver** *ar piui*, **ver** *n-ar piui*, ființa pasirii nu să strică". Cantemir, *Ist.*, 82/28.

c. În secolul XVIII se înregistrează corelativul *veri—veri*.

[1] Vezi și Constantin Noica, *Op. cit.*, p. 19.
[2] *Apud* Densusianu, *ILR* II, p. 456.

Scanned with OKEN Scanner

„Care lucru de l-aţi face, mă crédeţi, fraţilor, că prost l-aţi socoti (că cine-i mai cu multe vrednicii, **veri** *din fire*, **veri** *din osteninţă*, împodobit, acela mai mare cinste trebuie să aibă şi mai tare de la toţi să să iubască să cade)". Cantemir, *Ist.*, 83/11.

d. Uneori, din dorinţa de a da o explicaţie cît mai completă, se remarcă apariţia unui cumul de conjuncţii disjunctive de acelaşi fel — *veri enumerativ*.

„(...) să va certa ca un fur, după preţul acelui lucru, *veri* va fi mare, *veri* mic, *veri* mult, *veri* puţin". *Carte de învăţ.*, 68/122.

e. Conjuncţia *veri* are la bază forma verbală de origine latină *velis (TDRG)* care în trecerea de la limba latină la limba română a devenit un simplu „instrument gramatical"[1].

2.2.6. **fie...fie**

În textele din secolul al XVII-lea precum şi în cele de literatură populară, inventarul corelativelor se îmbogăţeşte prin corelativul *fie...fie*.

a. Acesta introduce:

părţi de propoziţie

LO: „Să-l spînzure, fie cine ar fi, **fie** *bărbat*, **fie** *muiare*". *Pravila Mold.*, 178 (**In** *DA*, s.v. *fie*).

LP: „Mierlă, viersul tău supţire, / Căci cîntă tot despărţire, / Primăvara pînă în zori, / **Fie** *senin*, **fie** *nori!*" Bibicescu, *PT*, 112.

Corelativul *fie...fie* apare, în textele poetice din secolul al XIX-lea, dar, mai ales, în secolul următor, poeţii apelează la el în construcţia versurilor, urmărind să contureze şi mai mult simetria lor. În cele mai multe cazuri, elementele corelativului corespund cîte unui vers, care pot reprezenta:

părţi de propoziţie

„De-i goni **fie** *norocul*, / **Fie** *idealurile*, / Te urmează în tot locul / Vînturile, valurile." Eminescu, *P*, 298.

„Ştiam că trebuiau să se afle / **Fie** *în buzunarul* de la vestă, / **Fie** *în faţa* ori în spatele hainelor, / Anexaţi cu o clamă". Sorescu, *P*, 124.

propoziţii principale

„E un imperiu transparent ce iese / din lucruri, şi le-aşează-ntr-un alt chip, / **fie** *că-mi stau în faţă ca mirese*, / **fie** *că pier ca spumele-n nisip*". Doinaş, *C*, 54.

Alteori, elementele constituente ale corelativului *fie ... fie* apar în acelaşi vers, în felul acesta, atenţia poetului fiind îndreptată spre simetria din interiorul unuia şi aceluiaşi vers.

[1] A. Meillet, *Art. cit.*, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

„În zadar îmi pui povară / De zăpadă și de gheață / **Fie** *iarnă*, **fie** *vară*, / Eu păstrez a mea verdeață!" Arghezi, *ST*, 331.

b. Acest corelativ are sens predominant disjunctiv. În situația cumulului de termeni coordonați *fie ... fie* are sens copulativ.

c. Corelativul *fie ... fie* este format în interiorul limbii române avînd ca punct de plecare forma verbală *fie* care provine din cuvîntul de origine latină *fiat* (*DA* s.v. *fie*).

Și în acest caz se poate observa transformarea unei părți de vorbire cum este verbul *fiat* într-un element conjuncțional coordonator — *fie*.

2.2.7. **tînd ... tînd**

Corelativul *tînd ... tînd* este înregistrat din secolul al XVII-lea, la Dosoftei și Varlaam.

a. El poate introduce:

părți de propoziție

LT: „Să apucă de feace minuni — **tînd** *mîntuind* de îmflătură, **tînd** *gonind* dracii". Dosoftei, *VSf.*, 180 r[1].

În secolul al XVIII-lea corelativul *tînd ... tînd* este ocurent atît la nivelul propoziției cît și al frazei.

părți de propoziție

„(...) către-aceasta // căzdute țeremonii și cinsteșe plecăciuni, precum din chipul dinafară, aşé din sufletul dinluntru arătînd, **tînd** *pe sine* norocit, **tînd** *ciasul* împreunării fericit și de buni chedzi numiia..." Cantemir, *Ist.*, 183/6.

propoziții principale

„Putérea a cunoștinții sfîrșitului într-amîndoi lipsiia și cineși după pofta sa în ceva a să îndestuli sau a să odihni neputînd, cu sufletele numai **tînd** *biruia*, **tînd** *să biruia*..." Cantemir, *Ist.*, 71/44.

b. Corelativul *tînd ... tînd* exprimă o alternare a doi sau mai mulți termeni *(părți de propoziție, propoziții)*; din punct de vedere semantic oscilează între sensul copulativ și cel disjunctiv.

d. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea *tînd ... tînd* făcea parte din categoria „elementelor specifice limbii vorbite"[2]. Începînd cu secolul al XIX-lea, *tînd ... tînd* trece în fondul pasiv al vocabularului limbii române.

[1] *Apud* Rosetti, Cazacu, Onu, *ILRL*, p. 147.
[2] *Ibidem*, p. 385.

Scanned with OKEN Scanner

e. În ceea ce privește originea, la baza acestui corelativ format în interiorul limbii române, stă cuvîntul de origine latină *tantus* [1].

2.2.8. **ia ... ia**

a. În textele provenite din secolul al XVIII-lea și în cele de literatură populară apar primele înregistrări ale corelativului *ia ... ia* care introduce:

părți de propoziție

„Și au și răpedzit Raiz — avende cu acele scrisori la împăratul turcesc pre terdzîmanul, fratele lui Grigorie-vodă, să umble într-aceste 30 dzile de olac, să aducă răspunsul, cum a fi: **ia** *pace*, **ia** *nepace*". Neculce, *Let.*, 351/32.

LP: „Din două una ți-alege: / **Ia** *la muncă*, **ia** *la ducă*". *Șez.*, V/30 (*DA* s.v. *ia*).

b. *ia ... ia* se definește prin excelență datorită sensului său disjunctiv.

d. Trebuie menționat faptul că acest corelativ, după cum rezultă din materialul cercetat, este specific pentru Moldova, el fiind ocurent atît în literatura populară, cît și în cea cultă.

Corelativul *ia ... ia* a luat naștere în interiorul limbii române și are la bază conjuncția *ia*, particulă de origine balcanică înregistrată la turci, bulgari, sîrbi, albanezi (*TDRG*, *DA*, s.v. *ia*).

2.2.9. **cînd ... cînd**

Primele înregistrări ale corelativului *cînd ... cînd* aparțin unor texte din secolul al XVIII-lea.

a. Acesta introduce:

propoziții principale

„(...) dară cu toate acestea nici pravilele pururea într-un chip păzea, nici vechimea obiceiurilor nezmințit ținea, ci **cînd** *cu pravilile strica obiceaiurile*, **cînd** *iarăș cu obiceaiurile să împotriviia pravililor*". *Prav. c.*, 44/7.

LP: „Și Vîlcan ce mai făcea? / Paloș mare că scotea, / După ei se repezea. / **Cînd** *pe unii-i reteza*, / **Cînd** *pe alții-i spinteca*". *TA*, 100.

În poezia secolului al XIX-lea corelativul *cînd ... cînd* introduce mai ales părți de propoziție, el fiind folosit ca procedeu stilistic de scriitorii respectivi.

[1] Rosetti, Cazacu, Onu, *ILRL*, 385.

Scanned with OKEN Scanner

Într-un context cum este cel de mai jos, corelativul *cînd ... cînd* sugerează alternarea unor imagini de mișcare.

„Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii, / Domnitoare peste ape, oaspeți liniștei acestei, / Cu aripele întinse se mai scutură și-o taie, / **Cînd** *în cercuri tremurînde,* **cînd** *în brazde de văpaie*". Eminescu, *OA* I, 153.

O situație asemănătoare se constată și în literatura populară, unde corelativul *cînd ... cînd* poate marca alternarea imaginilor de mișcare organizate în cumul: „Alta o pus pînza-n casă, / Și garafa pe fereastră; / Cu vatalele da nu da, / Da la flăcăi tot se uita; / **Cînd** *în casă,* **cînd** *afară,* / **Cînd** *cu flăcăii-n cămară*". Furtună, *IB*, 437.

Și în proza din secolele al XIX-lea și al XX-lea acest corelativ este întîlnit, îndeosebi, la nivelul propoziției și introduce:

părți de propoziție

„După ce a petrecut un an de zile, jucînd cu chibzuială și slujindu-se **cînd** *cu cărțile* cele blagoslovite **cînd** *cu celelalte,* a hotărît să-și răzbune cum se cade..." Negruzzi, *O* I, 85.

„Umblam așa pe ulița cea mare a satului, înălțînd nasurile **cînd** *spre dreapta,* **cînd** *spre stînga*". Sadoveanu, *B*, 83.

În poezia secolului al XX-lea corelativul *cînd ... cînd* introduce și propoziții subordonate:

„Am luat ocara, și torcînd ușure / Am pus-o **cînd** *să-mbie,* **cînd** *să-njure*". Arghezi, *S* I, 10.

b. Corelativul *cînd ... cînd* exprimă simpla alternare, sensul său oscilînd între cel copulativ și cel disjunctiv[1].

„*Matache*: Mă ții numai în dușuri; / **Cînd** *una caldă,* **cînd** *una rece*". Eftimiu, *O* V, 119.

Deosebit de expresiv este corelativul *cînd ... cînd* în construcții eliptice. El este folosit de scriitor cu scopul de a sugera cît mai bine o situație, cum, dealtfel, se poate observa din citatul de mai sus.

În unele texte din secolele al XIX-lea și al XX-lea se constată prezența cumulului de corelative de tipul *cînd ... cînd,* cu funcție stilistică. Ele dau frazei o simetrie ritmică, alternînd ascendența cu descendența elementelor respective.

„Un ceas întreg am umblat ca o nălucă printre gardurile satului, **cînd** *sărind* peste o vacă culcată în mijlocul uliții, **cînd** *trezind* vreun cocoș adormit care sărea spăriet de pe gard pe casă, **cînd** *împedecîndu-mă* de giulgiul unui car lăsat în drum,

[1] *GA* II, p. 247.

Scanned with OKEN Scanner

cînd *ferindu-mă* de a pica într-o fîntînă, pentru că am păcatul de a nu vedea pre bine noaptea". Alecsandri, *O* IV, 185.

e. Corelativul *cînd ... cînd* s-a format în interiorul limbii române pornind de la adverbul *cînd* < lat. *quando (DA, DEX* s.v. *cînd)*.

2.2.10. **acum ... acum**

a. Din secolul al XVIII-lea se constată ocurența corelativului *acum ... acum*, care introduce:

propoziții principale

„Nădejdea Domnului este ca săninul ceriului și ca încetul mării: **acum** *este sănin* și se face nour, **acum** *este marea lină* și se face furtună". Neculce, *Let.*, 374.

Pentru valoarea sa expresivă este deseori folosit și în poezia secolului al XX-lea.

„**Acum** *se-nalță*, **acum** *se-neacă* / Cine o ține ca-n sus să nu treacă? / Cine-i lega ghiulele de-aripi?" Beniuc, *S* IV, 10.

b. Sensul acestui corelativ se referă îndeosebi la aspectul alternativ al unor acțiuni. De aceea, sensul său de bază se situează la granița dintre cel disjunctiv și cel copulativ.

În unele contexte, cum ar fi cel menționat mai sus (din cronica lui Neculce), dată fiind și alternarea cu propoziții introduse prin conjuncția *și*, sensul corelativului în structura [acum A și B acum C și D] pare să se apropie de cel copulativ.

e. Corelativul *acum ... acum* a luat naștere în interiorul limbii române, avînd drept punct de plecare adverbul *acum* < lat. *eccum modo* (*DA*, *DEX*, s.v. *acum*). În ceea ce privește originea adverbului *acum* demnă de reținut ni se pare explicația propusă de B. Petriceicu Hasdeu: „din latinul vulgar *eccu-modo*, cu un accent nesigur, s-au născut: pe de o parte, românul *acumù* = *acmù* și *acùmu* = *acùm*; pe de alta, cu aceeași bifurcare tonică: friulanul *acumò* = lat. *eccu-mòdo* = rom. *acumù* și sardul *còmo*= fat. *eccù-modo* = rom. *acùmu*". (*EMR* I s.v. *acum*).

2.2.11. **aci ... aci**

Un alt element corelativ înregistrat din secolul al XIX-lea este *aci ... aci*, folosit în cumul la nivelul frazei cu funcția stilistică de a asigura simetria ritmică.

a. El introduce:

Scanned with OKEN Scanner

părți de propoziție

„Hai să spunem ghicitori, zise Doroftei, care începuse a cînta, legănînd capul, cam fără voie, **aci** *p-un umăr*, **aci** *pe cellalt...*" Delavrancea, *S*, 237 (*Apud* Hasdeu, *EMR* I, s.v. *aci*).

propoziții principale

„*Vînătorii* **aci** *înghit un pahar mai nainte de a se porni*, **aci** *se odihnesc pe iarbă verde, cu cari lîngă dînșii*, **aci** *iar sosesc voioși, sunînd fanfarele lor de izbîndă*". Odobescu, *Pseudo*, 133.

Corelativul *aci ... aci* apare și în poezia secolelor al XIX-lea și al XX-lea, avînd rolul de a da simetrie stilistică atît propoziției cît și frazei, mai precis, versului respectiv sau unui cumul de versuri de-a lungul căruia se stabilește raportul de coordonare între:

părți de propoziție

„Se reduce rîul pe costiș, / Încolăcit pe sub frunziș, / **Aci** *șoptind* un cîntec blînd, /**Aci** *umflat și spumegînd*." Macedonski, *O* II, 119.

propoziții principale

„Noaptea în aste locuri n-are de loc tăcere; / Totul se mișcă, umblă, dar toate sînt părere; / Vîntul, umbra mă-nșală, cînd crez a o vedea. / *Luna* **aci** *s-arată*, **aci** *iar se ascunde*; / Abia cîteodată întunerecul pătrunde, / Și norii înainte-i se pun ca o perdea". Alexandrescu, *O* I, 142.

b. Corelativul *aci ... aci* exprimă „simpla alternare" și „leagă de multe ori unități sintactice al căror raport de coordonare se situează la granița dintre coordonarea disjunctivă și cea copulativă"[1].

d. Valoare expresivă deosebită are corelativul discutat și în construcții eliptice.

„(Popa Duhu) ...**aci** *era la Socola*, **aci** *în Iași*, **aci** *la mănăstirea* și în Tîrgul Neamțului profesor". Creangă, *O*, 135.

e. Corelativul *aci ... aci* este format pe teren românesc și are la bază adverbul *aci* < lat. *ad-hicce (DEX*, s.v. *aci)*. Referindu-se la adverbul *aci* B. Petriceicu Hasdeu propune lat. *ecc-hicce (ec-ice)*. „Din *aci* apoi, prin emfativul *-a* se naște forma *acia* care scade în gura poporului la *acie* și *acii*" *(EMR* II s.v. *aci)*.

Interesantă este și interpretarea menționată de *DA*: „latinescul *hīc*, păstrat în limbile romanice numai în poziție neaccentuată și în parte cu funcțiuni nouă, se găsește în limba română

[1] *GA* II, p. 247.

Scanned with OKEN Scanner

numai în compoziții, al căror rost e de a-i da o mai mare precizione de sens. Compoziția cu *eccu* — sau *atque* —, întrebuințată pentru cele mai multe adverbe și pronume, a dat pe *aci*".

2.2.12. **că ... că**

a. În unele versuri din secolul al XX-lea, este înregistrat corelativul *că ... că*. Acesta poate introduce:

propoziții principale

„Umbra, ce-o purtăm pe drum, / **că-i** *din soare*, **că-i** *din lună*, / neînțeleasă-i ca o rună, / scrisă-n piatră de lagună". Blaga, *O* II, 400.

b. Despre corelativul *că ... că* se poate spune că stabilește raportul de coordonare între unități sintactice al căror raport de coordonare se situează la „granița dintre coordonarea disjunctivă și cea copulativă"[1].

e. *Că ... că* s-a format în interiorul limbii române avînd drept punct de plecare adverbul *că* < lat. *quod (DA, DEX* s.v. *că)*.

2.2.13. **mai ... mai**

În unele texte de literatură populară, se constată ocurența corelativului *mai ... mai*. Acesta introduce:

a. părți de propoziție:

„Și pornesc ei la drum hai-hai, la Holeră-împărat. Și mergea **mai** *cu căruța*, **mai** *cu carul*, **mai** *călare*, da totdeauna pe jos, cum îi mai sănătos". Furtună, *IB*, 83.

b. În situația cumulului de termeni coordonați prin intermediul corelativului *mai ... mai* s-ar putea vorbi de sensul său copulativ.

e. Corelativul *mai ... mai* s-a format în interiorul limbii române avînd ca punct de plecare adverbul *mai* < lat. *magis (DA, DEX* s.v. *mai)*.

2.2.14. **ba ... ba**

Ba ... ba apare în textele din secolul al XVIII-lea și în proza secolului al XIX-lea la scriitorii influențați de literatura populară și introduce:

părți de propoziție

„...În loc de a alerga în corabiia pocăinții să ne mîntuim, de acéia ne lunecăm cu firea și socotim că doară nu va fi nimica și îndelungăm vremea **ba** *astăzi*, **ba** *mîine*, **ba** *poimîine*, pînă ne vine ceasul..." Ivireanul, *P*, 94/12.

[1] *GA* II, p. 247.

Scanned with OKEN Scanner

„Iar părintele, **ba** *azi*, **ba** *mîine*, aducînd pitaci și colaci din biserică, a împărțit la fiecare, de ne-a îmblînzit, și treaba mergea strună". Creangă, *O*, 209.

De asemenea, el este ocurent și în poezia secolului al XX-lea.

„Luăm în gură / **Ba** *o stea* cu puțină miere, / **Ba** *ceva*, dacă nu s-a terminat. / Fericire (Pe care, de fapt, o păstrăm / Pentru duminică). / Și ce se mai întîmplă". Sorescu, *U*, 170.

„Pelican și Aristotel, / Nu știa nici el de el; / **ba** *la soare*, **ba**-*n nisip*, / avea chip sau n-avea chip". Caraion, *MO*, 43.

Sensul corelativului *ba ... ba* pune pe prim plan alternarea unor situații cu ocurență posibilă. Deci, din punct de vedere semantic predomină sensul disjunctiv.

După această prezentare a celor mai caracteristice conjuncții disjunctive se impun anumite *concluzii*:

1. Se observă îmbogățirea inventarului de conjuncții și locuțiuni conjuncționale disjunctive. Se constată o mare varietate în domeniul corelativelor: *fie ... fie, tînd ... tînd* — secolul al XVII-lea; *ia ... ia, cînd ... cînd, acum ... acum* — secolul al XVIII-lea; *aci ... aci* — secolul al XIX-lea; *mai ... mai* — literatură populară.

2. Pentru secolul al XVI-lea, se remarcă bogata sinonimie specifică raportului disjunctiv: *sau—săva; sau—au; sau—ori; sau—veri.*

3. Din materialul cercetat se constată că începînd cu secolul al XVIII-lea, conjuncțiile *săva* și *veri* au o frecvență redusă, iar apoi nici nu s-au mai folosit.

2.3. CONJUNCȚII ADVERSATIVE

Conjuncțiile adversative au comun faptul că se distribuie în trei grade adversative diferite. După cum bine precizează Al. Niculescu: „Limba română are o situație particulară: ea este singura limbă neolatină în care distincția dintre diferite nuanțe adversative se menține în cadrul unui sistem conjuncțional regulat în trei trepte: 1) *iar*; 2) *dar, însă*; 3) *ci*"[1].

1. Un raport antitetic slab este realizat prin conjuncția *iar*. Această conjuncție exprimă o valoare adversativă atît de puțin reliefată, încît se apropie de cea copulativă.

2. O opoziție mai accentuată se redă prin *dar, însă.*

[1] Al. Niculescu, *Observații asupra conjuncțiilor adversative fundamentale în limbile romanice*, în vol. *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 633.

Scanned with OKEN Scanner

3. Conjuncția *ci* redă o opoziție mai puternică, mergînd pînă la excluderea ideii anterioare.

Deci, limba română se caracterizează prin faptul că distincția dintre diferite nuanțe adversative se menține în cadrul unui sistem conjuncțional regulat în trei trepte:

1. iar
2. dar, însă
3. ci

Schematic acest sistem conjuncțional s-ar putea reprezenta printr-un triunghi isoscel în vîrful căruia (punctul maxim) vom situa conjuncția ci, pe cele două laturi egale conjuncțiile: însă, dar și pe latura considerată drept bază, vom situa conjuncția iar.

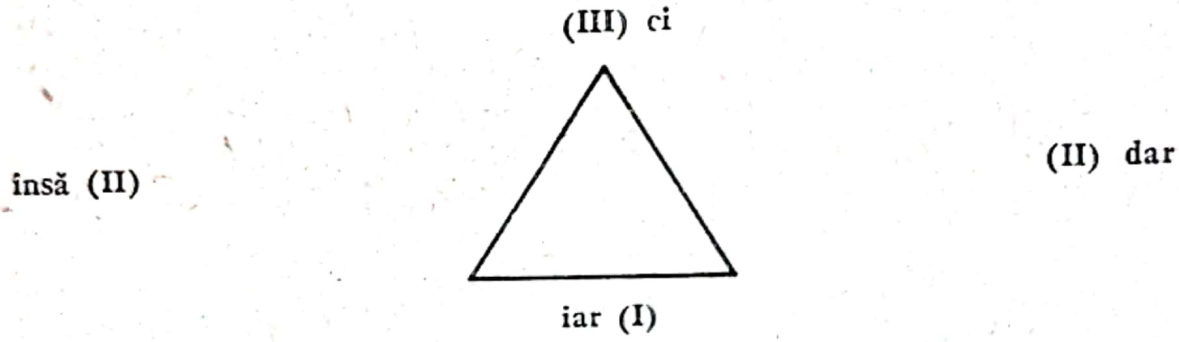

Conjuncția *ci*, care marchează gradul al III-lea de adversitate, adeseori trece la gradul al II-lea, dobîndind sensul adversativ al lui *însă, dar*.

„Noi avem muieri *ci* nu lăcuiesc cu noi ci lăcuiesc într-alt ostrov și sînt îngrădite cu zid de aramă". *Alex.*, 168/4.

2.3.1. **iar (iară)**

a. În textele din secolul al XVI-lea conjuncția coordonatoare adversativă *iar (iară)* introduce:

părți de propoziție

LT: „De șapte ori plătit va fi *de Cain* **iară** *de Lameh* de șaptedzeci și șapte de ori". *PO*, 24/12.

propoziții principale

LT: „*Dēci intrămīi întru corabïe,* **iară** *ei întoarseră-se întru ai săi'și*". *CV*, 26/XXVI/1.

În textele netraduse din secolul al XVI-lea și în cele de literatură populară, conjuncția *iară* are funcția de a stabili raportul de coordonare între fraze; în asemenea situații, se poate vorbi de *coordonare contextuală*:

LO: „**Arâ** de bine če veţi face dumile voastre, noi avem a mulţemi ca fraţilor şi če va hi trѧba dumilōr voastre la nōi, noi avem a face preѧntru voē dumilor voastre". *SB*, 5.

LP: „*Şi copilul povestind, / 'L vedea* că-i semăna, / Şi atunci se bucura, / Şi în gură-l săruta, / **Iar** *copilul dezlega / Pe-ai săi fraţi / Cam ruşinaţi*". Marienescu, *PT*, 320.

propoziţii subordonate

LT: „Pentru aceaia cetiţi cu inimă trezvă *cum (den) pildele bunilor să învăţaţi pilde bune* **iară** *den pildele răilor să vă feriţi* să nu luaţi mînie la Domnedzeu". *PO*, 9/1.

LO (secolul al XVII-lea): „Altă, dăm ştire Mării tale de rândul čelor tălhari, anume Candrě şi Corniţă şi Ştefan Rusul, *că vara şed ·ſn munţi* de tâlhuescu neguţătorii şi mişeii de ⟨a⟩ iasta ţară şi de ačaia ţară, **iară** *acmu ernědză la dumiavostră ·ſn sat ·ſ Bărgău.*" *SB*, 13.

LP: „*Cine are bani*, bea şi mănîncă, *iară cine nu*, se uită şi rabdă". Zanne, *PV*, 18 *(DA*, s.v. *iară)*.

b. De cele mai multe ori, conjuncţia *iar(ă)* apare cu sens adversativ.

Cînd după *iar(ă)* apare un enunţ negativ, se observă că sensul adversativ este mai puternic.

„(...)însă se ştie că mi-u dat 12 boi, *iar* nemenele den rudele lui să n-aibă a ţine parté lui de očenă(...)" *CB* II, 52/VIII.

În unele texte din secolul al XVII-lea, se observă că *iar* dobîndeşte un sens adversativ mai puternic, deplasîndu-se de la gradul I de adversitate la gradul al II-lea *(însă)*.

„Începătura iaste urîcioasă, *iar* face pre om înţeleptu". *Fl. d.*, 364/8.

Alteori, această conjuncţie se întîlneşte cu sens adversativ mai bine marcat şi datorită contextului respectiv.

„Eu să domnesc *iar* tu să ne îndreptezi şi să ne înveţi legea lui Dumnezeu(...)" M. Costin, *Let.*, 86/18.

Opoziţia marcată de conjuncţia *iar* este subliniată prin alternanţa pronumelor personale de persoana I-a şi a II-a.

Situaţii asemănătoare se constată şi în textele secolului al XIX-lea, sensul adversativ al conjuncţiei *iar* fiind mai puternic, apropiindu-se de *dar* sau de *însă*:

„Acea frumuseţe pătrunse pe toţi, *iar* mai cu seamă pe Mihnea, în a cărui inimă deşteptă patima cea mai fieroasă şi mai nerușinată". Odobescu, *S* I, 22.

„În luptele şi revoluţiile dinlăuntru, care au umplut secolul al XV(lea) şi al XVI(lea), istoricii noştri n-au văzut decît

Scanned with OKEN Scanner

niște lupte de pretendenți la trai, *iar* n-au văzut principiul și interesele ce fiecare pretendent reprezenta". Bălcescu, *R* I, 33.

Uneori, în secolul al XVI-lea, această conjuncție se întîlnește și cu sens copulativ:

LT: „Sadūchïeii amū dzicu, că nū va fi învïere, nece înngeru, nece duhū: *iară* Fariseii ispovedescu amîndoaō". *CV*, 48/XLVII/I4.

Între conjuncțiile *și* și *iar* se poate aplica un raport de comutare cu condiția ca raportul dintre cele două propoziții să se apropie puțin de cel adversativ, ceea ce înseamnă că mai ales *și* poate înlocui pe *iar*, tocmai pentru că *și* poate avea, din cauza conținutului său destul de vag, valori mai variate decît *iar*. Așa după cum subliniază Gh.N. Dragomirescu, „conjuncția *iar* este copulativă și adversativă în același timp, ceea ce înseamnă o adversativă care exprimă mai slab opoziția dintre idei"[1].

Sensul copulativ al acestei conjuncții se păstrează și în unele texte din secolul al XIX-lea.

„Poezia poporală este întîia fază a civilizației unui neam ce se trezește la lumina vieții, *iar* cînd acest neam cade din vechea sa civilizație, poezia poporală devine paladium al limbei și al obiceiurilor strămoșești". Russo, *PT*, 255.

d. Din punctul de vedere al topicii, conjuncția *iar* apare între ambii termeni coordonați (*propoziții, părți de propoziții*). În *Psaltirea Scheiană* se înregistrează și existența unor forme ca: *ere, eri*.

„Apropiară-se gonitorii-mi fără lége, *ere* de légé ta delungară-se". *PS*, 416/CXVIII/16.

Prezența conjuncției *iar* sub forma arhaică *iară* se explică prin aceea că scriitorul, vorbind despre o epocă îndepărtată, urmărește să creeze o atmosferă corespunzătoare:

„Apartamentul lui vodă avea o formă rotundă: un semicerc prezentînd o galerie de ferestre arcate; *iară* sub fiecare fereastră, din partea curții, se înălța cîte o cascadă și în stropiturile argintii ale apelor se jucau razele soarelui". Hasdeu, *SA*, 79.

Uneori, conjuncția *iară* apare ca fapt de limbă vorbită cu caracter arhaic, păstrat în limba populară:

„Purcelul toată ziua mușluia prin casă, după obiceiul său, *iară* noaptea, la culcare, lepăda pelea cea de porc și rămînea un fecior de împărat foarte frumos!" Creangă, *O*, 64.

[1] *Sintaxa propozițiilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu concesiva*, Brașov, 1939, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

Poeții secolului al XIX-lea apelează la forma arhaică *iară*, datorită necesităților de ritm și măsură, deci ocurența respectivă este determinată de regulile prozodice.

„Se tot duc, se duc mereu, / Trec din umbră, pier în vale, / *Iară* cornul plin de jale / Sună dulce, sună greu." Eminescu, *OA* I, 109.

„Cu perdelele lăsate, / Șed la masa mea de brad, / Focul pîlpîie în sobă, / *Iară* eu pe gînduri cad." Eminescu, *OA* I, 110.

Acest arhaism apare frecvent în literatura populară:

„Și ajungînd la hotarul celorlalți zmei, am stat de ne-am odihnit. *Iară* în revărsat de ziori, am pornit pe tărîmul zmeilor, și am ajuns cam aproape de nămiezi la palaturile lor ..." Ispirescu, *L*, 262.

Din punctul de vedere al plasării sale într-un context mai mult sau mai puțin amplu, conjuncția *iar* poate avea următoarele aspecte:

1. *narativ*

LT: „*Iară* după ce trimise Dumnezeu pre Elisei și unse pre Iue să fie împărat, iar Ioaram, feciorul lui Ahav, deaca văzu pre Iue îi zise ... " *Învăț. N.B.*, 163/39 v/18.

În exemplul de mai sus, *iară* marchează începutul unui capitol, avînd rolul unui element introductiv într-o narațiune.

LO (secolul al XVII-lea): „*Iară* căndu au venit al doile răndu, ei lĕ-au cumpărat mai scumpe, pentru căč Măriia sa Dōmnu nostru au dat tot lei bătuț, *iar* čene au venit la cue, ei au adus de alți bani, prentr' ačĕ s'au luat mai scumpe. *Iar* acum dăm știri d⟨u⟩mn⟨e⟩tal⟨e⟩ c'am trimis tot lei bătut". *SB*, 22.

Situația provine din literatura populară, unde, adeseori, se constată ocurența lui *iară*; uneori, într-un dialog care se desfășoară între două personaje ale unui basm, firul povestirii este reluat de autorul popular, prin intermediul aceluiași element introductiv *iară*.

„*Iară* dacă veni fata în cămara ei, se puse pe un plîns, de să ferească Dumnezeu!" Ispirescu, *L*, 80.

Cu această funcție introductivă apare *iar* uneori și în poezie, marcînd începutul unei poeme:

„*Iar* după ce-ntîmplarea îi urzi / întîia dar și ultima ei festă / făcîndu-l să se nască într-o zi / ce-avea să-i fie singura funestă(...)" Doinaș, *C*, 79.

2. Cînd conjuncția *iar* este urmată de un adverb negativ avem a face cu aspectul restrictiv:

Scanned with OKEN Scanner

„*Iar* din toate, cea mai curioasă și mai vrednică de însămnat este o bucătărie veche ce se vede aproape de clopotniță și a cării boltă sprintenă și alcătuită de trei bolți elegante, așezate una asupra altia, samănă a fi lucru de vreun geniu a văzduhului, *iar* nu de om". Alecsandri, *O* IV, 81.

LP: „— Omorî-te-ar dorul meu, / Că tu ești viclean și rău, / Și tu vrei a mă-nșela / *Iar* nu a mă lua." Alecsandri, *PPV* I, 313.

După cum se observă, acest *iar* restrictiv apare în propoziție negativă, contribuind la sublinierea ideii exprimate.

Trebuie menționată deosebirea netă dintre cele două situații citate mai sus (1, 2). În primul caz, nu este vorba de un raport de coordonare propriu-zisă, ci mai mult, pe plan semantic, este evidentă o anumită modalitate de a stabili legătura dintre contexte foarte largi, fără a se reliefa termenii componenți, aflați în raport de coordonare *(coordonare contextuală)*.

În al doilea caz, dimpotrivă, se observă un raport de coordonare, în care elementele respective sînt reprezentate prin două propoziții, de data aceasta, contextul avînd un caracter precis.

Alteori, conjuncția iar stabilește raportul de coordonare între două contexte mai largi constituite din două strofe, în asemenea cazuri fiind vorba despre coordonare între strofe *(coordonare contextuală)*:

„Voi îngriji ca-n fiecare seară / Să-ți ardă-n vîrf nestinsa noastră stea, / Pe care voi aprinde-o solitară / Cu sufletul și ruga mea //

Iar pentru prunci și ochii-odihnitori / Ai preacuratei ce ne-nchise drumul, / Vom răspîndi prin încăperi parfumul / Care preschimbă inimile-n flori." Arghezi, *ST*, 41.

e. Originea lui *iar(ă)* nu a putut fi stabilită cu siguranță în măsura în care nu i s-a determinat punctul de plecare al actualei sale valori adversative.

Meyer-Lübke[1] a presupus că la originea lui *iar(ă)* ar fi stat un cuvînt, neatestat, din latina populară* *era*.

Ovid Densusianu, constatînd că în vechea română *iar(ă)* apare adeseori cu sensul „atunci", ajunge la concluzia că valoarea iterativă „din nou" și cea adversativă sînt derivate din cea temporală și propune lat. *ea hora* > *eară*[2].

[1] *Grammatik.*, vol. III, 495, p. 528—529.
[2] *ILR*, vol. II, p. 264—265.

Scanned with OKEN Scanner

La apariția primelor texte românești procesul transformării adverbului temporal în conjuncție adversativă era încheiat[1].

Al. Niculescu situează crearea conjuncției adversative copulative *iar(ă)* „într-o epocă sau într-o zonă de comunitate dacomeglenoromână. Ea ar putea fi considerată, ținînd seama de existența acestor categorii în slavă și greacă, ca un efect întîrziat și regional în aria românei — al conviețuirii balcanice greco-slavo-române, poate chiar al bilingvismului slavo-român"[2].

2.3.2. **însă**

a. În textele din secolul al XVI-lea, conjuncția *însă* realizează raportul de coordonare dintre:

propoziții principale

LT: „*Vedeți smochinūl și toate lĕmnele* cănd҃ ·↑frunzesc҃ ·↑să *vedeți* ·↑*șivâ* să știți că aproape ѧste sečeratūl". *CT*, 132, 170 r/11.

În unele texte din literatura populară raportul de coordonare adversativă se stabilește între contexte mai largi; în asemenea situații se poate vorbi despre *coordonare contextuală*.

„Rîseră oștirea și împăratul cu ginerii cei mai mari ai săi și trecură înainte. După ce, *însă*, nu se mai văzură dînșii, Făt-Frumos scoase iapa din noroi, își chemă calul său, se îmbrăcă cu hainele ..." *BPR* II, 83.

propoziții subordonate

LT: „Toate amu ačĕlĕ limbile ačeѧ cautâ al' vostru părinte știe *că trebuiți ačĕѧ* ·↑*să căūtați* ·↑*părâțiѧ lu Dumnezeu* și ačĕlĕ toate adauğe-se-vōr voão". *CT*, 120/148 r/1.

b. Sensul de bază al acestei conjuncții este adversativ:

„(...) du lăuntru cești bărbați în casă *însă* giunghe și gătește pre mîncare, că astădzi vor prîndzi cu mine". *PO*, 152/21.

c. În secolul al XVI-lea *însă* este folosit frecvent precedat de alte conjuncții cum sînt: *e, ce*.

„E de cu fața îm'blă omul, *e însă* în deșertu se munčaște." *PS*, 122/16.

„(...) nu vor fi fără vreame judecate păcatele (...) *ce însă*[3] după firea păcatelor". *CEv*, 148/37 (*DA*, s.v. *ins*).

[1] Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — XVI-lea*, București, 1966, p. 161.

[2] *Art. cit.*, p. 106.

[3] „*ce însă*, rezultat din juxtapunerea conjuncțiilor *ce* și *însă*, folosite și independent, ... nu diferă de acestea, deoarece are aceeași semnificație «ci»". Densusianu, *ILR* II, p. 182.

Scanned with OKEN Scanner

Acest *ce însă* nu este pleonastic așa cum se remarcă în *DA*, căci numai *ce* era conjuncție adversativă și la origine sensul propoziției era:

„ci după însăși firea păcatelor".

În textele din secolul al XVI-lea cumulul de conjuncții apare sporadic. În secolele următoare (al XVII-lea și al XVIII-lea), această trăsătură are un caracter constant. Serii de două sau trei conjuncții apar în toate textele secolului al XVII-lea și al XVIII-lea.

Conjuncția *însă* poate fi precedată sau urmată de o altă conjuncție, din aceeași categorie a adversativelor.

1) *iară însă*

„De moșie și de oraș, prost, *iară însă* în facerea lucrurilor, iaste luminat". Dosoftei, *VSf*, 12/42 *(DA* s.v. *iară)*.

2) *însă dară*

„*Însă dară*, oricîți au grăit și au scris de aceste țări, toți zic cum Dachia și Ghetia ... mai denainte vreme că o au chiemat..." Cantacuzino, *Ist.*, 36/28.

În secolul al XX-lea, în unele texte, conjuncția *însă* este urmată de adverbul *nici*, alcătuind împreună o unitate prin care se stabilește legătura dintre strofele unei poezii:

„Brotăcelul la fîntînă, / L-ai avea la îndemînă, / Ca să-l prinzi (pe brotăcel) / Să te joci nițel cu el //

Însă nici nu poți să-l vezi, / Verde, dintre frunze verzi, / Căci cu ele seamănă / Ca o frunză geamănă". Arghezi, *S* IV, 132.

Alteori, pentru a contura și mai mult opoziția, conjuncția respectivă poate fi precedată de *în schimb*:

„E adevărat că vagonul din urmă se clătina mai mult; *în schimb însă* nu e priveliște mai plăcută". Caragiale, *O* I, 293[1]

d. În ceea ce privește topica, *însă* poate sta atît la începutul propoziției cît și în interiorul ei, imediat după subiect, ori după altă parte de propoziție, sau chiar la sfîrșitul propoziției.

„Indignarea se amesteca și cu temerea ca insinuațiile domnișoarei să nu fie adevărate, după cîte lucruri neobișnuite văzuse în cîteva zile. Chipul Otiliei, care îi răsărea în minte, îi spunea însă că bîrfeala era neîntemeiată". Călinescu, *EO* I, 51.

În funcție de contextul în care apare, fie într-o propoziție negativă, fie afirmativă, conjuncția *însă* dezvoltă un aspect restrictiv:

„Moromete nu avea *însă* întru totul dreptate, pentru că atunci cînd la doi dintre copii le veni timpul de școală, Iocan

[1] *GA* II, p. 250.

îi îmbracă frumos, cu haine ca la oraș, și cu încălțăminte bună. Ceea ce nu știau *însă* oamenii era că rareori lipsea de la masa lui Iocan puiul fript cu usturoi și pîinea albă și proaspătă ca untul". Preda, *M*, 121.

e. Meyer-Lübke[1] explică originea conjuncției *însă* din funcția sa pronominală la origine.

„Cătră tine alerg, *însă* fata mea aceaia ce se drăcește, eu o lăsam acasă". *CEv*, 324/20 *(DA* s.v. *însă)*.

„Cu timpul, din cauza sensului acestui pronume care evidenția pe cineva, *însă* a fost dezlipit de substantiv și a fost raportat la întreaga propoziție precedentă, simțindu-se ca o conjuncție explicativă cu sens adversativ *(In DA* s.v. *însă)*.

2.3.3. **dar (dară)**

În secolul al XVI-lea și în textele de literatură populară această conjuncție introduce:

propoziții principale

LP: „Cum o văzu, *îl cuprinse o frică de moarte,* **dar** *vaca dodată începu a vorbi* și îi zise ..." *TFBBPR*, 5.

propoziții subordonate

LT: „... și mergînd cătră frații săi dzise: *nu-i porobocul* **dară** *eu iuo voiu fi?*" *PO*, 130/4—5.

LP: „Înțeleg *să te măriți c-un bogat ori c-un sărac, c-un frumos ori c-un urît, c-un tînăr ori c-un bătrîn,* **dar** *cu morți cine s-a mai măritat vreodată?*" *TFBBPR*, 92.

În secolele următoare observăm că această conjuncție realizează și raporturi între:

părți de propoziție

„Că mulți au noroc *în lume* **dar** *nu în toate,* că unii au noroc de cinste, iar nu de feciori și de bogăție și de stat frumos și de altele ..." *Cr. an.* 336/34, 35.

LP: „Apa nu era *nici* prea *caldă* ca să mă opăresc, **dar** *nici* prea *rece* ca să nu mă răcesc". *TFBBPR*, 21.

b. În afara sensului său de bază adversativ, există și unele situații în care conjuncția *dar(ă)* apare cu sens conclusiv:

„A treia dzi iară dzise Iosif lor: să vă e voia a viia, voi *dară* aceasta faceți, că eu încă tem pre Dumnedzeu". *PO*, 147/20.

În cadrul categoriei conjuncțiilor adversative, *dar* corespunde din punct de vedere semantic lui *și* copulativ. Din cercetarea

[1] *Gramatik*, § 551, p. 591—596.

Scanned with OKEN Scanner

materialului, rezultă valabilitatea precizării făcute de Iorgu Iordan:

„Între *dar* și *însă* e un raport asemănător cu acela dintre *și* și *iar*, în sensul că *însă* e mai expresiv și mai puțin frecvent *dar*, după cum *iar* e mai expresiv și mai rar folosit decît *și*"[1].

Demnă de reținut, în același sens, ni se pare și precizarea făcută de Gh. N. Dragomirescu:

„Între *însă* și *dar* nu stă nici o diferență de înțeles — adică adversativa care cere pe *însă* cere și pe *dar* și invers"[2], totuși această constatare nu corespunde întru totul realității, între cele două conjuncții evidențiindu-se deosebiri semantice.

Spre deosebire de apariția incidentală a conjuncției *dar* cu sens conclusiv, în textele din secolul al XVI-lea, în perioadele următoare, și mai ales, în secolele al XVIII-lea, al XIX-lea și al XX-lea, *dar* cu valoare conclusivă este mult mai frecvent.

„Trăbue *dar* ca toți hăi călare / Naintea taberei să purceadă / Armați, căutînd oare din care / Lature turci(i) taie și pradă; / Văzînd(u-i) apoi, cît pot dă tare/ S'alerge dîndu-ne-înștiințare." Budai-Deleanu, *O* I, 45/19, 793.

Uneori apariția sa, cu sens conclusiv, asigură caracterul simetric al unui vers:

„N-o să se-ntoarcă umbra-mi, cumplită, fioroasă, / Pe pasurile tale orunde locuiești? / E lume, o vecie atîta de frumoasă, / Încît să uit pămîntul ce tu împodobești? //

Să mor *dar* la picioare-ți, să mor *dar* de plăcere; / În ceasul cel din urmă s-auz că m-ai iubit, / Să strîng draga ta mînă, să simț a ta durere / Vărsîndu-se asupra-mi ca balsam fericit." Alexandrescu, *O* I, 100.

Alteori, conjuncția *dar* apare cu sens disjunctiv:

„— Ia, mîne dimineață, cum s-a amiji de ziuă, să te scoli și să apuci încotro-i vedè cu ochii; și ce ți-a ieși înainte întăi și-ntăi, *dar* a fi om, *da'* șerpe, *da'*, în sfîrșit, orice altă jivină a fi, pune-o în traistă și o adă acasă." Creangă, *O*, 56.

Pe de altă parte, trebuie menționat că alternarea celor două forme *dar* și *da'* în dialogul aceluiași personaj este o dovadă de îmbinare a stilului literar cu cel vorbit.

c. O trăsătură caracteristică secolului al XVIII-lea este frecventa apariție a cumulului de două sau trei conjuncții:

[1] *LRC*, p. 692.
[2] *Op. cit.*, p. 21.

Scanned with OKEN Scanner

deci dar

„*Deci dar* nemții, cum au văzut pogorîrea oștilor turcești acolo dreptu la Tohani, ei spre cîmpu den jos de Zărnești s-au tras ...“ Greceanu, *Ist.*, 39/1.

deci dar iar

„*Deci dar iar* în urma istoriiei să venim cînd au fostu atuncea tot într-al doilea an al domni[e]i lui Constandin-vodă ...“ Greceanu, *Ist.*, 33/1.

direpț aceasta dară

„*Direpț aceasta dară* iaste să-i iertăm și să le credem pentru că zi e dascălu și înțelepții că crud și tiranic lucru iaste ...“ Cantacuzino, *Ist.*, 47/27.

În poezia secolului al XIX-lea *dar* apare urmat de *însă* și în acest caz introduce:

părți de propoziție

„În vremea de demult, dobitoacele toate, / De împăratul Leu sătule, dezgustate, / Își aleseră lor / Un alt stăpînitor, / Pe domnul Elefant, cu nasul învîrtit, / *Puternic* îndestul, **dar însă** *necioplit*, / Și de cap tare, gros, cît vreți să socotiți“. Alexandrescu, *O* I, 197.

propoziții principale:

„*Avu însă pruncia-mi și ea vise de aur* // **Dar însă** *aste vise s-au dus*, s-au dus cu ea ! / Le luă îndată timpul, neîmpăcat balaur / Ce prada mereu vrea !“ Macedonski, *O* III, 26.

Și în limba română contemporană, în vorbirea neîngrijită, *dar* apare însoțit de altă conjuncție adversativă, *însă*. Acestea, avînd amîndouă aceeași valoare, formează o construcție pleonastică și, deci, incorectă[1].

Apariția lui *dar însă* reprezintă și un indiciu al slăbirii sensului adversativ al conjuncției *dar*. Așa cum precizează Iorgu Iordan[2]: „Vorbirea familiară curentă și, mai puțin, cea populară folosește adesea formula tautologică *dar însă*, care se strecoară, uneori, și în scris.

La scriitorii veacului al XIX-lea este consemnată destul de des. Ea trebuie condamnată, chiar dacă o întîlnim la scriitori buni, pentru motivul că nu corespunde regulilor gramaticale ale limbii române contemporane.“

În literatura populară se înregistrează și locuțiunea conjuncțională:

[1] *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, 1973, p. 115.

[2] *LRC*, p. 693.

Scanned with OKEN Scanner

dar și

„Mîndru-i cîmpul, sfîntul soare / Strălucește-a sărbătoare, / *Dar și* Gruia lui Novac / Stă sub umbra unui fag.“ Furtună, *IB*, 314.

Pentru a sublinia mai puternic opoziția, conjuncția *dar* este întărită prin alte locuțiuni conjuncționale cum ar fi: *în schimb:*

„*Matache:* Zice că la anul o să fie grîu mult, **dar** *în schimb,* n-o să fie secară ... Două împărății mari o să se facă republici și trei republici o să se facă împărății ...“ Eftimiu, *O* V, 91.

După cum se observă din materialul cercetat, conjuncția *dar* poate fi precedată sau / și urmată de una, ori de mai multe conjuncții din aceeași sau din altă categorie.

nu numai ... dar și

a. În textele din secolele al XIX-lea și al XX-lea formula corelativă *nu numai ... dar și* introduce:

propoziții principale

„*Poezia poporală este* **nu numai** *expresia cea mai vie a caracterului național,* **dar** *ea aruncă* **și** *o lumină asupra comerțului din timpurile trecute.*“ Russo, *PT*, 257.

propoziții subordonate

„Bagă însă de seamă să mă slujești cu dreptate, *căci într-alt chip* **nu numai** *că vei pierde nădejdea de procopseala ta,* la curte mă gîndesc de atîta vreme, **dar** *te voi* **și** *pedepsi fără milă.*“ Filimon, *C*, 49—50.

b. Considerăm că această formulă corelativă exprimă un raport de coordonare copulativă, apariția sa avînd drept model pe *nu numai ... ci și* care i-a împrumutat și sensul.

d. În unele texte, simetria lui *nu numai ... dar și* nu mai este respectată, ajungîndu-se astfel la unele structuri lingvistice necorecte. Ele apar în proza unor scriitori care aduc pe prim plan personaje din lumea satului. În acest sens, formula corelativă *nu numai ... dar* reprezintă un fapt de limbă vorbită.

„Ei *nu numai* că nu doreau cartea, *dar* încercau chiar să-i dea de înțeles că dacă el o dorește, asta n-o să le schimbe lor părerea despre el, tot la muncă au să-l pună și tot « țestosu ăla de Niculaie care trebuie luat de urechi » o să-l numească.“ Preda, *M*, 414.

Dar are tendința să ia locul lui *ci*, cu deosebire, în formula *nu numai ... ci și.*

„Tendința trebuie măcar înfrînată dacă nu combătută, pentru motivul că *dar* nu este sinonimul desăvîrșit al lui *ci*“[1]. Aceasta,

[1] Iordan, *LRA*, p. 404.

mai cu seamă în alte condiții sintactice, unde fenomenul s-a extins, sub influența lui *nu numai ... dar și*.

Simetria corelativului amintit pare a fi voit înlăturată, raportul de coordonare stabilindu-se între o parte de propoziție și o propoziție.

„Aurica rămase *nu numai* încîntată de caracterul îndatoritor al lui Weissmann, *dar*, ca de obicei, se aprinse pînă la marginea de a-și închipui că poate să intereseze pe student." Călinescu, *O* IV, 228.

Trebuie remarcată apariția corelativului *nu numai ... dar nici*, definitorie pentru raportul de coordonare între propoziții negative:

„La noi, majoritatea oamenilor sunt atît de îndatorați că, muncind tot anul viitor, **nu numai** *că n-ar lua absolut nimic pe munca lor*, **dar nici** *nu și-ar putea plăti trecutul întreg* și ar rămînea împovărați și pentru viitor". Rebreanu, *O* VIII, 232.

Păstrarea conjuncției *dar* cu forma *dară*, în textele din secolul al XIX-lea, reprezintă un fapt de limbă populară cu caracter arhaic.

„Aceste cuvinte făcură pe Maria să tremure; *dară* după ce-și reluă puterea, ea privi pe bătrîn cu ochi rugători ..." Filimon, *C*, 24.

Prezența conjuncției *dar* sub forma *da'* are funcția de a marca stilul vorbit.

„— Bune-s și acestea, măi babă; *da'* bună ar fi și aceea cînd ar avè cineva un fecior care să facă podul și ..." Creangă, *O*, 59.

Și în unele versuri din secolul al XX-lea se înregistrează ocurența variantei fonetice *da'*.

„Colo-n miezul muntelui / Zace ochiul dracului, / Aurul, aurul !/ Peste el balaurul, / *Da'* balaurul nu-i om, / Dacă-i om și cine-i domn !" Beniuc, *S* II, 217.

În textele de literatură populară *da' ... da'* se întîlnește cu sens copulativ. După cum se poate constata din citatele de mai jos, corelativul *da' ... da'* marchează, la nivelul frazei, opoziția *afirmativ/negativ*.

„— Mînca-ți-aș gura de drum, / *Da'* cum ești mîndru chitit, / Să mă uit pe tine bine, / Că nu se știe de mine, / *Da'* mă-ntorc, *da'* nu mă-ntorc ! ..." Timoc, *CB*, 181.

d. În ceea ce privește topica, se impune constatarea, cu caracter general, că *dar* apare întotdeauna la începutul propoziției, iar, uneori, chiar între cei doi termeni coordonați *(propoziții, părți de propoziție)*.

Scanned with OKEN Scanner

În cazul în care o poezie cultă începe chiar prin conjuncția *dar* s-ar putea vorbi de *dar introductiv*:

„... *Dar* nici că vrei să pleci atunci, / Știi că de groaza-nvățăturii / Ai plîns vreo două nopți întregi / Și te-ai ascuns în podul șurii ...“ Goga, *O* I, 134.

„*Dar* pretutindeni sînt cu umărul / și carul aurorii — zăvoiul are nestemate, / fîntîni culcate în acid sulfuric / acolo unde giulgiul bălții / lăsa guri stîncilor înșelătoare.“ Stelaru, *C*, 89.

În primul citat, existența punctelor de suspensie atrage atenția asupra rolului acestei conjuncții de a stabili coordonarea a două sau mai multe propoziții cu ocurență posibilă.

Conjuncția *dar* din cel de-al doilea citat are un evident comportament de *particulă introductivă*.

În literatura populară *dar introductiv* se întîlnește în cumul de propoziții interogative, devenind un *morfem al interogației*.

„Iar în chiar mijlocul lor / Nalță-se-un cort de covor, / Un cort mare și rotat, / Poleit și nărămzat, / Cu țăruși d-argint legat, / Parcă-i cort de împărat! / *Dar* înuntru cine șede? / *Dar* în el cine se vede?“ Alecsandri, *PPV* I, 160.

În unele texte de literatură populară se întîlnește și un *dar al reluării*, care are funcția de a accentua o anumită trăsătură de caracter, cum se poate vedea din citatul de mai jos:

„Demult, cam demult, pe cînd era broasca fată mare și pe cînd vîrcolacii nu-și făceau rîs de sfînta lună, a fost un om care avea și el un fecior. Și feciorul ista al lui era prost, nevoie mare; *da* prost de dădea-n gropi, nu alta.“ Furtună, *IB*, 81.

Alteori, prezența conjuncției *dar*, într-un context la forma negativă, evidențiază sensul său restrictiv:

„Dascălul petrecea, petrecea *dar* tot cu frica-n spinare era, ca cel ce fură fîn din stog străin, și-aducea mereu aminte femeii că oare nu cumva vine bărbatu-său de la moară?“ Furtună, *IB*, 128.

Uneori, conjuncția *dar* precedă adverbul *numai* avînd rolul de a accentua o anumită idee.

„Iar lor se vede că nu li era dat să-și vadă pe lumea asta o odraslă, cît de urîtă și de pogană, cît de zbîntuită și de ghidușă, *da numai* odrasla lor să fie.“ Furtună, *IB*, 17.

e. În ceea ce privește originea acestei conjuncții, s-au dat mai multe explicații:

H. Tiktin consideră că la baza ei se află două elemente de origine latină — *de vero*; în *DA* se ia ca punct de plecare un etimon slavon: *da* + *ar(ă)* > *iar*; în *DEX* se afirmă că are etimologie necunoscută.

Scanned with OKEN Scanner

Considerăm că dintre aceste etimologii, cea care ia ca punct de plecare elementele de origine latină s-ar putea accepta.

2.3.4. **ba**

În literatura de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, ca o influență a literaturii populare, se constată ocurența conjuncției adversative *ba*.

a. Aceasta introduce:

propoziții subordonate

„Temîndu-să ca nu cumva-odată / Să li se vedească înșelăciune, / Izgonesc întîi mintea curată / Și pre toți *care să țin de minte*, / **Ba** *cu sabie și foc aleargă*, / Besericele ei să le spargă." Budai-Deleanu, *O* I, 297/XI/20.

b. Sensul de bază al conjuncției *ba* este adversativ.

c. În combinație cu *încă*, *ba* dă naștere locuțiunii conjuncționale *ba încă* și introduce:

propoziții subordonate

LP: „După ce se încredință *că nu era ceva necurat*, **ba încă** *un copil botezat, de milă către omenire îl luă*, îl duse la chilioara lui și-l puse în pătuceanul său". Ispirescu, *L*, 115.

De asemenea, conjuncția *ba* se combină cu *nice* dînd naștere locuțiunii conjuncționale *ba nice* care introduce:

părți de propoziție

„Dar' în zădar merge el și cată, / Căci în drum pe nime nu tîlnește; / Și măcar poposind cîte-odată, / În toate laturile privește, / Totuș' nu vede-omenească *viță*, / **Ba nice** *vită*, cîne sau mîță." Budai-Deleanu, *O* I, 64/II, 94, 1248.

În combinație cu *și* adverb, *ba* formează locuțiunea conjuncțională *ba și*, care introduce:

părți de propoziție

„Nu departe de Cetatea Neagră / Era vestit din zile bătrîne / Un codru (precum să zicea prin sate) / Lăcuit numa de mîndre zîne, / Ce să zic măestre și frumoase, / *Cele* tari, **ba și** cele vîntoase". Budai-Deleanu, *O* I, 59/II/74.

LP: „Aș fi beut și eu *un* pahar-*două*, **ba și** *noauă*." *TFBBPR*, 30.

propoziții principale

„Intrarea de sfadă și gîlceavă / Nu era mai nici-o zi deșartă, / **Ba** *ș' alte lucruri fără ispravă / Să pornea după-adunarea spartă, /* Căci mergînd pe-acasă-într-adevăr / Unii cu-alții să lua de păr". Budai-Deleanu, *O* I, 263/X/21.

Scanned with OKEN Scanner

propoziții subordonate

„Toate aceste femei și fecioare / Sînt roabe, de prin țări cumpărate / Anume, *să fie slujitoare* / Celor care-aice vor abate,/ **Ba și** *cu desmierdări să-i desfete* / Pe chieful fiștecui și-îndelete." Budai-Deleanu, *O* I, 84/III/70.

„Succesiunea în timp se exprimă foarte des, în vorbirea familiară și populară, cu ajutorul lui *ba (că)*. (...) În astfel de cazuri *ba (că)* poate fi înlocuit prin adverbele de timp: *cînd — cînd, acum — acum*, sau de loc: *aci — aci*, cu valoare temporală. Este vorba de o simplă alternativă fără intervenția ideii de opoziție sau, și mai puțin, de contradicție"[1].

ba că

„Doamna Bologa îi servea la fiecare masă **ba că** *cutare*, **ba că** toată *lumea* îl condamnă, cu drept cuvînt, fiindcă un bărbat nu trebuie să-și bată joc de o biată fetiță, fără minte, **ba că** *locotenentul* ungur o să-i ceară socoteală ..." Rebreanu, *O* V, 177.

În unele texte din literatura cultă, caracterizate prin oralitate de factură populară, se constată ocurența conjuncției *ba* în enumerări.

Citatul de mai jos pune în evidență combinarea raportului de coordonare la nivelul propoziției cu cel la nivelul frazei.

ba enumerativ

„Nu vreau să le mai port grija în spate: **ba** *fin*, **ba** *ocol*, **ba** *să nu-i mănînce lupii*, **ba** *de multe de toate*." Creangă, *O*, 39.

e. Conjuncția adversativă *ba* provine din particula *ba* de origine slavonă, comună ariei geografice înrudite (bulgară, rusă, sîrbă, polonă) din punct de vedere lingvistic *(TDRG, DA*, s.v. *ba)*.

2.3.5. **ma**

În literatura populară se înregistrează și elementul introductiv *ma* cu valoare adversativă.

a. El introduce:

propoziții principale

„Nu-s de ploaie ploiate, / Nu-s de vînt legănate, / Nu-s de doică călcată; / **Ma** *la rău loc eu mi-s dată, /* În livadă după piatră / Floricică din răzor, / Mult este plină de dor; / *Nu e doru* cum să fie,/ **Ma** *e doru mare cîne,/ Peste șapte dealuri vine*." Timoc, *CB*, 411.

[1] Iordan, *LRC*, p. 695.

Scanned with OKEN Scanner

propoziții subordonate

„Eu ți-am spus, mîndruțo, spus, / *Să nu ieși așa de vreme,* / Că dușmanii stau pe lemne. / **Ma** *să ieși mai înserat,* / Cînd dușmanii s-or culcat." Timoc, *CB*, 425.

b. Sensul său de bază este adversativ.

c. *DLR* indică etimonul sîrbo-croat *ma*, trimițînd și la it. *ma*.

De reținut interpretarea propusă de Magdalena Vulpe[1]: „în vorbirea *allegro* conjuncția adversativă *numa*[2] se reduce la *ma*. Cel puțin pentru zona vestică, în care *numa* cu sens adversativ este atît de curent în vorbire încît a fost înregistrat în răspunsul la chestiunile directe, credem că nu poate fi exclusă explicația propusă de noi pentru *ma* « *ci, dar* »".

2.3.6. **ci**

În general, conjuncția *ci* marchează o opoziție și apare după o negație care precedă o parte de vorbire sau o propoziție negativă.

a. În secolul al XVI-lea și în literatura populară conjuncția coordonatoare adversativă *ci (ce)* introduce:

părți de propoziție

LO: „... el séu sculat de au intrat în moșiia Moldovénului; *ncavîndă* el nič o trébă cu ača moșie, **ci** numai *zicăndă* că l-au înzestrat socru-său fratele Lungului". *CB* II, 58/nr. IX.

LT: „... că nu urgisescu *pre tine*, **ci** *pre mine* ..." *Învăț. NB.* 142/16 v/25.

LP: „Că nu ți-am fost mîndră-*o seară* / **Ci** doi *ani* întregi și-o vară!" *CDD*, 153.

propoziții principale

LT: „*Să nu se laude preamîndrul cu preamîn* / *driia sa* / *Și* să nu se laude tarele cu tăriia sa, / Și să nu se laude bogatu cu bogăția sa; / **ce** *de aceasta să se laude* ..." *CPs*, 628/295 v/6.

LP: „*Hainele ei din fetie*, / *Nici le poarte, nici le țîie*; **Ci** *le-ncarce pe trei cară*, / Și le facă fum și pară, / Să-mi vie și mie sfară, / Să vadă că n-am țigneală". Bîrlea, *Maram.* I, 51.

propoziții subordonate

LT: „Sfînt ești și preasfînt și mare frîmseața măriei tale, ce lumea ta așa o iubișì, că / fiul tău unul-născut dat-ai / ca tot cele ce va creade întru el / *nu vor peri*, **ce** *va avea viața de veaci*". *CL*, 142/32 r/12.

[1] Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier"*, I, Texte. Sintaxă, București, 1973, p. 389.

[2] *GA*, I, § 737.

Scanned with OKEN Scanner

LP: „Foaie de cicoare, / În prunduț de mare / Iată că-mi răsare / Puternicul Soare / *Dar el nu-mi răsare* / **Ci** *va* să se-n-soare". *NZ*, 3.

b. Sensul de bază al lui *ci* este cel adversativ.

„Dzise Iacov: nemică nu-m(i) da, *ce* deacă veri face ce voiu pofti, iară voiu paște și păzi oile tale". *PO*, 102/22.

În unele texte netraduse din secolul al XVI-lea conjuncția *ci* se înregistrează și cu sens copulativ.

LO: „Cine va avĕ pără de ōameni de časta parte, noi vrem trimite la domnĕvoāstră, să-i leğuiți domnĕvoastră, *ci* domnilor voastre vor avĕ lağe la domnū nostru și la noi ..." *SB*, 3.

Gheorghe Șincai în *Hronica românilor* folosește în mod frecvent conjuncția *ci* cu sens copulativ.

„În anul 1455, măzălindu-se Ioasaf, patriarhul Țaringradului, de sultanul turcilor, Mahomet II, în locul lui s-au pus ieromonahul cel învățat, Marco Csilocaráv, *ci* Simeon, patriarhul din Trapizonta, dînd o mie de galbeni, au cumpărat patriarcia de la tyrannul." Șincai, *Hr* II, 38.

Sensul copulativ al conjuncției *ci* se poate constata și în poezia secolului al XIX-lea și al XX-lea.

„Da, mă voi naște din păcat, / Primind o altă lege; / Cu vecinicia sunt legat, / *Ci* voi să mă dezlege." Eminescu, *OA* I, 170.

„Oh! amintirea, corn de vînătoare / Pierdut în vînt — cum spune Apollinaire / Am crengi a doua oară-nfloritoare, / *Ci* stoluri mai pornesc pe drum de cer!" Beniuc, *S* III, 36.

„Domnii de-a pururi / Eu v-am văzut în noaptea în care m-am născut; / *ci* Mircea, Ștefan, Mihai voi vă numeați, / rănit de era primul, strigau toți ceilalți frați / pe cel de dinainte pe inima ta cară-l." Păunescu, *P*, 58.

În unele exemple din textele secolului al XVII-lea această conjuncție se întîlnește cu sens conclusiv:

„Trecură Nistrul de merseră la Camenița, și cîteva zile să bătură cu leșii și nimic nu folosiră, *ci* făcură pace și să întoarseră cineși la țara lui." *Let. Cant.*, 145/2.

Deși în această frază *ci* s-ar părea că este adversativ, datorită opoziției întărite de adverbele negative, totuși sensul adevărat pe care îl are este cel conclusiv. Propoziția introdusă prin *ci* exprimă concluzia celor afirmate anterior.

Din punct de vedere semantic, conjuncția *ci* exprimă cel mai înalt grad de adversitate, opoziția fiind categorică, în cele mai multe cazuri.

Scanned with OKEN Scanner

Iorgu Iordan[1] consideră, pe bună dreptate, că tendința limbii române actuale de a-l înlocui pe *ci* cu *dar* se datorește caracterului arhaic al lui *ci*.

c. Conjuncția *ce* intră în compunere cu adverbul *și* formînd locuțiunea conjuncțională *ce și*[2].

„Eū **nū numai** *legatū să fïu*, **ce și** *se morïu* gata săntu ..." *CV*, 28/XXVIII/3.

În textele din secolul al XVII-lea această locuțiune conjuncțională apare cu următoarele variante:

1. *nu numai A ... ce încă și B*

„Împarte-să fămeaia de bărbat și bărbatul de fămeae, **nu numai** *cînd face bărbatul sodomie cu muiarea sa (...)* **ce încă și** *muiarea lui de să va împreuna trupeaște cu altă muiare ...*" *Carte rom.*, 115/4.

2. *nu numai a*[3] *... ce nici b*

„... mai apoi adăogăndu-să și crescînd înainte, **nu numai** apa Moldovei **ce nici** Siretul nu i-au hotărît, ce s-au întinsu pănă la Nistru ..." Ureche, *Let.*, 5 v/6.

3. *necum să A ... ce încă B*

„Dară čeѧ če **necūm** 'să dĕ, **če** ·↑că ĭaŭ, če ğudețь vă pare că vorь avĕ?" Varlaam, *Caz.*, 24, 27 v/24.

În acest caz, adverbul *și* nu este ocurent la al doilea termen corelativ, el fiind suplinit de adverbul *încă*.

Uneori, apar multe intercalări între termenii locuțiunii conjuncționale.

nu vb. numai adv. ce ·↑câ vb. și a

„Și **nu**-i sosi **numai** atăta, **če** ·↑câ ōsîn'di **și** pre vamâșь, că-lь vâdzu rūgân'du-se și ēl lui Dumnedzău ..." Varlaam. *Caz.*, 9/4 v/25.

Paralel, cu aceste forme, se constată că „formula corelației sintactice[4] *„nu numai ... ci și"* poate apărea numai în variantele:

1. **nu numai ... ce**

„Și vedeți și auziți că **nu numai** *Efesulŭ* **ce** mai toatî *Asïĭea* multî mulțime acestŭ Pavelŭ, învățăndu-ō ō au amăgitŭ ..." *NT*, 9/26.

[1] *LRC*, p. 692.
[2] *GA* I, p. 392; Densusianu, *ILR* II, p. 182.
[3] Prin *a* și *b* am notat părțile de propoziție coordonate.
[4] N. Mihăescu, *Cu privire la folosirea unei formule a corelației sintactice „nu numai ... ci și"*, în *LR*, XII, nr. 6, 1963, p. 607.

Scanned with OKEN Scanner

Trebuie menționat că atunci cînd *nu numai* „introduce un element lexical subsumabil, ca sens, celuilalt termen pe care îl precedă a doua parte a formulei corelative, aceasta din urmă nu-l mai conține pe *și*“[1].

2. **numai ... ci și**

„Acesta a întrecut în cuvinte **numai** carii să afla pre vremea lui **ci și** pre cei de demult.“ Dosoftei, *VSf*, 59/11.

Formula corelativă *nu numai ... ci și* cu toate variantele sale exprimă un raport de coordonare copulativă. În limba română contemporană, acest corelativ „constituie o particularitate mai ales a limbajului publicistic și a celui științific“[2].

În textele reprezentative pentru secolul al XVIII-lea constatăm apariția cumulului de conjuncții:

1. *ci dar*

„**Ci dar** ca un multu înțeleptu și spre o parte și spre alta lucrurile chivernisiia ...“ Greceanu, *Ist.*, 34/37.

În unele texte din secolul al XIX-lea *ci dar* marchează începutul unui capitol. De aceea, l-am putea numi *ci dar narativ*.

„**Ci dar** în mijlocul acestor vremi, la 2 noiemv., generalul Basta, pe care arhiduca Maximilian, depărtîndu-să la Viena, îl lăsase locotenent în locu-i la Casovia și în Ungaria de Sus, însoțit de Mihai Sekeli, Pavel Nias și David Urgnad, se duse cu oștile lor la Oradea Mare, purtînd cu dînșii și o mare sumă de bani ce împăratul trimisese la Casovia plata armiei.“ Bălcescu, *R* II, 148.

2. *ce însă*

„*Ce însă* tu mai cumplită și mai otrăvită amărăciune porți, căci poamele a pomilor acelora gustul amărăsc.“ Cantemir, *Div.*, 18 v/151.

3. *ci nici*

„*Ci nici* acolo nu s-au putut amistui (...)“ Cantacuzino *Ist.*, 20/8.

4. *ci și*

„(...) și acolo arzînd și sfărîmînd, nici acel Decheval au mai putut scăpa, *ci și* pre el prinzîndu-l, zic, cum să-l fie omorît.“ Cantacuzino, *Ist.*, 20/14.

d. Atît conjuncția coordonatoare *ce* cît și formula corelativă *nu numai ... ci și* (cu diferite variante) apar în frază sau în propoziție după un membru negativ (o propoziție sau un adverb negativ), marcînd o opoziție puternică:

[1] N. Mihăescu, *Norme gramaticale și valori stilistice*, București, 1973, p. 40.
[2] Iordan, *LRC*, p. 690.

Scanned with OKEN Scanner

„Nici pre noi nu lasă săraci, *ce* trimise noao sfinții săi apostoli". *CEv.* 129 v/14 (*DA*, s.v. *ins.*).

După o propoziție afirmativă, opoziția este mai slabă:

„Mulți flămîndzi și stricați fură în zilele lui Elie proroc, ceteaște și aiurea mult, *ce* mai tare neci o slavă a lui Dumnedzeu nu vei ști necitind acolo ..." *PO*, 7/22.

Alteori, opoziția este foarte puternică datorită faptului că această conjuncție se înregistrează după un membru negativ introdus prin conjuncția adversativă *însă*. Aceasta contribuie la întărirea sensului adversativ al conjuncției *ce*.

„Părinte, dĕi vrĕ să trĕcâ păharūl ačesta de la mine, ↑sâ nu a mĕ voe *če* a ta să fie". *CT*, 134/172 v/15.

Conjuncția *ce* se întîlnește și la început de frază, întărind de obicei un imperativ. În acest caz, opoziția este mai slabă, întrucît *ce* aproape că își pierde valoarea conjuncțională.

„*Ce* acmū pasă, vrĕme de voĭu dobăndì, chĭemà-te-voĭu". *CV*, 64/LXIV/1.

Uneori, raportul de coordonare apare între propoziții subordonate, din care una face parte dintr-o frază iar cealaltă reprezintă o propoziție izolată prin punct.

„Că mésele acestora au fost curățite și schimbate de mite și de camătă și pline de dragoste, iar n-au fostu pre dînsele pîrae de sînge, nici bucăți de carne, nici zemuri bune, nici fripturi, nici abur grozav, nici pizmă sau gîlcevi, nici mestecături făr' de treabă. *Ci* numai ce au fostu apă și pîine, apă dintr-un izvor curat, iar pîine din osteneală și din muncă dreaptă." *Învăț. NB*, 197—198/177 v/1.

În literatura populară adeseori, conjuncția *ci* stabilește raportul de coordonare adversativă între propoziții plasate în fraze diferite.

„Azi așa, mîne așa, vremea trecea. Că cine a mai văzut să șeadă vremea pe loc? *Ci* ea-i ca omul cel harnic: se scoală de dimineață și se culcă tîrziu, cînd i-i somn. Și se rugau bătrînii iștia de toți dumnezeii să aibă și ei la viața lor un copil, da degeaba, degebuța." Furtună, *IB*, 17.

La început de propoziție se așază numai atunci cînd întărește un imperativ:

ci introductiv

„*Ci* lăsați să ne spuie nenea Ștefan cum a fost." Ghica, *S*, 505[1].

Cînd introduce o propoziție explicativă în raport cu cea precedentă s-ar putea vorbi de *ci explicativ*.

[1] *In GA* I, p. 392.

„Cînd voi sta de-a fărmeca, / Nu farmec din vița ta, / *Ci* farmec de viță bună, / De-aș ședea-n temniț-o lună; / Și farmec de viță mare, / De-aș ședea tot în prinsoare!" Jarník-Bîrseanu, *DS*, 173.

Alteori, propoziția introdusă prin conjuncția *ci* are rolul de a încheia un șir de judecăți — *ci terminativ*

„Adeseori eu trec printre morminte / Și mă gîndesc la voi, prieteni morți. / Amară-i amintirea, cînd o porți / Pe față, ca o lacrimă fierbinte. //

Cu umbre vagi se mișcă scunde porți. / O creangă ce se clatină mă minte. / Surîsul vostru-mi stăruie în minte / Ca scos din apa nemișcatei morți. //

Atunci culeg țărîna, rup o floare, / Atent la pas, la șoaptă, la suflare; *ci* toate-n juru-mi sînt un cîntec mut." Doinaș, *V*, 60.

e. Conjuncția *ci*, are la bază un element de origine latină — *quid* (*CDDE*, s.v. *ci*).

Și în acest caz este vorba despre un fenomen de gramaticalizare, în sensul că în trecerea de la latină la română, pronumele de origine latină *quid* a devenit conjuncție.

Interesantă ni se pare explicația formulată de *DA* (s.v. *ce*): „*Ce* s-a dezvoltat din *ce* în poziție neaccentuată, mai întîi în combinații ca *ce și*, *ce-i* etc. Că de fapt acest *ci* este identic cu vechiul *ce* — precum a recunoscut Meyer-Lübke[1] și nu corespunde lat. *quin* cum credea Tiktin rezultă din identitatea întrebuințării celor două forme și din unele construcții în care funcțiunea originală de pronume relativ se mai recunoaște."

În forma veche (*ce*) se observă păstrarea lui *e* față de *ci* din limba actuală, fapt ce se explică prin fonetică sintactică[2].

Din această prezentare a conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale adversative se impun anumite *concluzii*:

1) Conjuncțiile adversative [*iar (ă)*, *dar (ă) ci (ce)*] în afară de *însă* au un număr mare de valori, putînd exprima și alte raporturi sintactice decît cel care constituie funcția lor de bază.

2) În secolul al XVIII-lea, predomină cumulul de conjuncții:

a) două conjuncții: *ci dar*, *ci nici*, *ci și*, *ce însă*, *dar însă*, *dar și*, *ba și*, *ba nice*, *însă dară*, *însă nici*

b) trei conjuncții: *deci dar iar*

[1] *Gramm.* III, § 699.
[2] Densusianu, *ILR* II, p. 182.

Scanned with OKEN Scanner

c) locuțiune conjuncțională + conjuncție:
drept aceasta dară.

De asemenea, se constată ocurența formulelor corelative: *nu numai ... ce și* (secolul al XVII-lea), *nu numai ... dar și*, a corelativelor *ba ... ba* (secolul al XIX-lea), *da' ... da'* (în literatura populară).

3) Din punctul de vedere al valorilor stilistice exprimate, conjuncția *dar* dezvoltă cele mai multe aspecte: *dar introductiv, morfem al interogației, al reluării, restrictiv.*

2.4. CONJUNCȚII CONCLUSIVE

2.4.1. deci (dece, deacii)

a. Conjuncția coordonatoare conclusivă *deci*, în secolul al XVI-lea, realizează raportul dintre:

propoziții principale

LT: ... „și-și pūse Pavelu mărule spre ei, **dēci** *veînrè duhū săntū spri înși". CV*, 4/III/2.

LO: „Și acmu ѧ*râ dâm știre dōmniilōr voastre* că vrem se trimitem ōile munte. **Deči** *vă rugâm* ca pre ai nōștri dulči priѧtini se ne daț a ști ca și pân'acmu (...)" *SB*, 1.

propoziții subordonate

LT: „Depreūră și nădăiïà-se că *mită dà-se-va lui de la Pavelū* se lū dezlēge elu; **deci** *și adesū tremitē* de băsăduiïà cū rusulu". *CV*, 64/LXI/5.

b. De cele mai multe ori, conjuncția *deci* apare cu sensul său de bază conclusiv.

Uneori, în textele netraduse din secolul al XVII-lea, *deci* este întîlnit cu valoare copulativă:

„*Dečiu* m-au prinsu nește sasi, *deči* a vrut să mă tae eu m-amu rugatu și a⟨m⟩ sp⟨us⟩ că simt fečor Mogăldei; *deči* niu m-au perdut". *SB*, 8.

c. În textele din secolul al XVII-lea se înregistrează ocurența lui *deče deči:*

„**Deče deči** mo știmѧ ci vo⟨r⟩ face". *SB*, 46.

De asemenea, în poezia secolului al XIX-lea, poate fi remarcată apariția lui *deci dară.*

„**Deci dară,** boieri de cinste, că-mi făcui tot boierescu ..." Eminescu, *OA* II, 240.

d. În ceea ce privește topica, această conjuncție conclusivă *(deci)* poate fi așezată fie între unitățile coordonate *(la*

Scanned with OKEN Scanner

nivelul frazei), fie între contexte mai largi *(coordonare contextuală)*.

În literatura populară raportul de coordonare conclusivă se poate stabili și între două propoziții principale, interogative.

În citatul de mai jos, se observă chiar o anumită simetrie în modul de alcătuire a paragrafului respectiv, în sensul că cele două propoziții principale coordonate conclusiv au rolul unor paranteze pentru celelalte propoziții din interior.

„Biata copilă ce să mai umble mult? Întinse mînile amîndouă spre sac, și popul îi venea în brațe. Apucă un pumn zdravăn de făină, dar — cum îl scoți de-acolo?! Se învîrte ea încoace, se învîrte încolo, da degeaba-i! Că popul era între mîni, și mînile prinse în pumn, *deci* ce să facă biata fată?" Furtună, *IB*, 162.

În textele din secolul al XVI-lea se constată și apariția conjuncției coordonatoare *deacii* cu valoare de element introductiv al unei narațiuni.

1. *deacii introductiv*

„*Deacii*, să adunară toți israiliténii și merseră la Samoil, tatăl lor, și ziseră ..." *Învăț. NB*, 142/16 v/16.

În acest caz, *deacii* marchează începutul unui nou capitol. Și în asemenea situații raportul de coordonare se face simțit între contexte foarte largi. Este un raport de coordonare a ideilor cuprinse în două sau mai multe capitole consecutive *(coordonare contextuală)*.

2. *Deci narativ* reprezintă, de fapt, o caracteristică a literaturii populare; el a pătruns și în literatura cultă.

LP: „Făcînd borșul, se putea oare să nu guste și ea dintr-însul? *Deci* tăie ea peștele, îl cevătuiește bine, îl fierbe în oală la foc și gustă o bucățică dintr-însul. Și i s-a părut minunat de bun." Furtună, *IB*, 91.

„*Deci* împăratul au poroncit la moldoveni să le care apă cu ploșce, cu fedeleșe, cu poloboace, cu ce or putè. *Deci* au pornit cu toții de le căra apă." Neculce, *OSC*, 170—171.

„În timpul acesta noi ne urmam drumul liniștiți, tăind de-a lungul Gîrcina, un sat și de munte, și de cîmp; de munte, fiindcă nu se mai sfîrșește, de cîmp, fiindcă sînt casele foarte dese. Străbăturăm *deci* satul acesta, sau, mai bine zis, această nesfîrșită stradă de case țărănești, prin care cineva merge aproape două ceasuri cu credința, de la o vreme, că celălalt capăt trebuie să fie pe lumea cealaltă." Hogaș, *P* I, 9.

e. Așa cum observă Candrea-Densusianu „din înțelesul primitiv de raport de loc, cum îl găsim în textele vechi, s-a dez-

Scanned with OKEN Scanner

voltat, acela de consecuență în timp, din care în urmă înțelesul conclusiv general de azi" *(CDDE*, s.v. *deci)*.

Forma veche *deaci* sugerează formarea acestei conjuncții pe teren românesc din prepoziția *de* + adverbul *aci*. În același sens, semnificativă este precizarea lui Ovid Densusianu:

„*deaci* apare în același timp cu *deci*, astfel că el lasă să se vadă dezvoltarea acestei conjuncții din locuțiunea adverbială *deaci*"[1].

2.4.2. **derept ačea, derept če**

Paralel cu conjuncția conclusivă *deci* se întîlnește (în secolul al XVI-lea) o serie de locuțiuni conjuncționale cu sensul conclusiv.

a. Acestea [*derept ačea* (sau *acéaia*); *derept-če; derept-ačeasta*] introduc:

propoziții principale

LT „*Derept aceaia* va fi arcul mieu în nor, cum eu să văz și să pomenesc de pre legătura mea de vecie ce iaste între Domnezeu și între toate viele, între toate trupurile ce-s pre pămînt". *PO*, 36/12.

„*Derept če* ūčenicii tăi cal'că pridâdirile bâtrânilor". *CT*, 5831 v/20.

LO: „*Derept ač* rugâm pre domnia voastră se pūteți face ca se ne tocmim binișōr, că ste smintêlâ amândurōr țărilor." *SB*, 1.

d. În secolul al XIX-lea locuțiunea conjuncțională *drept aceea* devine arhaism, fapt ce rezultă din frecvența sa, îndeosebi, în scrierile cu caracter istoric. Se constată apariția ei în opera lui Bălcescu și a lui Negruzzi.

„*Drept aceea*, cum află Mihai-Vodă de marea revoluție, a Transilvaniei, puse mîna pe sabie". Bălcescu, *R* II, 78.

În secolul al XVII-lea o asemenea locuțiune conjuncțională făcea parte din fondul activ al vocabularului. În secolul al XIX-lea, perioada în care N. Bălcescu își scrie opera, locuțiunea conjuncțională respectivă este un arhaism folosit pentru a reactualiza trecutul istoric. În proza lui Negruzzi, aceeași locuțiune conjuncțională are un caracter sporadic, dar, firește, apare tot într-o scriere care aduce pe prim plan nota arhaică a unei epoci anterioare.

„— Netăgăduit este că omul nenvățat e ca un copac neîngrijit, care nici o roadă nu aduce. *Drept aceea*, învățătorul este

[1] *ILR* II, p. 183.

Scanned with OKEN Scanner

pentru un tînăr aceea ce este și grădinarul pentru pom...“ Negruzzi, *O* I, 10.

Drept aceia cu valoare arhaică se înregistrează și în poezia secolului al XX-lea, desigur, în texte care redau cît mai sugestiv atmosfera secolelor trecute.

„*Dreptu aceia* și eu m-am nevoit, / și am casă a zidi sfințiisale den temelie“. Tomozei, *T*, 85.

În textele de literatură populară, *drept aceea* poate stabili legătura dintre două paragrafe.

„Baba nu știa de asta. Ei i se părea că piciorul mai potrivit pentru ciubotica ceea din mîna craiului nu poate fi decît piciorușul cel drept al copilei ei.

Drept aceea s-a apucat și a dat ea-ncolo, mai de-o parte, pe biata fată a moșneagului, și mai bun loc decît după ușă, care ar fi putut fi?“ Furtună, *IB*, 73.

Uneori, prin elementul coordonator *drept aceea* se realizează legătura dintre două strofe. În asemenea situații, avem a face cu *coordonare contextuală*.

„Că vă-ar scăpa doară și răbdarea / Ascultînd o materie seacă / Ca-aceasta, iar atunci adunarea / Țigănească nu putea să treacă / Cu vederea cea voroavă lungă, / Voind la scoposul său s'ajungă.//

Drept aceea pe scurt nescare-oi spune / Lucruri minunate ce mai zise / Janalău atunci (de nu-s minciune!), / Însă nu cred, căci le găsii scrise / În cea hîrțoagă sus pomenită / De Janalău însul iscălită.“ Budai-Deleanu, *O* I 308, 61—62, XI.

2.4.3. aşadar

Din secolul al XVIII-lea se observă ocurența conjuncției *aşadar (aşadară)*; aceasta stabilește raportul de coordonare contextuală, atît în literatura cultă cît și în cea populară:

„*Aşadară*, cum s-au zis, romanii aici, așezîndu-se mulțime de ai supt acea împărăție, ascultători au fost“. Cantacuzino *Ist.*, 29/3.

LP: „*Aşadară* or fost așa, crede și tu dacă vreai ...“ *TFBBPR*, 215.

În textele provenite din secolul al XIX-lea și al XX-lea conjuncția *aşadar* are valoare explicativă. În asemenea situații se poate vorbi de *coordonare contextuală*.

„— Ce zici tu, o, neferice, / Mîndrul meu iubit! / *Aşadar*, eu nu-ți voi zice: / Bine-ai venit!“ Bolintineanu, *LI*, 87.

Scanned with OKEN Scanner

„Știa și el glasurile pe dinafară de biserică, nu-i vorbă, dar clămpănea de bătrîn ce era; și-apoi mai avea și darul suptului... *Așadar* școala a rămas pustie pentru o bucată de vreme, și cîțiva dintre noi, care ne țineam de părintele Ioan, calea-valea". Creangă, *O*, 213.

„*Așadar*, visul s-a izbîndit, / Basmul nu minte, povestea e adevărată: / Coiful de aur, coiful vrăjit / Era pe lume și l-a găsit / Un copil lunatec, pe-o coastă nearată/". Voiculescu *P* I, 246.

e. Această conjuncție este întîlnită și sub forma *așé dară* elemente ce sugerează compunerea lui *așadară* pe teren românesc.

„*Așé dară* și noi, asémené acestora făcând, împotriva tîrănii uitării lucrurilor, nu mai stâbla biruinții... nedejduim..." Cantacuzino, *Ist.*, 8/29.

2.4.4. **prin urmare**

În secolul al XIX-lea inventarul elementelor coordonatoare conclusive se îmbogățește cu două locuțiuni conjuncționale: *prin urmare* și *în urmare*.

„Nu știam cum trebuia să mă prezentez stăpînei casei și ce să-i zic cînd m-a recomanda moșul meu. *Prin urmare*, îmi închipuii un dialog între ladi V. și mine, și alcătuiii în minte-mi o sută de întrebări și de răspunsuri nimerite..." Alecsandri, *O* IV, 224.

„Din ceasul acela mă simții cuprins de un dor nemărginit de știință și hotărît a studia cu de-amănuntul această țară necunoscută mie și acel neam de oamini atît de nou pentru mine. *În urmare*, țineam necontenit privirile mele pironite pe malul stîng a Dunărei, eu speram de a zări ceva care să-mi înmulțească cunoștințele asupra Valahiei (...)" Alecsandri, *O* IV, 180.

d. Apariția celor două locuțiuni conjuncționale în proza aceluiași scriitor dovedește că ne aflam încă într-o perioadă de căutare a tiparelor limbii literare. În ambele cazuri, se poate vorbi despre *coordonare contextuală*.

Dintre cele două variante, numai locuțiunea *prin urmare* s-a păstrat. Se înregistrează ocurența sa și în poezia secolului al XX-lea.

„Trăim în una și aceeași lume. *Prin urmare* / nu suntem chiar așa departe / Unul de altul !/ Ce gînd cu adieri amare / Cînd anul și-a pierdut tot smalțul". Blaga, *O* II, 346.

2.4.5. **care va să zică**

Locuțiunea conclusivă *care va să zică*, din limba vorbită, apare și în literatura cultă, ori de cîte ori autorul reliefează anumite efecte stilistice.

Scanned with OKEN Scanner

„Un sfert de ceas pînă la hanul lui Mînjoală... de-acolo, pînă-n Popeștii-de-Sus, o poștie: în buiestru potrivit, un ceas și jumătate ... Buiestrașu-i bun... dacă-i dau grăunțe la han și-l odihnesc trei sferturi de ceas... merge. *Care va să zică*, un sfert și cu trei, un ceas, și pînă-n Popești, unul și jumătate, fac două și jumătate". Caragiale, *O* II, 151.

2.4.6. așa că

Uneori, într-un context mai extins, se poate întîlni și locuțiunea conjuncțională *așa că* cu sens conclusiv subliniat, uneori, și de prezența conjuncției *deci* în paragrafe succesive.

„În țara asta a Moldovei, staroste Căliman, umblă neorînduielile ca vînturile. Am găsit în țara asta, staroste Căliman, și mulți stăpîni. Nu trebuie să fie decît unul. *Așa că* eu bat război cu acei stăpîni care ți-au răpit ocina ta. În țara asta trebuie să fie rînduială în toate tîrgurile și satele și liniște pe toate căile negustorilor. *Deci* îngăduiește-mi să bat acest război, staroste Căliman". Sadoveanu, *O* XIII, 21.

Din această prezentare succintă a conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale conclusive se impun unele observații:

1. Îmbogățirea inventarului de conjuncții și locuțiuni conclusive: *așadar* (secolul al XVIII-lea), *prin urmare* (secolul al XIX-lea), elemente de limbă vorbită *care va să zică* și *așa că* (ocurente și în textele din secolele al XIX-lea și al XX-lea).

2. Se observă că unele conjuncții conclusive *(deci)* pot exprima și alte raporturi sintactice decît cel care constituie sensul lor de bază.

Concluzii

Ca urmare a inventarierii conjuncțiilor coordonatoare pot fi remarcate cîteva aspecte cu caracter general:

1. Se constată îmbogățirea inventarului de conjuncții, locuțiuni conjuncționale și corelative.

2. Cele mai frecvente conjuncții au un număr mare de valori, putînd exprima și alte raporturi sintactice decît cel care constituie funcția principală.

O dovadă a existenței acestor conjuncții cu valori multiple o putem da, făcînd o comparație între textul din *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) și textul corespunzător din *Biblia de la București* (1688).

Scanned with OKEN Scanner

NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAD (1648)	BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688)
nu A...ce	*nu A...și*
„...eu săntŭ ōmŭ jidovŭ tarsēnŭ părgariu a ūnui ōrașŭ nu mitiutelŭ alŭ Chilichïei *ce* te rōg, lasă-mî să grăïeascu cătrî ōameni", 37/39.	„eu sîntŭ jidōvŭ tarsēnŭ alŭ Chilichïei, nu denŭ nesemnată cetate ōroșanŭ și rogŭ pre tine poruncēsce'mi să grăescŭ cătră nărodŭ". 37/39.
iarî	*și*
Iarî Pavelŭ căutăndŭ spre săborŭ zise, fraților bărbați, eu cu toatî scïința bunî amŭ slujitŭ lui Dumnezău pănî în ceastî zi". 47/1.	*Și* căutîndŭ Pavelŭ la adunare zise, bărbațŭ fratŭ eu cu toată scïința bună amŭ petrecutŭ spre Dumnezău până în zïōa aceasta". 47/1.
iarî	*deci*
„*Iarî* tu nu'i crēde pre ei, că'lŭ alesuescu dentru ei bărbați mai mulți de patruzeci". 53/21.	„*Deci* tu să nu-i asculți, pentru că păzescŭ pre elŭ, dentru ei bărbați mai mulți de 40 ...". 53/21.
dară	*iară*
„Și căndŭ fŭ zuō pămăntulŭ nu'lŭ cunoscē: *darî* socotiïeà ūnŭ sănŭ, avăndŭ țărmure". 95/39.	„Iară cîndŭ s'aŭ făcutŭ zïō, pămîntulŭ nu'lŭ cunoscïèà, *iară* socotïieà ūnŭ piscŭ avîndŭ țïearmure..." 95/39.
dereptŭ acēiea	*deci*
„*Dereptŭ acēïea* numai cătŭ să depărtarî de la elŭ carii vrē să'lŭ muncească". 47/29.	„*Deci* îndată să depărtară dela elŭ ceïea ce vrē să' lŭ iscodéască". 47/29.
derept acĕiea	*dară*
„Acumŭ *dereptŭ acēïea* spuneți căpitanului denŭ voïea săborului" 51/15.	„Acumu *dară* voi arătați". 51/15.
dereptŭ însî	*și*
„Scornì-se *dereptŭ însî* strigare mare și sculăndu-sî cărtularïi denŭ partē fariseilorŭ, de să pritcïïeà zicăndŭ". 49/9.	„*Și* să făcù strigare mare și sculîndu-se cărturarïi părții fariseilorŭ să pricïieà zicîndŭ". 49/9.

Din compararea celor două texte se constată:

a. majoritatea conjuncțiilor coordonatoare apar cu funcții multiple: *iar (ă), ce (ci).*

Aceasta dovedește că ne aflăm într-o epocă în care nu s-a realizat o strictă specializare a conjuncțiilor în exprimarea unui anumit raport de coordonare.

b. Se observă tendința de renunțare la unele locuțiuni conjuncționale cu caracter arhaic și înlocuirea lor cu alte conjuncții corespunzătoare ca sens *(dereptŭ aceiea — deci)*.

c. În secolul al XVII-lea, în domeniul conjuncțiilor se remarcă o modernizare. Acest lucru poate fi urmărit în textul *Bibliei de la București*, care este foarte surprinzător și contradictoriu, în sensul că alături de unele conjuncții specifice secolului al XVI-lea *(au)* se adaugă ca un fapt nou: exprimarea raportului de coordonare prin conjuncții în locul unor locuțiuni conjuncționale frecvente în secolul anterior.

3. Se remarcă, de asemenea, existența elementelor conjuncționale sinonime. Astfel, conjuncții diferite exprimă uneori același raport sintactic în aceleași condiții sintactice:

și—e, și—i, nici—ni, sau—veri (ver),
sau—au, sau—ori (oare).

4. Referindu-ne la locul conjuncțiilor coordonatoare în propoziție, se observă că sînt așezate, de obicei, între cele două propoziții pe care le leagă. Singurele excepții se întîlnesc atunci cînd este vorba de prezența unor elemente de relație cu rol introductiv.

În această calitate apar: *și, iar, dar, deci, însă.*

Conjuncțiile *deci, însă, dar* apar și în mijlocul sau chiar la sfîrșitul propoziției.

5. În ceea ce privește originea conjuncțiilor, se constată că majoritatea, cu excepția lui *i, ba, ia*, au etimon latin sau se constituie din elemente latinești. Aceasta este un fapt normal dacă avem în vedere că fondul lexical de bază și structura gramaticală a limbii se schimbă foarte încet. De asemenea, conjuncțiile prin natura lor țin atît de lexic cît și de structura gramaticală (în calitate de elemente ajutătoare de legătură). Dar nu toate conjuncțiile moștenite din latinește au fost conjuncții încă de la început. Astfel, conjuncția *ci* provine din pronumele relativ *ce*[1], conjuncția *însă* are la bază tot o formă pronominală, iar conjuncția *și* are la origine adverbul lat. *sic*.

După cum remarcă A. Meillet[2] „prin efectul repetiției care a atenuat în mod progresiv valoarea expresivă a conjuncțiilor

[1] Acest pronume cu timpul nu s-a mai referit la substantivul pe care ar trebui să-l înlocuiască, ci la întreaga propoziție precedentă.

[2] A. Meillet, *Art. cit., p.* 164.

Scanned with OKEN Scanner

și a făcut să se uite semnificația proprie, elementul care figurează în joncțiunea a două propoziții tinde să devină un simplu instrument gramatical, se gramaticalizează". Același proces lingvistic este explicat într-un mod asemănător de Lucien Tesnière:

„Cuvintele vide sînt *cuvinte vechi pline* golite de sens și devenite instrumente gramaticale. Cu alte cuvinte, este vorba de cuvinte care și-au pierdut vechea lor valoare concretă pentru a dobîndi o valoare pur abstractă"[1].

6. În textele care aparțin secolului al XVIII-lea, predomină cumulul de conjuncții.

7. Privită în diacronia sa, limba română literară, cu cele două aspecte înscrise în literatura cultă și cea populară, se definește printr-un inventar bogat și variat al elementelor conjuncționale coordonatoare.

Notînd cu (+) prezența unui element coordonator și cu (—) absența lui în textele cercetate pentru secolele al XVI-lea—al XX-lea, putem reprezenta inventarul conjuncțional (în ordinea descrierii lor în lucrarea de față) al limbii române după cum urmează:

ELEMENTUL COORDONATOR	sec. al XVI-lea	sec. al XVII-lea	sec. al XVIII-lea	sec. al XIX-lea	sec. al XX-lea
și	+	+	+	+	+
și și	+	+	+	—	—
și dar	—	—	—	+	+
și însă	—	—	—	+	+
și nici	—	—	—	+	+
și prin urmare	—	—	—	+	+
și în urmare	—	—	—	+	—
și nici...și nici	—	—	—	—	+
precum și	—	—	+	+	+
atît...cît și	—	—	+	+	+
e	+	+	—	—	—
i	+	+	+	—	—
de	+	+	+	+	+
nici	+	+	+	+	+

[1] *Elements.*, p. 81.

Scanned with OKEN Scanner

ELEMENTUL COORDONATOR	sec. al XVI-lea	sec. al XVII-lea	sec. al XVIII-lea	sec. al XIX-lea	sec. al XX-lea
ni	−	−	+	−	−
sau	+	+	+	+	+
sau că	−	−	−	+	+
sau nici	−	−	−	−	+
au	+	+	+	−	−
săva	+	+	−	−	−
ori	+	+	+	+	+
veri	−	+	+	−	−
fie...fie	−	−	−	+	+
tînd...tînd	−	+	+	−	−
ia...ia	−	−	+	−	−
cînd...cînd	−	−	+	+	+
acum...acum	−	−	+	+	+
aci...aci	−	−	−	+	+
că...că	−	−	−	−	+
iar(ă)	+	+	+	+	+
însă	+	+	+	+	+
ce însă	−	+	+	−	−
iarĭ însă	−	+	+	−	−
însă dară	−	+	+	−	−
însă nici	−	−	−	−	+
dar	+	+	+	+	+
deci dar	−	−	+	−	−
deci dar iar	−	−	+	−	−
direpț aceasta dară	−	−	+	−	−
dară însă	−	−	−	+	−
nu numai... dar și	−	−	−	+	+
ba	−	−	+	+	+
ba nice (nici)	−	−	+	+	+
ba și	−	−	+	+	+
ba...ba	−	−	−	+	+
ba că	−	−	−	+	+
ci	+	+	+	+	+
nu numai...ci și	+	+	+	+	+
ci dar	−	−	+	+	−

Scanned with OKEN Scanner

ELEMENTUL COORDONATOR	sec. al XVI-lea	sec. al XVII-lea	sec. al XVIII-lea	sec. al XIX-lea	sec. al XX-lea
ci însă	–	–	+	–	–
ci nici	–	–	+	–	–
ci și	–	–	+	–	–
deci *(dece, deaci)*	+	+	+	+	+
dereptačea, derept če	+	+	+	+	–
așadar	–	–	+	–	–
prin urmare	–	–	–	+	+
în urmare	–	–	–	+	–
care va să zică	–	–	–	+	+
așa că	–	–	–	–	+

Scanned with OKEN Scanner

3. COORDONAREA LA NIVELUL PROPOZIȚIEI

În capitolul de față, ne propunem cercetarea raportului de coordonare cu cele patru categorii: *copulativ, disjunctiv, adversativ* și *conclusiv*, avînd drept principală unitate de referință *propoziția*. La acest nivel, am considerat că din anumite motive de ordin stilistic și, uneori, chiar semantic este necesar să analizăm termenii coordonați nu numai sintactic, ci și morfologic. De aceea, delimităm trei aspecte importante în analiza raportului de coordonare la nivelul propoziției:

identitate sintactico-morfologică;
identitate sintactică-nonidentitate morfologică;
nonidentitate sintactico-morfologică.

Distingerea acestor trei posibile ocurențe la nivelul propoziției se impune pentru a dovedi în mod concret că, în situația raportului de coordonare dintre doi sau mai mulți termeni, se poate vorbi despre un grad mai mic sau mai mare de nonidentitate.

De asemenea, menționarea unor caracteristici care țin de semantica termenilor coordonați are rolul de a sublinia prin analiză pe texte variate că nu întotdeauna cuvintele respective aparțin aceluiași cîmp semantic. Și din acest punct de vedere se poate asigura expresivitate mai mare nu numai contextului imediat învecinat, ci chiar și unui context mai amplu, dacă ne raportăm la text, paragraf, frază, iar în cazul versurilor, la o poemă întreagă.

În ceea ce privește observațiile stilistice, acestea vor fi făcute ori de cîte ori contextul a impus comentariul sau uneori chiar numai notarea diverselor posibilități de ocurență cu multiple valențe expresive, semnificative atît pentru conturarea personajelor cît și a imaginilor.

Precizăm că în lucrarea de față nu a fost luat în discuție raportul de coordonare între toate părțile de propoziție, întrucît

Scanned with OKEN Scanner

aceasta ar fi extins prea mult prezentarea. În schimb, am acordat un spațiu mai larg raportului de coordonare copulativă, în comparație cu celelalte raporturi de coordonare, pentru că în textele citate, acesta a fost cel mai bine reprezentat.

3.1. RAPORTUL COPULATIV

La nivelul propoziției raportul de coordonare copulativă se poate stabili între termeni prezentați de vorbitor ca asociați:

3.1.1. Subiecte

„Poziția sintactică subiect este definită prin realizarea nume (desemnăm prin termenul nume, pronumele și substantivul) în nominativ impunînd acordul verbului cu care intră în relație de interdependență"[1].

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea precum și în textele de literatură populară raportul de coordonare copulativă se poate realiza între două elemente identice atît din punct de vedere sintactic cît și morfologic; de exemplu: substantive—masculin plural, articulat; substantive—neutru, plural, articulat; substantive—feminin, singular articulat.

LO: „După ačĕ ne rugâm domnilor voastre să façeți bine să nu sâ ōprĕscâ *ōamenii* **și** *neguțătorii* prin pâri și pren datorii..." *SB*, 3.

LT: „Derept'tъ amu grâescъ voaō pânâ va trĕče *čerĭul* **și** *pâmântulъ* și trâsurâ ūna sau ūna zgârâeturâ nū va trĕče de lĕğe pânâ vōr fi toate". *TC*, 44/7 v/5.

LP: „Dragoș mîndru ca un soare / A plecat la vînătoare, / *Ghioaga* **și** *săgeata* lui / Fac pustiiul codrului!" Alecsandri, *PPV* I, 468.

În primul citat sînt asociate două substantive oarecum deosebite semantic, întrucît alături de o denumire cu caracter gene-

[1] Guțu, *Sintaxa*, p. 109; pentru bibliografie vezi Iordan, *LRC*, p. 538—561; B. Cazacu, *Sur l'expression du sujet indéterminé en roumain par la deuxième personne au singulier*, în *BL*, XIII, 1945, p. 140—154; Claudia Tudose, *Subiectul nedeterminat în limba română în perioada 1830—1850*, în *SCL* XII, 1961, p. 73—88; St. Iacob, *Natura subiectului*, în *LR*, XVIII, nr. 5, 1969, p. 509—512; Gh. N. Dragomirescu, *Subiectul psihologic și predicatul psihologic în propoziție*, în *LR*, XXI, nr. 2, 1972, p. 135—144; *GA* II, p. 87—95; Graur, *Gram.*, p. 179.

Scanned with OKEN Scanner

ralizator apare alta individualizantă, cu includere în cîmpul semantic al celei dintîi.

În al doilea citat predomină identitatea semantică, cele două elemente, *čerĭul*, *pâmântulъ* aparțin universului cosmic.

Raportul de coordonare copulativă stabilit între doi termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică este ocurent și în textele provenite din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

„Acéste înțelegîndŭ *papa* **și** *împăratul* némțăscŭ, mare ponoslu au trimis leșilor și osebire de beséreca lorŭ craiului leșăscŭ...". M. Costin, *Let*, 47/7.

„S-au dat năvăli prè tare, și n-au putut-o lua, și au perit multă oaste atunce, cînd da năvăli *turci* **și** *moldoveni*". Neculce, *Let.*, 69.

Uneori, raportul de coordonare copulativă se stabilește între două sinonime[1] cu funcție estetică[2].

„*Moartea* **și** *pieirea* filului iaste, picătura ploii piatra găurește și funea de tei cu vrémé marmurile despică". Cantemir, *Ist.*, 161.

În unele contexte din poezia secolului al XIX-lea raportul de coordonare copulativă apare între două antonime.

„*Viitorul* **și** *trecutul* / Sînt a filei două fețe, / Vede-n capăt începutul / Cine știe să le-nvețe." Eminescu, *OA* I, 192.

Asemenea sintagme sînt denumite de Richard Sîrbu „contexte antonimice diagnostice sau predictibile *(CAD)*"[3]. Așa cum precizează același autor „aceste tipuri de construcții se caracterizează prin sensul afirmării tuturor termenilor unei paradigme ai căror membri extremi sînt antonimele *A* și *B*"[4].

Uneori, în proza secolului al XX-lea, raportul de coordonare se stabilește între denumiri abstracte provenind din același

[1] Vezi Stela Toma, *Über den Wortschatz in Cantemiers Roman „Istoria ieroglifică"*, în *Dacoromania*, Freiburg/München, 2, 1974, p. 297—298.

[2] Al. Niculescu, *Structuri sinonimice în stilul lui Dimitrie Cantemir*, în vol. *Dimitrie Cantemir interpretat de ...*, antologie, prefață, cronologie și bibliografie de Suzana Carmen Dumitrescu, București, 1977, p. 246. Pentru unele aspecte generale ale sinonimiei vezi: *Dicționar de sinonime*, sub redacția prof. univ. Gh. Bulgăr, București, 1970; I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, vol. II, București, 1975, p. 75—84.

[3] *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, 1977, p. 220; vezi, de asemenea, Richard Sîrbu, *Antonimele în sistemul lexico-semantic* (teză de doctorat), București, 1974, p. 408 ș.u.; Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, 1976, p. 181—194; pentru unele aspecte generale ale antonimiei vezi și Lucia Wald, *Antonimele în sistemul lexical*, în vol. *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 75 ș.u.; I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Op. cit.*, p. 95—97.

[4] *Antonimia*, p. 224.

Scanned with OKEN Scanner

cîmp semantic, exprimînd două noțiuni din sfera sentimentelor umane. În asemenea cazuri, termenii respectivi, deși autonomi, pot coexista în una și aceeași situație.

„Între ură și iubire să nu fi avut nici un fel de sentimente intermediare, și poate că *ura* **și** *iubirea* se învălmășeau". Papadat-Bengescu, *F*, 125.

Prezența conjuncției *și* înaintea fiecărui element coordonat capătă valori stilistice, îndeosebi în poezia secolului al XX-lea. Ea are rolul de a atrage atenția asupra motivului principal al unei strofe sau chiar poezii.

[și a și b]

„Blestemată mai fie **și** *toamna*, / **Și** *frunza* ce pică pe noi— / Blestemat să mai fie și tîrgul / Ursuz, și cu veșnice ploi ..." Bacovia, *P*, 129.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Elementele coordonate se pot diferenția printr-una, două sau mai multe trăsături morfologice. Astfel, în unele texte din secolul al XVI-lea, substantivele coordonate prezintă o dublă deosebire morfologică, după gen și număr.

LT: „Foarte vihoriți noi, demăînrēța lepădare făceà și a treĭa ḑi cū ale (noastre) mâînru vētrila corabĭiei lepădămū, și **nece** *soarele*, **nece** *stĭealele* se iviră în mūlte ḑile și căḑū frigū nu puținu". *CV*, 88/LXXXVIII/4.

În unele texte de literatură populară, nonidentitatea termenilor coordonați se referă doar la categoria genului.

„*Soarele* **și** *luna* / Mi-au ținut cununa". Alecsandri, *PPM* I, 13.

După cum se observă din citatele de mai sus, elementele coordonate aparțin aceluiași cîmp semantic. Raportul de coordonare copulativă se înregistrează uneori, între sinonime care „sub aspect strict formal apar organizate în structuri simetrice"[1].

„...*sfîrșitul* **și** *despărțirea* acestii vieți, adecă moartea, totdiauna ne gonește și ne întirește." Cantemir, *Div.*, 115 v, 331.

În poezie, iar, uneori, și în proză, un asemenea raport de coordonare se definește, în primul rînd, prin funcția metaforică a contrariilor asociate.

„*Lumina* **și** *păcatul* / Îmbrățișîndu-se s-au înfrățit în minentĭia oară / de la-nceputul lumii, de cînd îngerii / strivesc cu ură șarpele cu solzii de ispită, / de cînd cu ochii de otravă șarpele pîndește / călcîiul adevărului să-l muște-nveninîndu-l". Blaga, *O* I, 69.

[1] Al. Niculescu, *Art. cit.*, p. 248.

„Era vădit că **nici** *om*, **nici** *sălbăticiune* nu se putea cățăra pe acolo." Sadoveanu, *NP*, 287.

Alteori, diferențierea morfologică se referă nu numai la trăsăturile specifice categoriei gramaticale respective, ci și la caracterul eterogen al părților de vorbire aflate în raport de coordonare copulativă.

LO: „Iatâ *eu*, *egumenūl* **și** tōt *săbōrul* dela mânâstirĕ dela Mūldōviță, scriem ·↑kinâčiune și mūltâ sănâtate..." *SB*, 1.

LT: „Iară a șaptea dzi sîmbăta Domnului Domnedzeului tău iaste, atunci nemică lucru să nu faci, **nice** *tu*, **nice** *ficiorul*, **nice** *venitul* tău, care între porțile tale iaste". *PO*, 244/22.

În asemenea situații, se distinge coordonarea dintre pronumele personal *tu* și substantivele *ficiorul* și *venitul*, precum și coordonarea dintre două substantive diferite doar ca gen.

Și în textele din secolele următoare raportul de coordonare se înregistrează între termeni nonidentici din punct de vedere morfologic uneori, ei fac parte dintr-un lanț enumerativ.

„Tocmai așa s-a întîmplat și cu flăcăul acesta că, până la vremea asta, **nici** *el* de la sine, **nici** *prietenii*, **nici** *babele* — cîtu-s ele de-a dracului, de prefăcute și iscoditoare — tot nu l-au putut face să se însoare". Creangă, *O*, 79.

Și în literatura populară nonidentitatea morfologică se definește prin caracterul eterogen al părților de vorbire coordonate *(pronume nehotărît — substantiv)*.

„Bate vîntul salcia, / La Marița văduva, / Care m-am iubit cu ea, / Din copilăria mea, / De n-a știut *nimenea*, / **Nici** *altul*, **nici** *maică*-sa". Bibicescu, *PT*, 95.

Alteori, diferențierea morfologică se poate referi la categoria genului. Într-un context cum este cel de mai jos, se observă o anumită alternare, în ceea ce privește categoria genului: *feminin*, *neutru*, *feminin*.

„*Doaṁna Stanca*: O, nu! Să se încheie cu tine-acest blestem, / De care **nici** *iubirea*, **nici** *Sfatul*, **nici** *molifta* / La sfinții ce au darul de a ne dezlega / De hotărîri pe care le osîndește cerul / Nu te-au putut desface." Iorga, *T*, 22.

Ținînd seamă de poziția conjuncției coordonatoare copulative între elementele coordonate, distingem următoarele posibilități de ocurență cu valori stilistice:

[și a și b și c și d]

LT: „**Și** *Noe* intră în corabie **și** *feciorii* lui **și** *muiarea* lui **și** *muierile* feciorilor lui cu el, pentru apele potopului". *PO*, 30/5.

Din cercetarea materialului rezultă că această situație este întîlnită în mod frecvent, în textele din secolul al XVI-lea, une-

Scanned with OKEN Scanner

ori chiar fără să se întrevadă intenția stilistică din partea autorului respectiv. Și în secolul al XVIII-lea structura [și a și b] are rolul de a sublinia elementele de detaliu:

„Sta cu obuzul din cee parte de Nistru, și Antiohii-vodă sta din ceasta parte de Nistru, și ferman nu li mai trimitè leșilor solul lor Reuțchii, careli era la Poartă, că porturile de pace iscălisă, numai craiul Avgust nu iscălisă, și turcii poftiè să iscăleascâ **și** *craiul* Avgust **și** toată *recepospolita*". Neculce, *OSC*, 95.

În poezia și proza secolelor al XIX-lea și al XX-lea o situație asemănătoare se constată ori de cîte ori scriitorii urmăresc să evidențieze amănuntele unei descrieri, să accentueze anumite particularități.

„**Nici** *cîntecul*, **nici** *ruga* n-au descremenit / Zaua de granit. / N-au dezlipit deștele / Nici bălțile, nici cleștele." Arghezi, *S* I, 179.

Și *cerul* **și** *pământul* **și** *mînăstirea* erau acum ca o baltă mare de nămol viu în care se jucau umbre [...]". Papadat-Bengescu, *F*, 69.

În unele texte din secolul al XIX-lea, cumulul subiectelor de tipul [nici a nici b nici c] are menirea de a sublinia componentele unui cadru variat.

„Casa cea de aramă, înfocată așa de strașnic de cu sară, era acum toată numai un sloiu de gheață, și nu se mai cunoștea pe dinafară **nici** *ușă*, **nici** *ușori*, **nici** *gratii*, **nici** *obloane* la ferești, **nici** *nimica*." Creangă, *O*, 157.

În asemenea contexte, așa cum remarcă G.I. Tohăneanu: „Enumerările, adesea foarte întinse și cuprinzătoare, constituie un procedeu cultivat cu insistență de prozator. Privirea lui Creangă îmbrățișează cu un interes mereu viu componentele realității materiale, bucurîndu-se copilărește de existența fiecăreia din ele, iar urechea sa se desfată auzindu-le numite"[1].

„A fost odată o fată de măritat. Dar **și** *ea* **și** *maică*-sa **și** *frate*-său erau proști, că parcă numai bine trăsnise de-i întîlnise." *NI*, 111.

În textele de literatură populară, în situația subiectului multiplu, adeseori, conjuncția *și* precedă fiecare termen în parte (inclusiv primul termen).

Din punct de vedere morfologic, diferențierea privește nu numai categoria genului, ci chiar natura părților de vorbire respective *(pronume personal—substantiv)*.

[a și b și c]

[1] *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, București, 1969, p. 118.

Scanned with OKEN Scanner

În textele din secolul al XVI-lea o asemenea construcție apare în exemple de felul:

„...*talpele* stîlpilor de arame **și** *bumbii* **și** *belciugele* de argint, așa cum capetele (! sic) acestora cu argint poleise, ce belciugele acestora de argint era în toți stîlpii pridvorului". *PO*, 308/20.

Contexte asemănătoare se înregistrează și în secolele următoare:

„Și păn-a sosi *haznaoa* **și** *turcii* **și** *tătarîi*, vinit-au cărți de la Caraman-pașe din Cameniță la Antonie-vodă..." Neculce, *OSC*, 86.

Atît în poezia cît și în proza secolului al XX-lea, predomină descrierea detaliată a unui sentiment sau a unui tablou.

„Dormeau adînc *sicriele* de plumb, / **Și** *flori* de plumb **și** funerar *mormînt* / Stam singur în cavou..." Bacovia, *P*, 11.

Este evidentă funcția stilistică a conjuncției coordonatoare, care repetată în fața fiecărui element coordonat, excepție făcînd primul, creează impresia obsesivă a unei acumulări deprimante.

„*Pădurile* **și** *imașurile* **și** *fînațurile*, cu virtute cîștigate în războaie vechi, se vor întoarce după dreptate neamurilor..." Sadoveanu, *O* XIII, 92.

Corelate realității, aceste imagini, redate prin substantivele *pădurile*, *imașurile* și *fînațurile*, alcătuiesc o structură poetică, care, prin raportul de coordonare dintre termenii săi, dezvoltă o metaforă deosebit de expresivă.

Într-un asemenea lanț coordonat, numărul termenilor asociați este nelimitat, ceea ce subliniază caracterul său deschis.

În unele situații, raportul de coordonare prin joncțiune se asociază cu un raport de coordonare prin juxtapunere, aspect caracteristic pentru poezia secolului al XX-lea, definită prin tendința de renunțare la elementul coordonator datorită caracterului sintetic al imaginilor.

[a, b și c]

„Ne trage casa în smîrcurile-i grele: / *oglinzi* stătute, veștede *nimicuri*, / **Și** *umbre* cresc din flăcările rochii". Banuș, *S* I, 29.

[a, b și c și d și e]

„*Bătrîni* ce cu mîndrie poartă / Lumina anilor în plete, / *Bărbați* voinici, stăpîni pe soartă / **Și** *mame*, **și** *copii* **și** *fete*, / Cu pieptul plin de bucurie, / Pe tot cuprinsul românesc, / Voioși îți cîntă slavă ție, / Partid al celor ce muncesc!" Beniuc, *S* II, 425.

Scanned with OKEN Scanner

[a, b, c și d]

„*Sunetul, raza, zbuciumul* **și** *visul* / Sporesc vedenia de mine însumi / în privirea de apă a trecutului / cu treptele pe fund ale mormintelor". Vinea, *O* I, 268.

În unele contexte, se înregistrează o simetrie în ceea ce privește alternarea a doi termeni coordonați prin intermediul unui element coordonator cu alți doi termeni definiți prin nonocurența elementului coordonator.

După cum se constată din citatele de mai sus, se renunță la elementul coordonator în cazul primilor doi sau trei termeni, rolul conjuncției care precedă ultimul termen fiind de a închide lanțul coordonat [a, b și c]; [a, b, c și d].

Cînd elementul coordonator se află doar între primii termeni, predomină caracterul deschis al lanțului coordonat.

[a și b, c, d]

„*Om* **și** *păsări, duhuri, fluturi,* / nu așteaptă să te scuturi". Blaga, *O* I, 306/307.

În unele contexte din poezia secolului al XX-lea se subliniază caracterul simetric al alternării imaginilor, în structuri de tipul:

[a, b și c, d, e și f]

„*Fluturii,* Ana, se ostenise, / alb *liliacul* **și** *rochia* ta, / *Clopotele, deniile* **și** *petalele* / Ca un glas ziua se depărta". Vinea, *O* I, 171.

În proza retorică a secolului al XIX-lea, conjuncția *și*, potrivit unui procedeu specific literaturii romantice, stabilește raportul de coordonare între elemente antitetice, a căror funcție stilistică este de a mări reacția afectivă a cititorului față de momentul descris.

[a și b, c și d, e și f, g și h]

„(...) *miazănoapte* **și** *miazăzi, apusul* **și** *răsăritul, lumina* **și** *întunericul, cugetul* dezbrăcător **și** *dreptatea* s-au luat la luptă". Russo, *PT*, 180.

Trebuie precizat că în asemenea situații e vorba de cumul de structuri binare, coordonate între ele prin juxtapunere, cu rolul de a evidenția simetria propoziției.

Uneori, în poezia secolului al XIX-lea, se remarcă repetarea intenționată a elementelor componente ale unui cuplu, pentru a le atribui determinările respective, impuse de ritmul și măsura versului.

[a și b, a′ și b′]

„Braț de braț pășesc alături... le stă bine laolaltă / *Ea* frumoasă **și** *el* tînăr... *el* înalt **și** *ea* înaltă". Eminescu, *OA* I, 154.

Scanned with OKEN Scanner

Elementele primului component al cuplului coordonat sînt diferențiate datorită determinanților respectivi: *frumoasă* și *tînăr* precum și opoziției *el/ea*. Identitatea elementelor celui de-al doilea component al cuplului este marcată prin același determinant: *înalt, înaltă*.

[a și b, c și d]

În poezia secolului al XX-lea, asemenea construcții binare reliefează metaforele sau termenii unei comparații:

„Mult mă miră *stea* și *trup*, / *frunză* și *lumini* / Ce sînt, / Cît e loc și cît e gînd, / Nu-i nimic făr de veșmînt / Mult mă miră *stea* și *trup*". Blaga, *O* I, 397.

„*Izvorul* și *țărîna*, ca *soarele* și *luna*, / sînt clopotele tainei și tac întotdeauna". Doinaș, *V*, 42.

3.1.2. Atribute adjectivale[1]

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se constată prezența unui raport de coordonare copulativă între adjective calificative cu două terminații.

LT: „Bucurați-vă cu bu(cu)rie *negrăită* și *slăvită*..." *CV*, 140/CXI/6.

„Bârbatul *cruntu* și *hăclianu* spurcăciune-i Domnului". *PS*, 11/V/9.

Situații asemănătoare se întîlnesc și în textele din secolele următoare:

„Dac-au trecut Jolcovschii hatmanul cu oștile leșăști Nistrul la Hotinŭ, au făcutŭ léșii sfatŭ și sfătuiia Conețpolschii să aștepte oștile acolea la Hotin pre Schinder pașea, să nu să depărtédză așea în cîmpi, împrotiva mulțimei de oști *tătărești* și *turcești*..." M. Costin, *Let.*, 69/24.

„Într-un gînd era ceata ucinicilor cu pohta stăpînului; și ca niște oameni *drepți* și *proști* de răotate n-au viclenit în mintea lor..." Ivireanul, *P*, 5/24.

După cum rezultă din citatele de mai jos, termenii coordonați aparțin fie aceluiași cîmp semantic, fie unor cîmpuri semantice diferite.

În afară de structura [(a) (e_1 și e_2)][2], în textele din secolul al XVI-lea se înregistrează varianta [(e_1 și e_2) (a)] în care expresivitatea este mai accentuată.

[1] Pentru definiție vezi *GA* II, p. 115; vezi, de asemenea, Iordan, *LRC*, p. 592—602; Graur., *Gram*, p. 185.

[2] Notăm prin (e_1, e_2, e_n) epitetele respective și prin (a) termenul determinat.

Scanned with OKEN Scanner

„Că *derepții* amu **și** *milostivii* moșteni sântŭ împărăției, derep' ce amu că dragostea au isprăvitŭ, ce iaste vârhulŭ bunătăților". CC_2, 41/(35)/29.

În unele texte din secolul al XVI-lea apare și structura de tipul [(a)(e_1 și e_2 și e_3)].

„Duhule *necuratŭ* **și** *surdŭ* **și** *mutŭ*, eșŭ dentr' acestŭ omŭ, și de acmu, ..." CC_2, 81/(82)/19.

Din punct de vedere stilistic, elementele coordonate din citatele de mai sus sînt epitete ornante[1]. Ele se întîlnesc și în secolele următoare. De exemplu, în poezia lui Alecsandri, prin generalitatea epitetelor ornante, aflate într-un raport de coordonare copulativă, poetul atinge simplitatea clasicismului.

„Soarele *rotund* **și** *palid* se prevede printre nori, / Ca un vis de tinerețe printre anii trecători". Alecsandri, *P*, 323.

Alteori, raportul de coordonare copulativă este ocurent între două adjective a căror expresivitate este accentuată datorită gradului superlativ relativ precum și datorită poziției lor față de substantivul determinat: ele preced substantivul. Și în acest exemplu funcția caracterologică este evidentă.

„În cinstea ta,— / *Cea mai frumoasă* **și** *mai nebună* dintre fete, / Voi scrie trei ode, / Trei romanțe / Trei elegii / Și trei sonete." Minulescu, *O* I, 55.

Elementele coordonate pot fi două epitete individuale, din care unul este rar, așa cum îl numește Tudor Vianu. Epitetul *înaltă*, din citatul de mai jos, indică o „mare atît de agitată încît valurile ei furtunoase ating puncte foarte înalte: o situație pentru care poetul folosește un epitet niciodată pus lîngă mare"[2].

„Zgomotul creștea ca marea *turburată* **și** *înaltă*, / Urlete de bătălie s-alungau dupăolaltă". Eminescu, *OA* I, 145.

O situație asemănătoare apare și în poezia secolului al XX-lea:

„Gară peticită de lumini, / Șine verzi sub luna de venin, / Cîmp în ceruri înțepat cu spini, / Ce tăcere, suflet *pal* **și** *mut*, / Trenurile toate au trecut". Vinea, *O* I, 112.

[1] Tudor Vianu, *Epitetul eminescian*, în vol. *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 144. Despre diversele ocurențe posibile ale epitetului vezi, de asemenea: Paula Diaconescu, *Epitetul în poezia modernă* (I), în *SCL* XXIII nr. 2, 1972, p. 135—146; (II) în nr. 3, 1972, p. 247—270; Paula Diaconescu, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, partea întîia. *Probleme de normare a limbii române literare moderne* (1830—1880), București, 1974; Mihaela Mancaș, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea)*, București, 1974.

[2] Tudor Vianu, *Art. cit.*, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

Din cercetarea materialului, rezultă că în poezia secolului al XX-lea, raportul de coordonare copulativă este ocurent și între epitete ornante și între epitete individuale, alcătuind cupluri.

„La toate, și cu zîmbet voi părăsi banchetul / În care mi-a fost rolul de simplu privitor, / *Setos, flămînd, netrebnic* **și** veșnic *visător*, / Cum de cînd lumea este, a fost, va fi poetul?" Beniuc, *S* II, 51.

Trebuie menționat că în acest context avem a face cu lanțuri de epitete care definesc structura simetrică a versului. Pe de o parte, distingem coordonare prin juxtapunere *(setos, flămînd)* combinată cu o coordonare copulativă prin joncțiune *(netrebnic* **și** *visător)*, pe de altă parte, cele două structuri binare sînt coordonate prin juxtapunere.

Stabilirea unui raport de coordonare copulativă între epitete rare și individuale sau ornante este des întîlnită și în proza secolelor al XIX-lea și al XX-lea.

„(...) rîurile cele *frumoase* **și** *spumegoase*, pîraiele cele *răpede* **și** *sălbatice* cîntă neîncetat lauda ta..." Russo, *PT*, 153.

„Toaca, cu glasul său *cicălitor* **și** *subțire*, clopotul cu vocea sa *gravă, rară* **și** *sonoră* sînt copii de familie ai acestui furnicar de ființe negre..." Hogaș, *P* I, 18.

„Răzășul se simți umilit de privirea mîndră a sleahticului, de înfățișarea lui *bogată, frumoasă* **și** *sigură*". Sadoveanu, *NȘ*, 132.

Raportul de coordonare dintre două epitete adjectivale e preferat de Calistrat Hogaș. Așa cum afirmă C. Ciopraga: „...obișnuit, el prezintă natura și oamenii prin « tușe» succesive, suprapunînd adjective peste adjective. Se obține ceea ce pictorul realizează prin revenirea cu pensula, trecînd-o succesiv prin culori diferite. Aceasta spre a definitiva linia și culoarea, rotunjind astfel imaginea"[1].

Pentru a sugera cît mai plastic imaginile respective, Calistrat Hogaș preferă epitetele multiple în raport de coordonare copulativă. În cele mai multe contexte, epitetul dublu îmbrățișînd substantivul alternează cu epitetul triplu:

$[(e_1$ și $e_2)(a)]$

„...și gîndul cel mai zburdalnic își pleacă înaripatul său genunchi înaintea *atotputernicei* **și** *sublimei* naturi". Hogaș, *P* I, 39.

În acest citat, este interesant de observat caracterul afectiv al raportului de coordonare copulativă dintre cele două epitete

[1] *Calistrat Hogaș*, București, 1960, p. 210.

Scanned with OKEN Scanner

care preced elementul determinant, ceea ce e în deplină concordanță cu observația lui Iorgu Iordan: „cînd însușirea ne impresionează puternic, punînd în joc puterea afectivă a sufletului nostru, simțim nevoia (...) s-o enunțăm înaintea obiectului care o posedă. În asemenea cazuri, se vorbește de atribute calificative“[1].

Alteori, epitetul sub pana lui Hogaș dobîndește un sens ironic.

„— Iată-ne, *junele* **și** *grațiosul* meu faun...“ Hogaș, *P* I, 83.

[(a)(e_1 și e_2)]

...iar fluturii *mici* **și** *albaștri* ca niște fulgi de azur, spărieți de pașii drumeților...“ Hogaș, *P* I, 39.

[(e_1, e_2 și e_3)(a)]

„...cea întâi pare a se furișa și a se ascunde în *strîmta, adînca* **și** *umbroasa* vale scăldată de limpedele pîrău al Agapiei“. Hogaș, *P* I, 41.

[(e_1)(a)(e_2 și e_3)]

„*Biata* femeie *strîmtorată* astfel **și** *buimacă* de somn, începu a se întoarce sub oghial și a îngăima vorbe neînțelese“. Hogaș, *P* I, 7.

Citatele de mai sus confirmă valabilitatea precizării lui Iorgu Iordan: „...adjectivul pus înaintea substantivului arată o însușire accidentală, trecătoare, pe care subiectul vorbitor o simte și o prezintă, deci, ca o apreciere personală, de natură afectivă, pe cînd adjectivul precedat de substantiv exprimă o stare permanentă, valabilă, în mod obiectiv, pentru oricine“[2].

Trebuie menționat că adeseori, în realizarea unui portret, scriitorul apelează la combinarea a două sau mai multe categorii ale raportului de coordonare.

„Șvăboaică de la Buda, ea se măritase foarte tînără după Hubăr, un vienez *harnic* **și** *chefliu*, **dar** cam *iute* la fire, și puțin în urmă veniseră aci, unde nu aveau pe nimeni“. Slavici, *O* VII, 30.

În acest caz, desprindem, mai întîi, un raport copulativ stabilit între două adjective cu două terminații. Completarea conturului portretistic se face prin intermediul unui adjectiv cu o singură terminație în raport de coordonare adversativă cu termenii precedenți.

În ceea ce privește proza secolului al XX-lea, trebuie amintită ocurența raportului de coordonare prin joncțiune în combi-

[1] *Stilistica.*, p. 212.
[2] *Stilistica.*, p. 213.

Scanned with OKEN Scanner

nare cu cel prin juxtapunere între epitete ornante cu caracter neologic, fapt ce dovedește un stil intelectualizat.

„Se întoarse spre secund cu surîsul lui *profesional, condescendent* și *autoritar*, și, arătînd înapoi spre fereastră, spuse..." Papadat-Bengescu, *F*, 167.

În textele de literatură populară raportul de coordonare copulativă apare între termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică, al căror rol caracterologic este evident.

„Cu-ale mele oase / Ți-oi ridica case / *Mîndre* și *frumoase*". *LS*, 93.

Alteori, se înregistrează cumuluri de atribute adjectivale coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune după formula [a, a' și b].

„Oile zbierînd, / Mielușei săltînd, / La stăpîni trăgînd. / Cu cornițe-*nvoalte*, / *'Nvoalte* și-*nvîrtite* / 'N aur poleite, // Vouă dăruite". *LS*, 61.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea, termenii coordonați pot diferi din punct de vedere morfologic prin una sau mai multe trăsături.

„Iară după învățătura ucenicilorŭ, ce le deade lorŭ dumnezeiasca frâmseațe a sa învățătură și-i învață *minunata* și *preaciudată* a sa tainǎ..." CC_2, 225/(247)/21.

În acest citat diferențierea morfologică privește gradul de comparație *(pozitiv/superlativ)* și articularea *(articulat/nonarticulat)*.

În secolele următoare, de asemenea, cele două elemente coordonate copulativ diferă morfologic prin una sau mai multe trăsături.

În citatul de mai jos, găsim adjective calificative cu două terminații — unul la gradul pozitiv și altul la gradul superlativ:

„Domniei lui Aron-vodă cu cale i-au dzis că au fostŭ cumplită, că așé au fostŭ, *desfrînată* domniia și *nediriaptă foarte*, cît de răul lui ce era fruntea boierilor fugisă mai toți în Țara Leșască". M. Costin, *Let.*, 43/16.

Și în textele din secolul al XX-lea nonidentitatea morfologică privește flexiunea adjectivelor.

„Pămîntul *dens* și *moale* al cărnii tale brune / flămînd de lenevia care-a-nceput să fiarbă, / Sub acolada surdă a șesurilor spîne / se plimba-n vastitatea cu pluguri sau de margă". Caraion, *MO*, 25.

Scanned with OKEN Scanner

După cum se observă, sînt coordonate copulativ două adjective calificative, unul cu două terminații *(dens)* și altul cu o terminație *(moale)*.

În literatura populară raportul de coordonare se poate stabili între adjective calificative care, stilistic, reprezintă epitete cu caracter general, iar, gramatical, diferă morfologic (cu o terminație / cu două terminații).

„Că vasul nost îi cu nouă cercuri, / Ține de vineri pînă miercuri, Și-ți aduce mare mulțumire / La mireasă și la mire / Și la socrii *mari* **și** *mici* / Și la oaspeți preacinstiți / Cu care aveți să vă veseliți". Oarcea, *Z*, 34.

Termenii coordonați provin, în general, din același cîmp semantic ca în citatul de mai sus, unde termenii coordonați sînt antonimi *(mari / mici)*.

În secolul al XIX-lea, în poezie (la Vasile Alecsandri și Dimitrie Bolintineanu) se întîlnesc în mod frecvent raporturi de coordonare între epitete devenite stereotipe. Aceeași situație apare și în proză.

„Ea trăia acum o viață *foarte dulce* **și** *plăcută*". Filimon, *C*, 40.

„În adevăr o suflare *dulce* **și** *lină*, ce vine din părțile deschise ale locului". Hogaș, *P* I, 39.

În unele texte de proză din secolul al XX-lea epitetele coordonate copulativ se diferențiază morfologic în ceea ce privește numărul de terminații și gradul de comparație.

„... băgai de samă că natura, pe lîngă alte multe *mari* **și** *foarte înalte* însușiri, mă dăruise și cu cele mai de căpetenie talente". Hogaș, *P* II, 32.

Alteori, se înregistrează lanțuri de trei epitete coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune: [(a) (e_1, e_2, și e_3)] sau [(e_1 și e_2 și e_3) (a)].

„Eu mergeam cu îngrijire, despicînd cu ochiul întunericul nopții, iar cu urechea adîncimile depărtărilor *reci*, *deșerte* **și** *întunecoase*". Hogaș, *P* I, 66.

„Un suvenir, comoară de visuri fericite, / De *scumpe* **și** *fierbinte*, **și** *dulce* sărutări". Alecsandri, *P*, 92.

Un moment inovator, în poezia secolului al XIX-lea, îl marchează Mihai Eminescu. Deosebit de interesantă este precizarea lui Tudor Vianu care subliniază că „uneori însușirea pe care poetul o adaugă unui nume nu este numai puțin observată, ea nu este numai căutată și găsită într-o sferă de reprezentări rareori asociată cu acel nume, dar însușirea poate

Scanned with OKEN Scanner

părea de-a dreptul opusă calităților pe care i le acordăm în genere. Avem în acest caz epitetul antitetic (oxymoron)"[1].

„Îi răspunde codrul verde / *Fermecat* și *dureros*, / Iară sufletu-mi se pierde / După chipul tău frumos". Eminescu, *OA* I, 206.

În poezia secolului al XX-lea remarcăm asocieri neașteptate între cele două raporturi de coordonare.

[a și b, c]

„O, erai un om *frumos*, / și *subțire, foarte palid!*" Stănescu, *SP*, 149.

În asemenea contexte, este ușor de sesizat că accentul cade pe ultimul element coordonat prin juxtapunere, care dealtfel are și funcție explicativă. Versul se încheie brusc reliefînd, astfel, tendința poeților contemporani de a renunța la exprimarea analitică.

Raportul de coordonare copulativă apare și între elemente diferite din punctul de vedere al proveniență lor. Adeseori, atît în proză cît și în versuri, un adjectiv calificativ se alătură unuia sau mai multor adjective provenite din participiu.

„Era o cîmpie *lungă* și *tăcută*, / Lungă ca pustiul, ca moartea de mută!" Alecsandri, *P*, 143.

„Nu știu pentru ce, stînd întins pe un așternut de iarbă proaspăt *cosită* și *mirositoare* și privind stelele, care începeau a se aprinde în săninul sării, mă strămutai cu mintea în niște timpuri vechi, dar vechi de tot". Hogaș, *P* I, 56.

În unele texte de literatură populară raportul de coordonare prin juxtapunere se combină cu cel prin joncțiune în structuri de tipul [a, b și c].

„Mai văzuse el cai *buni*, *înșelați* și *înfrînați* frumos". Ispirescu, *L*, 214.

În poezia sa, Mihai Eminescu folosește coordonarea copulativă dintre epitete individuale prin intermediul cărora „evocă cu o forță pe care n-o mai atinsese nici unul dintre poeții înaintași, lumea înregistrată prin simțuri"[2].

„O beșică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie / Printre care trece-o dungă *mohorîtă* și *gălbuie*". Eminescu, *OA* I, 89.

În proza secolului al XX-lea, în fraza unui scriitor ca G. Călinescu, teoretizant al romanului de factură clasică, simetria raporturilor de coordonare este evidentă nu numai din punctul

[1] Tudor Vianu, *Art. cit.*, p. 166.
[2] *Art. cit.*, p. 163.

Scanned with OKEN Scanner

de vedere al trăsăturilor caracteristice adjectivelor dar și în ceea ce privește proveniența lor.

„Un grilaj *înalt* **și** *greoi* de fier, *ruginit* **și** *căzut* puțin pe spate, dovedea pe dreapta, existența unei curți, în care se zărea prin întuneric atîta frunziș și atîtea trunchiuri ..." Călinescu, *O* III, 9.

Așadar, pe de o parte, avem un raport de coordonare copulativă între două adjective calificative cu două terminații *(înalt* **și** *greoi)*, pe de altă parte, un raport de coordonare copulativă între două adjective provenite din participiu *(ruginit* **și** *căzut)*. Astfel, este lesne de sesizat identitatea morfologică din interiorul cuplurilor. Cele două cupluri sînt coordonate, de asemenea, prin juxtapunere, diferențierea morfologică relie-fîndu-se numai la nivelul respectiv. În felul acesta, prozatorul reușește să asigure simetria și, în același timp, sobrietatea propoziției.

Adeseori, apar fraze cu două epitete în raport de coordonare copulativă, așezate înaintea unui substantiv care are, la rîndul lui, un alt epitet. Trebuie precizat că o asemenea structură poate fi precedată sau urmată de epitete binare, aflate tot în raport de coordonare copulativă:

[(e_1 și e_2) ... (e_3 și e_4) (a) (e_5)]

„De cîte ori, în mijlocul arborilor *muți* **și** *neclintiți*, nu ne-am simțit ca în tovărășia unor *vechi* **și** *buni* prieteni *guralivi*". Hogaș, *P* I, 246.

În asemenea situații, se observă caracterul eterogen al cuplurilor coordonate. Epitetele binare, în raport de coordonare copulativă, definite prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește proveniența sau flexiunea, preced sau urmează altor epitete binare caracterizate prin identitate morfologică.

Foarte expresiv este lanțul de trei epitete coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune:

[(e_1, e_2 și e_3) (a)]

„Cu perciunii în neregulă, cu barba și părul ninse de puf, cu ochii *îmbujorați*, *mici* **și** *leneși* cu mînile la spate și cu pîntecele înainte, își desfăcuse compasul picioarelor ..." Hogaș, *P* I, 120.

Uneori, în fraza lui Calistrat Hogaș întîlnim două serii sau chiar trei serii de epitete duble:

„...se uita parcă chiorîș la mine cu înțepenirea *lucie* **și** *sticloasă* a unui ochi de mort *înfipt* **și** *încremenit* în umbra depărtată a orbitei sale *vinete* **și** *reci*". Hogaș, *P* I, 215.

„Brazii *suri* **și** *neclintiți*, cu trunchiuri *netede* **și** *goale*, se ridicau încremeniți și drepți pînă la înălțimi amețitoare". Hogaș, *P* I, 231.

Scanned with OKEN Scanner

„Cheptănușii *mici* și *negri* cu gulere *roșii* și *verzi* lunecau în spirale *tăcute* și *iuți* pe trunchiul arborilor în sus." Hogaș, *P* I, 232.

Așa cum reiese din citatele reproduse mai sus, identitatea morfologică alternează cu nonidentitatea morfologică corespunzătoare lanțului de epitete coordonate.

Interesantă este structura [a, foarte a' și b], unde adverbul *foarte* are rolul de a sublinia mai mult trăsătura legată de *vîrstă*.

LP: „Tocmai în acel oraș, pe acea vreme, trăia un moș *bătrîn*, *foarte bătrîn* și *pîrlit* de sărac". *TFB*, 9.

Raportul de coordonare apare între două epitete care exprimă noțiuni cu posibilitate de evidențiere, deosebirea fiind unitatea de timp necesară fiecăruia.

3.1.3. Atribute substantivale în genitiv[1]

Identitate sintactico-morfologică

Încă din textele secolului al XVI-lea coordonarea copulativă se stabilește și între două substantive în cazul genitiv.

„Lūați-vă a mente sïînre și toată tūrma, întru cĭeaĭa ce voi duhulu sănțu pū-se-vă cercetători, a pasce besēreca *domnūlūĭ* și *dumnedeūlūĭ*, cē ce o dobăndì (...)" *CV*, 22/XXI/9.

În unele contexte din secolul al XVII-lea termenii coordonați copulativ se încadrează în structura [a și a'], diferențierea semantică fiind marcată prin determinanții respectivi. *(Moldovei/Munteneşti)*.

„Pănă la cumplita domniia lui Aron Vodă ... ieste scris lětopisețul țărîi de Uréche vornicul, început de la Dragoș vodă, carele au descălecatŭ din Maramureș această țară al doilè rîndŭ, după ce să pustiisă de tătari și fugisă toți lăcuitorii și *a țărîi* Moldovei și *Țărîi* Munténești în Ardeal". M. Costin, *Let.*, 43/5.

Alteori, prin structura [a și b și c] se subliniază detaliile unei afirmații:

„Mai socotit-au și din letopisețul *lui Evstratie* logofătul și *a lui Simion* dascalului și *a lui Mihail* călugărului nește cuvinte cîteva, de nu le-au lăsat să nu le scrie ..." Neculce, *OSC*, 6/25.

Lanțurile de substantive în cazul genitiv, formate prin juxtapunere și joncțiune, au rolul de a accentua în poezie sau în

[1] Pentru explicații detaliate vezi *GA* II, p. 120—124. Iordan, *LRC*, p. 602—606; Mioara Grigorescu, *Atributul substantival în limba română*, în *SCL* V, 1954, p. 99—130.

Scanned with OKEN Scanner

proză anumiți termeni care provin, uneori, din aceeași categorie a abstractului.

„E glas *al suferinței*, / *Al lumei* **ș**-*al ființei* / Suspin nemărginit". Alexandrescu, *O* I, 95.

„Și el îmi spunea numirile tuturor *florilor*, *ierbelor* **și** *buruienilor*, arătîndu-mi chiar și pe acelea care sunt bune de leac". Odobescu, *Pseudo*, 171.

Cele două substantive în cazul genitiv pot denumi noțiuni abstracte, însă ele determină un substantiv cu caracter concret, cum se întîmplă în exemple de tipul:

„Cum de te-ai veștejit, floare *a falei* **și** *a slobozeniei?*" Russo, *PT*, 170.

Caracterul abstract al cazului genitiv imprimă valorilor stilistice pe care le creează o anumită doză de reflecție, fapt evident și în situația mai multor substantive coordonate copulativ.

[a și b și c și d și e]

„Dacă ai cunoaște înțelesurile *vîntului* **și** *a țipetelor* de paseri **și** *a scheunatului* dihăniilor, **și** *a umbletului* gîngăniilor, **și** *a* tuturor *urmelor* care sînt dar nu se văd dintrodată — atuncea îndată ai ajunge la cel vinovat". Sadoveanu, *B*, 136.

Deosebit de expresiv se conturează contextul în care termenii coordonați sînt constituiți, de fapt, dintr-unul singur, prin a cărui subînțeleasă repetiție se pun în relief amănuntele descrise.

„— Taci, Dumitre, nu plîngea, / Nu știi tu puterea mea! / **Nici** *pe-a tălpii* iadului, / **Nici** *pe-a mumii* dracului." Timoc, *CB*, 130.

În poezia populară raportul de coordonare copulativă se remarcă îndeosebi în contexte cu valoare caracterologică.

„Ileana Sînziana, / Doamna *florilor* / **Ș**-*a garoafelor*, / Sora Soarelui, / Spuma laptelui". *NZ*, 4.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Elementele coordonate se pot caracteriza prin diferențiere morfologică în ceea ce privește genul, atît în textele din secolul al XVI-lea cît și în secolele următoare:

„... pari'mi sĭînre fericatū și înraintĭea ta voĭu se răspūnḑū astă ḑi, că te scĭu că esci mai înnțeleptū de toți Ĭūdeii *năravūreloru* **și** *socotiriloru*." *CV*, 74/LXXIII/13.

„În loc de a rămînea de cunoștința *rudeniilor* **și** *a priiatenilor*, între strălucirile luminii cei neapropiiate, véde, în toate zilele,

și pre părinți și pre fii și verice alt au avut dorit în lume". Ivireanul, *P*, 189/34.

Cînd se înregistrează patru elemente coordonate copulativ, primele sînt identice morfologic — substantive feminin, plural —, în timp ce al patrulea element coordonat prezintă diferențiere morfologică în ceea ce privește genul.

„Toată firē *fiierilorū* **și** *pasărilorū*, *gadinelorū* **și** *pescilorū* ūstenescū și mūncescu-se cū firē ōmerēscă ..." *CV*, 124/CXXIV/3—4.

În proza secolului al XIX-lea se înregistrează structuri binare și ternare alcătuite din atribute substantivale în genitiv.

„Cine s-au amestecat pintre flăcăi și fete la clacă sau la șăzătoare și n-au petrecut ceasuri de mulțămire auzind glumele tinerilor, pîcîlirile lui *Pîcală* **și** *Tîndală*, povestirile *lui Sfarmă-Peatră*, *Strîmbă-Lemne* **și** *ale lui Statu-Palmă-Barbă-Cot*, istoria vacariului care s-au mîniet pe sat și mai ales cimiliturile propuse fetelor ca să le gîcească?" Alecsandri, *O* IV, 110.

Alteori, în proza secolului al XX-lea, în anumite pasaje descriptive se observă cumulul de atribute substantivale în genitiv coordonate copulativ:

„Am vorbit cu Spiru Haret și despre primejdia de dispariție *a datinilor* poporului nostru, *a cîntecului*, *danțului*, *țesăturilor* **și** *costumelor*". Sadoveanu, *AU*, 185—186.

În literatura populară se înregistrează, de asemenea, exemple în care raportul de coordonare copulativă se stabilește între două atribute substantivale în cazul genitiv nonidentice morfologic în ceea ce privește genul.

„Cît p-aci era să n-o cunoască; atît de mult se schimbase din pricina *suferințelor* **și** *a necazurilor*". Ispirescu, *L*, 55.

3.1.4. **Atribute substantivale prepoziționale**[1]

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare copulativă apare între substantive care au același gen și număr și sînt precedate de prepoziția respectivă.

„Astăzi e zi *de bucurie* **și** *de veselie* fraților, zioa veseliei și spășeniei, zioa lumineei și a curâției, zioa pacelor și a împăcăriei". *CTod*, 191/4, 5, 6.

[1] Pentru definiție și exemplificări vezi *GA* II, p. 124; Iordan, *LRC*, p. 606—611.

Scanned with OKEN Scanner

Raportul de coordonare se înregistrează, în unele texte din secolul al XVIII-lea, între un termen concret și altul abstract.

„... că ni s-au împietrit inimile întru răutăț, ca a lui faraon și umblă, ca niște cai sirepi, *făr' de zăbală* **și** *făr' de rușine*, pînă vom cădea într-o vreo prăpastie și vom peri". Ivireanul, *P*, 27/6.

Alteori, în textele din secolele următoare, termenii coordonați aparțin aceleiași sfere semantice, exprimînd noțiuni concrete sau abstracte.

„Dar poate acolo să fie castele / *Cu arcuri* de aur zidite din stele, / *Cu rîuri* de foc **și** *cu poduri* de argint." Eminescu, *OA* I, 43.

„Tristeți *de după-amiezi* ploioase / **Și** *de* nostalgice *obsesii*, / Cînd stai cu storurile trase / Și-aștepți să vie ora mesii ..." Topîrceanu, *SA* I, 32.

Uneori, termenii coordonați copulativ pot fi antonime folosite pentru a caracteriza o anumită atmosferă:

„Am dat prilej *de flecăreală*, *de aprobări* **și** *dezaprobări*, în sfîrșit, tulburare și iar tulburare." Rebreanu, *O* V, 195.

De remarcat faptul că în proză, unii scriitori din secolul al XIX-lea și al XX-lea, considerînd supărătoare, din punct de vedere stilistic, repetarea aceleiași prepoziții în fața fiecărui element coordonat au recurs la plasarea prepoziției numai înaintea primului element coordonat.

„Voi arăta acele lupte uriețe *pentru libertatea* **și** *unitatea* națională, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVII(lea)." Bălcescu, *R* I, 35.

„În ce banalitate *de uitare* **și** *rugină* va vegeta cîtva, și apoi ce bruscă deviare îl va scoate din obscuritate" Papadat-Bengescu, *F*, 194.

„Urmau grupuri *de ofițeri* **și** *soldați*, de-a valma, aduși de pe front înadins ca să vază execuția, toți cu căști de război și în uniforme murdare". Rebreanu, *O* V, 17.

În textele de literatură populară, se înregistrează, uneori, lanțuri de atribute substantivale prepoziționale coordonate copulativ cu funcție caracterologică:

„Din rîu iată că ieșea / Zimbrul aprig ca un zmeu / *Cu* lungi *coarne* ca de leu / **Și** *cu coarne* oțelite / **Și** *cu aripi* la copite ..." Alecsandri, *PPM* I, 204.

Scanned with OKEN Scanner

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare copulativă se poate stabili și între termeni nonidentici morfologic, în ceea ce privește genul.

„Că țara mea iaste ca și țara voastră, și să face într-însa locuri *de vii* **și** *de pîini* **și** *de măslini* **și** *de stupi*." *Învăț. NB*, 166/43 r/30.

După cum se observă, lanțul coordonat copulativ se definește, pe de o parte, prin identitate sintactico-morfologică a primilor doi termeni coordonați, iar pe de altă parte, prin nonidentitate morfologică a ultimilor termeni în comparație cu precedenții. În astfel de contexte, caracterul descriptiv al lanțului coordonat este evident.

În secolele următoare, adeseori, raportul de coordonare copulativă se constată între termeni care reprezintă imagini vizuale deosebit de expresive:

„La răsărit se ivea geana *de aur* **și** *de purpură* a unui soare tînăr, care într-o clipă șterse într-o nemăsurată depărtare umbra de pe fruntea munților neguroși". Hogaș, *P* I, 8.

„Aceeași perpetuă frămîntare, îmbinări *de sunete* **și** *culori*, fluiditate, izvor de nostalgii, ceea ce nu poate fi încremenit prin desen sau prin cuvinte". Holban, *B*, 358.

În unele texte din secolul al XIX-lea ne întîmpină adevărate lanțuri coordonate cu caracter complex.

„Privi cu băgare de seamă mulțimea *de găini, gîște, rațe, claponi, cocori* **și** *călifari* ce furnicau prin curtea boierească". Filimon, *C*, 17.

În astfel de contexte, prepoziția precedă doar primul termen al lanțului coordonat. Caracterul complex este dat de combinarea coordonării prin juxtapunere a cinci termeni, cu cea prin joncțiune a ultimului termen. Printr-o asemenea aglomerare de substantive, autorul dă amploare descrierii.

Uneori, în proza secolului al XX-lea, nonidentitatea morfologică se referă la ocurența sau nonocurența articolului.

„Altfel nu se află venin mai tare decît cel *de floarea* brumei **și** *de cireașă* de Doamnă-Mare, căci fructul mătrăgunei e întocmai ca o cireașă neagră amară". Sadoveanu, *Nada*, 30.

Din punct de vedere stilistic, termenii coordonați copulativ alcătuiesc, de fapt, al doilea membru al unei comparații stabilite între un element abstract și două elemente din sfera concretului.

Scanned with OKEN Scanner

În poezia secolului al XX-lea prepoziția se păstrează sau nu în fața fiecărui element coordonat, în funcție de cerințele ritmului și măsurii versului.

„E pardosită lumea cu lumină, / Ca o biserică *de fum* și *de rășină*". Arghezi, *S* I, 20.

„Părul tău e mai decolorat de soare, / regina mea *de negru* și *de sare*". Stănescu, *SP*, 31.

De observat că în primul citat, coordonarea se stabilește între elementele componente determinante ale celui de-al doilea termen al comparației din domeniul concretului. În al doilea citat, asocierea unui element din sfera abstractului cu altul concret dă naștere unei metafore de mare plasticitate.

Alteori, măsura versului obligă poetul să renunțe la reluarea prepoziției înaintea celui de-al doilea termen coordonat:

„Plînge bufonul. Nasul lui cîrn, făinos, / tremură-n aer. Desigur că n-are batiste. / Țipă că-l doare mai tare ca buba din os, / fata *cu buze* de miere **și** *pleoapele* triste". Banuș, *S* I, 34.

În unele texte de literatură populară atributele substantivale prepoziționale sînt coordonate după tipul [a și b și c], diferența morfologică referindu-se doar la categoria numărului.

„Ei că se plimba / Și nu-și căuta / Loc *de mănăstire*, / **Și** *de pomenire*, / **Și** *de case* bune". Amzulescu, *B* III, 35.

De asemenea, trebuie menționată simetria în ceea ce privește ocurența sau nonocurența prepoziției în fața termenilor coordonați [cu a, cu b, c și d].

„Apoi îi povesti bătrînului întîmplarea *cu împăratu* Roșu, *cu soarele, luna* **și** *stelele*". *BPR* I, 33.

Uneori, în textele din secolul al XVIII-lea, se constată apariția raportului de coordonare copulativă între termeni nonidentici morfologic în ceea ce privește genul și numărul:

„După moartea lui Ștefăniță-vodă, ficiorul lui Vasilie-vodă în anul 7170, au trimis boierii la Poartă pre Chiriță Drace, cu rugăminte *de la boieri* **și** *de la țară*, pre cine or vrè ei să le dè domnu de țară." Neculce, *OSC*, 39/3.

Situații asemănătoare pot fi desprinse și din textele secolelor următoare, îndeosebi, acolo unde enumerarea e frecventă:

„Cuvîntul aurică cuprinde ideea *de frumusețe, de preț* mare, *de raritate, de lucire* **și** *de* toate *calitățile* aurului". Alecsandri, *O* IV, 123.

Și în exemplul de mai jos predomină simetria raportulu i copulativ ocurent între termeni care diferă morfologic în ceea ce

Scanned with OKEN Scanner

privește categoria numărului și a genului. În interiorul structurilor binare predomină identitatea sintactico-morfologică. Ținînd seama de context, raportul de coordonare copulativă prezintă următorul aspect:

[de a și b// de c și d]

„Eu sînt o-mperechere *de straniu* / **Și** *comun* / *De-aiurări* de clopot / **Și** *frămîntări* de clape". Minulescu, *V*, 93.

Alteori, necesitățile versificației impun o anumită dispunere a elementelor coordonate copulativ [de a și de b/de c și d/ de e și f]. Pe prim plan, se evidențiază unitatea contrariilor menite să definească structura interioară a poetului.

„Eu sunt o armonie *de proză* / **Și** *de vers*, / *De crime* / **Și** *idile*, / *De artă* **Și** *eres* // În craniu port Imensul, stăpîn pe Univers, / Și-n vers, voința celui din urmă Nențeles ..." Minulescu, *V*, 93—94.

Caracterul eterogen al părților de vorbire (*substantiv, verb la supin*) poate fi urmărit îndeosebi în textele de literatură din secolul al XIX-lea.

„Însă eu mai am o fată, luată de suflet, tot de o vîrstă cu fata mea; și nu e deosebire între dînsele **nici** *la frumuseță*, **nici** *la stat*, **nici** *la purtat*". Creangă, *O*, 167.

3.1.5. **Complemente directe**

„Pentru poziția sintactică complement direct definitorie este realizarea prin nume în acuzativ, termen dependent în cadrul unor relații de subordonare față de verb"[1].

Identitate sintactico-morfologică

Încă în secolul al XVI-lea, raportul de coordonare copulativă apare între elemente identice din punct de vedere sintactico-morfologic.

„Vedi că tu *durere* **și** *mănie* cauți, se pridădit fie în mărule tale". *PS*, 28/IX/6.

[1] Guțu, *Sintaxa*, p. 155. Vezi de asemenea, Al. Graur, *A mînca la pîine*, în *BL* VII, 1939, p. 183—184; N. Drăganu, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*. Lucrare postumă, București, 1943; Al. Graur, *Contribution à l'étude du genre personnel en roumain*, în *BL* XIII, 1945, p. 97—98; Iorgu Iordan, *Obiectul direct*, în *LRC*, p. 631—639; Petru Creția, *Complementul intern în SG* I, p. 115—120; Al. Niculescu, *Sur l'objet direct prepositionnel dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 167—185; Valeria Guțu-Romalo, *În legătură cu construcția prepozițională a complementului direct*, în *LR*, XVII, nr. 2, 1969, p. 177—180; Graur, *Gram.*, p. 191.

Scanned with OKEN Scanner

Și în textele din secolele următoare pot fi înregistrate contexte în care raportul de coordonare apare între termeni identici morfologic plasați în structura [a și b]:

„Și așea obîrșindu-să pace, hanul întăiŭ au purces cătră Crîm și Zamoyschii cătră țara sa, lăsîndŭ pe lîngă Ieremia vodă *pre Albertŭ Hanschii* **și** *pre Ian Potoțchii*". M. Costin, *Let.*, 45/31.

„Și pentru aceasta n-au ales *împărați* **și** *crai*, să facă proroci; n-au luat *filosofi* **și** *ritori*, să trimiță propoveduitori venirii lui ..." Ivireanul, *P*, 4/6—7.

În asemenea situații, trebuie menționată și apartenența la aceeași sferă semantică — ambele elemente sînt substantive abstracte din categoria mai largă a sentimentelor omenești.

Interesant este că și în proza secolului al XX-lea, scriitorii apelează la astfel de procedee pentru a-și contura cît mai clar și, în același timp, sugestiv ideile.

„Manuela simți *răcoarea* **și** *odihna*". Papadat-Bengescu, *F*, 298.

În poezia lui Alecsandri, se face simțită asocierea unui element abstract cu altul concret, ceea ce sporește expresivitatea imaginilor.

„Eu, Abdulah, cel mai voinic / Vîslaș de pe Bosfor, / Ce n-am decît *un* biet *caic* / **Ș**-*un suflet* plin de dor." Alecsandri, *P*, 109.

O situație asemănătoare se constată și în poezia secolului al XX-lea, mai ales, în acele versuri, unde enumerarea constituie principalul mijloc de subliniere a unei imagini sau idei.

„Pe semne-învrăjbiți / de-o veșnicie Dumnezeu și cu Satana / au înțeles că e mai mare fiecare / dacă-și întind de pace mîna-fiecare / în mine: împreună picuratu-mi-au în suflete / *Credința* **și** *iubirea* **și**-*ndoiala* **și** *minciuna*". Blaga, *O* I, 69.

Alteori, identitatea sintactico-morfologică se respectă atît de mult încît se ajunge la coordonarea unui element cu sine însuși, prin intermediul conjuncției coordonatoare *și*.

„Dragă-mi este dragostea / care face *stea* **și** *stea* / din pămînturile noastre — / prin poienile albastre". Blaga, *O* II, 307.

Deși substantivul *stea* se află la singular, prin repetarea sa în cadrul unui raport de coordonare copulativă dă impresia de multitudine, de grandoare descrierii unui sentiment atît de general uman cum este dragostea.

Și în proza unor scriitori din secolul al XX-lea, unde predomină enumerările, se constată cumulul de complemente directe, exprimate prin verbe la infinitiv, în dublu raport de coordonare: prin juxtapunere și prin joncțiune. Ambele subliniază dinamismul acțiunii descrise.

Scanned with OKEN Scanner

„Buzulică și Canță au început *a jupui* ogarii, *a săra* pieile **și** *a* le *întinde* pe frînghie la uscat". Stancu, *D*, 437.

Identitatea sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea, elementele coordonate diferă morfologic prin categoria gramaticală a genului.

„(...) eu sînt Faraon, fără voia ta nime nu clătească **nici** *mîna* **nici** *piciorul* în tot Eghipetul". *PO*, 93.

„Ploao spre păcătoși *cursă*, *foc* **și** *văpae*, **și** *duhŭ* bure parte *scafa* loru". *PS*, 30/X/12.

Tendința de a coordona două elemente din aceeași sferă semantică sau cu același caracter *(concret/abstract)* se menține și în secolele următoare:

„Iară noi prăvim cumplite *vrémi* **și** *cumpănă* mare pămîntului nostru și noaă". M. Costin, *Let.*, 42/6.

„Și puseră trei steaguri de lefecii moldoveni, anume Beșluga și Vicol și Talul, de-o păzîè *pe dînsa* **și** *pe feciorul* ei, Gheorghe bezadè ..." Neculce, *OSC*, 62/28.

„Maica Evghenia, arhondăreasa, e una din acele figuri care-ți insuflă *respectul* **și** *iubirea* în același timp". Hogaș, *P* I, 44.

Alteori, diferența semantică dintre cele două elemente coordonate se exprimă prin opoziția *inanimat/animat*.

„Trebuie să mă înfățișez, eu singur în tîrg, să caut ulița, să găsesc *casa* **și** *pe stăpînul* casei". Sadoveanu, *NP*, 182.

„Dar turcii nu mai au *conace* **și nici** *cai* **și nici** *iatagane*." Stancu, *D*, 529.

De observat că în contexte de tipul [a și nici b și nici c] raportul copulativ este mai accentuat, dată fiind prezența corelativului alcătuit pe baza a două conjuncții identice.

Referindu-ne la respectarea aceleiași sfere semantice în cadrul unui grup de elemente coordonate, aceasta poate fi urmărită de-a lungul unei strofe.

„Cînd voi pleca, — povestea-i la ultimele file / — Voi ține minte *odaia* **și** *pianul* de eben, / **Și** *fruntea* ta-nclinată prin moartea unei zile / pe treptele ce-ngînă tristețea lui Chopin". Vinea, *O* I, 98.

„Din bube, mucegaiuri și noroi / Iscat-am *frumusețI* **și** *prețuri* noi". Arghezi, *S* I, 10.

Cele două versuri din citatul de mai sus se află într-o relație antitetică. Substantivele coordonate *(frumusețI* **și** *prețuri)* exprimă noțiuni abstracte cu un mare grad de generalizare, dacă

Scanned with OKEN Scanner

le considerăm în sine, dar raportate la „tehnica urîtului" la care poetul face aluzie, ele definesc noul procedeu artistic, introdus de Arghezi în poezia română, printr-o metaforă foarte expresivă. În opoziție, substantivele coordonate din versul anterior *(bube, mucegaiuri* și *noroi)* au caracter concret, de asemenea, cu clare valori metaforice.

Semantic, prin aceste versuri se întrezărește drumul parcurs de poezia română de la imaginile provenite din lumea concretului la metaforele construite prin coordonarea unor elemente abstracte.

Coordonarea unui element abstract cu altul sau mai multe concrete se observă permanent în poezia lui Arghezi:

„Mînile noastre-au început să-și dea / *Mireasmă, struguri, piersice* și *flori,* / Cum cerul apelor dă stea cu stea, / Cum mierla cîntă codrului în zori". Arghezi, *ST,* 103.

Adeseori în poezie raportul de coordonare este ocurent între elemente aparținînd aceleiași sfere semantice.

„Revarsă, dulce patrie, /În cîmpurile mele / **Și** *tinerețea* dorului, / **Și** *lacrimile* tele!" Bolintineanu, *LI,* 205.

„Albastra boltă-mi pare / Cernită de-ntristare, / Ca sufletu-mi în dor, / Iar lacrimile mele / Întunecă **și** *stele* / **Și** *soare*-ncălzitor". Macedonski, *O,* II, 114.

În unele contexte din secolul al XVI-lea predomină enumerarea cu rolul de a accentua, uneori, trăsături caracterologice provenind din același cîmp semantic:

„Părăsiți amū totū *reūlū* **și** totū *hiclenșigulu* **și** *fățăriia* **și** *zavistūlū,* **și** toate *clevetele,* ca de noōū născuți tinerei, laptele cūvăntului cela (n)espūrcatulu ĭubiți, cumu de elu se crēsceți întru spăsenïe". *CV,* 144/XVLIV/12, 13.

Efecte stilistice rezultă din combinarea raportului de coordonare prin juxtapunere cu cea prin joncțiune. Predomină o anumită simetrie a elementelor coordonate.

[a, b, c', a', c și d, e și f]

„... Pînă cînd, pînă cînd / în tîmple și în frunte mi se-nfigeau sunînd / *întîmplări, amintiri, amintiri, întîmplări, speranțe* **și** *vise, veniri* **și** *plecări* ..." Stănescu, *SP,* 18.

Simetria este evidentă: pe de o parte, se asociază substantive abstracte *(speranțe* **și** *vise)* pe de alta, substantive care, prin proveniența lor, sugerează imagini de mișcare continuă.

În ceea ce privește topica în structura unei strofe, se observă că primul termen dintr-un cumul de complemente directe coordonate copulativ se află la sfîrșitul unui vers, pe cînd celelalte

Scanned with OKEN Scanner

două alcătuiesc un vers întreg. De fapt, raportul de coordonare prin juxtapunere asigură continuitatea dintre cele două versuri în discuție.

„Eu nu pot să le dau *lefuri*, / **Nici** *onori*, **nici** *pensiune*". Eminescu, *OA* I, 327.

Alteori, se poate vorbi despre simetria elementelor coordonate din punctul de vedere al genului. [a, b și c, d, e și f] = neutru, feminin și masculin, neutru, feminin și masculin.

„Toți morții se duc / undeva, fiecare / în urmă lăsînd / *foc*, *vatră* **și** *greer*, / *prag*, *treaptă* **și** *nuc*". Blaga, *O* II, 146.

Uneori, într-o frază interogativă, raportul de coordonare este ocurent între doi termeni în opoziție semantică:

„Și ce nou Profet veni-va să clădească-n noi cuvinte / Casa celui care n-are **nici** *sfîrșit*, / **Nici** *început*? ..." Minulescu, *O* I, 82.

În unele contexte, se observă prezența unui cumul de complemente directe coordonate copulativ într-o propoziție la forma negativă.

„O clipă numai mai rămîi, / Nu-mi duce *liniștea* cu tine, / **Și** *somnul* de la căpătîi, / **Și** *rostul* zilelor sănine, / O clipă numai mai rămîi ..." Goga, *O* II, 159.

Și în exemplul de mai jos, avem a face cu un cumul de complemente directe coordonate copulativ; nonidentitatea morfologică se referă la aspectul *articulat/nearticulat* al substantivelor corespunzătoare.

„Regele-nțelept voit-a / Să-ți închine, *Sulamita*, / **Și** *coroana*, / **Și** *viața* / **Și** divina-i *Palestină*." Minulescu, *O* I, 196.

Și în literatura populară se pot remarca serii de complemente directe, exprimate prin substantive, care diferă după gen, în raport de coordonare copulativă de tipul: 1) [a și b și c]; 2) [și a și b și c]

Nonidentitatea morfologică privește categoria genului într-un cumul de complemente directe. Semantic, și în asemenea situații, se realizează o simetrie: numele de ființă este urmat de numele de lucru și această succesiune se repetă în același mod.

„Tu, mireasă, rujă arsă, / Rumpă-ți-s-ar brîuțu, / Cum îți lași tu *drăguțu*. / **Și** *locu* din șezătoare, / Și *drăguța* ca o floare. / **Și** mirelui *curaua*, / Cum își lasă drăguța." Bîrlea, *Maram.*, I, 220.

Structura de tipul 2) [și a și b și c] se observă și în cazul complementului direct, caracterul său intensiv fiind evident. În plus, se constată și identitatea substantivelor respective, în ceea ce privește forma gramaticală de natură populară.

Scanned with OKEN Scanner

„Cu trestie-n apă ne-ncepută / oi descînta / **Și** *săgetăturili*, / **Și** *cuțiturili*, / **Și** *pociturile*." Timoc, *CB*, 39.

„Hei, tu mîndruluțule, / Ce te ții, ce te mărești, / Știu, că n-ai *lazuri* domnești, / **Nice** *boi* ardelenești / **Nici** ai *lazuri* la păduri, / **Nici** *peminte* la șăsuri, / **Nice** *boi* cu șolonguri, / Nici ai junci cu coarne lungi." Bîrlea, *Maram.*, I, 200.

Simetria termenilor coordonați, după cum se vede, predomină în poezia populară în contexte de felul [a nice b nici A nici b nice c nici D].

Cumulul de complemente directe coordonate copulativ este precedat și urmat de completive directe construite după model asemănător corespondentelor de la nivelul propoziției. Este încă un exemplu de legătură foarte strînsă între raportul de coordonare la nivelul propoziției și cel al frazei.

Nonidentitatea morfologică a termenilor coordonați în unele contexte este reprezentată prin număr.

„Livada, cîmpul și-au pierdut **și** *floarea* / **Și** *roadele* **și** *frunza* **și** *culoarea*". Arghezi, *S* I, 46.

Alteori, chiar în textele secolului al XVI-lea, nonidentitatea morfologică a elementelor coordonate se referă atît la categoria gramaticală a genului cît și a numărului.

„Nu pur'tareți *pun'gâ*, **neče** *taistrâ*, **neče** *călțuni* și nimě pre cale să sărutați". *TC*, 115, 139 v/18.

În secolele următoare structurile [a, b și C și d], [a, b, c, d și e] sînt folosite, îndeosebi, de poeți, în lanțurile enumerative:

„Voi, care-n focul ce vă străbate / Visați cu dor / *Glorii*, *plăcere* **și** *libertate* / **Și** dulce-*amor*!" Alecsandri, *P*, 296.

„Îți vom da *putere*, *-nume*, / *Bani*, *prieteni* **și** *amor* / Și vei ține sceptru-n lume / De adînc cugetător". Macedonski, *O* II, 128.

În citatele de mai sus, enumerările respective provin din dorința poetului de a accentua o idee. Fiecare din elementele corespunzătoare aflate în raport de coordonare ascunde valențe stilistice cu semnificații deschise.

„Nu ieșea **nici** *un calendar* care să nu-l aibă el întăi, **nici** *o carte* bisericească care să n-o cumpere, **nici** *o traducție* care să nu puie să i-o prescrie." Negruzzi, *O* I, 7.

Uneori cele două complemente directe în raport de coordonare copulativă exprimă din punct de vedere semantic opoziția *afirmativ/negativ*.

„Dar, nevoind a le strica inima, nu le spune **nici** *da*, **nici** *ba*, ci le dă răspuns ca să rămîie peste noapte acolo ..." Creangă, *O*, 153.

Scanned with OKEN Scanner

Nonidentitatea morfologică a elementelor coordonate se constată și în alăturarea a două sau mai multe elemente care reprezintă părți de vorbire diferite.

„Așa în loc să critici greșalele streine, / În loc să rîzi de alții, mai bine rîzi de tine; / Învață *dansul*, *vistul* **și** multe d-alde *alea*." Alexandrescu, *O* I, 194.

După cum se vede, coordonarea este ocurentă între un pronume demonstrativ, formă populară, *alea*, și substantivele neutre, singular, articulate *dansul*, *vistul*, coordonate, la rîndul lor, prin juxtapunere.

În structura [a și b și b' și b"] între substantivul *un om* — masculin, singular, articulat și pronumele nehotărît — *altul*, apare raportul de coordonare copulativă, dar cu o anumită funcție stilistică.

„Atît de tare îi bătea inima, Încît / Acolo unde era el / Soarele mai vedea *un om* / Cu cîțiva pași mai înainte / **Și** *altul* în urmă, / **Și** *altul* în dreapta, / **Și** *altul* în stînga". Sorescu, *P*, 135.

Prin repetarea pronumelui nehotărît precedat de conjuncția coordonatoare, se sugerează multitudinea elementului uman prezent în descrierea respectivă.

În unele texte provenind din poezia populară se înregistrează cumulul de complemente directe, nonidentice morfologic, cu evident caracter descriptiv.

„...ți-ai pus *cercei* **și** *mărgele*, / *spiniță* cu stremțurele, / *cataveică* în spinare / **și** *papuci* nalți în picioare, / la tălpi cu scîrțîitoare, / și miroși a busuioc, / de-mi iei mințile din loc". Rezuș, *DÎ*, 352.

3.1.6. Complemente indirecte[1]

Identitate sintactico-morfologică

Raportul de coordonare apare între două substantive provenite din adjective. În acest caz, avem a face cu identitate de gen, număr și caz.

[1] Menționăm că în lucrarea de față am adoptat descrierea propusă de *GA*$_2$ II, p. 159—169. Pentru definiția complementului indirect vezi: Iorgu Iordan, *L'emploi du datif en roumain*, în *BL*, VII, 1939, p. 60—61; Iordan, *LRC*, p. 639—641; p. 117, I. Rizescu, *Observații asupra complementului indirect sau al atribuirii*, în *LR* X, 1961, p. 432—445; Flora Șuteu, *Atribut pronominal sau complement indirect?* în LR XI, 1962, p. 267—277; V. Șerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, 1964, p. 154; Vulișici Maria, *Complementul indirect în gramaticile românești*, în *Lucr. Șt. Oradea*, 1970, p. 21—28; Vulișici

Scanned with OKEN Scanner

„Dĕci dobăndiĭu agĭutorĭu cela ce e dela dumnedeu păînră la ḑūa aceasta, stăndu mărtūrisescū *miciloru* **şi** *mariloru* şi nemică afară nū grăescū de cealĭea ce prorocĭi ḑiseră cĭeale vrē se fie şi Moisi". *CV*, 80/LXXIX/12.

Contexte asemănătoare pot fi întîlnite şi în secolul al XVIII-lea.

„Şi mă rog *bunătăţii* lui **şi** *iubirii* sale de oameni să-mi luminéze mintea ca să poci propovedui cuvîntul, adevărului". Ivireanul, *P*, 7/26.

Din punct de vedere morfologic, coordonarea se constată uneori între substantive — masculin, plural, articulat — precedate de aceeaşi prepoziţie.

„Nu trage mere *cu păcătoşii*, **şi** *cu făcătorii* fără lége nu piarde mere; grăindu pace cătră soţii săi, e reu într-ărema sa". *PS*, 81/XXVII/9.

O situaţie identică întîlnim în secolele următoare:

„Iară domnul de Ardeal, neavîndŭ putére să să apere pre sine, nu poate să apere Moldova *de turci* **şi** *de tătari*, mai avîndŭ prilej de oşti hiie cîndŭ crăia leşască". M. Costin, *Let.*, 47/14.

„Zice balada, dar lui Mihu nu-i e grijă **nici** *de fantasmele* spăimîntătoare ale întunericului, **nici** *de fiarele* crude ale codrului". Alecsandri, *O* IV, 118.

Raportul de coordonare copulativă se înregistrează şi în cazul unor enumerări care dezvoltă numeroase valenţe stilistice.

„Le-am scris cu unghia pe tencuială, / Pe un părete de firidă goală, / Pe întuneric, în singurătate, / Cu puterile neajutate / **Nici** *de taurul*, **nici** *de leul*, **nici** *de vulturul* / Care au lucrat împrejurul / Lui Luca, lui Marcu şi lui Ioan". Arghezi, *S* I, 199.

Şi în replica unui personaj poate predomina cumulul de complemente indirecte coordonate copulativ şi definite prin identitate sintactico-morfologică.

„— N-ai ştiut **nici** *de năcazurile*, **nici** *de zbuciumele*, **nici** *de valurile* de pe la noi". Sadoveanu, *NŞ*, 73.

Alteori, raportul de coordonare se stabileşte tot între substantive identice morfologic, deosebirea fiind că prepoziţia precede doar primul element.

„Noaptea cade, lupii urlă... Vai *de cal* **şi** *călător!*" Alecsandri, *O*, 325.

Maria, Binder, Ursula, *Complementul indirect cu prepoziţie în limba română şi în limba germană*, în *Lucr. Şt. Oradea*, 1971, p. 81—89; Graur, *Gram.*, p. 193; Guţu, *Sintaxa.*, p. 175.

Scanned with OKEN Scanner

„Noaptea se împiedică *în licurici* și *greieri* / ca sevele-n lăstarii amari, / ca iezii-n luminile ochilor / și somnu-n sînii fetelor mari". Caraion, *MO*, 77.

Termenii coordonați (complemente indirecte) se pot defini prin identitate sintactico-morfologică și în texte de proză populară, în structuri de tipul: [a și b] sau [a și b și c].

„Argintarul luă cloșca, o duse la împăratul, iară împăratul, după ce se minună îndestul de *frumusețea* și *gingășia* lor, o duse fetei și-i zise: ..." Ispirescu, *L*, 85.

„Se desfăta în palaturile cele aurite, trăia în pace și în liniște cu soția și cumnatele sale, se bucura *de frumusețea* florilor și *de dulceața* și *curățenia* aerului, ca un fericit". *TFB*, 36.

Se observă că numai ultimul termen nu are prepoziție.

În textele de literatură populară remarcăm ocurența coordonării copulative între două substantive situate în cazul dativ cu prepoziția *la*. Această modalitate analitică de construcție a dativului are un caracter arhaic și popular.

„După ce se însănătoși, dete o masă mare *la* toți *boierii* și *sfetnicii* împărăției, și după rugăciunea lor priimi și pe Făt-Frumos să șează în coada mesei". Ispirescu, *L*, 135.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVI-lea termenii coordonați copulativ diferă după categoria gramaticală a numărului.

„Dēci ḑise Pavelu *sūtașūlūi* și *voiniciloru*". *CV*, 92, XCI/11.

Și în textele din secolele următoare termenii coordonați copulativ pot diferi morfologic prin număr:

„(...)s-au rugat *mitropolitului* și *boierilor* să-i grăiască Radului vodă pentru dînsul, să nu fie uitatŭ..." M. Costin, *Let.*, 90/5.

„Ce, după ce au murit Dabije-vodă, au mărsu doamna Dabijoaie în Țarigrad, cu Duca, visternicul, ginere-său, avîndu pe Cupărești cei bătrîni în Țarigrad, purtători de trebile domni[e]i, *la viziriul* și *la* alte *căpetenii* a Porții împărătești". Neculce, *OSC*, 46/11.

În proza secolului al XIX-lea găsim structura [despre a, de b, de c și de d].

„Din studiul lor ne vom lămuri *despre originea* limbei noastre, *de nașterea* naționalității române, *de plecările* naturii cu cari este înzestrat poporul, și *de luptele* ce le-au susținut coloniile romane pîn-a nu se preface în locuitorii de astăzi ai vechei Dacie", Russo, *PT*, 254.

După cum se observă, termenii coordonați nu mai sînt precedați de aceeași prepoziție. Caracterul eterogen al prepozițiilor

Scanned with OKEN Scanner

este asigurat de prezența lui *despre* înaintea termenului ce deschide un lanț coordonat. În rest, fiecare element coordonat este precedat de prepoziția *de*.

Alteori la termenii coordonați se observă opoziția *articulat/nearticulat*.

„Vine către Pilatŭ și se rugă lui *de mortulŭ* **și** *pârîtulŭ* de vrăjmași **și** *osânditŭ* și *răstignitŭ*". CC_e, 137(147)/11.

De fapt, în asemenea cazuri avem a face cu două grupuri binare de termeni coordonați copulativ definiți prin identitate sintactico-morfologică în interiorul lor *(mortulŭ, pârîtulŭ; osânditŭ, răstignitŭ)*. Nonidentitatea morfologică se observă între cele două grupuri binare.

Și în secolele următoare nonidentitatea morfologică se poate referi numai la o singură trăsătură, cum ar fi, de exemplu, categoria genului.

„O să-ți spuie *de panglice, de volane* **și** *de mode*, / Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt al unei ode..." Eminescu, *OA* I, 137.

În astfel de situații, intenția enumerativă a poetului are și o semnificație deosebită, cumulul complementelor indirecte avînd rolul de a caracteriza o anumită epocă.

În unele situații, apare un cumul de termeni coordonați copulativ, nonidentici în ceea ce privește genul:

„Am cămeșă cu altiță, / Tot de fir și de mătasă, / Am pe spate-o durduliță... / De nime nu-mi pasă ! //

Nici *de vornic*, **nici** *de dracul* / **Nici** *de vrajă* ciocoiască, / **nici** de turc, **nici** *de cazacul* ... / Țara să trăiască !" Alecsandri, *P*, 54.

În literatura populară se înregistrează cumuluri de complemente indirecte coordonate copulativ caracterizate prin aspectul lor eterogen în privința categoriei gramaticale a genului.

„Aste buze răpitoare / Nu le-aș da *p-un soare* mare, / **Nici** *p-o mare* de mărgele, / **Nici** *p-un car* de floricele". Bibicescu, *PT*, 61.

„Stăpînii m-a părăsit, / La turmă n-a mai venit / **Nici** cu sare la mioare, / **Nici** *bolovani* la cîrlani, / **Nici** *opinci* pe la ciobani". Amzulescu, *B* III, 69.

De remarcat faptul că, din necesități prozodice, prepoziția *cu* precedă numai primul termen coordonat, în rest, ea fiind subînțeleasă.

Iată alt citat în care simetria elementelor coordonate privește categoria genului: două substantive feminine: *mînie, negură*, urmate de alte două substantive neutre: *viscol, cer*:

Scanned with OKEN Scanner

„Îmi place a naturei sălbatecă *mînie*, / **Și** *negură*, **și** *viscol*, **și** *cer* întărîtat, / Și tot ce e de groază, ce e în armonie / Cu focul care arde în pieptu-mi sfîșiat". Alecsandri, *P*, 99.

Luate în parte, cele două structuri binare prezintă identitate morfologică, însă conjuncția coordonatoare copulativă **și** plasată între ele reliefează nonidentitatea morfologică.

Sînt evidente relațiile multiple dintre obiectele enumerate, formate prin opozițiile create în cadrul enumerării, ca și cele din ansamblul de obiecte enumerate și restul poemului de mai jos, prin încadrarea termenilor care le denumesc în întregul context:

„Cîte puțin sînt dator, / Fără să-mi fi dat nimic, tuturor. — / **Și** *lemnului* uscat, **și** *bălții* stătute, / **Și** *florilor* **și** *pietrelor* **și** *vitelor* bătute, / **Și** *oamenilor* din răstignire, / Cu ce să plătesc fire și nefire?" Arghezi, *S* I, 185.

Alteori, apare un cumul de complemente indirecte, coordonate unele prin juxtapunere și altele prin joncțiune:

„Mulțumit este omul cuminte / *De cimpoi* **și** *de fluier*, / *De nisipul* fierbinte, / *De*-al bondarului *șuier*, / *De* întunecoasa *noapte*, / *De strigăte* **și** *colori*, / *De roadele* coapte, / *De făina* din nori,// *De Soare* **și** *planete*, / *De*-a stelelor *pleavă*, / *De meteori* **și** *comete*, / *De luna* suavă.//

De fata cu sînii mici / Și cu roșie buză / *De pruncii* voinici, / *De nevasta* lăuză". Călinescu, *O* II, 52—53.

Aceste trei strofe alcătuite din alternarea raportului de coordonare copulativă prin joncțiune cu cea prin juxtapunere prezintă o structură menită să dea o definiție amplă *omului*. Lanțul enumerativ se deschide prin două elemente coordonate prin conjuncția *și*: *cimpoi* **și** *fluier* identice morfologic, urmînd apoi o avalanșă de elemente coordonate prin juxtapunere, ceea ce dă o anumită intensitate, un anume *crescendo* întregului; lanțul enumerativ se încheie prin cuplul *strigăte* **și** *colori*, nonidentice morfologic. Și în continuare jocul dintre ascendent și descendent reîncepe, dar invers, două elemente coordonate prin juxtapunere, *de roadele, de făina*, nonidentice morfologic, preced tot o structură binară: *de soare* **și** *planete*, de asemenea, nonidentice morfologic. Ritmul descendent continuă; se face o oarecare pauză printr-un termen coordonat prin juxtapunere care precedă un alt cuplu *de meteori* **și** *comete*, nonidentic morfologic. Se reia ritmul descendent prin introducerea din nou a unui grup binar *de luna, de fata*, dar de data aceasta, enumerarea se aplică elementelor care descriu (*fata*) *cu sînii* **și** *cu buză*. Lungul lanț

Scanned with OKEN Scanner

enumerativ cu caracter eterogen se închide cu doi termeni coordonați prin juxtapunere: *de pruncii, de nevasta.*

Diferența morfologică este marcată, uneori, nu numai prin categoria genului, ci și a numărului.

„Salonul era plin *de lumină, de flori, de cordele, de diamanturi, de zîmbete* fĕrmăcătoare **și** *de figuri* vesele și plăcute, carele cu toate înotau în acel fluid magnetic ce plutește în atmosfera unui bal". Alecsandri, *O* IV, 224.

Cumulul de complemente indirecte coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune conturează tabloul descriptiv. El reprezintă o îmbinare armonioasă a unor imagini vizuale și auditive.

Și în exemplul de mai jos întîlnim un lanț enumerativ cu caracter eterogen: substantiv masculin singular *bunicul,* substantiv feminin singular *barba* și substantiv neutru plural *ceasloavele.*

„Mama își aduce aminte *de bunicul, de barba* lui galbenă **și** *de ceasloavele* din care citea seara, la lumina opaițului". Stancu, *D,* 445.

Deși, oarecum într-un grad mai mic, și acest lanț enumerativ de complemente indirecte are funcție caracterizatoare, mai precis, ultimele elemente coordonate denumesc însușiri ale celui dintîi termen.

Încă din textele secolului al XVI-lea, se înregistrează raportul de coordonare copulativă între două elemente aparținînd unor părți de vorbire diferite.

„Iaca eu fac legătura *cu voi* **și** *cu semințele* voastre după voi și a tot viilor carii sînt cu voi, de pasări, de dobitoc și de toate viile pămîntului". *PO,* 35/6, 9.

Termenii coordonați diferiți morfologic, pronumele personal *voi,* substantivul *semințele,* precedate de aceeași prepoziție, se bucură de identitate semantică, întrucît reprezintă aceeași categorie a animatului.

Și în secolele următoare, asemenea contexte se înregistrează, atît în proză cît și în poezie.

„Iară de la Aron vodă scris nu să află **nici** *de altul* **nici** *de Uréche* vornicul, ori că l-au împiedicat datoriia omenească, moartea care multe lucruri taie și să să obîrșască nu lasă..." Ureche, *Let.,* 43/10—13.

În acest citat, raportul de coordonare copulativă se stabilește între un pronume nehotărît *(altul)* și un substantiv propriu *(Uréche).*

Contexte asemănătoare pot fi desprinse și din textele secolului al XVIII-lea:

Scanned with OKEN Scanner

„Că vrînd ca să arate mărirea sa *ucenicilor* săi **și** *noao*, mai nainte cu puțintel, zice Evanghelia cum că umblînd Iisus în părțile Chesariei lui Filip, întreba pe ucenicii săi..." Ivireanul, *P*, 9/10.

După cum se observă, raportul de coordonare, în citatul de mai sus, apare între un substantiv *(ucenicilor)* și un pronume personal *(noao)*.

Alteori, un pronume nehotărît este coordonat cu un adverb nehotărît:

„El nu se lovește *de nimeni* / **Și** *de nimic*, pentru că / n-are nimic dăruit în afară / prin care s-ar putea lovi." Stănescu, *SP*, 66.

Acestor elemente coordonate le este comun un anume grad de incertitudine, care implică, însă, și o generalitate. Pe de altă parte, este evidentă opoziția *animat/inanimat*, ceea ce, de fapt, sugerează intenția poetului de a întregi imaginea, dîndu-i un caracter totalizator.

Uneori, se întîlnesc structuri binare eterogene dar mai puțin complexe, în sensul că simetria versului este mai simplă, cu un număr mic de raporturi de coordonare stabilite între complemente indirecte. Cuplurile în interiorul lor se caracterizează prin nonidentitate morfologică, atît din punctul de vedere al părților de vorbire cît și al numărului.

„*Despre tine* **și** *otravă*, / *Despre slavă* **și** *albine*, / scriu în rune o poveste, / căci ce este nu se spune." Blaga, *O* II, 209.

În prima structură, distingem un pronume personal coordonat copulativ prin joncțiune cu un substantiv feminin, în a doua structură, apare nonidentitatea morfologică în ceea ce privește numărul. De asemenea, se poate observa și o anumită simetrie dată de ocurența sau nonocurența prepoziției *despre*.

3.1.7. **Complemente circumstanțiale de loc**

„Poziția sintactică *circumstanțial de loc* poate fi definită prin compatibilitatea cu exprimarea prin adverbul *unde* (cu sau fără prepoziție)"[1].

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se observă ocurența unui raport de coordonare copulativă între termeni caracterizați prin identitate sintactico-morfologică.

[1] Guțu, *Sintaxa*, p. 185; pentru exemplificări și comentarii a se vedea și Iordan, *LRC*, p. 650—655, *GA* II, p. 170—173; Graur, *Gram.*, p. 194.

Scanned with OKEN Scanner

„Oile încă, boii și asinii și pre tot oarece era *în oraşu* și *în cîmp* apucară..." *PO*, 118/26.

„Fă ție o corabie de lemn de brad și fă cămări într-însă, cleiește cu rășină *denlăuntru* și *denafara*". *PO*, 28/14.

De remarcat apariția cumulului de complemente circumstanțiale de loc coordonate copulativ două cîte două. Din punct de vedere semantic, după cum se poate observa, în exemplul de mai jos, primul cuplu *în mormînt, întru iad* marchează opoziția în ceea ce privește unitatea spațială corespunzătoare dicotomiei, de factură religioasă, *trup/suflet*.

Al doilea cuplu *(întru rai, în scaun)* reliefează o altă opoziție spațială destinată sublinierii antitezei dintre *bine* și *rău*.

„*În mormînt* cu trupul, e *întru ia/d* cu sufletul, ca Dumnezeu, iară / *întru rai* cu tîlhariul și *în sca/un* erai, Hristoase, cu tatăl și / cu duhul, toate le împluși, nescri/sule". *CL*, 131/9 r/11.

Alteori, se înregistrează combinarea coordonării copulative prin joncțiune cu cea prin juxtapunere.

„Și zise Avraam lu Lot: rogu-te să nu fie sfadă *între mine* și *între tine, între păstorii* mei și *între păstorii* tăi, că ne sîntem frați". *PO*, 46/10.

În primul cuplu *(între mine, între tine)*, opoziția gramaticală se reliefează între *persoana I / persoana a II-a*; în al doilea cuplu, avem a face cu repetarea aceluiași termen *(păstorii)* diferențierile fiind marcate prin determinanții corespunzători (adjectivele posesive *mei/tăi*).

Raportul de coordonare copulativă între termeni identici sintactico-morfologic se înregistrează și în textele din secolele următoare:

„Radul vodă (...) vădzîndŭ că nu va putea tréce, să nu să îngroașe *între turci* și *între leși* lucruri de sfadă, singur s-au poftitŭ la împărăției să-i vie maziliia, să poată a merge la Țarigradŭ..." M. Costin, *Let.*, 66/14.

„Că tot ce au fost mai slăvit în legia véche și în cea noao, *în ceriu* și *pre pămînt*, là arătare a eșit..." Ivireanul, *P*, 12/21.

Uneori, în proza secolului al XIX-lea, întîlnim repetarea locuțiunii adverbiale care precedă fiecare element coordonat:

„Flori exotice și uscate de soarele Africei, ființi predestinate a trăi și a muri în haine de vestale, ele poartă zulufi ce atîrnă *de-a lungul obrazilor, de-a lungul gîtului* și *de-a lungul sînului* pănă la stomah". Alecsandri, *O* IV, 236.

În unele structuri de tipul [și a și b] identitatea morfologică definește ambii termeni coordonați.

Scanned with OKEN Scanner

„Pe vîrful aprig acestor maluri / O floare a răsărit, / Și *între ceruri* și *între valuri* / E clătinată de vînt cumplit". Alecsandri, *P*, 209.

Am putea spune că avem a face cu o identitate exagerată, în sensul că o prepoziție cum este *între*, menită prin natura ei să precizeze unitatea spațială dintre două sau mai multe elemente, apare repetată, în fața fiecărui termen. Este un abuz gramatical prin care poetul reușește să dea naștere unor imagini expresive. Deci, stilistic, contextul respectiv capătă o încărcătură semantică foarte sugestivă.

Și în proza secolului al XX-lea raportul de coordonare copulativă apare între două substantive identice din punct de vedere morfologic.

„*În vorba* și *gesticulația* ei se citea o stăpînire deplină, o maturitate enigmatică". Călinescu, *O* IV, 105.

Luate în sine, amîndouă capătă un sens general, însă în contextul respectiv, devin elemente caracterologice. Simetria grupului coordonat este, oarecum, nerespectată, întrucît, probabil din motive stilistice, repetarea prepoziției și înaintea celui de-al doilea termen este evitată.

Uneori, în poezia secolului al XX-lea, întîlnim coordonarea a două elemente, componente ale unei singure construcții sintactice: complement circumstanțial de loc exprimat printr-o locuțiune adverbială, care prin natura ei prezintă simetrie antitetică din punct de vedere semantic.

„*Ici* și *colo* se ridică / Cîte-un nour alb de praf". Topîrceanu, *SA* I, 164.

Termenii coordonați pot apărea fie în mod consecutiv, fie separați printr-un alt termen.

„*Între prima* și mușcătura *a doua* / e mai argintie ca roua, / *între prima* și *a doua* mușcătură / psalmi îi pîlpîie pe gură." Tomozei, *T*, 75.

De remarcat cele două situații, ocurente în textul aceluiași scriitor.

Raportul de coordonare copulativă apare și între două substantive dintre care primul poate constitui un fundal pentru cel de-al doilea.

„Brună și ca iederă fluturînd se arată *în noapte* și *în amintire*". Voronca, *PA* I, 23.

În literatura populară termenii coordonați (de fapt, avem a face cu repetarea unuia și aceluiași termen, și deci identitatea morfologică apare ca ceva firesc) se diferențiază numai datorită determinanților corespunzători.

Scanned with OKEN Scanner

„Colo sus, la București, / *La curți* mari și *curți* domnești / Și cu sute de ferești, / Masa lungă e întinsă..." Marienescu, *PT*, 137.

În alte contexte, raportul de coordonare copulativă se stabilește între termeni antonimi.

„*Departe*, vere, *departe*, / **Nici** *departe*, **nici** *aproape* / (...) La casele leului, / La curțile zmeului, / Născutu-mi-a, / Crescutu-mi-a, / Săvai, Mistricean voinic!" Amzulescu, *B* I, 323.

„Se pun dară la luptă, / și unde nu mi se-nhamă / *în dreapta* **și**-*n stînga*, dar nici unul nici altul / nu răzbea". *BPR* I, 8.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea complementele circumstanțiale de loc coordonate copulativ pot diferi, din punct de vedere morfologic, după gen.

„...pasă iară *la pămîntul* tău **și** *la casa* ta și bine voiu face cu tine..." *PO*, 111/5.

Și în secolele următoare raportul de coordonare copulativă apare între două elemente nonidentice morfologic, în ceea ce privește categoria genului.

„*Din izvoare* **și** *din gîrle* / Apa sună somnoroasă / Unde soarele pătrunde / Printre ramuri a ei unde, / Ea în valuri sperioase / Le azvîrle". Eminescu, *OA* I, 127.

Cei doi termeni aparțin aceluiași cîmp semantic provenit din universul acvatic.

În structura de tipul [a și b și c] apariția conjuncției copulative în fața fiecărui termen coordonat are funcția de a sugera comuniunea iubitei, a elementului uman cu universul cosmic.

„Iar te-ai cufundat *în stele* / **Și** *în nori* **și**-*n ceruri* nalte?" Eminescu, *OA* I, 60.

Termenii respectivi se definesc prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește categoria genului. Interesantă este ordinea acordată intenționat celor trei componente ale universului cosmic. Femininul, masculinul și, în fine, neutrul, după cum se poate observa, dau simetrie versului în privința categoriei gramaticale a genului.

O anumită simetrie apare și în structuri de tipul [a și b, c și d].

În citatul de mai jos, avem grupuri binare de termeni coordonați copulativ, iar grupurile sînt coordonate între ele prin juxtapunere.

„*La cîmp* **și** *la cetate*, *în noapte* **și** *în rază*, / În carceri, pe mine, pe oameni mari cînt." Heliade-Rădulescu, *O* I, 251.

Scanned with OKEN Scanner

Și în unele versuri din secolul al XX-lea raportul de coordonare copulativă apare între două substantive care diferă în ceea ce privește genul.

„Brună e liniștea care a lunecat în iazul mort / *Pe ziduri* și *pe mîini* e toamnă. Chipuri iute pălesc." Voronca, *PA* I, 19.

Caracterul expresiv al cumulului de complemente circumstanțiale de loc, care prezintă diferențiere morfologică după gen, se întîlnește și în poezia lui Tudor Arghezi.

„Neavînd de lucru-*n cîmp*, / **Nici** *în luncă*, **nici** *în dîmb*, / ... M-apucai molîu să-nvăț / În țărînă-a scri cu băț." Arghezi, *S* I, 277.

Din punctul de vedere al topicii, ultimele două elemente în raport de coordonare copulativă sînt dispuse de-a lungul unui vers. Se observă că deși substantivele *(cîmp, luncă, dîmb)* provin dintr-o sferă semantică foarte apropiată, totuși în ansamblu, ele nu micșorează expresivitatea strofei respective, ci, dimpotrivă, atrag atenția cititorului asupra unor fapte de amănunt.

Situații asemănătoare apar și în proza secolului al XX-lea.

„« Vîntul cel rău », care, cîteodată, arde fața îmbelșugatelor cîmpii ale Țării-de-Jos, nu e cunoscut **nici** *în munți*, **nici** *în* largile noastre *văi* din miazănoapte." Hogaș, *P* I, 39.

Trebuie menționată poziția celui de-al doilea termen al raportului de coordonare copulativă, plasat la distanță mai mare față de conjuncția coordonatoare, datorită celor două determinante precedente.

După cum se poate constata, din exemplele de mai jos, și în literatura populară, raportul de coordonare copulativă este ocurent între două substantive care diferă morfologic în ceea ce privește categoria genului. În cazul repetării aceluiași adverb cu rol intensiv, nonidentitatea morfologică este reprezentată doar de gradul de comparație. Ele au funcția de a stabili, mai concret, locul unde se desfășoară o acțiune.

„*În urmă* **și** *în capăt*, văzînd oamenii, că alt modru nu-i, cela dă cojocul mai de preț, iar aceștia dau a cotrobăi prin cele șerpare, și unul dă atît, celălalt atît... pînă ce înădesc prețul cojocului." *N* I, 139.

„Colea *jos* **și** mai *din jos*, / La cea rară de șușară, / La cea mică de ciupară, / Nu știu, Doamne, ce s-aude?" Amzulescu, *B* I, 368.

Un grad de expresivitate mai mare rezultă și din enumerarea unor complemente circumstanțiale de loc.

Scanned with OKEN Scanner

„De cînd badea mi s-a dus, / Negru-n curte mi s-a pus / Și *e par* **și** *pe nuia*, / **Și** *pe inimioara* mea". Bibicescu, *PT*, 120.

Uneori, raportul de coordonare copulativă apare între complemente circumstanțiale de loc exprimate prin substantive care prezintă nonidentitate morfologică în ceea ce privește categoria genului și a numărului.

„Toată gloata drumeților, pînă chiar și doamna, se coborîră *din rădvan* **și** *de pe cai* și se apropiară de locul unde se afla nenorocita ființă". Odobescu, *SI*, 105.

Expresiv este și în poezie cumulul de complemente circumstanțiale de loc exprimate prin substantive care, de asemenea, diferă în privința categoriei genului și a numărului.

„Fantezie, fantezie, cînd suntem numai noi singuri, / Ce ades mă porți *pe lacuri* **și** *pe mare* **și** *prin crînguri!*" Eminescu, *OA* I, 134.

După cum se poate observa, în ambele citate, caracterul eterogen al prepozițiilor, care preced substantivele respective, este impus de natura acestora din urmă.

Și în cumulul de complemente circumstanțiale de loc întîlnite în literatura populară, se distinge o anumită dispunere a termenilor coordonați copulativ.

„Dă-te jos, să te mănînc, / Că din mîna mea nu scapi / **Nici** *în ceri*, **nici** *pe pămînt*, / **Nici** *în gaură* de șearpe, / **Nici** *în pîntece* de maică, / Care pe lume nu se poate!" Amzulescu, *B* I, 327.

În acest exemplu, primii doi termeni în corelație apar de-a lungul unui vers, pe cînd ceilalți doi sînt ocurenți în versuri consecutive, corelația dintre aceștia fiind mai slabă datorită determinărilor intervenite între ei.

În secolul al XVI-lea, se înregistrează raportul de coordonare copulativă între termeni diferiți din punctul de vedere al părților de vorbire prin care sînt exprimați.

„Acesta e semnul legăturiei ce am pus *între mine* **și** *între voi* **și** *între viile* care-s cu voi de acum pînă în vecie". *PO*, 35/20.

Constatăm aici pe de o parte, identitate sintactico-morfologică între primii termeni, pe de altă parte, între primii termeni și cel de-al treilea, diferențierea morfologică se exprimă prin opoziția: *pronume personal / substantiv comun*.

Situații asemănătoare se înregistrează și în textele din secolele următoare; sînt evidențiate opoziții cum ar fi: *substantiv precedat de prepoziție / adverb de loc; substantiv precedat de prepoziție / pronume personal*.

Scanned with OKEN Scanner

„Pârinte, greșit-amъ ·ↈčerĭu **și** *naintě* ta și děcmů nū sămtь destoinicь să mâ chemь fečorь ție..." Varlaam, *Caz.*, 12/9 r/16, 17.

„Aceasta iaste făgăduința carea vei păzi *între mijlocul* mieu **și** *între voi* **și** *între mijlocul* semenției tale, după tine între neamurile lor..." Ivireanul, *P*, 126/25—26.

În citatul de mai sus, remarcăm ocurența coordonării într-o structură de tipul [a și b și a'].

În poezia secolului al XIX-lea mai multe elemente succesive coordonate copulativ în structuri de tipul [și a și b și c] pot diferi morfologic atît în ceea ce privește categoria gramaticală a genului cît și partea de vorbire prin care sînt exprimate.

„Nu te-ai priceput! / Zici că-s mîndră și n-am vrut / Ca s-ascult vorbele tale? / Dar de unde știi? În cale, / Ți-am umblat **și**-*n deal* **și**-*n vale,* / **Și**-*orișiunde* te-am știut/" Coșbuc, *O* II, 7.

Este clară intenția stilistică a poetului de a da un anume crescendo *(și-n deal și-n vale)*; urmează imediat coordonarea cu un termen ce sugerează un spațiu nedefinit *(orișiunde)*. Deci, de la raportul dintre două elemente concrete ce definesc forme de relief, se ajunge la coordonarea cu un element ce implică nedefinitul.

Nonidentitatea morfologică a termenilor coordonați se constată și în textele de literatură populară *(adverb de loc, substantiv precedat de prepoziție)*.

„Auzi, maică, m-ai lăsat, / Cu vorba m-ai blestemat, / Maică, cu blestem de foc, / Ca să n-am, maică, noroc, / **Nici** *aici*, **nici** *într*-alt *loc,* / Să fiu, maică, călător". Bibicescu, *PT*, 103.

Alteori, raportul de coordonare copulativă apare între elementele componente ale unor sintagme cu structură oarecum fixă.

„În fața gloatelor gălăgioase soldații, *de o parte* **și** *alta* a șoselei, stăteau neclintiți, negri și reci ca niște mașini în formă de oameni." Rebreanu, *Răscoala*, 405.

„*De-o parte* **și** *alta* strada, laguna-nsorită, / soioase canale înguste, pe care se scurg / resturi dezmembrate de viață, / coji de fructe intrate în anticamera acră a putrefacției". Banuș, *S* II, 51/10.

Însă, după cum se observă, și în proză și în versuri, caracterul simetric al sintagmei *de o parte și de altă parte* poate fi înlăturat, renunțîndu-se la repetiția substantivului *parte*, probabil și din necesități stilistice, astfel încît se ajunge la stabilirea unei coordonări între un substantiv și un pronume nehotărît,

în cazul în care se subînțelege substantivul, un adjectiv nehotărît.

Evitarea unor repetiții, care par supărătoare scriitorului respectiv, duce la o concizie a stilului în proză, iar în versuri, este foarte probabil ca măsura și ritmul să determine acest lucru. Asistăm, de fapt, la evoluția unei construcții fixe, reprezentată prin raportul de coordonare dintre substantiv și substantiv, la o altă construcție coordonată: *substantiv — pronume (adjectiv) nehotărît.*

3.1.8. Complemente circumstanțiale de timp

Identitate sintactico-morfologică

„Complementul circumstanțial de timp se definește prin realizarea *cînd* cu sau fără prepoziție"[1].

În textele de literatură tradusă din secolul al XVI-lea se constată prezența raportului de coordonare între două elemente identice morfologic: *adverbe de timp.*

„Dēci preveghiați, pomeni(n)du că înn trei ani *noaptĭea,* și *ḍuōa* nepristoindu învățà cu lacrămi..." *CV,* 22/XXII/6.

„Ce l-au grăbitŭ Simion vodă, de n-au avut vréme să să mai întărească, că, de sirgŭ strîngîndŭ oaste de loc și cu leșii, pre sfatul iarăș boierilor celor de loc, au purces din București și au mărsŭ *dzua* și *noaptea* pin locuri ascunse, păn la orașulŭ Argișului..." M. Costin, *Let.,* 55/7.

Alteori, avem a face cu repetarea aceluiași adverb de timp; în asemenea cazuri, caracterul iterativ fiind subliniat în mod intenționat:

„Sfințit-au satul său susul, / și zeul pre mijloc de el nu rădică-se, / ajută lui Dumnezeu *demîneața* și *demîneața*". *CPs,* 204.

Raportul de coordonare copulativă poate apărea între componentele unei locuțiuni adverbiale de timp, în acest caz coordonarea stabilindu-se doar la nivel morfologic.

„Acum însă viața-i lină; țara doarme-n nepăsare, / *Cînd* și *cînd,* un cîne latră, la o umbră ce-i apare". Alecsandri, *P,* 336.

Repetarea aceluiași adverb *(cînd)* sugerează intervaluri egale de timp, în ceea ce privește apariția sau nonapariția unei stări de fapte.

Și în unele versuri din secolul al XX-lea se înregistrează contexte identice:

[1] Guțu, *Sintaxa,* p. 189; pentru exemplificări și comentarii vezi și Iordan, *LRC,* p. 655—663; *GA* I, p. 173—177, Graur, *Gram.,* p. 195.

Scanned with OKEN Scanner

„Cad, și-apoi scăpînd din nou, / Pînă se distramă, / În zadar cîte-un ecou / *Cînd* și *cînd* mai cheamă". Anghel, *PP*, 32.

În literatura populară se constată o situație asemănătoare, deosebirea constînd, însă, în faptul că și primul termen este precedat de conjuncția coordonatoare copulativă *și* care leagă propozițiile:

„Baba vedea că, de cîte ori o bătea or o ocăra, ea se ducea la vacă în staul, și *cînd* și *cînd* tot la vacă răzbea". *BPR*, I 236.

În ansamblul său, structura coordonată pune în relief o expresivitate mai accentuată.

Și repetarea adverbului de timp este folosită tot cu funcție intensivă.

„*Întîi* și *întîi* a intrat în casă Todirică Făt-Frumos, adică băietul împărătesei". Furtună, *IB*, 92.

În structura de tipul [a și a'] elementul repetat poate fi un substantiv care are rolul de a sugera continuitatea în timp a unei acțiuni sau stări de lucruri.

„În orașul unde-am stat / *Ani* și *ani*, cînd crește / Liniștea pe înserat, / Turn cu turn vorbește". Anghel, *PP*, 31.

În unele versuri, se întîlnește repetarea aceleiași structuri [a și a'], cu deosebirea că primul termen este precedat de prepoziție.

„S-a potolit atîta viață, ș-a ars atîta foc de soare, / *De ani* și *ani* de cînd tot curge împrăștiind mărgăritare / *De ani* și *ani*... dar de atuncea grădina ș-a schimbat stăpîna". Anghel, *PP*, 15.

De remarcat faptul că a doua oară structura *de ani* și *ani* este urmată de puncte de suspensie, ceea ce dă posibilități multiple de interpretare.

Din punct de vedere semantic, structura [și a și b], reprezentată prin două adverbe de timp, capătă expresivitate datorită caracterului lor antonimic.

„Tot eu am fost și-*atunci* și-*acum*, poetul / Cînd mai cumplit, cînd mai duios în vers..." Beniuc *S* III, 223.

Și în proza secolului al XX-lea se constată apariția raportului de coordonare copulativă între termeni definiți prin identitate morfologică.

„Una din cele mai originale priveliști ale bălților este bătaia crapilor, *în aprilie* și *mai*, cînd crăpoaicele își leagănă ouăle". Voiculescu, *CZ* I, 130.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea termenii coordonați copulativ pot diferi în ceea ce privește proveniența morfologică.

„Doamne, Dumnezeu, spăsenia mea, *în zi* chemai / Și *noaptea* între tine." *CPs*, 368/167 v/5.

Raportul de coordonare copulativă apare aici între un substantiv precedat de prepoziție *(în zi)* și un adverb de timp *(noaptea)*.

Termenii coordonați pot fi constituiți dintr-un substantiv cu prepoziție *(în veac)* și locuțiune adverbială *(în veac de veac)*:

„Contenit-ai limbilor, și peri necuratul, / și numele lui potrebit-ai *în veac* **și** *în veac de veac*". *CPs*, 56/11 v/6.

Și în structura de tipul [a și b și c] se constată ocurența raportului de coordonare copulativă între adverbe de timp și locuțiune adverbială de timp.

„Eu cătră Dumnezeu chemaiu și Domnul auzi-mă. / *Seara* **și** *demîneața* **și** *amiazăzi de zi* spuiu / și vestesc / și aude glasul mieu." *CPs*, 235/101 r/7.

Interesant de observat caracterul complex al unei structuri de tipul [a și b și c și d] în care primul și ultimul termen sînt substantive, pe cînd al doilea și al treilea termen sînt adverbe de timp.

„Blagoslovim tatăl și fiiul și Sfîntul / duh, / Domnul cîntați **și** prea să înălțăm *în veac*, / **Și** *acmu* **și** *purure*a **și** *în veacul* veacului, amin." *CPs*, 656/309 v/10.

Și în secolele următoare raportul de coordonare copulativă se înregistrează între termeni nonidentici din punct de vedere morfologic.

„*După* acesta *războiŭ* **și** *perirea* lui Răzvan vodă, s-au aședzat domniè lui Ieremiei vodă, fără grije". M. Costin, *Let.*, 46/33.

„Iar împăratul, cu cîți au scăpat salt, toată *noaptea* **și** a doo *dzi* au tot fugit, păn-au agiunsu la cetatea Beligradului..." Neculce, *OSC* 91/25.

„Vîntul tremură-n perdele / *Astăzi* ca **și** alte *dăți*, / Numai tu de după ele / Vecinic nu te mai arăți!" Eminescu, *OA* I, 118.

„*De dimineață* **și** *pînă-n amurg* luminile și umbrele munților dimprejur se schimbau, înmuiate în undele ce mișună de păstrăvi adînci." Voiculescu, *CZ* I, 127.

În unele contexte din literatura populară predomină cumulul de complemente circumstanțiale de timp, definite prin identitate morfologică (primele două elemente coordonate sînt adverbe de timp) combinate cu nonidentitate morfologică (al treilea termen este exprimat printr-un substantiv).

Scanned with OKEN Scanner

„El la-mpăratu mergea / Și cu el rămas făcea / Să-mplinească-a lui poruncă / Și în grabă să-i aducă / Ce se vede strălucind / Dasupra la răsărit / **Și** *sara* **și** *dimineața*, / **Și** *preste* toată *viața*." Amzulescu, *BI*, 373.

3.1.9. Complemente circumstanțiale de mod

„Posibilitatea de a defini poziția complement circumstanțial de mod prin realizarea *cum* presupune introducerea unei restricții: adverbul *cum* reprezintă realizare definitorie pentru acest constituent în situația în care nu este în raport de substituție cu un nume în nominativ sau cu o grupare prepozițională (de cele mai multe ori *cu* + *ce (cine)*"[1].

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea se înregistrează ocurența raportului de coordonare copulativă între doi termeni identici din punct de vedere morfologic.

„Ceastă puținea muncă din voditura duhului sfînt, fă-o *cu rod* **și** *cu folos* supt sfînt numele tău." *PO*, 9/26.

Și în secolele următoare se constată stabilirea raportului de coordonare între termeni identici morfologic.

„Pentru acéia trebuiaște dară și noi, de vréme ce ne-au învrednicit Dumnezeu și am ajuns ca să întrăm de mîine în călătoriia sfîntului post, *cu pohtă* **și** *cu dragoste* să priimim porunca stăpînului..." Ivireanul, *P*, 36/6.

Uneori, termenii coordonați sînt sinonimi, prin bogăția și varietatea lor devenind o trăsătură esențială a lexicului unui cronicar.

„Iară pre Ștefan vodă l-au îngropat țara *cu* multă *jale* **și** *plîngere* în mănăstire la Putna." Ureche, *Let.*, 120.

În proza secolului al XIX-lea termenii coordonați copulativ, definiți, de asemenea, prin identitate sintactico-morfologică, pot fi exprimați prin verbe la modul gerunziu.

„Așezată la porțile împărăției și în trecătoarea barbarilor, Dacia noastră mai mult de 8 secole îi văzu *trecînd* **și** *retrecînd* pe pămîntul său". Bălcescu, *R* I, 28.

Elementele coordonate au o valoare expresivă ridicată, întrucît ele denumesc două modalități de acțiune cu sens contrar.

[1] Guțu, *Sintaxa*, p. 189; vezi, de asemenea, pentru unele observații și exemplificări, Iordan, *LRC*, p. 663—672; *GA* II, p. 180—187; Graur, *Gram.*, p. 196; Mioara Avram, *Evoluția*, p. 119—121.

Scanned with OKEN Scanner

Raportul de coordonare se înregistrează, în unele texte de proză din secolul al XIX-lea, între doi termeni, imagini vizuale necesare conturării tabloului de ansamblu prezentat.

„Toți se-ntoarseră pe la casele lor *cu făclii* **și** *cu masalele*, toți veseli, mulțumiți, dar nimeni mai mult decît tinerii însurați." Odobescu, *S* I, 23.

Și în poezia secolului al XIX-lea se constată ocurența raportului de coordonare copulativă între termeni identici din punct de vedere morfologic.

„Nu căutăm noi adăpost / **Nici** *în milă*, **nici** *în rugă*." Coșbuc, *O* II, 277.

Termenii coordonați, luați împreună, uneori, alcătuiesc o singură unitate sintactică de sine stătătoare — *complement circumstanțial de mod*. În acest caz, este evident raportul de coordonare numai la nivel morfologic.

„Văzduhul bubuiește! pămîntul desmorțit / *Cu mii* **și** *mii* de glasuri semnalului răspunde, / Și de asprimea iernei simțindu-se ferit, / De-o nouă-ntinerire ferice se pătrunde." Alecsandri, *P*, 338.

Construcția coordonată *cu mii* **și** *mii* are valoare intensivă sugerînd, totodată, multitudinea de situații.

Trebuie precizat că în unele cazuri raportul de coordonare copulativă asociază două elemente care, din punctul de vedere al structurii lor, sînt diferite.

„Tot *așa* **și** *-așa* **și** *iară* / Și ce-o fi să mai vedem." Coșbuc, *OA* II, 236.

Pe de o parte, primul termen este alcătuit din două adverbe de mod, care în raportul de coordonare copulativă respectiv, reprezintă o singură unitate sintactică — *complement circumstanțial de mod*. Deci, în această situație se poate vorbi de raportul de coordonare stabilit numai la nivel morfologic. Dar, se mai adaugă și raportul la nivel sintactico-morfologic, întrucît prima asociere de termeni e urmată de un alt complement circumstanțial de mod (*iară*). Raportul de coordonare copulativă capătă, astfel, un caracter complex.

În structuri de tipul [și a și a'] opoziția *afirmativ/negativ* este oarecum anihilată datorită contextului care subliniază indiferența și în același timp legitatea unor aspecte inerente ale vieții.

„De-am gîndi, sau n-am gîndi, / Rău-n veci va izbîndi, / **Și** *cu gînd* **și** *fără gînd*, / Ne vom duce toți pe rînd." Macedonski, *O* II, 151.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, cele două complemente circumstanțiale de mod sînt identice din punct de vedere morfologic și ambele sînt precedate de conjuncția coordonatoare copulativă cu aspect intensiv.

„Nu vor grăi cu tine blînd, / Te-or înjura cu toți pe rînd / Și te vor bate — odorul meu, / Și te-or purta **și** *mult* **și** *greu*, / Lăsa-te-vor flămînd". Coșbuc, *O* I, 79.

Și în poezia secolului al XX-lea raportul de coordonare copulativă se poate stabili între două complemente circumstanțiale de mod exprimate prin adverbe de mod, a căror funcție stilistică este de a scoate în evidență două trăsături de comportament:

„Se ploconea *răsăritean* **și** *moale*, / Mălai din mîna ta să ciugulească". Barbu, *P*, 176.

Ținînd seamă de elementul regent, predicatul *se ploconea*, am putea considera că termenii coordonați au funcția de a contura mai profund gestul exprimat prin predicatul menționat, insinuîndu-se atmosfera orientală.

În unele contexte, poziția termenilor coordonați este oarecum ambiguă.

„Mulți ani *în pace* **și** *dreptate* / Să ne trăiești, slăvite împărate!" Iosif, *O* I, 293.

Aceasta rezultă din posibilitatea unei duble interpretări: considerînd că elementul regent este substantivul *ani*, termenii coordonați ar fi atribute substantivale prepoziționale. După opinia noastră, însă, termenii coordonați copulativ depind de predicatul verbal *să trăiești* și deci sînt *complemente circumstanțiale de mod*.

Uneori, termenii coordonați copulativ pot să se afle în opoziție, dată fiind diferențierea de formă — *afirmativ/negativ*.

„Cum te găsești, ușoară zburătoare, / *Zăcînd* aci, pe-o margine de drum, / **Și** *nu dormind* într-un polen de floare, / Învăluită-n aur și parfum?" Arghezi, *S* I, 40.

Opoziția dintre elementele identice morfologic *zăcînd/dormind* se concretizează tocmai prin plasarea adverbului *nu* înaintea celui de-al doilea termen. Astfel de construcții sintactico-morfologice au rolul de a accentua prezența unei anumite situații prin contrast cu nonocurența alteia.

În literatura populară se constată apariția raportului de coordonare copulativă în cazul repetării elementelor componente ale unei locuțiuni adverbiale.

„Pe inelul acesta, care era *cu totul* **și** *cu totul* de diamant, erau scrise vorbele". *BPR* II, 157.

Scanned with OKEN Scanner

În asemenea contexte, este evidentă tendința de a se accentua asupra unei anumite idei, sau asupra unei trăsături.

Atît în textele de proză cît și în cele de poezie, se observă identitatea sintactico-morfologică a termenilor coordonați, structurile respective devenind adevărate clișee lingvistice.

„Și s-a dus Căpiță norocosul și, a doua zi, cu noaptea în cap, **nici** *mai mult* **nici** *mai puțin*, vine cu hulpea de curmei la împărat." Furtună, *IB*, 84.

„Cin'poftește traiul meu" Să i-l deie Dumnezeu. / **Nici** *mai bine*, **nici** *mai rău*, / Ci numai cum trăiesc eu!" Jarník-Bîrseanu, *DS*, 83.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea termenii coordonați pot diferi din punct de vedere morfologic, așa cum se constată în citatul de mai jos, unde raportul de coordonare se stabilește între două complemente circumstanțiale de mod exprimate prin substantive care diferă după număr.

„Miluiaște-mă, Doamne, *după* mar⟨e⟩ / *mila* ta **și** *după mulțimele* / eftensugurele tale." *CL*, 131/9 v/1.

Și în secolele următoare, se înregistrează cazuri de nonidentitate morfologică a termenilor coordonați.

„Iară Moysăi vodă, (...) au mărsŭ în Țara Leșască, petrecut de boieri cîțva pănă la margine, unde-și apoi, după cîțva ani petrecuți în odihnă, *cu ocine* în Țara Leșască **și** *cinste* de la leși, ș-au sfîrșit și viața pre vrémea domniei lui Dabijè-vodă." M. Costin, *Let.*, 108/6.

„Că precum nu iaste cu putință a trăi neștine pre pămînt *fără de hrană* trupească **și** *fără de îmbrăcăminte* **și** *fără de somn*, așa nici fără de acéste trei bunătăț carele sînt, precum am zis și mai sus..." Ivireanul, *P*, 23/18.

În unele cazuri, raportul de coordonare copulativă este evident între două complemente circumstanțiale de mod exprimate prin substantive care diferă în privința categoriei gramaticale a genului.

„E moale *ca atlazul*, / **Și** *ca o gură* mută / Ce străbătînd obrazul / Pe pleoape te sărută." Călinescu, *O* II, 128.

„Amestecată-n totul, *ca umbra* **și** *ca gîndul*, / Te poartă-n ea lumina și te-a crescut pămîntul." Arghezi, *SI*, 47.

Din punct de vedere stilistic, aceste complemente circumstanțiale de mod constituie termenii unor comparații. În primul exemplu, raportul de coordonare apare între două comparații

Scanned with OKEN Scanner

cu caracter concret, în timp ce în al doilea predomină două comparații cu caracter abstract.

Deci, de cele mai multe ori, coordonarea se stabilește între compararea unor termeni care provin din același cîmp semantic.

În unele contexte, nonidentitatea morfologică se referă la proveniența părților de vorbire prin care se exprimă complementele circumstanțiale de mod coordonate:

„Care cu poveri de muncă / Vin *încet* **și** *scîrțîind*." Coșbuc, *O* II, 3.

Ambele complemente circumstanțiale de mod sugerează o imagine de mișcare asociată cu una auditivă.

Termenii coordonați sînt uneori nonidentici în ceea ce privește componența lor morfologică: *locuțiune adverbială* și *substantiv precedat de prepoziție*.

„Cînd văzui pe Cecilia la teatru, frumusețea figurei sale se tipări așa de bine în minte-mi, că *pe dinafară* **și** *fără știre* îi făcui portretul". Alecsandri, *O* IV, 65.

În unele situații, alternarea raportului de coordonare copulativă cu cel adversativ dă nu numai simetrie propoziției dar accentuează elementul important.

Și în citatul de mai jos, predomină nonidentitatea morfologică *(substantiv cu prepoziție — adverb de mod)*.

„Așa se vorbea la Lipova și la Radna, și nu se vorbea *domol* **și** *cu* bună *chibzuință*, ci cu patimă, ca om pe om să se-ntărîte." Slavici, *O* VII, 23.

Deși din punctul de vedere al topicii pe primul loc apar termenii coordonați copulativ *(domol* și *cu chibzuință)* totuși, semantic, accentul cade pe al treilea termen aflat în raport de coordonare adversativă, care urmînd imediat după un context negativ, vine să sublinieze o anumită trăsătură de comportament.

Și în unele texte din literatura populară se înregistrează situații în care termenii coordonați sînt nonidentici morfologic.

„Mor de dorul tău, bădiță, / *Fără liac* de luminiță. / *Fără lumină* de său, / *Cu dor* mare **și** *cu greu*". Bîrlea, *Maram.* I, 315.

Elementele componente ale acestui lanț coordonat copulativ prin juxtapunere și prin joncțiune sînt exprimate prin substantive precedate de prepoziție.

Scanned with OKEN Scanner

3.1.10. Complemente circumstanțiale sociative[1]

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea se înregistrează stabilirea unui raport de coordonare copulativă între complemente circumstanțiale sociative definite prin identitate sintactico-morfologică.

„Și Mariia proroci̯a, sora lu Aron, luă tîmpănă în mîna sa și ieșiră toate muierile după ea *cu tîmpene* **și** *cu gloate*." *PO*, 229/24.

Și în textele din secolele următoare se constată ocurența unor situații identice.

„Dece hrof *cu turcii* **și** *cu tătarîi* n-au cutedzat să stè împotrivă-le ș-au fugit peste munți înapoi în Țara Muntenească". Neculce *OSC*, 65/31.

În unele texte de poezie din secolul al XIX-lea complementele circumstanțiale sociative coordonate copulativ apar în cumul.

„Sosit era bătrînul Grui / *Cu Sanda* **și** *Ruxanda* lui, / Și *Ț*in*teș*, cel cu trainic rost, / *Cu Lia* lui sosit a fost, / **Și** *Bardeș* cel cu adăpost / Prin munți sîlhui". Coșbuc, *O* I, 12.

Din structura strofei se observă caracterul simetric al termenilor coordonați: [cu a și b cu c și d].

Am putea considera că acest lanț coordonat se subdivide în două componente: una de tipul [cu a și b], cealaltă, de nuanță vădit intensivă, [și c cu d]. De remarcat faptul că, în ambele situații, termenii coordonați sînt precedați sau nonprecedați de prepoziția *cu*. Pe de altă parte, alternarea termenului cu prepoziție cu cel fără prepoziție asigură caracterul simetric al întregii strofe.

Alteori, asocierea dintre termenii coordonați copulativ proveniți din același cîmp semantic devine mai expresivă dacă o raportăm la elementul determinat, în sensul că în realitate alăturarea se face simțită prin opoziția exprimată — *inanimat/animat*.

„Pe pietrișul roșu-n parc / zboară pîlcuri frunze roșii / *Cu fazanii* **și** *cocoșii* / Supt al cerurilor arc". Arghezi, *SI*, 9.

[1] Pentru definiție și exemplificare vezi *GA*, II, p. 190—192. Vezi, de asemenea, Gh. Trandafir, *Contribuții la definirea complementului circumstanțial sociativ*; *LR*, XVII, nr. 2, 1968, p. 175—177; Mioara Avram, *Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ*, în *LR* XVII, nr. 5, 1968, p. 468—471; Graur, *Gram.*, p. 197.

Scanned with OKEN Scanner

Pe prim plan se observă raportul de coordonare stabilit între termenii aparținînd aceleiași sfere a animatului. Ei sînt dispuși de-a lungul unui vers.

În ansamblu, elementele esențiale ale tabloului descris „frunze roșii", „fazanii", „cocoșii" sugerează imagini vizuale foarte sugestive din punct de vedere cromatic.

Și în unele texte de proză populară raportul de coordonare copulativă apare între complemente circumstanțiale sociative identice morfologic.

„Lumea după lume ieșise întru întîmpinarea lui, *cu buciume, cu tobe* **și** *cu surle*, înveselindu-se că împăratul se întorcea biruitor". Ispirescu, *L*, 47.

În acest citat, lanțul coordonat, alcătuit prin juxtapunere și prin joncțiune, se definește pe de o parte, prin identitate morfologică *(cu tobe* **și** *cu surle)*, pe de altă parte, acestea, la rîndul lor, față de primul termen se caracterizează prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește categoria gramaticală a genului.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea adeseori se constată ocurența termenilor coordonați, reprezentînd complemente circumstanțiale sociative, definiți prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește persoana *(persoana I/persoana a II-a)*.

„Ce așa ne vor face voia, cum să lăcuiască *cu noi* **și** *cu voi*." *PO*, 118/1.

Nonidentitatea morfologică privește, uneori, genul și numărul.

„Încă cu tine voiu face tocmeală și tu veri întra în corabie *cu feciorii* tăi **și** *cu muiarea* ta, **și** *cu muierile* feciorilor tăi". *PO*, 28/25.

Uneori, complementele circumstanțiale sociative coordonate copulativ diferă după natura părților de vorbire:

„Vine Avraam derept aceaia den Eghipet cătră amiazăzi, *cu muiarea* **și** *cu tot* ce era a lui, Lot încă cu el depreună." *PO*, 45/16.

Semnificativ de remarcat și cumulul de complemente sociative coordonate copulativ după structura: [cu a și b și c], unde se poate observa valoarea intensivă a elementului coordonator.

„Că intrînd lăuntru Faraon în mare *cu călarii* **și** *carăle* sale **și** ale sale *gloate* și Domnul marea îndărapt întoarce pre ei..." *PO*, 229/19.

Scanned with OKEN Scanner

Din punct de vedere stilistic, raportul de coordonare copulativă se stabilește între termeni care au funcția de a sublinia conturul unei scene construită pe baza unor ample imagini de mișcare.

Situații asemănătoare se înregistrează și în secolele următoare.

„Iară singur Ghica vodă *cu* toată *pedestrimea* **și** *cu pușcile* au trecut la Țuțora în céia parte Prutul." M. Costin, *Let.*, 187/20.

„...îi și vinì ferman să să gătească să margă să rădice turcii din Cameniță și să dè Camenița pe mîna leșilor, *împreună cu un pașa* **și** *cu oaste* **și** *cu* cîteva *părechi* de bivoli pentru rădicarea balimezilor **și** *cu un sărdar* cu oaste de la munteni." Neculce, *OSC*, 94/30—31.

În unele contexte din proza secolului al XIX-lea, se înregistrează cumulul de complemente circumstanțiale sociative coordonate copulativ caracterizat prin nonidentitate morfologică în privința părților de vorbire alăturate.

„Amu, întru una din zile, cum ședea Spînul la ospăț *împreună cu moșu*-său, *cu verile* sale **și** *cu alții*, cîți se întîmplase, li s-au adus mai la urmă în masă și niște sălăți foarte minunate." Creangă, *O*, 125.

După cum se remarcă, în acest citat, cumulul de complemente circumstanțiale sociative coordonate copulativ are rolul de a reliefa o scenă menită să accentueze caracterul dramatic al narațiunii respective.

Și în proza secolului al XX-lea se întîlnește cumulul de complemente circumstanțiale sociative coordonate copulativ definite prin nonidentitate morfologică.

„Cît era el de boier și de fudul — ea și cucoana Maria îl puteau vinde și răscumpăra, jucîndu-l pe degete, cu tot *cu doftor*, cu tot *cu Bogza* **și** *Cuțui* **și** cu tot *cu nevestele* lor." Sadoveanu, *OX*, 641[1].

Raportul de coordonare copulativă prin juxtapunere, după cum rezultă din acest citat, se combină cu cel prin joncțiune, asigurînd propoziției o structură simetrică: [a, b și c și d].

Pe de o parte, primii doi termeni, definiți prin opoziția morfologică *substantiv comun/substantiv propriu*, alcătuiesc primu membru al lanțului coordonat, pe de altă parte, ultimii doi termeni, caracterizați prin aceeași opoziție morfologică, reprezintă al doilea membru al lanțului coordonat. Enumerarea acestor complemente circumstanțiale sociative aflate în raport

[1] *In GA* II, p. 191.

Scanned with OKEN Scanner

de coordonare copulativă are funcția de a sublinia o anumită stare de fapte definitorie pentru un moment al narațiunii. Trebuie observat că în acest context lanțul coordonat al complementelor circumstanțiale sociative apare în comentariul scriitorului.

Chiar în dialog, raportul de coordonare poate să apară între doi termeni nonidentici în privința categoriei genului.

„— Dar voi, năcăjiților, de ce ați întîrziat?

— Am întîrziat, Prea slăvite, căci suntem *cu oile* **și** *cu asinii*". Sadoveanu, *B*, 8.

Termenii coordonați *(cu oile* **și** *cu asinìi)* provin din același cîmp semantic. Prin raportul de coordonare ocurent între acești termeni se dă amploare tabloului prezentat. El sugerează unele aspecte care reprezintă, la rîndul lor, cauza unei anumite situații.

Alteori, nonidentitatea morfologică se referă la partea de vorbire exprimată: *pronume personal/substantiv feminin singular articulat.*

„Nu te oțărî așa, căci cartea nu-i rău lucru. Pentru mine, a fost mîngîierea vieții. M-am însoțit *cu ea* **și** *cu pustia* și am ajuns la liniște și înțelepciune." Sadoveanu, *O* XIII 58.

Și în acest caz predomină funcția caracterologică a raportului de coordonare copulativă stabilit între termenii respectivi.

În unele versuri din secolul al XX-lea, lanțul coordonat este constituit, de asemenea, din combinarea raportului de coordonare prin juxtapunere cu cel prin joncțiune.

„C-un chiot vreau astăzi să-nchin / în cinstea sălbaticei mele minuni, care pleacă / lăsîndu-mă singur, / *cu plînsul*, / *cu voi*, **și** *cu toamna*." Blaga, *O* I, 84.

Nonidentitatea morfologică se referă la categoria genului și la părțile de vorbire exprimate (*pronume personal-substantive*).

Toți termenii lanțului coordonat definesc o stare de spirit a poetului.

3.1.11. **Predicative suplimentare**

„Poziția sintactică, predicativ suplimentar, poate fi definită ca fiind realizabilă printr-un nominativ subordonat ocurent într-o structură derivată"[1]. Unele cercetări care au luat în discuție acest component al propoziției au propus diferite de-

[1] Guțu, *Sintaxa*, p. 134.

Scanned with OKEN Scanner

numiri: atribut circumstanțial[1], nume predicativ circumstanțial[2], element predicativ suplimentar[3].

Ne-am oprit la termenul de predicativ suplimentar, întrucît, așa cum observă Valeria Guțu Romalo, poate sugera (prin componentul predicativ) proveniența dintr-o structură propozițională și sublinia totodată (prin determinantul *suplimentar*) caracterul de component „adăugat", „inserat" al acestei poziții sintactice[4].

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare copulativă se stabilește între predicative suplimentare caracterizate prin identitate sintactico-morfologică.

„Deacii odată iar să strînseră păgînii cu oști asupra israiliténilor, iar israiliténii fugiră denaintea păgînilor și cădea toți *răniți* **și** *tăiați* de păgîni în muntele Ghelvanului și să pogorîră păgînii dintr-acel munte cu Saul..." *Învăț., NB*, 144/19 v./21.

Adeseori, cumulul de predicative suplimentare, în raport de coordonare copulativă, are pronunțată valoare caracterologică.

„Iar pre omul făcu-l *viețuitoriu* **și** *împărat* **și** *biruitor* tuturor faptelor sale... cîte sîntu supt cer, și încă nu numai atîta..." *Învăț. NB*, 127/133 v/23.

În textele din secolele următoare se constată situații identice.

„Iară Tarcvinie (...) au fugit la franțozi, cu carii, trăgîndu ajutoriŭ, s-au ispitit cu sila să coprinză iară scaunul Rîmului,

[1] Mioara Grigorescu, *SG* I, p. 158.

[2] Maria Rădulescu, *SG* II, p. 125.

[3] *GA*, II, p. 210; vezi și D. Crașoveanu, *Considerații asupra elementului predicativ suplimentar*, în *AUT*, 8, 1970, p. 225—230; G. Gruiță, *O construcție specializată în funcția sintactică de element predicativ suplimentar?*, în *STUBB*, 15, fasc. 2, 1970, p. 127—130; vezi, de asemenea, Maria Rădulescu, *Numele predicativ circumstanțial*, în *SG* II, p. 121—129. G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, 1957, p. 96—104; *Tot despre numele predicativ circumstanțial*, în *LR*, VII, nr. 6, 1958, p. 76—80; Silvia Niță, *Le „doplnok" et son correspondant en roumain*, în *RS*, 1, 1958, p. 63—69 și *Predicatul circumstanțial*, în *LR* VII, nr. 4, 1958, p. 93—98; Ion Diaconescu, *Complementul calității*, în *LR* IX, nr. 2, 1960, p. 14—18; Mioara Avram, *În legătură cu discuția asupra „Numelui predicativ circumstanțial"*, în *LR* X, nr. 6, 1961, p. 539—551; Gh. N. Dragomirescu, *„Atributul predicativ"*, în *LL*, 6, 1962, p. 99—121; D.D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în *CL* XII, nr. 2, 1967, p. 235—242; Viorel Hodiș, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, în *LR* XVI, nr. 6, 1967, p. 485—489; *Elementul predicativ suplimentar (II)*, în *LR*, XVIII, nr. 2, 1969, p. 139—146; Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în *SG* II, p. 72—74, 79—86.

[4] *Sintaxa*, p. 151.

Scanned with OKEN Scanner

ci tot *gonit* și *răsipit* s-au întorsu și n-au mai dobînditŭ ce au pierdut..." M. Costin, *Let.*, 252/2.

„Întră *preacurată, voioasă* și *veselă*, de te fă lăcaș desfătat preaînălțatului Iisus, carele iaste mîntuitoriul lumii." Ivireanul, *P*, 45/30.

Raportul de coordonare copulativă se înregistrează între doi termeni care au rolul de a sugera o anume stare psihologică a unuia sau mai multor personaje, eroi principali dintr-o narațiune.

„Persida și Trică ședeau *tăcuți* și *strîmtorați*, căci știau, ce-i drept, că de înecat nu se vor îneca, dar nici cu fața curată nu vor scăpa, după ce au ridicat atîta lume în picioare." Slavici, *O* VII, 20.

Prin raport de coordonare copulativă se asociază două imagini vizuale, de factură romantică.

„Luna pe cer trece așa *sfîntă* și *clară*." Eminescu, *OA* I, 228.

Cumulul de predicative suplimentare exprimate prin adjective cu două terminații evidențiază, de asemenea, unele caracteristici.

„Biserica-n ruină / Stă *cuvioasă, tristă, pustie* și *bătrînă*, / Și prin ferestre sparte, prin uși țiuie vîntul." Eminescu, *OA* I, 75.

Raportul de coordonare apare, alteori, între participii cu rolul de a sugera posibilitatea intervenirii unor situații.

După cum se poate observa, raportul de coordonare prin juxtapunere se combină cu cel prin joncțiune [a, b și c].

„Se și vedea *înconjurat* de cete de țărani sălbăticiți, *schingiuit* și *omorît*." Rebreanu, *O* VIII, 40.

În alte contexte, se reliefează tendința prozatorului de a asocia două imagini cu multiple valențe caracterologice.

„Glasul îi suna *gol* și *prefăcut*, de două ori se încurcă, drept care generalul îi aruncă două priviri scrutătoare (...)" Rebreanu, *O* V, 19.

În literatura populară, se constată adeseori ocurența unui cumul de predicative suplimentare coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune. În ansamblul lor, termenii coordonați dezvoltă aceeași valoare caracterologică.

„Într-o zi, au plecat ei în lume așa *goi, desculți* și *flămînzi*, să caute un stăpîn și să se pună toți trei slugi la el, ca să se poată juca împreună." *BPR* I, 38.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se înregistrează situații în care raportul de coordonare copulativă apare între termeni nonidentici morfologic.

Scanned with OKEN Scanner

„Domnul sărăcește și îmbogățește, pleacă și înalță, carele radică pre cel sărac din pămîntu și din gunoi, pre cel mișăl îl înalță și-l pune mai *mare* **și** *biruitoriu* oamenilor și-l face moștnean scaunului slovei". *Învăț. NB*, 145.

Contexte asemănătoare pot fi înregistrate și în secolele următoare:

„Iară singur tot să gătiia în munți, să iasă odată *cu pusci* **și** *gătit* mai bine." M. Costin, *Let.*, 55/3.

În textele din secolele al XIX-lea și al XX-lea raportul de coordonare copulativă se constată între două predicative suplimentare, care diferă în ceea ce privește proveniența lor morfologică. Ele, de fapt, aduc pe prim plan două situații cu ocurență posibilă.

„O, de-ați putea și voi cîndva, / Pornind grăbiți pe urma mea, / Să rătăciți *nentrebători* / **Și** *nentrebați* !..." Minulescu, *O*I, 46.

Alteori unul dintre termenii coordonați, definiți prin nonidentitate morfologică, poate fi înlocuit cu alt termen care are aceeași funcție gramaticală.

„Ne întoarserăm *mîhniți* **și** *pe gînduri* la arhondărie, unde ne așteptă o masă vrednică de a îndestula niște stomahuri de poeți și de giudecători, carele, de cînd e lumea, sînt cunoscute de flămînde și lacome." Alecsandri, *O* IV, 148.

Pe gînduri poate fi înlocuit cu *îngîndurat*.

Din unele contexte se dezvăluie o anume stare de spirit, sugerată tot prin intermediul unui raport de coordonare copulativă între doi termeni definiți prin nonidentitate morfologică (adjectiv cu două terminații, verb la gerunziu, cu posibilitate de comutare cu un adjectiv de tipul *plîns*).

Alteori, raportul de coordonare copulativă este ocurent între doi termeni care definesc o anumită stare de spirit a poetului.

„Umblăm *turburați* **și** *fără de voie*, / printre stihiile nopții te iscosim, / sărutăm în pulbere steaua de subt călcîie / și-ntrebăm de tine — Elohim !" Blaga, *O*I, 228.

„O tînără doamnă italiancă, văzînd-o *bolnavă* **și** *plîngînd*, veni lîngă ea să-i dea ajutor". Sadoveanu, *O* VIII, 314.

Și în poezia secolului al XX-lea se înregistrează cumulul de predicative suplimentare coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune. În exemplul de mai jos, rolul lor este de a asocia o imagine de mișcare cu altele vizuale.

Scanned with OKEN Scanner

„Ei vin *în șir, albi* **și** *verzi,*/ rupți de lucruri, rezemîndu-se doar/în propria lor inimă, și ea zvîrlindu-se și prăbușindu-se-n sine, neclar." Stănescu, *SP*, 109.

3.1.12. Nume predicative

Valoare de epitet poate avea și numele predicativ din componența predicatului nominal. El exprimă acțiunea subiectului. Tudor Vianu precizează, pe bună dreptate, că în situația în care „numele predicativ este un adjectiv, acesta oferă o caracterizare a subiectului, întocmai ca orice adjectiv care l-ar însoți nemijlocit".[1]

După opinia Valeriei Guțu Romalo, „poziția sintactică nume predicativ se definește prin posibilitatea de a fi realizată printr-un nume *(substantiv, substitut al substantivului, adjectiv)* în nominativ, un nominativ care nu impune verbului (spre deosebire de nominativul subiect) caracteristici de acord".[2]

Identitate sintactico-morfologică

În unele texte din secolul al XVI-lea elementele coordonate sînt două substantive:

„Și răspunse iară Rahila și Lia și dziseră lui: iaca, nu e noao **nice** *parte,* **nice** *ocină* la casa tătîni-nostru." *PO*, 105/19.

După cum se observă, ambele sînt feminine singular, nominativ, nearticulat, desemnînd o noțiune concretă *(ocină)* sau una cu caracter mai general *(parte)*.

În textele care aparțin secolului al XVII-lea se observă combinarea raportului de coordonare prin joncțiune cu cea prin juxtapunere. În acest caz, repetarea conjuncției copulative *și* are un rol intensiv.

[a, b și c și d]

„Acest domn au fost *înțelept, bun* **și** *milostiv* **și** *viteaz*." *Let. Cant.*, 140/34.

Și în unele texte din secolul al XVIII-lea pot fi întîlnite contexte asemănătoare:

„...m-au îndemnat astăzi de am venit aici, pentru ca să vă cercetăm sufletește, de vréme ce m-au rînduit Dumnezeu ca pre un nevrédnic să vă fiu *păstor* **și** *părinte* sufletesc **și** *învățătă-*

[1] *Art. cit.*, p. 150.

[2] *Sintaxa*, p. 134; vezi, de asemenea, exemplificările și comentariile din: *GA* II, p. 101—105; G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, 1957; M. Manoilescu, *Despre funcțiunile numelui predicativ*, în *LR*, VI, nr. 5, 1957, p. 38—41.

Scanned with OKEN Scanner

toriu la lucrurile céle ce ar fi spre folosul mîntuinții sufletelor voastre." Ivireanul, *P*, 22/21.

În poezia lui Mihai Eminescu, asocierea celor două elemente *bătrîn* **și** *singur* sugerează tristețea poetului în pragul unei posibile îmbătrîniri.

„Voi fi *bătrîn* **și** *singur*, vei fi murit de mult!" Eminescu, *OA* I, 112.

„Ce era *foc* **și** *zor* pe pînzele maiestrului flamand, deveni grație naturală și vioaie pe ale discipolului francez." Odobescu, *Pseudo.*, 134.

Cele două substantive coordonate *foc* **și** *zor* reprezintă alăturarea unor elemente abstracte.

În citatul de mai jos, adjectivele *robiți* **și** *pușsi* diferă din punctul de vedere al cîmpului semantic: în timp ce *robiți* este un adjectiv de-sine-stătător în ceea ce privește nu numai valoarea semantică dar și stilistică, *pușsi* este insuficient semantic, întrucît el numai în combinație cu *în fiare* dă naștere unui context cu valoare semantico-stilistică mai sugestivă.

„Erau bieții vecini *robiți* **și** *pușsi* în fiare de răposatul armaș, cari zăceau aruncați în fundul pivnițelor cetățuii sale și acum, în mijlocul nopții, își scuturau dureroasele lor lanțuri." Odobescu, *SI*, 14.

Alteori, se întîlnesc grupuri simetrice de adjective calificative, cu valoare caracterizatoare.

„S-a făcut *înalt* **și** *frumos*, / S-a făcut *tîrziu* **și** *imens*, / Din ce în ce mai rar, vîntul / tresărea în vulturii verii." Caraion, *MO*, 76.

Cu alte cuvinte, cele două versuri s-ar putea rescrie:
„S-a făcut *înalt* **și** *frumos*, *tîrziu* **și** *imens*"; însă necesități prozodice impun repetarea verbului, ajungîndu-se, astfel, la două versuri care au rolul de a accentua imaginile asociate.

În citatul de mai jos, raportul de coordonare apare între două elemente care alcătuiesc o imagine auditivă și alta vizuală.

„Să pornim ca prin Tirol, iubito, / mîna ta e fragedă și ce limpezi ochii. / Pînă nu se deschid ferestrele / Să ne bucurăm plămînii, / trotuarele-s *sonore* **și** *pustii*." Vinea, *OI*, 148.

Expresivitatea rezultă și din faptul că adjectivele determină același element: *trotuarele*. În mod normal, *sonore* nu se alătură cu acest substantiv. I. Vinea reușește prin asemenea asociere să confere inedit imaginii respective. Deci, în astfel de situații, raportul de coordonare se stabilește între un element cu un grad de expresivitate mare și altul mai puțin expresiv.

Scanned with OKEN Scanner

Raportul de coordonare apare și între două elemente abstracte, ambele desemnînd atitudini umane determinate de o anumită stare de spirit. De data aceasta, repetarea prepoziției *între* este impusă numai de necesități prozodice și nicidecum gramaticale.

„Tu ești și-ai fost mai mult decît în fire / Era să fii, să stai, să viețuiești / Ești ca un gînd, și ești și nici nu ești, / *Între putință și-ntre amintire.*" Arghezi, *S* I, 68.

Stilul artistic acceptă asocieri ca aceea din citatul următor: „*Cuminte* și *bine* ar fi să înhame gospodarii caii și pe loc să pornească fiecare la locul său." Sadoveanu, *O* XIII, 111. *Cuminte* și *bine* în contextul respectiv au sferă semantică foarte apropiată, totuși, ele sînt folosite de scriitor, pentru a sugera o anumită judecată cu caracter general, ceea ce rezultă din comentariul prozatorului expus la modul condițional-optativ, prin care se dă un oarecare grad de probabilitate.

Adeseori numele predicative au valoare de epitete apreciative care, așa cum afirmă Tudor Vianu, sînt „produsul unei judecăți de valoare, adică al acelui fel de judecată prin care se leagă de subiect o noțiune predicativă, oglindind valoarea subiectului, adică faptul de a-l dori sau respinge, de a-l socoti folositor sau dăunător, într-un acord oarecare cu sentimentele și aspirațiile noastre sau contrariu lor"[1].

„Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură, / Tot ce e *perfid* și *lacom*, tot Fanarul, toți iloții, / Toți se scurseră aicea și formează patrioții". Eminescu, *OA* I, 151.

Elementele coordonate pot avea și funcție de epitete evocative:

„Căci aceloraşi mijloace / Se supun cîte există, / Și de mii de ani încoace / Lumea-i *veselă* și *tristă*". Eminescu, *OA* I, 192.

După cum ușor se poate constata, este vorba de epitete morale ale substantivului *lumea*; ele au rolul s-o caracterizeze. Cele două epitete, menținîndu-se la nivelul generalizator, fac parte din categoria epitetelor ornante.

În acest caz, raportul de coordonare copulativă apare între termenii care devin exponenții unei antiteze *(veselă|tristă)*.

Din punct de vedere stilistic, pot fi citate următoarele structuri:

[a, b, c și d]

Într-un raport de coordonare prin juxtapunere combinat cu altul prin joncțiune, elementele coordonate pot fi identice, chiar și în flexiunea lor *(adjective la gradul comparativ)*.

[1] *Art. cit.*, p. 153.

Scanned with OKEN Scanner

„Ce descriere poate fi *mai simplă, mai energică* și *mai poetică?*" Alecsandri, *O* IV, 102.

„*Mîndră* și *viteză* erai în bătălie, o, țară română... cu greu și cu anevoie era a te bizui..." Russo, *PT*, 171.

În proza lui Alecu Russo, așa cum se vede și din citatul de mai sus, raportul de coordonare apare între epitete apreciative, cu caracter general, specifice retoricii clasice, avînd funcția de a reliefa anumite aspecte. Ele se întîlnesc în serii binare.

Uneori, și elementele coordonate copulativ dintr-o construcție eliptică se definesc prin identitate sintactico-morfologică.

„Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sînt națiii fără rădăcină, nestatornicite, sau, cum zice vorba ce proastă, **nici** *turc*, **nici** *moldovan*; limba lor și literatura nu au temelie, și naționalitatea atunce este numai o închipuire politică." Russo, *PT*, 43.

[a și b și c]

„Grigore l-ar mai fi reținut, dacă nu s-ar fi gîndit că în împrejurările acestea, cînd la țară e numai *jale*, **și** *durere*, **și** *ruină*, aceasta ar însemna mai mult egoism decît prietenie." Rebreanu, *O* VIII, 550.

Definirea mai semnificativă a unei situații, a unui moment de maximă intensitate rezultă din folosirea conjuncției *și* în fața fiecărui element component al descrierii.

Semantic *jale* și *durere* aparțin aceleiași sfere a sentimentelor umane, general valabile, pe cînd *ruină*, deși un substantiv cu caracter general, sugerează ceva concret. Și în acest caz în îmbinarea abstractului cu concretul, din punct de vedere numeric, predomină cel dintîi.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVI-lea termenii coordonați diferă după categoria gramaticală a genului.

„...iaca, că am început a grăi cu Domnul, de-a firea *pămînt* **și** *cenușă* sînt." *PO*, 59/4.

Alteori, termenii coordonați diferă în ceea ce privește felul părților de vorbire asociate *(substantiv precedat de prepoziție, adjectiv provenit dintr-un verb la modul participiu)*.

„Și nu iaste alta *mai de folosu* **și** *mai înfrâmsețată*, ca dragostea ceaia nefățarnica și împreunarea ceaia buna." CC_2, 129/(129)/34.

Și în textele provenite din secolele următoare apar situații asemănătoare.

Scanned with OKEN Scanner

„Putérnicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ți dăruiască după acéste cumplite vremi anilor noștri, cînduva și mai slobode veacuri, întru care, pe lîngă alte trebi, să aibi vréme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta **și** *mai frumoasă* **și** *mai de folos* în toată viiața omului zăbavă decîtŭ cetitul cărților." M. Costin, *Let.*, 244/6.

„Pre acesta ascultaț că el iaste calea și viața și dreptatea, el iaste *cuvîntul* mieu **și** *înțelepciunea* mea..." Ivireanul, *P*, 12/6.

În unele texte din secolul al XIX-lea este interesant de remarcat și diferențierea morfologică dintre cele două nume predicative: *de unde* — locuțiune adverbială; *al cui* — pronume relativ în cazul genitiv. Sînt asociate două noțiuni diferite: una privește apartenența iar cealaltă proveniența.

„De am, de n-am, mă mir ce-i pasă lui? / Nici eu nu știu *de unde* sînt **și**-*al cui*, / Prin vămi eu nu dau seamă nimănui." Coșbuc, *OA* II, 115.

Alteori, în poezia secolului al XX-lea, definirea ființei iubite se face prin intermediul unui raport de coordonare dintre două elemente diferite ca gen.

„*Un text* **și**-*o melodie* / e iubita mea; / cuvînt acoperit de cîntec, / Cuvînt ce nu-l pot descifra." Blaga, *O* II, 326.

Pentru poet „un text și o melodie" înseamnă „cuvînt și cîntec" ceea ce revine la identitatea de gen. Putem vorbi, astfel, de sublinierea unei unități a contrariilor.

Uneori, termenii coordonați sînt nonidentici în privința genului. Dintr-un număr de patru elemente coordonate, doar unul *(dor)* diferă ca gen, față de celelalte trei elemente *(liniște, tăcere, speranță)*. Acest lucru ne determină să spunem că este vorba despre o cvasiomogenitate a elementelor coordonate.

„Totul în fire e *liniște, tăcere, dor* **și** *speranță*." Odobescu, *Pseudo.*, 39.

În proza secolului al XIX-lea cumulul de nume predicative coordonate copulativ prezintă, de asemenea, caracter eterogen, dacă ne referim la părțile de vorbire prin care sînt exprimați termenii coordonați.

Cumulul respectiv, în citatul de mai jos, cunoaște o valoare expresivă deosebită, el reprezentînd nota definitorie pentru autoportretizarea scriitorului.

„Ia, am fost și eu, în lumea asta, *un boț* cu ochi, *o bucată* de humă însuflețită din Humulești, care **nici** *frumos* pănă la douăzeci de ani, **nici** *cu minte* pănă la treizeci **și nici** *bogat* pănă la patruzeci nu m-am făcut." Creangă, *O*, 260/28.

Scanned with OKEN Scanner

Și în cazul unor versuri aparținînd secolului al XX-lea raportul de coordonare se stabilește între termeni de mare generalitate.

„Păcatul meu adevărat / E mult *mai greu* **și** *neiertat*." Arghezi, *S* I, 25.

O mare diferențiere de natură morfologică poate fi sesizată în contextul: **și** *diavol* **și** *fiară* **și** *alte*.

„Sînt înger, sînt **și** *diavol* **și** *fiară* **și**-*alte*-asemeni / Și mă frămînt în sine-mi ca taurii-n belciug, / Ce se lovesc în coarne cu scînteietori de cremeni, / Siliți să are stînca la jug." Arghezi, *S* I, 128.

Pe de o parte, se observă nonidentitatea de gen a substantivelor cu sferă semantică foarte apropiată, ele marcînd în mod net forțele malefice. Pronumele nehotărît *alte* este menit să întregească cîmpul semantic. Autodefinirea poetului, ca personalitate a contrariilor este subliniată și mai mult prin utilizarea conjuncției *și* cu valoare intensivă.

Caracterizarea unei ființe îndrăgite este dată, uneori, de alăturarea noțiunilor *bucuria* **și** *norocul*, ambele aparținînd aceleiași zone a generalului.

„Spune-mi tu, supt curcubeu, Ileană, / ești *bucuria* **și** *norocul* meu? / Mi-ai căzut în cale ca o geană / dintr-o pleoapă a lui Dumnezeu". Blaga, *O* II, 432.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în cursul celui de-al XIX-lea, din punctul de vedere al expresivității stilistice, topica termenilor coordonați constituie un fapt relevant, mai ales, în poezie.

Iată un exemplu din creația lui Eminescu:

„A fost crudă-nvinuirea,/ A fost *crudă* **și** *nedreaptă, fără razem, fără fond*". Eminescu, *O* I, 26.

Observăm în propoziția a doua șirul numelor predicative exprimate prin adjective și substantive, coordonate atît prin joncțiune, cît și prin juxtapunere, care urmează după termenul determinat. Topica acestui vers, în care se succed numele predicative, produce un deosebit efect silistic.

„În port, nici un vapor, / Și-n larg, / **Nici** *fum*, **nici** *pînză*, **nici** *catarg* !..." Minulescu, *O* I, 189.

În această construcție eliptică exclamativă, cumulul de nume predicative definit prin diferențiere morfologică după gen este deosebit de expresiv.

În poezia lui Ștefan Aug. Doinaș, întîlnim un cumul de nume predicative (șase substantive) coordonate copulativ, definite

Scanned with OKEN Scanner

prin nonidentitate morfologică în privința categoriei genului sau a numărului. Este explicabil dată fiind intenția poetului de a contura una sau mai multe imagini prin negarea altora.

„La cumpăna nopții, eu sui într-un turn. / Paingi, cucuvăi înțelepte/ se-ntorc să-mi oprească urcușul nocturn/ de strajă pe strîmtele trepte./ Dar nu e **nici** *buhă* cu strigătul ei,/ **nici** *iască* cu ochiul sinistru, / **nici** aprige *pliscuri* ce scuipă ulei, / **nici** *aripi* suflînd ca un sistru,/ **nici** *spada* jucîndu-mi pe creștet pieziș,/ **nici** *limbă*-ntre granițe oarbe/ Să stea împotriva acestui suiș/ ce-ntr-una, hipnotic, mă soarbe.“ Doinaș, *V*, 47.

Una din trăsăturile prozei lui Ion Creangă este simetria stilistică așa cum se poate vedea în citatele următoare:

„...Asta nu-i mămuca. Eu o cunosc de pe glas — glasul ei nu-i așa de *gros* **și** *răgușit ci*-i *mai subțire*, **și** *mai frumos*“. Creangă, *O*, 21.

„Fata babei era *slută*, *leneșă*, *țîfnoasă* **și** *rea* la inimă... Fata moșneagului însă era *frumoasă*, *harnică*, *ascultătoare* **și** *bună* la inimă.“ Creangă, *O*, 175.

Atît în primul pasaj cît și în celălalt se află cîte o serie de nume predicative exprimate prin adjective, construite pe criteriul contrastului. Termenii se succed în antinomii perechi.

Sub același aspect stilistic se prezintă și suita epitetelor din cel de-al doilea pasaj, fiecărui adjectiv negativ din prima succesiune fiindu-i opus un altul cu sens pozitiv, potrivit, de asemenea, unei structuri binare.

În citatul de mai jos, provenit din opera unui scriitor din secolul al XX-lea, primul termen coordonat este un verb la modul participiu, al doilea termen este un adjectiv cu două terminații. Deci și în acest caz se poate sesiza caracterul eterogen din punctul de vedere al trăsăturilor morfologice. Datorită prezenței conjuncției *și* între cele două componente ale corelativului *nici...nici* raportul de coordonare copulativă este mai net marcat.

„Și ca să vezi că nu-s **nici** *pornit* **și nici** *absurd*, îți voi adăuga că Miron Iuga e mai de treabă decît cei mai mulți alții.“ Rebreanu, *O* VIII, 94.

În literatura populară predominarea cumulului de nume predicative coordonate copulativ constituie o trăsătură definitorie. În citatul de mai jos, diferențierea morfologică privește doar terminațiile adjectivelor respective.

„Fata moșneagului era *frumoasă* **și** *harnică* **și** *cuminte*, de-ți era mai mare dragul să-i pomenești numele, pe cînd fata babei, mai gogolită și mai slută, vorba ceea, numai cînd bătea vîntul

Scanned with OKEN Scanner

mătura prin casă și numai cînd ploua de sus spăla blidele." Furtună, *IB*, 135.

După cum lesne se poate constata, termenii coordonați copulativ au funcție predominant caracterologică.

3.2. NONIDENTITATE SINTACTICO-MORFOLOGICĂ

Din cercetarea materialului rezultă că raportul de coordonare copulativă poate fi ocurent și între termeni definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică.

În cele ce urmează, ne propunem să menționăm doar cîteva exemple edificatoare în acest sens.

3.2.1. **Atribut adjectival — atribut substantival prepozițional**

Cum este, dealtfel, și firesc, în unele contexte, din secolul al XVII-lea, termenii coordonați copulativ pot avea funcție caracterologică:

„Ce, dendată, pre purtatul trébilor, ce era den Timuș, omŭ *tînăr* **și** *fără nici o socoteală*, să cunoștea că nice la un folos nu vor ieși lucrurile." M. Costin, *Let.*, 149/16.

Termenii coordonați copulativ subliniază un anume comportament uman.

În unele texte din secolul al XVIII-lea termenii coordonați copulativ reprezintă trăsături din componentele unui portret fizic.

„La cap mică, după mamina trupului ce poartă, picioare înalte și la genunchi botioase, la talpă *lată* **și** *fără unghi*, la copită îngemănată și ca gîștele pe dedesupt împeliță." Cantemir, *Ist.*, 105/46.

În contexte din secolul al XIX-lea, termenii coordonați copulativ pot proveni, uneori, din același cîmp semantic sugerînd liniștea sufletească, seninătatea.

„— Slavă ție, Doamne, căci ai iertat pe tata" / Copiii mei să zică, *senini* **și** *fără lacrimi* / Atunci." Macedonski, *O* III, 128.

În unele texte din secolul al XX-lea, uneori, raportul de coordonare copulativă se stabilește între un termen abstract și altul concret, ambele fiind determinante pentru un termen abstract:

„Dar știu ce voință *de fier* **și** *rece* am — una dintre amante, care în naivitatea ei vulgară încercase să mă convingă pentru un tîrg conjugal..." Camil Petrescu, *Und* I, 127.

Scanned with OKEN Scanner

3.2.2. **Atribut adjectival — atribut adverbial**

În unele situații, în textele secolului al XVIII-lea, se înregistrează ocurența raportului de coordonare copulativă între termeni cu evidentă funcție caracterologică, proveniți din același cîmp semantic:

„Și mult s-au rugat lui Macreiu să-l ducă pînă-în Ieși, iar Macrei, ca un om *rău* **și** *de nemic*, nu i-au fostŭ milă de sufletul stăpînu-său..." Neculce, *OSC*, 72/13.

3.2.3. **Atribut pronominal — atribut substantival prepozițional**

Din materialul cercetat, se constată că în unele texte din secolul al XVII-lea poate fi remarcat raportul de coordonare copulativă între termeni nonidentici sintactico-morfologic în structuri de tipul [și a și b] cu valoare enumerativă, rolul elementului coordonator prezent înaintea fiecărui termen coordonat fiind de a atrage atenția în mod deosebit în ceea ce privește anumite situații:

„Și vădzindŭ și pre Ștefan vodă în turburări totdeauna și *despre ai săi* **și** *despre streini*, l-au mazilit, luîndu-tŭ în obédzi din Țara Muntenească..." M. Costin, *Let.*, 63/29.

3.2.4. **Complement direct — complement circumstanțial de mod**

În proza secolelor al XIX—XX-lea, raportul de coordonare copulativă, stabilit între termeni nonidentici din punct de vedere sintactico-morfologic, aduce pe prim plan o anume sintagmă *ce* **și** *cum*, care datorită frecvenței sale capătă valoare de „clișeu lingvistic".

„Pînă să-l întrebe cineva *ce* **și** *cum*, tînăra s-a potolit din dîrdîială." Caragiale, *O* II, 237.

„Pînă să-l întrebe *ce* **și** *cum* a pus mîna pe o pană de gîscă tăiată ca o săgeată și a muiat-o în catran." Sadoveanu, *O* XIII, 417.

„— M-oi duce, dacă spui; dar e bine să-mi arăți *ce* **și** *cum*." Sadoveanu, *B*, 42.

Din citatele de mai sus constatăm că acest „clișeu lingvistic" apare fie după un verb tranzitiv din categoria *dicendi*, fie după un verb tranzitiv de tipul „a arăta."

3.2.5. **Complement indirect — complement circumstanțial de mod**

Raportul de coordonare copulativă se stabilește uneori între termeni nonidentici sintactico-morfologic, componente ale unor imagini metaforice deosebit de expresive:

Scanned with OKEN Scanner

„Fiindc-am aflat că scrii,/ Fiindcă vorbești *cu norii* **și** *prin slove* pe hîrtii,/ Ado versurile tale, avem, poftă să citim,/ Și de n-ai atins pe nimeni noi osînda-ți mărginim." Alexandrescu, *O* I, 174.

3.2.6. Complement indirect — complement circumstanțial de loc

În unele texte de literatură populară ne întîmpină sintagme, îndeosebi în dialogul purtat de personaje, precum: *cui* **și** *unde*, preferate de stilul popular sintetic.

„Ce să fac, *cui* **și** *unde* să le dau?" *NI*, 63.

3.2.7. Complement circumstanțial de mod — complement circumstanțial de loc

Tot în categoria „clișeelor lingvistice" intră și sintagma *cum* **și** *pe unde* înregistrată în stilul de factură populară folosit de unii scriitori cum ar fi Ion Creangă.

„Apoi iesă și de-acolo, el știe *cum* **și** *pe unde*, se duce la fereastra boierului și iar începe." Creangă, *O*, 34.

3.2.8. Complement circumstanțial de loc — complement indirect

O altă sintagmă cu valoare de „clișeu lingvistic" este *unde* **și** *cui*.

„...mai spunea cine știe *unde* **și** *cui* că directorul e într-adevăr demodat și decăzut..." Barbu, *Mir.*, 102.

Și în acest citat atenția scriitorului se îndreaptă mai întîi spre unitatea spațială pe care o reliefează. Deci, deși raportul de coordonare copulativă stabilește legătura dintre termeni situați la același nivel, totuși, în funcție de locul destinat fiecăruia, se poate constata preferința scriitorului pentru un termen sau altul.

3.2.9. Complement circumstanțial de loc — complement de agent

Din materialul cercetat se desprind și unele situații în care termenii coordonați copulativ definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică nu sînt „clișee lingvistice".

„Era mîndră de întîietatea ce i se dă fiicei sale *pretutindeni* **și** *de către toți*." Slavici, *NI*, 87[1].

Raportul de coordonare copulativă apare aici între un adverb de loc și un pronume nehotărît. Totuși, ambii termeni suge-

[1] *In GA* II, p. 216.

rează un oarecare grad de uniformizare, în sensul că o anumită stare de fapte se constată la modul general atît pe plan spațial cît și uman.

3.2.10. Complement circumstanțial de loc — complement circumstanțial de mod

Din categoria „clișeelor lingvistice" face parte și sintagma *unde* **și** *cum* întîlnită din secolul al XVII-lea și, de asemenea, ocurentă în textele secolelor următoare:

„A dooa dzi, oastea trudită den cale și obosită tabăra, necercîndŭ ce locŭ este înainte, *unde* **și** *cum* stă și în ce loc nepriietinul și cum departe, de-abiia de au îngăduit vro două, trei ceasuri ..." M. Costin, *Let.*, 151/25.

„(...) și neputîndu-se lămuri *de unde* **și** *cum* răsărisem noi așa ca din pămînt, se uită la noi, măsurîndu-ne cu privirea-i zăpăcită (...)" Hogaș, *PI*, 7.

În unele contexte de proză se înregistrează apariția raportului de coordonare copulativă între un element care desemnează unitatea de loc și altul ce exprimă modalitatea, rolul lor fiind acela de a caracteriza cît mai sintetic dar și expresiv o anumită stare de fapte.

„— Da-ți hi viind de departe, domnișorule, mă întrebă el cu luleaua între dinți! — umblați cu treabă pe la noi?...

— **Și** *de departe* **și** *cam cu treabă?*" Hogaș, *DR* I, 286—287[1].

După cum se observă, în replica unui personaj, raportul de coordonare copulativă stabilit între termeni, definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică, pune în relief autocaracterizarea unui personaj.

Situații asemănătoare se constată și în poezie unde valorile stilistice sînt evidente.

„*Din stînga, din dreapta, din față,*/ *Din rîpi* **și** *pe*-o sută de *căi,*/ Ies dungi plutitoare de ceață." Coșbuc, *O* I, 226.

Urmărind să contureze un tablou de ansamblu în mișcare, G. Coșbuc folosește enumerarea unor complemente circumstanțiale nonidentice sintactico-morfologic, care asigură dinamismul poeziei. Dintre acestea, trei termeni prezintă identitate morfologică, al patrulea diferă față de ceilalți în ceea ce privește natura părții de vorbire corespunzătoare *(substantive cu prepoziție)*. El se află și în opoziție față de termenii precedenți, care sînt exprimați prin locuțiuni adverbiale. Ultimul termen al lanțului coordonat ne reține atenția în mod deosebit și din

[1] *In GA* II, p. 216.

Scanned with OKEN Scanner

punctul de vedere al expresivității. Rolul său este de a da amploare tabloului și a marca, în același timp, momentul culminant al reliefării unei imagini vizuale.

3.2.11. Complement circumstanțial de loc — complement circumstanțial de timp

În unele texte de proză din secolul al XIX-lea raportul de coordonare copulativă ocurent între termeni definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică are rolul de a pune pe același plan unitatea de timp și cea de loc.

„Încotro mergeți d-voastră *la vremea* asta și *pe locurile* aistea, domnișorule?" Hogaș, *DR* I, 199[1].

Plasați pe fundalul replicii interogative, termenii coordonați copulativ caracterizează împrejurările în care se desfășoară o anumită acțiune.

În unele contexte de poezie se observă ocurența cumulului de complemente circumstanțiale diferite atît sintactic cît și morfologic.

„Iar cîmpia fără viață / Are tot mereu aceeași față / *Ici* și *colo* și *mereu*." Coșbuc, *O* I, 329.

Pe de o parte, primii termeni *(ici/colo)* subliniază opoziția în ceea ce privește unitatea de loc *(apropiere/depărtare)*, pe de altă parte, se reliefează unitatea de timp *(mereu)*, care are rolul de a uniformiza și, în același timp, de a contura perenitatea.

3.2.12. Complement circumstanțial de timp — complement circumstanțial de mod

Din cercetarea materialului se constată prezența raportului de coordonare copulativă și între termeni care nu sînt „clișee lingvistice", în exemple de tipul:

„De abia înserase, ulițele era însă pustii. *Din cînd în cînd* și *foarte rar* duruitul unei calesce în care era vreun boier ce se duce la o partidă de cărți ..." Negruzzi, *O* I, 14.

În asemenea situații, termenii coordonați copulativ sugerează, pe de o parte, alternarea în timp a unei imagini auditive iar, pe de altă parte, modalitatea de propagare a acestei imagini.

[1] *In GA* II, p. 216.

Scanned with OKEN Scanner

3.2.13. Complement circumstanțial de timp — complement circumstanțial de loc

Din categoria „clișeelor lingvistice" face parte și sintagma *cînd* **și** *unde*, ocurentă din secolul al XVIII-lea.

„Așijderea, nici hotar iaste pus *cînd* **și** *unde* spre nepriiatin a năvăli, ce cînd vrémea slujéște și unde locul spre lesnire să socotéște." Cantemir, *Ist.*, 177/17.

În unele contexte raportul de coordonare copulativă se constată între doi termeni care definesc o anumită tipologie prin raportare la o unitate de timp și la alta de loc, amîndouă cu caracter general.

„Ciocoiul este *totdeauna* **și** *în* orice *țară* un om venal, ipocrit, laș, orgolios, lacom, brutal". Filimon, *C*, 5.

Și în replica unui personaj termenii coordonați copulativ desemnează asocierea unității de timp cu cea de loc, intenția autorului fiind de a accentua complexul de împrejurări în care se află acțiunea la un moment dat.

„— Te rog — zise el întrerupîndu-mă — n-am chef și nici nu mă simt în stare să ascult, *la vremea* asta **și** *pe vîrful* Hălăucei, apologia jirului." Hogaș, *P* I, 64.

Concluzii

1. Din analiza materialului cercetat se constată că raportul de coordonare copulativă, la nivelul propoziției, este foarte bine reprezentat, atît în literatura populară cît și în cea cultă.

2. Termenii coordonați copulativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică, nonidentitate sintactico-morfologică. Se înregistrează ocurența lor în textele din secolele al XVI-lea—al XX-lea precum și în literatura populară.

3. Semantic, termenii coordonați copulativ pot fi sinonime sau antonime; în multe cazuri, ei provin din sfera abstractului sau a concretului. Deosebit de expresive sînt asocierile unui termen abstract cu altul concret.

4. Raportul de coordonare copulativă se stabilește între doi sau mai mulți termeni, în acest ultim caz, dînd naștere lanțului coordonat care poate fi alcătuit, uneori, prin combinarea coordonării prin joncțiune cu cea prin juxtapunere.

5. Termenii coordonați copulativ pun în relief cele mai diverse aspecte stilistice, sub raportul imaginilor și metaforelor.

Scanned with OKEN Scanner

6. Referindu-ne la termenii coordonați copulativ, definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică, pot fi remarcate două cazuri:

a) Termenii coordonați copulativ intră în componența unor „clișee lingvistice", cu frecventă apariție în materialul cercetat, ceea ce dovedește tendința scriitorilor de a se exprima cît mai sintetic, bineînțeles, atunci cînd contextul permite acest lucru.

b) Termenii coordonați copulativ alcătuiesc structuri binare sau lanțuri coordonate fără a constitui "clișee lingvistice".

3.3. RAPORTUL DISJUNCTIV

De obicei, părțile de propoziție coordonate disjunctiv sînt în număr de două, dintre care numai una poate fi adevărată într-un anumit moment. Totuși, se înregistrează și ocurența cumulului de termeni coordonați disjunctiv; în asemenea cazuri, raportul de coordonare se apropie mai mult de cel copulativ[1].

Acest raport de coordonare introduce:

3.3.1. Subiecte

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se poate stabili între două subiecte definite prin identitate sintactico-morfologică (substantive feminine, singular, nearticulat).

„Dereptŭ aceaia rogu-mă voao, fraților, să nu ne pare rău, nici să ne mâniemŭ de ce se tâmplă noao greu **sau** *greață* **sau** *dosadă*." CC_2, 63(59)/4.

Și în secolele următoare se constată ocurența unor situații asemănătoare.

„Iară începutul împărăției aceștiia (...) ieste din Troada, care o au răsipit-o *elinii*, **sau** cu altŭ nume *grecii*, trăgîndŭ multă vréme războaie cu troadénii pentru mare strîmbătatea lor..." M. Costin, *Let.*, 250/7.

„Iară acum să nu carea cumva să îndrăznească *preotul* **sau** *arhiereul* să înfrunteze pre cineva..." Ivireanul, *P*, 43/25.

Stilistic, se observă, uneori, în poezia secolului al XX-lea, ocurența cumulului de termeni coordonați disjunctiv cu rolul

[1] *In GA* II, p. 245–246.

Scanned with OKEN Scanner

de a sugera elementul uman asociat cu imagini auditive pentru a se contura atmosfera de pastel.

„Din cînd în cînd începe să răsune / *Un corn* **ori** *zvon* de clopot dus de vînt; / Ori cîte-un chip răsare și apune." Beniuc, *S* IV, 69.

Termenii coordonați disjunctiv sînt elemente componente ale unei imagini de mișcare:

„Și trenul se prăvălea peste văi și cîmpuri ca o furtună. *Orașele* **ori** *satele* se făceau nevăzute cît clipea din ochi." Macedonski, *Nicu Dereanu*[1].

În structuri de tipul [ori a ori b] raportul de coordonare disjunctivă capătă o nuanță copulativă.

„**Ori** *stăpînii* domniilor voastre, **ori** *frații* noștri craii ar putea spune (...)." Sadoveanu, *Frații Jderi*[2].

Și în textele de literatură populară se înregistrează cazuri în care termenii coordonați disjunctiv se definesc prin identitate sintactico-morfologică.

— „Cine-și bate joc de buzduganul meu, *Florea* înfloritul **ori** *Pipăruș* Petru, viteazul de cumnatu-meu?" *TFB*, 68.

După cum se observă, raportul de coordonare disjunctivă se întîlnește în replica unui personaj, cu rolul de a atrage atenția asupra unei posibile alternări de situații.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se constată între două subiecte nonidentice morfologic, uneori, în privința categoriei gramaticale a genului.

„Cine *robul* său **au** *slujnica* fi-l-va bătînd cu toiagul, cum în mînă-i va fi murind să se bintătuiască." *PO*, 248/16.

Din punct de vedere semantic, termenii coordonați prezintă uneori un cîmp comun, întrucît se referă la aceeași sferă a abstractului:

„A visa că *adevărul* **sau** alt *lucru* de prisos / E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr / Este piedica eternă ce-o punem la adevăr." Eminescu, *OA* I, 161.

„Și de s-o-ntîmpla ca *tonul* **Ori** *măsura* să nu-ți placă, / Vom întoarce patefonul / Și vom pune albă placă." Topîrceanu, *SA* I, 186.

În alte contexte, un termen concret se asociază altui termen cu caracter abstract, ambii sugerînd imagini definitorii pentru

[1] *Apud* Ștefania Popescu, *Gramatica practică a limbii române cu o culegere de exerciții*, București, 1971, p. 343.

[2] *Apud* Ștefania Popescu, *Op. cit.*, p. 355.

Scanned with OKEN Scanner

anotimpul autumnal. Apariția lor într-o propoziție interogativă accentuează și mai mult elementele de bază ale poeziei.

În unele contexte, raportul de coordonare disjunctivă se stabilește între termenii componenți ai unei metafore, care pun pe prim plan opoziția *animat/inanimat*.

„În vîrful unui plop, *o cioară*, / **Sau** poate *pălăria* neagră din cuier / A pasagerului ce-a vrut să moară, / Întreabă vîntul .../" Minulescu, *O* I, 179.

Alteori, raportul de coordonare stabilit între termeni, definiți prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește categoria gramaticală a genului, marchează ocurența elementului uman într-un tablou:

„Tristețea mea străvede printre arbori / zarea /, Ca-ntr-un tablou, în care nu-nțelege; / *Boschet* **sau** *așteptare* oprește-n fund cărarea? / Și liniștea-i ecoul buchetelor pribege." Arghezi, *S* I, 17.

„Într-un tîrziu cînd *păsări* **sau** *oameni* or să vină, / Sub crengi pustii afla-vor puf smuls și-nsîngerat (...)." Doinaș, *C*, 28.

În alte exemple, nonidentitatea termenilor coordonați disjunctiv se definește prin categoria gramaticală a genului și a numărului.

„Mihai-vodă (...) s-au și-mplut de frică, să nu-l priceapă *craiul* Șfedului **sau** alții *neprieteni* a lui, boierii pribegi din Țara Muntenească (...)." Neculce, *OSC*, 113/6.

Uneori, atît în literatura originală cît și în literatura populară, se pot întîlni contexte în care termenii coordonați diferă în ceea ce privește partea de vorbire exprimată.

„Pentru patru lucruri: una pentru ca să scoată de la norod acea socoteală mincinoasă ce avea asupra lui Hristos, că unii îi zicea că iaste Ilie, alții îi zicea că iaste *Ieremia*, **sau** *unul* din proroci." Ivireanul, *P*, 78/11.

„Măi — își zice — adecă Zmeul nu știa, de bună seamă, că cine i-a zvîrlit buzduganul îndărăpt: *eu* **ori** *Florea*-nfloritul." *TFB*, 71.

În literatura cultă și în cea populară ne întîmpină cumuluri de termeni coordonați în structuri de tipul [a ori b ori c]:

„Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic / **Ba** *un soare*, **ba** *un rege*, **ba** alt *animal* domestic." Eminescu, *OA* I, 143.

„Întru acesta ceas, / Cît îți cătai, / Mana ți-o înturnai. / Doară ți-l opresc: / *Zinele*, **o**'*vecinele*, / **Or** *căsarii* cu păcurarii." Bîrlea, *Maram.*, II, 410.

Scanned with OKEN Scanner

Primii termeni se definesc prin identitate sintactico-morfologică; cel de-al treilea termen diferă morfologic, în comparație cu primii, în ceea ce privește categoria gramaticală a genului.

3.3.2. Atribute adjectivale

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea se înregistrează contexte în care raportul de coordonare disjunctivă apare între termeni identici din punct de vedere sintactico-morfologic.

„Ori de vei fi măsurat cu măsură *dreaptă* **ori** *strîmbă*, acolo toate să vor drepta." *Învăț. NB*, 257/145 r/40.

Situații asemănătoare pot fi întîlnite și în secolele următoare:

„Domnul, **ori** *bun*, **ori** *rău*, la toate primejdiile feritŭ trebuiește, că oricum este, de la Dumnedzău este." M. Costin, *Let.*, 72/14.

„Iară a triia tagmă și céle mai de gios praguri (...) le ținea jiganiile și pasirile carile în sine vreo putére nu au, nici duh *vitejesc* **sau** *inimos* poartă..." Cantemir, *Ist.*, 70/7.

Alteori, deși atributele adjectivale sînt coordonate disjunctiv, ele nu se exclud, ci se află pe aceeași poziție.

„Și **fie-n** *mare* **sau** *mic* număr, neputincioși sunt cei nemernici." Macedonski, *O* II, 100.

Contextul diminuează opoziția dintre termenii coordonați apropiindu-i de raportul de coordonare copulativă. Gradul de expresivitate este mai ridicat datorită antepunerii determinantelor. Morfologic, nonidentitatea privește numai numărul de terminații al adjectivelor, deci flexiunea lor.

Uneori, intenția stilistică a poetului se face simțită chiar din titlu, care, de fapt, devine mobilul fundamental, ca în poezia *Contraste* a lui Călinescu:

„În viață am fost plin de contraste, / Cu zile *albe* **sau** *nefaste*." Călinescu, *O* II, 228.

În unele contexte, raportul de coordonare disjunctivă apare între doi termeni identici morfologic dar în opoziție semantică, din punctul de vedere al unității temporale la care se referă o anume imagine a poeziei.

„Iubiri *visate* **sau** *trecute* / Cu mirna sînurilor calde, / Sau bolți stropite cu smaralde / Se duc, stîrpite și căzute, / Aceleași valuri să le scalde." Arghezi, *ST*, 704.

Termenii coordonați disjunctiv, uneori, sînt deosebit de expresivi, întrucît subliniază o antinomie semantică:

Scanned with OKEN Scanner

„Vedeți, de exemplu, în pictură sau în sculptură de cîte ori nu s-a tratat același subiect, **fie** *profan*, **fie** *sacru*, de diferiți artiști, și n-a mai făcut nimenea gură." Caragiale, *O* II, 128.

În textele de literatură populară se constată, de asemenea, ocurența raportului de coordonare disjunctivă între termeni identici morfologic *(adjective cu două terminații)*.

„— Rămîi sănătoasă, mamă, nu te supăra deloc, că nici trei zile nu vor trece și eu trebuie să fiu înapoi, **ori** cu veste *bună* **ori** *rea*." *TFB*, 66.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Sporadic, în unele contexte din proza secolului al XX-lea, raportul de coordonare disjunctivă poate fi înregistrat între termeni definiți prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică, în structuri de tipul *a sau b*.

„Și toți ceilalți, *tineri* **sau** *mai bătrîiori*, lăsînd ca discuția să fie dusă după cum se cuvine de către superiori..." Camil Petrescu, *Und* I, 10.

După cum se observă, termenii coordonați diferă în ceea ce privește gradul de comparație.

Situații asemănătoare se constată și în structuri de tipul *a, b sau c* în care termenii sînt coordonați prin juxtapunere și prin joncțiune.

„Pentru aceasta, e nevoie de tot felul de cerneluri: *albastră*, *verde* **sau** *neagră*, după cum e vorba de ape, păduri sau orașe". Bogza, *TG*, 177.

În acest citat, raportul de coordonare disjunctivă conturează posibilitatea alternării unor imagini vizuale cu valoare de simbol.

Și în unele texte de literatură populară termenii coordonați disjunctiv aduc pe prim plan un cumul de imagini vizuale cu valoare expresivă.

„Decît bătrîn și să știi / dragostele *albe*-n ii,/ **ori** *cusute* cu altițe/ și-*nvelite* în catrințe,/ mai bine-ai îmbătrîni." Rezuș, *DÎ*, 376.

3.3.3. Atribute substantivale prepoziționale

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, raportul de coordonare disjunctivă se înregistrează între termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică, în structuri de tipul: [ori a ori b, au a au b, a sau b, c sau d].

Scanned with OKEN Scanner

„Nice frundze, nice pai, **ori** *de iarbă*, **ori** *de sămănătură*, nu rămînea.“ M. Costin, *Let.*, 166/22.

„Cine să află acu, pre acéste vremi, **au** *din* cei *bogaț*, **au** *din* cei *săraci*, măcar de ar avea 100 de feciori, să închine unul lui Dumnezeu?“ Ivireanul, *P*, 44/5.

„Însă fietece de a sa hirișă și adevărată dintăi pricină nu să lipsește și fietecui céia ce i să cade tîmplare, *de hulă* **sau** *de laudă*, *de fericire* **sau** *bezcisnicie* fără greș vine.“ Cantemir, *Ist.*, 165/37.

În unele contexte din poezia secolului al XX-lea, raportul de coordonare disjunctivă apare în structuri de tipul: [a, b sau c].

„Să-mi spună: — Care este strălucirea / *de sabie*, *de foc*, **sau** *de cuvînt* / Ce poate-amenința cu despărțirea / pe cei ce nu pot fi decît ce sînt?“ Doinaș, *C*, 84.

Cumulul de atribute coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune aduce pe prim plan termenii *sabie* și *foc* provenind din același cîmp semantic, sau mai precis, reprezentînd substantive, care, se pot presupune. Accentul cade pe al treilea termen *cuvînt* care fiind precedat de conjuncția disjunctivă *sau* marchează, în același timp, și opoziția față de ceilalți.

Trebuie menționat faptul că această eterogeneitate predomină în interiorul lanțului coordonat. Totuși, se poate observa o unitate definitorie pentru întregul lanț coordonat, dat fiind determinatul comun.

Alteori, raportul de coordonare disjunctivă pune pe același plan termenii coordonați definiți prin identitate morfologică:

„La piele-i floare de mac, / Scoate abur din stomah, / În lemn *de brad* **sau** *de tei* / Clocește mii de scîntei.“ Călinescu, *O* II, 82.

Cu valoare evident caracterologică apare raportul de coordonare disjunctivă și în textele de proză populară în situația termenilor identici din punct de vedere sintactico-morfologic, uneori, chiar în replica unui personaj.

„Ce ne facem noi, babo, zise într-o zi unchiașul, de vom ajunge niscaiva zile *de neputință* **ori** *de nevoie*?“ Ispirescu, *L*, 87.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Raportul de coordonare disjunctivă apare, în unele texte din secolul al XVII-lea, între termeni nonidentici morfologic.

„Mulți pun și arepi tocmite de péne *de hultur* **sau** *de* alte *păsări* mare și cei mai de a hirea cu pardoși peste platoșe.“ M. Costin, *Let.*, 53/32.

Scanned with OKEN Scanner

Contexte asemănătoare se înregistrează și în secolele următoare:

„Deci cu vînturile pre acolo mutîndu-să și locurile, alt féliu *de copaciu* **sau** *de buruiană* de mare grămădirea năsipului aceluia neacoperită să rămîie nu poate." Cantemir, *Ist.*, 78/9.

În poezia secolului al XX-lea raportul de coordonare disjunctivă, stabilit între două atribute exprimate prin substantive (cu diferențiere morfologică după gen) precedate de prepoziție, ambele avînd comună sfera semantică (abstractă), au funcția de a contura cît mai expresiv o imagine auditivă.

„Tresăriri *de sonată* **sau** *de vînt* trec încete, / și numai sufletul, ca un gît de lebădă, / se înalță să vadă / mai departe peste trup,/" Voronca, *PA* I, 24.

În unele texte din dramaturgia secolului al XIX-lea, raportul de coordonare disjunctivă, ocurent între două atribute substantivale prepoziționale, în contextul mai larg al replicii unui personaj de factură comică, prin însăși natura sa, au rolul de a exprima și mai net comicul de situații.

„Și, îndată, s-o adunat vro trei șoacățâ ca să hotărască dacă să cuvinea să-mi ieie vama ca *pentru pești* **ori** ca *pentru mirodenii*." Alecsandri, *CC*, 302.

Alteori, efectul comic este și mai accentuat, întrucît se observă cum comicul de situații se pliază pe cel de limbaj, ambele avînd funcție caracterologică pentru un personaj definit caricatural.

„*Cetățeanul:* Dacă nu găsesc andrisantul, scriu pe ea cu plaivaz: «andrisantul *necunoscut*» ori «nu se află», **ori** «*mort*», care va să zică fiecare după cum devine..." Caragiale, *O* I, 229.

Termenii coordonați disjunctiv pot avea uneori valoare metaforică deosebită:

„Și acel glas *de femeie* **sau** *de înger* cînta, lunecînd, ca o undă din altă lume, pe una din acele melodii pe care numai durerea și amorul le poate smulge dintr-un suflet omenesc." Hogaș, *P* I, 46.

Și în textele de literatură populară raportul de coordonare disjunctivă poate stabili alternativa unor termeni nonidentici morfologic.

„(...) și atunci se rugă el de chinezu din sat să-l îngăduie să-și îngrădească o prinsoare în izlazul comunal, în care să-și pună și el cîtva cucuruz, un cuib-două *de păsulă* **ori** *de crumpi*, un strat-două de ceapă, mai una-alta, spre a-și mai ușura traiul vieții." *TFB*, 107.

Scanned with OKEN Scanner

3.3.4. Complemente directe

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea se înregistrează raportul de coordonare disjunctivă între două complemente directe identice morfologic *(substantive — masculin, singular, nearticulat)*.

„Domnu-mieu întrebă pre slugile sale și aceasta dzise: aveți *tată* **sau** *frate?*" *PO*, 157/12.

În textele din secolele următoare, în mod frecvent, termenii coordonați disjunctiv apar în structuri de tipul [ori a ori b]:

„Și așè îndrepta pușca de bine, cît nu era niciodată să nu lovească **ori** *cal* **ori** *om*." Neculce, *OSC*, 165/12.

„Nu să defăimŭ, ce, **ori** *pedestrașul* **ori** *călărétul* vei socoti, nu vei afla să hie de potrivă sinetașului căzăcescŭ." M. Costin, *Let.*, 152/5.

„Lăutarii, numai doi (îi plătea cîrciumarul, care făcea economie zicînd că **ori** *doi* **ori** *trei*, același lucru, dar să simte bine și mereu) se frămîntau mai abitir cu jucătorii." Rebreanu, *Răscoala*[1].

În unele contexte, raportul de coordonare disjunctivă apare între două substantive provenind din același cîmp semantic al abstractului.

„Frumoasă fetiță,/ Cu lungă cosiță,/ Cu sîn fecioresc!/ Pentru-a ta iubire/ *Față* **sau** *peire*/ Vreu să dobîndesc!" Alecsandri, *P*, 52.

Din punctul de vedere al topicii, din necesități prozodice, complementele directe coordonate disjunctiv preced predicatul, avînd rolul de a accentua ideea exprimată de ele.

Termenii coordonați disjunctiv pun în evidență, uneori, o antinomie semantică prin care se conturează și imaginea vizuală din versul respectiv:

„Lîng-izvoarele-nflorite pasc cai albi c-a mării spume—/ *Zi* **ori** *noapte* nu văzură de cînd sunt pe-această lume." Eminescu, *OA* II, 136.

Alteori, elementele coordonate disjunctiv semnifică unitățile temporale corespunzătoare profesiunii de credință expusă de poet.

„Nu că-mi pare rău; de ce să-mi pară ?/ Totuși, parcă nu știu cum, aș vrea/ Să mai văd odată — *o primăvară*,/ **Ori** *o vară*, dar să fie-a mea." Beniuc, *S* II, 92.

[1] *Apud* Ștefania Popescu, *Op. cit.*, p. 354.

Scanned with OKEN Scanner

Și în literatura populară predomină complementele directe coordonate disjunctiv, identice în ceea ce privește trăsăturile morfologice.

„— Căpitane Haramane,/ Vara vine, iarna trece,/ Din două, una îți alege:/ **Ori** *la muncă*, **ori** *la luncă*,/ Ori cu capul hălăciugă,/ Să pui coadă la măciucă." Densușianu, *VC*, 161.

Din punct de vedere stilistic se constată o așa-numită coordonare etajată. Pe prim plan apar primii termeni într-o structură corelativă; al treilea termen din versul următor se definește printr-un raport de coordonare disjunctivă față de primii la nivelul frazei. După cum se observă, acestui termen îi lipsește aspectul corelativ. În felul acesta, autorul anonim înlătură monotonia poemei.

Alteori, avem a face, de fapt, cu un singur termen prin a cărui repetare se insistă asupra unui anumit element.

„— Ce *gînd* mișel ți-ai pusu/ **Ori** *gîndu* de cătănitu,/ **Ori** *gîndu* de prăpăditu?" *LS*, 219.

Nonidentitatea acestor termeni este dată de determinantele corespunzătoare.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Uneori, în textele din secolul al XVI-lea, apare situația în care elementele coordonate nu se exclud, ci sînt diferite din punct de vedere morfologic.

„*Argintu* **saŭ** *aurŭ* **saŭ** *veșmente* nece dela ūrulu n-amū jeluitu..." *CV*, 22/XXII/13.

„Čine ĭubĕște *tatâlъ* **saŭ** *mūma* mai vrътōsъ de mine nū e mïe destoinicъ." *CT*, 51,20 v/18.

Așa cum se observă, dealtfel, și din citatele de mai sus, predomină tonul sentențios.

În unele texte din secolul al XVIII-lea raportul de coordonare disjunctivă se înregistrează în structuri de tipul [au a au b au c au d], cu evidentă valoare enumerativă.

„Verice lucru să vor îndura părinții să dea fétei lor, **au** *scule* de argint, au de aur, **au** *arămuri*, **au** *haine*, **au** *dobitoace*, **au** verice *alt* aseménea acestora să se pue prețul a fieștecăruia ce plătéște (...)". Ivireanul, *P*, 393/25—26.

Alteori, autorul avertizează direct pe cititor asupra unor situații posibile, și, în asemenea cazuri, aspectul moralizator este evident.

„Cândŭ faci *prânzŭ* **sau** *cină*, nu chemà liubovnicii tăi, nici rudele tale, nici vecinii bogați." CC_2, 419/(471)29.

Scanned with OKEN Scanner

Și în unele texte din secolul al XVII-lea se înregistrează contexte în care termenii coordonați sînt nonidentici morfologic în ceea ce privește genul.

„Era la împărățiia lui soltan Murat pre acéle vrémi toate trébile și lucrurile împărăției pre doi oameni, carii era musaipi la sultan Murat, unul silihtar, ce era înluntrŭ, care slujbă este de împărățiie foarte aproape, adecă spătar, ce poartă *spada* **ori** *buzduganul* după împăratul, al doilea..." M. Costin, *Let.*, 112/33.

Termenii coordonați disjunctiv pot diferi, în privința categoriei genului precum și după felul articulării *(nehotărît/hotărît)*. Ambele elemente provin din aceeași sferă semantică a concretului din mediul rural.

„Că eu sînt ori e altul, apoi lasă / Să spună cei ce au ținut *o coasă* / În mîine, **ori** *plugu*-n brazda sfîntă-/ Și cine-or spune ei, acela cîntă." Beniuc, *S* II, 343.

Termenii coordonați, uneori, ascund semnificații semantice antitetice prin care se reliefează opoziția *moarte/viață*. Și în versul următor, unde raportul de coordonare prin juxtapunere se combină cu cel prin joncțiune, se repetă o situație asemănătoare în ceea ce privește locul termenilor coordonați disjunctiv, însă, dat fiind cumulul lor, prezintă și un caracter intensiv.

„Aperi *un* mare *mormînt*, **sau** vreo *apă* vindecătoare? / Păzești *un norod*, *o cetate*, **sau** numai *o floare*?" Blaga, *O* I, 261. Semantic, primele două substantive exprimă o colectivitate de indivizi mai mult sau mai puțin asemănători, al treilea termen reprezintă doar un individ dintr-o mulțime.

Alteori, termenii coordonați disjunctiv, nonidentici după număr, reliefează comparația dintre un fenomen al naturii și viața umană, comparație care pune pe picior de egalitate cei doi termeni.

„Și mînă fotoliul spre sobă, / La horn să ascult *vijelia*, / **Sau** *zilele* mele — totuna — / Aș vrea să le-nvăț simfonia." Bacovia, *P*, 26.

Contextul indică un raport de coordonare disjunctivă mai slab, mult apropiat de cel copulativ.

Termenii coordonați disjunctiv pot diferi morfologic, uneori, după categoria genului.

„În cîmp pe măguri, am văzut *o comoară* / Jucînd, **sau** poate *un foc* ciobănesc." Stancu, *S* I, 38.

Accentul cade pe al doilea termen, intenția poetului fiind de a sugera un tablou cîmpenesc.

Scanned with OKEN Scanner

În unele situații se poate constata apariția unei alternative, marcată prin prezența conjuncției *ori* în fața fiecărui termen. Termenii respectivi diferă după gen și număr.

„Din vremi uitate mintea azi coboară / Și-ți cer umil acuma, cînd te-ascult: / **Ori** *sînul* meu curat de-odinioară, / **Ori** *lacrimile* mele de demult." Goga, *O* I, 250.

Adeseori, poetul folosește raportul de coordonare disjunctivă pentru a contura un cadru imagistic de factură vizuală. În acest caz, diferențierea morfologică se referă la categoria genului precum și la articol.

„Ce poți avea, sufletul meu, / Cînd soarele nu pune-n ramuri iarbă / **Ori** *inel* de foc, **ori** *o brățară*, / Cu mîna caldă a lui Dumnezeu?" Arghezi, *S* I, 53.

Foarte expresivă este ocurența raportului de coordonare disjunctivă între complemente directe, așa cum se observă în unele texte de literatură populară, unde se poate constata o anume simetrie (două complemente directe coordonate disjunctiv sînt urmate de două completive directe coordonate, de asemenea, disjunctiv).

„— Zilele nu mi-am urît / Nici viața n-am sfîrșit, / Ci eu-ți dau ca să-ți alegi / *Buzdugane* **sau** *săgeți*, / Sau în săbii să ne tăiăm, / Sau în lupte să ne luptăm!" Marienescu, *PT*, 580.

3.3.5. **Complemente indirecte**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea se constată ocurența raportului disjunctiv între doi termeni caracterizați prin identitate sintactico-morfologică.

„(...) deci acela, de se va luptà *cu împăratulŭ* **sau** *cu fecioruluĭ* împăratului, de ce-l va ucide pre elŭ și-l va omorî pre nedereptŭ,..." CC_2, 465/(520)12.

Contexte asemănătoare pot fi desprinse și în textele provenite din secolele următoare:

„Să nu ținem pizmă unul altuia, nici să ne vindem cu pîra, unul pre altul, cu cruzie de inimă și cu nemilostivniciia, pentru ca să ne păgubim și să ne sărăcim unul pre altul, dupre cum vedem totdeauna că fac mulți, netemîndu-să nici de Dumnezeu, nici de păcat, nici îș aduc aminte *de moarte* **sau** *de osîndă*..." Ivireanul, *P*, 71/34.

„Am văzut copii cu excelente aptitudini la studii, condamnați a sta un an repetenți, fiindcă n-au avut notă suficientă *la muzică* **sau** *la gimnastică*." Caragiale, *O* II, 147.

Scanned with OKEN Scanner

Structuri de tipul [a ori b] pot fi întîlnite și în literatura populară:

„Înțeleg să te măriți *c-un bogat* **ori** *c-un sărac...*" *TFBBPR*, 92.

În anumite situații, termenii coordonați disjunctiv sugerează alternarea succesivă a două împrejurări:

„Și aici, slujind cu credință **ba** *la unul*, **ba** *la altul*, pînă la vîrsta de treizeci și mai bine de ani, și-a sclipuit puține parale..." Creangă, *O*, 56.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVI-lea termenii coordonați disjunctiv diferă din punct de vedere morfologic în ceea ce privește categoria numărului.

„Dĕci eșiră de băsădūiră ūrulu cătră alaltu grăindu, cūmū nemică n-aū faptū destoinicū *morției* **saū** *legăt(ū)riloru* ōmulu acesta". *CV*, 82/LXXXII/8.

Și în secolele următoare pot fi întîlnite cazuri asemănătoare, diferența morfologică fiind constituită din una sau mai multe trăsături.

„Den voi carele să va apuca, **ori** *de arcŭ*, **ori** *de* altă *armă*, aceluia capul îi voi tăia și întîi voao capetenilor." M. Costin, *Let.*, 199/12.

Într-un lanț coordonat disjunctiv se remarcă, pe de o parte, termenii identici morfologic, pe de altă parte, termenii diferențiați prin opoziția articulat/nonarticulat:

„Mereu de-un timp m-am socotit / Prin ce m-aș face fericit? / *Prin rang, prin nume, prin avere,* / **Sau** *printr-o viață* de plăcere?" Macedonski, *O* III, 85.

În acest caz, distingem un raport de coordonare „etajată". Pe prim plan apar termenii coordonați prin juxtapunere dispuși de-a lungul unui vers și provenind din același cîmp semantic. Pe al doilea plan, și oarecum mai accentuat datorită conjuncției disjunctive *sau*, se constată substantivul feminin *viață* care prin determinantul corespunzător subliniază opoziția semantică dintre componenții lanțului coordonat. Enumerarea poate fi mai amplă sau mai restrînsă în funcție de cerințele impuse de context. În acest citat, enumerarea amplă este cerută de forma interogativă a versului precedent.

Alteori, într-un șir enumerativ de complemente indirecte coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune, diferențierea morfologică se concretizează în opozițiile: *substantiv propriu / substantiv comun*; *feminin/masculin*.

Scanned with OKEN Scanner

„Vorbesc *de Pan, de nimfe* **sau** *de îngeri* — / Cu lungi ecouri, pîlpîiri, vibrații/ să dau severei noastre generații/ O undă mai suavă de răsfrîngeri." Banuș, *S* II, 14.

În literatura populară cumulul de complemente indirecte coordonate disjunctiv, adeseori, prezintă un caracter eterogen: *substantiv masculin, plural, nearticulat/substantiv feminin singular nearticulat*:

„— Știți, boieri, ce-a fi mai bine? / Voi să vă luptați cu mine; Aid' *la pumni* **sau** *la trîntire,* / **Sau** *cu spada,* la-nvîrtire." Marienescu, *PT*, 88.

„Foaie verde, flori de fragă,/ Picioarele mi se leagă/ **Ori** *de frunză,* **ori** *de iarbă,* / **Ori** *de tine,* mîndră dragă." Jarník-Bîrseanu, *DS*, 9.

În asemenea contexte, avem a face cu un raport de coordonare „etajată" în sensul că primii termeni se definesc prin identitate sintactico-morfologică *(substantive feminine)* și sînt dispuși de-a lungul unui singur vers, în timp ce al treilea termen diferă morfologic *(substantive/pronume personal)*. Acesta neavînd un alt termen corelativ, deci nemaifiind vorba despre caracterul simetric al raportului de coordonare disjunctivă, face ca accentul și, în același timp, ideea versurilor să se concentreze asupra lui. Opoziția se reliefează și din punct de vedere semantic; pe de o parte, substantive comune provenind din același cîmp semantic, pe de altă parte, un termen care aduce pe prim plan elementul uman.

3.3.6. Complemente circumstanțiale de loc

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se poate constata între termeni identici din punct de vedere sintactico-morfologic.

„Să va fi voao voia a face cu domnu-mieu frăție cu credință a fi, spuneți-m(i) să nu vreți vrea aceaia, încă spuneți, să tornu *pre dereapta* **sau** *pre stînga*." *PO*, 80/20.

În astfel de contexte, prin intermediul unui personaj, traducătorul urmărește să marcheze alternarea posibilă dintre două unități de loc, definitorie pentru un fapt nou intervenit într-o expunere de situații.

În secolele următoare, raportul de coordonare disjunctivă se stabilește, de asemenea, între termeni identici sintactico-morfologic, rolul lor fiind de a atrage atenția asupra unei posibile alternanțe dintre două contraste semantice.

Scanned with OKEN Scanner

„Și cînd ducè turcii zaharali în Cameniță, le ieșiè înainte **ori** *la dus* **ori** *la întorsu*, de-i robiè, și de bogate ori îi și smîntiè." Neculce, *OSC*, 66/30.

„Atuncea strigă cu voinicie/ Tandaler, cît putu tare foarte: / « Toți în arme cu mine să vie, / **Ori** *la biruință* — **ori** *către moarte*!»"... Budai-Deleanu, *O*, I 168/VI/90.

Alteori, raportul de coordonare disjunctivă are funcția de a sublinia una sau mai multe împrejurări cu ocurență probabilă.

„(ea)... duce de la Radna ceea ce nu găsești *la Lipova* **ori** *la Arad* și aduce de la Arad ceea ce nu găsești *la Radna* **ori** *la Lipova*." Slavici, *O* VII, 9.

În asemenea contexte, termenii coordonați disjunctiv denumesc în mod concret unitatea spațială, ceea ce face ca vagul caracteristic poeziei să dispară din proză.

Și în poezia secolului al XX-lea se constată apariția raportului de coordonare disjunctivă între termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică, ei constituind elementele componente ale unor imagini vizuale sau de mișcare:

„Cînt drumurile lungi, fiindcă mă fură / *Spre zarea* albă, **ori** *spre culmea* sură, / Și pietrele le cînt și bolovanii..." Stancu, *S* I, 180.

„*În trînta* cumpenită **ori** *toarcerea* virilă / S-au descheiat oțeluri ca aschii de șindrilă /..." Barbu, *P*, 77.

În situația raportului de coordonare disjunctivă, stabilit între complemente circumstanțiale de loc, termenii respectivi se pot defini prin identitate morfologică exprimînd gradul de apropiere sau depărtare într-un context marcat de intonație interogativă.

„*Aici* **sau** *colo*, e oare același octombrie? / Numele / zilelor, ale anilor, nu se schimbă cu locurile, / cu / Viețile noastre?" Voronca, *PA* II, 39.

Foarte expresivi sînt termenii coordonați disjunctiv ocurenți în construcții eliptice întîlnite în literatura populară.

Morfologic, ambii termeni se caracterizează prin identitate, iar semantic prin opoziția lor.

„Dacă mi-a fi scris să pot iscodi undeva cum am putea noi avea vreun băiet, bine de bine; dacă nu, cale bună, **ori** *la iad* **ori** *la rai*, și să ne întîlnim pe ceialaltă lume!" Furtună, *IB*, 103.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVII-lea raportul de coordonare disjunctivă se înregistrează între complemente circumstanțiale de loc nonidentice morfologic.

Scanned with OKEN Scanner

„Iară daca să întorcea *acasă* **sau** *la Rîm*, nime și nimărui nu să zicea împerator, ce iară pre numile ce avea dintăi". M. Costin, *Let.*, 252/14.

Complementele circumstanțiale de loc exprimate prin substantive care diferă prin gen sau prin felul articolului, în unele texte din secolele al XIX-lea și al XX-lea, au rolul de a asocia unui termen concret un altul abstract; ei sugerează conturul unei imagini vizuale cu multiple valențe semantice și stilistice.

„Copacul darnic cu găleata lui, / De sus își pierde foi de-argintărie, / Căzînd în drumul orișicui, / *În suflet* **sau** *pe pălărie*". Arghezi, *S* I, 13.

Raportul de coordonare disjunctivă se stabilește alteori între doi termeni care exprimă gradul de incertitudine pentru unitatea de loc definitorie uneia sau mai multor acțiuni.

„Poate mă voi naște a doua oară / Pe inelul planetei Saturn./ Dar ce-aș avea eu de făcut *pe Saturn*, / **Ori** *pe inelul* planetei Saturn?" Stancu, *S* II, 182.

Și în situația cumulului de complemente circumstanțiale de loc, coordonate disjunctiv, se face simțită alternarea unor imagini vizuale.

„Alteori, din mari dezastre izvorăște ca un fluviu, / Dar cu aceeași nepăsare îl primește cerul trist: / *Din incendiile* Romei, / *Din Stambul* / **Sau** *din Vezuviu*, / *Din altarele* lui Buda **sau** *din templele* lui Crist." Topîrceanu, *SA* I, 154.

„Și eu și tu și el și noi toți, noi toți / Așteptăm la ferestre, *la marginea* mării, / **Ori** *pe potecile* codrului, ca niște hoți, / Jivinele dragostei, fiarele dezmierdării". Stancu, *S* II, 52.

Interesant de remarcat, din punct de vedere stilistic, caracterul intensiv al termenilor dintr-un lanț coordonat disjunctiv, în structuri de tipul: [a sau b, c sau d, e sau f, g, h, i, j]

„Era să mă culc, cînd ceva neașteptat mă pironi pe loc: *din cer* **sau** *de pe pămînt, din văi* **sau** *din cîmpie, din munți* **sau** *de pe ape, din noapte, din aer, din lună, din stele* — nu știu — dar de undeva, desigur, ajunse pînă la mine un glas dumnezeiesc." Hogaș, *P* I, 46.

Termenii coordonați disjunctiv sînt grupați în perechi coordonate prin juxtapunere urmate de un lanț coordonat copulativ prin juxtapunere.

Se pot înregistra și structuri de tipul [ori a și b ori c ori d]:

„Negustătorii treceau fără grijă **ori** *la nemți și leși*, **ori** *la tătari*, **ori** *la Țara* Ungurească". Sadoveanu, *O* XIII, 56.

Primul termen este alcătuit, la rîndul său, din alte două elemente coordonate copulativ; al doilea termen este constituit

Scanned with OKEN Scanner

dintr-un substantiv comun care indică o colectivitate de indivizi și, în sfîrșit, al treilea termen este desemnat printr-un substantiv propriu denumind o anumită comunitate.

Reţin atenţia şi structuri de tipul *a, b sau c.* „Să citească dimineaţa cîte o carte, *pe bancă*, *pe bulevard*, **sau** *în parc*, urmărind jocul copiilor,...“ Camil Petrescu, *Und* I, 217.

Şi în literatura populară raportul de coordonare disjunctivă se stabileşte între termeni care diferă morfologic.

„Feciorii-aieşti doi toată ziua umblau creanga, **ba** *la vînat*, **ba** *după* alte *lucruri* fără socoteală“. *TFB*, 41.

„Hai, cumnate, afară la largul, să văd mai bine ce cumnat am; dar să-mi spui pe unde vrei să mergi, *pe horn* ca mîţele, **ori** *pe uşă* ca cînii?“ *TFBVM*, 134.

3.3.7. Complemente circumstanţiale de timp

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă apare între complemente circumstanţiale de timp definite prin identitate morfologică.

„Nu ştiţi amu cîndъ domnul caseei va veni *sĕra* **sau** *la mĭazănoapte* sau cîndъ vŏr cъnta cântъtorii **sau** *demânĕţa*.“ *CT*, 101, r/9—10.

Acest lanţ coordonat cu valoare enumerativă are rolul de a sublinia posibilitatea ocurenţei unei unităţi temporale sau a alteia definitorie pentru o anumită acţiune.

Şi în textele din secolele următoare se întîlnesc contexte în care termenii coordonaţi disjunctiv evidenţiază o alternativă posibilă fără a marca o antinomie semantică.

„Carile, precum astădzi prieteşugul nou, aşé *mîine* **sau** *poimîne* vrăjmăşiia véche...“ Cantemir, *Ist.*, 109/44.

În structuri de tipul [a sau a'] determinanţii respectivi ai termenilor coordonaţi subliniază anumite stări de fapt:

„Să se rădice de la mijloc obiceaiul cel rău ce au unii şi nu vor să lase nimica rudelor puind pricina cum că nu i-au căutat *la vréme* de nevoie **sau** *la vréme* de boală sau pentru căci au avut între dînşii vrajbă şi lasă în pizmă averile lor la alţii (...)“. Ivireanul, *P*, 391/10.

Alteori, se constată alternarea unor unităţi temporale cu posibilă ocurenţă corespunzătoare unei acţiuni.

„Iar părintele, **ba** *azi*, **ba** *mîne*, aducînd pitaci şi colaci din biserică, a împărţit la fiecare, de ne-a îmblînzit, şi treaba mergea strună“. Creangă, *O*, 154.

Scanned with OKEN Scanner

„Odată poate, cu-o tristețe mare, / *În răsărit* **ori** *în apus* de soare, / La mine-n mîini va exploda grozavă / O mînă-mprăștiindu-mă prin slavă". Beniuc, *S* III, 50.

Cumulul de complemente circumstanțiale de timp, coordonate disjunctiv se dovedește, de asemenea, foarte expresiv:

„Și **ba** s-a însurat *la toamnă*, **ba** *la iarnă*, **ba** *la primăvară*, **ba** *la vară*, **ba** iar *la toamnă*, ba vremea trece, flăcăul începe și el a se trece, mergînd tot înainte cu burlăcia, și însurătoarea rămîne baltă". Creangă, *O*, 57.

Uneori, chiar în același pasaj se pot succeda structuri coordonate disjunctiv de tipul: [a, b sau c, a sau b], scriitorul avînd intenția de a sublinia și mai mult caracterul complex al alternării unităților temporale exprimate de termenii coordonați.

„(...) dacă mergi în biserica cea mare *la vecernie, utrenie* **sau** *liturghie*, dacă te duci pe la cunoștinți *ziua* **sau** *seara*, nu vei putea întîlni decît figuri paragrafisite (...)". Hogaș, *P* I, 18.

Și în literatura populară se înregistrează contexte în care termenii coordonați disjunctiv sînt identici morfologic.

„Care din voi doi / Doriți a rămîne, / *De azi* **ori** *de mîne*, / Și pe al meu țol, / Și-n al meu ocol, / Care vă gîndiți / Să mă d-omorîți..." *LS*, 43.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Într-un lanț coordonat disjunctiv alcătuit din termeni nonidentici ca gen și ca număr, funcția raportului de coordonare disjunctivă se concretizează în punerea pe același plan a unor situații egale în probabilitatea de ocurență.

„Tu care mă citești cu voie bună, / Necunoscut prieten inocent, / Tu vei muri *la noapte, peste-o lună* / **Sau** *peste* zece *ani* — indiferent". Topîrceanu, *SA* I, 134.

Nonidentitatea morfologică se poate referi și la flexiune:

„*Odată* cu grînele **sau** ceva *mai tîrziu*, / țăranii-au fost, sub boltă, / culeși într-un sac străveziu". Doinaș, *C*, 163.

Ambii termeni, exprimînd o unitate de timp caracterizată prin raportare la un anumit eveniment, au rolul de a contura un tablou cîmpenesc.

Termenii dintr-un lanț coordonat disjunctiv pot aduce pe prim plan caracterul simetric al antinomiei exprimate semantic. În acest caz, avem un raport de coordonare „etajată".

„Murguleț, coamă rotată, / Stai pîn' iese luna nouă, / La mîndruța sprincenată / Să trimit o slovă-două, / **Ori** *pe soare*, **ori** *pe lună*, **ori** *pe nor*, **ori** *pe senin* / Ori să mergem împreună? Lin, murgule, lin!" Iosif, *P*, 155.

Scanned with OKEN Scanner

O primă antinomie semantică este marcată prin termenii: **ori** *pe soare*, **ori** *pe lună*, urmînd o a doua, exprimată prin termenii: **ori** *pe nor*, **ori** *pe senin*.

Termenii coordonați disjunctiv pun, uneori, în evidență o antinomie semantică prin intermediul căreia două imagini vizuale nu pot apărea împreună dată fiind natura fenomenelor exprimate.

„Iscusită, înaltă făptură / E omul ce-n laț prinde vîntul, / Și care *pe soare* **sau** *bură* / Cu plugul ară pămîntul". Călinescu, *O* II, 51.

În asemenea situații, excluderea reprezintă nota definitorie a termenilor coordonați disjunctiv.

Structuri de tipul [a sau b] pot fi consemnate și în textele de literatură populară:

„S-au luptat *o ziuma* de oră **sau** *mai mult...*" Vrabie, *BSF*, 9.

3.3.8. Complemente circumstanțiale de mod

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se înregistrează între termeni identici din punct de vedere sintactico-morfologic.

„Nici amu vrea să aibă măşcoi dereptŭ îmbletulŭ căiei, ce pedestru îmblà; nici *fără negrije*, îmblà **sau** *cu leane*, ce curândŭ şi tare". CC_2, 157/(171)34.

Și în situația cumulului de termeni dintr-un lanț coordonat disjunctiv predomină identitatea sintactico-morfologică. Enumerările respective atrag atenția asupra unor probabile modalități.

„Ce, dereptŭ aceaia, mulți în multe chipure de multe ori sufletele-şŭ pierdŭ: **sau** *tâlhărindŭ*, **sau** *ucigândŭ*, **sau** *furândŭ*, **sau** groape *săpândŭ*, **sau** alte necuviințe *făcândŭ*". CC_2, 72/(71)24—26.

Cazuri asemănătoare se remarcă și în textele din secolele următoare.

„Adecă în față prost și drept, dară multe picături de vicleşuguri îi stau peste mață (că toate carile să văd de pe chip și de pe floare să giudecă, iară gîndul a ascunsului inimii nici chip, nici floare are, de pre carea *de bun* **sau** *de rău*, *de frumos* **sau** *de grozav* să să cunoască, fără numai cînd icoana în cuvinte sau în lucruri își tipărește". Cantemir, *Ist.*, 114/33.

Într-o descriere, termenii coordonați disjunctiv au funcția de a asigura acțiunii un anume grad de incertitudine.

Scanned with OKEN Scanner

„Apucarăm la stînga pe prundul Cuejdiului înspre Dărmănești, fără să știm dacă am apucat *bine* **sau** *rău*". Hogaș, *P* I, 6.

În unele contexte comparațiile coordonate disjunctiv reliefează funcția lor caracterologică explicită.

„Jalnic ard de viu chinuit *ca Nessus*, / **Ori** *ca Hercul* înveninat de haina-i." Eminescu, *OA* I, 194.

„*Ca Edgar Poe*, mă reîntorc spre casă, / **Ori** *ca Verlaine* topit de băutură / Și-n noaptea asta de nimic nu-mi pasă". Bacovia, *P*, 18.

Alteori, raportul de coordonare disjunctivă stabilit între două comparații subliniază trecerea timpului și odată cu acesta și a vieții.

„Orele pogoară de pe munte / *Ca* limpezi *stele* **sau** *ca* albe *turme* / din depărtări și liniști lin urnite, / spre care locuri fără semn și nume?" Vinea, *O* I, 191.

Structuri de tipul [*a sau b*] apar și în literatura populară, uneori, chiar în replica unui personaj:

„— Cum mergem: *ca vîntul* **ori** *ca gîndul*". Vrabie, *BSF*, 39.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se poate stabili între doi termeni nonidentici morfologic *(adverb de mod — locuțiune adverbială de mod)*, ambii provenind din categoria abstractului.

„Că printru sîngele trupurilor voastre sta-voiu *băsău* **sau** *în alean* și pre toate jigăniile sta-voiu băsău..." *PO*, 34/20.

Și în textele din secolele următoare termenii coordonați disjunctiv sînt exprimați prin părți de vorbire diferite *(substantiv precedat de prepoziție / pronume reflexiv precedat de prepoziție)*.

„Așea de sîrgŭ lucrul, **ori** *cu știrea* pașii, **ori** *dentru sine* agii de Brăila și de Mecinŭ sfătuiia să prindze pre Vasilie vodă..." M. Costin, *Let.*, 116/39.

Caracterul eterogen al termenilor coordonați disjunctiv poate fi remarcat, îndeosebi, în situația cumulului de complemente circumstanțiale de mod.

„Nu *în mâncări* asuprite, **sau** *în beții*, **sau** *în jocure* drăcești, **sau** *în dvorbe* șezîndŭ, **sau** *în cearte*, **sau** *în sfade*, **sau** *în pâră*, **sau** *în vânzări*, *în precupii*, **sau** *datoare* a ceară, sau să ne clevetimŭ, ca, cumŭ iaste scrisŭ de Dumnezeu, în pace și în ascultarea cuvântului său..." CC_2, 123/(132)/15—18.

Alteori, din punct de vedere stilistic, reține atenția combinarea raportului de coordonare prin juxtapunere cu cel prin

Scanned with OKEN Scanner

joncțiune, termenii coordonați fiind elemente componente ale unor comparații.

„Iară cine-șŭ va piiarde sufletulŭ său și-lŭ va omorî, nu *ca tâlharii și ca furii* **sau** *ca făcătorii* de rău, **sau** *ca ceia* ce se omoară înșișŭ, ce pentru Hristosŭ, aceia sîntŭ carei-șŭ spăsescŭ sufletele lorŭ". CC_2 207/(226)/8.

Și în poezie se poate constata apariția structurii de tipul [ori a ori b] care marchează alternarea a două împrejurări.

„La multe privii adinsuri și glume, / Dar' (vă spun drept) din toate ahele, / Ca ș'ahasta-**ori** *adins*, **ori** *în șagă*, / Eu nu văzui în viața întreagă". Budai-Deleanu, *O* I 19/I/32.

Cînd raportul de coordonare disjunctivă este ocurent între complemente circumstanțiale de mod exprimate prin substantive care diferă morfologic după gen, se poate întîmpla ca termenii coordonați să facă parte din același cîmp semantic al abstractului, dar cu expresivitate deosebită în contextul respectiv.

„Cînd omul pe om strică ș'ucide / *Făr'nice-un folos* **sau** *trebuință*, / Ba muncindu-l încă-în față-i rîde, / Cînd însuș' hulește-a sa ființă, / Ce nu fac celelalte jivine, / A fire-om atuncia mi-e rușine!" Budai-Deleanu, *OI* 293/XII/3.

Raportul de coordonare disjunctivă poate apărea între termenii abstracți ai unei comparații. De remarcat faptul că, în asemenea cazuri, atenția poetului anonim se concentrează asupra celui de-al doilea membru al comparației, dezvoltîndu-l, prin intermediul coordonării disjunctive a unor termeni nonidentici morfologic după gen.

„Numele lui i s-o dus / **Ori** *ca spin*, / **Ori** *ca venin*, / **Ori** *ca leac* / La om sărac". *TA*, 128.

3.3.9. Nume predicative

Identitate sintactico-morfologică

Raportul de coordonare disjunctivă se poate stabili, în textele din secolul al XVI-lea, între doi termeni care reprezintă comparații, ambele sugerînd imagini vizuale.

„Nu *ca o zare* **sau** *ca o luminare* iaste așa prostŭ duhulŭ, ce însușŭ, acesta duhŭ sfîntŭ lăcuitoriu să creademŭ, cum au zisŭ (...)" CC_2, 194(213)/31.

În unele texte din secolul al XVIII-lea termenii coordonați disjunctiv reliefează o anume alternare fără a fi vorba de antinomie semantică.

Scanned with OKEN Scanner

„(...) (că nu iaste în lume *cuvînt* atîta de isteț **sau** *lucru* așè de cu preț, ca carile vreodată să nu mai fie fost sau a nu mai fi de acmu înainte să poată)". Cantemir, *Ist.*, 79/28.

În textele din secolele următoare, intervine, adeseori, nevoia respectării tiparului specific versificației clasice și moderne.

„Eu timpului *cariatidă* sîntu-i, / **Ori** *piatră* poate mai din temelii, / Ascunsă, nevăzută, cum cuvîntu-i / În mari picturi ori grave simfonii". Beniuc, *S* III, 217.

Tot din necesități prozodice, numele predicative în raport de coordonare disjunctivă încadrează verbul. Ambii termeni coordonați se definesc prin identitate morfologică. Raportul de coordonare se stabilește între un neologism cu semnificații metaforice și un termen de origine latină, care, plasat în contextul respectiv, sugerează opreliștea categorică în fața timpului.

Cumul de termeni coordonați disjunctiv poate fi consemnat mai ales în literatura populară:

„— Ce ești, *fată* **sau** *nevastă*, / **Sau** *zînă* din cer picată?" *CDD*, 145.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În cazul cumulului de termeni nonidentici morfologic, în textele secolului al XVI-lea, tendința către explicitare apare mult accentuată.

„Și singuri vămŭ sta înainte ar ne vămŭ judecà cu fricà și cu cutremurŭ multŭ, **ori** *bogatŭ* să va fi, **ori** *measerŭ*, **ori** *mare*, **ori** *micŭ*, **ori** *boiarinŭ*, **ori** *slugă*, **ori** *muiare* iaste, **ori** *bărbatŭ*, **ori** *bătrânŭ*, **ori** *tânărŭ*, **ori** *slăvitŭ*, **ori** *neslăvitŭ*, **ori** *însușŭ* și cela ce e îmbrăcatŭ de poartă veșmintele împărătești". CC_2, 37(30)/20—25.

În unele texte din dramaturgia secolului al XIX-lea raportul de coordonare disjunctivă este folosit de scriitori în mod intenționat între doi termeni care au rolul de a sublinia comicul de situații.

„*Pampon*: Dumneavoastră sînteți *rudă*, **ori** *consoarta* dumnealui..." Caragiale, *O* I 259.

Se poate constata, uneori, că raportul de coordonare disjunctivă se stabilește între doi termeni nonidentici morfologic; semantic aceștia reflectă opoziția *animat/inanimat*.

„S-au încleștat, / Doi raci cu falca lor tăioasă, / Doi uriași astrali / Și canibali, / În lupta căror o planetă / E *ca*-ntr-o mare *o bricheță* / **Ori** *ca un licurici* față de soare / Și -acolo nu-i iertare." Beniuc, *S* IV, 40.

Scanned with OKEN Scanner

Semantic, ambii termeni coordonați pot aparține categoriei abstractului, rolul lor fiind de a contura două posibile metamorfozări ale unuia și aceluiași personaj.

„Mă voi face *depărtare* ca să-ți încap în ochi, / **Ori** *cuvînt*, cu sunete de mărimea furnicii, / ca să-ți încap în gură". Stănescu, *SP*, 45.

Alteori, raportul de coordonare apare într-un cumul de nume predicative cu valoare imagistică deosebită.

„Domnule Nimic al vîrfurilor / Trebuie să mor ca să fiu *treaptă?* / **Ori** *strigoi* într-o casă imaginară? / **Ori** *țipăt* netrebnic la răscrucea arheologiei?" Stelaru, *C*, 53.

Termenii respectivi diferă în ceea ce privește genul. Ei sînt ocurenți într-un grup de versuri marcate prin interogație. Din punctul de vedere al locului, primul termen încheie versul iar ceilalți doi deschid fiecare cîte un vers. Ascendența pornește de la un termen concret către unul abstract. Rolul stilistic este de autodefinire a poetului.

De fapt, întreaga strofă citată este alcătuită pe baza unei formule de adresare către un personaj fictiv „domnul Nimic", fictiv dacă îl considerăm în sine, dar, în contextul respectiv, capătă numeroase valențe semantice.

Uneori, cumulul de nume predicative coordonate disjunctiv se definește prin nonidentitate morfologică în privința genului și are funcție caracterologică.

„E poate lacrima ta, / e poate *restriștea* ta, / **sau** numai *învinuirea* mută, / **sau** numai *blestemul*, **sau** numai *iertarea* / pe care mi-o dărui ca-ntr-un bun rămas". Vinea, *O* I, 213.

Caracterul restrictiv al termenilor aflați în raport de coordonare disjunctivă este evidentă. La acest lucru contribuie repetarea adverbului *numai* în fața unor termeni. De remarcat identitatea semantică a componentelor lanțului coordonat, întrucît ele aparțin aceleiași sfere a abstractului.

În unele contexte, raportul de coordonare disjunctivă apare între două nume predicative care, de fapt, sînt două comparații.

„Din lumea lor necunoscută, / Răsar, / Și cînd șoptesc cu voce mută / Poema cea nepricepută / Tresar / Și sînt pe loc ce au să vie, / Căci sînt / *Ca un parfum* de vecinicie, / **Sau** *ca o flacără*-albăstruie. / În vînt". Macedonski, *O* II, 21.

Ambii termeni coordonați disjunctiv pot apărea într-un vers interogativ, cu rolul de a dezvălui neliniștile poetului, incertitudinea asupra unor imagini vizuale sau auditive.

„Asta e toamna, asta e sonata și întreb: e *un vis* / **sau** *o viață?*" Voronca, *PA* I, 13.

Scanned with OKEN Scanner

Ambele nume predicative nonidentice morfologic, în ceea ce privește genul, sugerează opoziția *vis/realitate*.

Într-un cumul de nume predicative coordonate disjunctiv, uneori, termenii respectivi apar în perechi antonimice:

[a sau b, c ori d, e ori f, g sau h sau j]

„Moftangiul poatè avea sau profesiune, poate fi *sărac* **sau** *bogat, prost* **ori** *deștept, nerod* **ori** *de spirit, tînăr, de un sex* **sau** *de altul* **sau** *de amîndouă*, el a fost, este și va fi un rrromân adevărat..." Caragiale, *O* I, 805.

Și în textele de literatură populară se remarcă ocurența raportului de coordonare disjunctivă între termeni nonidentici morfologic cu funcția de a sublinia o anume alternare de imagini.

„Ș-om pune să secere pe jos, / Să lege snopii vîrtos, / Că nu-i *secară* **sau** *ovăz*, / Ci e chiar fața lui Hristos". *FM*, 305.

3.4. NONIDENTITATE SINTACTICO-MORFOLOGICĂ

3.4.1. Atribut adjectival — atribut substantival prepozițional

În unele contexte, sporadic, se poate înregistra ocurența termenilor coordonați disjunctiv definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică; funcția lor fiind caracterologică.

„Un promotor *dințat* **sau** *în ogivă* / De pe atunci rupea cutezător / Din pajiște. Dar sub al zilei zbor, / Îl spulberai, putere / corosivă!" Barbu, *P*, 16.

Termenii respectivi reprezintă două imagini vizuale deosebit de expresive.

În structuri coordonate disjunctiv de tipul [fie a fie b, c sau d] scriitorul urmărește să fie cît mai explicit în descrierea unei anumite situații:

„La toate trenurile, **fie** *accelerate*, **fie** *de persoane, mixte* **sau** *de marfă*". Caragiale, *O* II 42[1].

3.4.2. Complement circumstanțial de mod — complement indirect

În unele texte din proza secolului al XX-lea raportul de coordonare disjunctivă se stabilește între termeni nonidentici din punct de vedere sintactico-morfologic.

[1] *In GA* II, p. 221.

Scanned with OKEN Scanner

„Într-o vreme l-au auzit vorbind *singur*, **ori** poate *cu feciorașul* său Demonul". Sadoveanu, *O* XIII, 837.

Funcția termenilor coordonați disjunctiv este aceea de a contura pe de o parte, o anumită unitate de mod, pe de altă parte, o unitate cu caracter sociativ. Scriitorul atrage astfel atenția asupra unor anumite stări de fapte.

Concluzii

1. În comparație cu raportul de coordonare copulativă, raportul de coordonare disjunctivă apare mai puțin reprezentat, la nivelul propoziției.

2. Ținînd seamă de contextele în care se înregistrează ocurența raportului de coordonare disjunctivă, am putea distinge trei grade, după cum alternativa apare exprimată mai mult sau mai puțin accentuat: I *ori a ori b*; II *a ori b*; III *ori a ori b ori c*, definitorii atît pentru literatura populară cît și pentru cea cultă.

În mod analog, se mai pot distinge și cazurile: I *sau a sau b*; II *a sau b*; III *sau a sau b sau c*, cu apariție sporadică, în comparație cu prima situație.

3. Termenii coordonați disjunctiv se definesc prin identitate sintactico-morfologică sau prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică și prin nonidentitate sintactico-morfologică.

4. Cele cîteva ocurențe posibile ale raportului de coordonare disjunctivă, la nivelul propoziției, se înregistrează în textele din secolele al XVI-lea—al XX-lea precum și în textele de literatură populară.

5. Raportul de coordonare disjunctivă se stabilește între doi sau mai mulți termeni, în ultimul caz fiind vorba despre lanț coordonat. În asemenea situații, raportul de coordonare este disjunctiv în formă și copulativ în conținut.

6. Semantic termenii coordonați pot fi sinonime, antonime, abstracte sau/și concrete.

7. Stilistic, se remarcă reliefarea diverselor imagini și contexte metaforice prin intermediul raportului de coordonare disjunctivă.

Scanned with OKEN Scanner

3.5. RAPORTUL ADVERSATIV[1]
RAPORTUL ADVERSATIV DE GRADUL I

După cum se observă din materialul cercetat, raportul de coordonare adversativă de gradul I, la nivelul propoziției, se înregistrează sporadic. De aceea, vom prezenta doar cîteva aspecte edificatoare:

3.5.1. Subiecte

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Raportul de coordonare adversativă de gradul I se înregistrează în textele din secolul al XVI-lea în anumite contexte definite prin natura lor analitică.

„Strigă, zice, *cela* pentru împărțirea propastei, **iară** *cesta* pentru durearea." CC_2, 367(409)/23.

În acest caz, nonidentitatea morfologică se referă la opoziția *apropiat/depărtat*, definitorie pentru pronumele demonstrativ.

În unele texte din secolul al XVIII-lea termenii coordonați adversativ de gradul I apar în structuri de tipul [nu a ce b și c iar nu d]:

„(...) că precum toată știința din povața simțirilor să află, toată lumea știe, căci *nu orbul*, **ce** *cel* cu ochi giudecă de văpséle, **și** *cel* cu urechi, **iară** *nu cel* surd alége frumsétea și dulceața viersului". Cantemir, *Ist.*, 74/21.

Într-un text cu predominant caracter narativ, termenii coordonați adversativ de gradul I se înregistrează în structuri de tipul: [a, b, c iar d].

„Și astfel, *unii* cu brînză și pîine, *alții* cu ouă fierte și smochine, *alții* cu portocale și sardele, **iar** *Trubadurul* cu o năstrapă, moștenită de la bunică-sa, ne întîlneam pe treptele Academiei, în fața statuii lui Mihai-Viteazul". Delavrancea, *Trubadurul*[2].

3.5.2. Atribute adjectivale

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Raportul de coordonare adversativă de gradul I se constată uneori între termeni identici sintactico-morfologic, cu funcție caracterologică.

[1] Menționăm că, la nivelul propoziției, distingem trei grade ale raportului de coordonare adversativă: I iar, II dar, însă, III ci.

[2] La Silviu Gh. Constantinescu, *Exerciții de sintaxă*, București, p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

„Pricina cea dintîi, pentru care au luat Dumnezeu spre sine firea *omenească*, **iar** *nu* cea *îngerească*, iaste că îngerii n-au perit toţ (...)" Ivireanul, *P*, 121/8.

În asemenea contexte, sînt puse faţă în faţă două însuşiri semnificative: *omenească/îngerească*.

Alteori, opoziţia este marcată mai net, dat fiind cîmpul semantic al termenilor coordonaţi adversativ.

„Însă pentru ca să poată pocăinţa să săvîrşească acéste lucruri preaslăvite, să cuvine să fie pocăinţa *adevărată*, **iar** *nu mincinoasă;* pocăinţa *curată* **iar** *nu vicleană*, pocăinţă a inimii, iar nu a gurii, că precum iaste aur adevărat şi aur mincinos, aşa iaste şi pocăinţă adevărată şi pocăinţă mincinoasă". Ivireanul, *P*, 216/24—25.

Pe de altă parte, lanţul coordonat de tip binar cu structura [a iar nu b, c iar nu d] are rolul de a reţine atenţia în mod deosebit, intenţia autorului fiind de a emite anumite raţionamente juste punîndu-le în antiteză cu cele de factură negativă.

Şi în unele texte din secolul al XIX-lea raportul de coordonare adversativă de gradul I apare între doi termeni dintre care autorul accentuează pe primul, dată fiind opoziţia *afirmativ/negativ*.

„...după înmulţirea avuţiei, gramatianii vor veni şi vor zice: cutare a scris frumos, bine, după rîndul limbei şi firea neamului şi vor zidi gramaticile *române* **iar** *nu latine*". Russo, *PT*, 65.

3.5.3. Complemente directe

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul I apare între termenii identici sintactico-morfologic, a căror opoziţie rezultă din nonidentitatea unităţilor spaţiale corespunzătoare.

„... ca ūn pâstorĭu alĕğe ōile de·↑ capre şi va pune *ōile* dĕderĕp'ta lui **ĭarâ** *caprele* dĕstânga". *CT*, 56 v/9.

Contexte asemănătoare pot fi întîlnite şi în textele din secolele următoare, îndeosebi, acolo unde predomină aspectul narativ al pasajului respectiv:

„(...) Dumnezeu au făcut doi luminători mari: unul mai mare şi altul mai mic; şi *pre cel* mai mare, adec pre soare, întru stăpînirea zilii, **iar** *pre cel* mai mic, adecă pre lună, întru stăpînirea nopţii". Ivireanul, *P*, 57/24.

Scanned with OKEN Scanner

„După ce-și isprăviră cafeaua, Tănase Scatiu scoase o pană de gîscă din buzunar, mătură o enormă țigaretă de chihlimbar cu care fuma, puse *pana* murdară pe farfuriuță, **iar** *țigareta* în toc, și se sculară să plece". Zamfirescu, *VȚ*, 111.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVII-lea raportul de coordonare adversativă de gradul I se constată între termeni nonidentici morfologic *(pronume reflexiv/pronume nehotărît)*.

„Pentr'ačě, macar și toate būrătățile ș'am fače și toată lěğѧs'am·↑plѧ, să nŭ ne mărim, nice să ne lăudămь, ce pururѧ să ne smerimь și să ne ōsindim *pre sine* **iară** *nū pre altul*." Varlaam, *Caz.*, 8.

Uneori, termenii coordonați adversativ de gradul I pot diferi morfologic doar în ceea ce privește genul, contrastul fiind subliniat, în asemenea situații, prin opoziția *afirmativ/negativ*.

„Cuvîntul, fie slav, fie turc, fie tatari ce se va români, are drit de împămîntenire, și numai obșteasca *frămîntare* **și** *nevoia* pot să-i deie indigenatul, **iar** *nu autoritatea* fabricanților de sisteme." Russo, *PT*, 108.

Se întîlnesc și cazuri în care raportul de coordonare adversativă de gradul I este ocurent într-un lanț coordonat de tipul [a și b iar c].

„Răzășii au curățit locul, întemeind *ogoare* **și** *grădini*, **iar** *sate* numai colo și colo". Sadoveanu, *NP*, 227.

3.5.4. Complemente indirecte

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea, termenii coordonați adversativ de gradul I pot fi definiți prin identitate sintactico-morfologică, opoziția rezultînd din valoarea semantică exprimată de fiecare din termenii respectivi.

„Că lorŭ duhulŭ sfântŭ întru scriptură așa le-au zisŭ, *credincioșilorŭ* spre spăsenie, **iară** *necredincioșilorŭ* spre piiardere. CC_2, 176(192)/28.

Alteori, opoziția este slabă, valoarea adversativă apropiindu-se de cea copulativă, așa cum rezultă din posibilitatea comutării lui *iar* cu *și* fără a atrage schimbări în planul semantic.

„De șapte ori plătit va fi *de Cain*, **iară** *de Lameh* de șaptedzeci și șapte de ori." *PO*, 24/13.

Pentru o frază amplă, apariția lanțului de termeni coordonați adversativ de tipul [a iară b, iară c, iară d] pune în relief,

pe de o parte, combinarea raportului de coordonare adversativă prin joncțiune cu cea prin juxtapunere, iar pe de altă parte, posibilitatea conturării imaginii de ansamblu, detaliu cu detaliu.

„În casa lu Dumnezeu să lăcuimŭ, cătră bărbații sufletești să meargemŭ, și să lăsămŭ celŭ puținŭ alŭ vecinilorŭ, *unuia* amu aurŭ, **iară** *altuia* uitarea, **iară** *altuia* dosădirea, **iară** *altuia* fieșŭ-ce (...)". $CC_2$100 (96)/10.

În textele din secolele următoare, termenii coordonați adversativ de gradul I au rolul, uneori, de a pune accentul pe anumite trăsături.

„Mare *de inimă* **iar** *de gură* și mai mare, părintele Duhu nu se învrednicise de o viață mai bună." Creangă, *O*, 347.

În unele exemple din literatura populară, termenii coordonați adversativ de tipul [a iară a'] primesc notele diferențiatoare datorită determinanților corespunzători.

„Mă-sa o învățase să asculte *de poruncile* părinților, **iară** mai vîrtos *de poruncile* lui Dumnezeu". Ispirescu, *L*, 433.

Povestitorul popular pune accent pe cel de-al doilea termen coordonat adversativ, dată fiind prezența lui *mai vîrtos* după conjuncția *iară*.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVII-lea termenii coordonați adversativ de gradul I pot face parte, uneori, dintr-un lanț coordonat de tipul [a și b iar c], ei desemnînd anumite trăsături ale unui portret:

„Era *la hirea* sa Barnovschii vodă foarte trufaș *și la portul* hainelor mîndru, **iară** *la inimă* foarte direptŭ și nelacom și blîndŭ". M. Costin, *Let.*, 103, 20.

În structuri de tipul [a iar nu b], în unele texte din secolul al XVIII-lea, termenii coordonați adversativ de gradul I reliefează o anumită idee.

„De care lucru drept și cu cale socotesc a fi ca *poftei* adevărului, **iară** *nu glasului* Corbului, ascultători să fim". Cantemir, *Ist.*, 83/14.

Uneori, în poezie, termenii coordonați adversativ de gradul I se plasează pe fundalul unei imagini vizuale:

„Dau fructe noi smochinilor uscați. / Dau *bronzului* figură omenească, / **Iar** *regilor* — / Pe socluri de marmură-nșirați —/ Poruncitoare gesturi, ca-n veci să poruncească". Minulescu, *O* I, 106.

Scanned with OKEN Scanner

Funcția termenilor coordonați adversativ, în acest context, este de a asocia două imagini caracterizate prin determinanții care le urmează. De reținut, faptul că raportul de coordonare adversativă de gradul I se stabilește între doi termeni, din care unul aparține *inanimatului*, iar altul, *animatului*.

Alteori, ambii termeni provin din același cîmp semantic al inanimatului.

„Dau fluviilor grații de reptile, / Dau *mărilor* priviri fosforescente, / **Iar** *munților* din zare, aspecte de gorile, / Și brazilor, pe coaste, poziții indecente". Minulescu, *O* I, 91.

În literatura populară raportul de coordonare adversativă se stabilește între termeni nonidentici morfologic în ceea ce privește partea de vorbire exprimată: *substantiv precedat de prepoziție/pronume nehotărît*. Pe de altă parte, opoziția adversativă este și mai net marcată datorită contrastului *afirmativ/negativ*.

„Vezi că era vorba *de capul* lui, **iară** *nu de altceva*". Ispirescu, *L*, 41.

3.5.5. Complemente circumstanțiale de loc

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea uneori opoziția adversativă este marcată mai slab, întrucît prin comutarea lui *iar* cu *și* nu se produce nici o schimbare în plan semantic.

„Că amu gūstatu că e dulce domnulu. Cătră elu cĭînre vĭînre, pĭetrĭei vĭi, *dela ōmīi* nesocotită, **iară** *dela Dumneḑeu* alĕsă cĭînstită". *CV*, 145CXLV/6.

În secolul al XVII-lea termenii coordonați adversativ de gradul I apar, uneori, în structuri de tipul [a iară a'].

„Acela loc, Cornulŭ lui Sas, este cotit Prutul, însă cotulŭ este *din partea* despre răsăritŭ, **iară** *din partea* aceastalaltă, unde era tabăra lĕșască, este ieșită apa Prutului pieptŭ la cîmpŭ". M. Costin, *Let.*, 59/26.

În unele contexte, termenii coordonați adversativ de gradul I marchează opoziția *afirmativ/negativ;* eliminînd a doua posibilitate desemnată prin termenul *suflet*, poetul atrage atenția în mod deosebit asupra celui dintîi — *corp*.

„Sălbaticul, barbarul e omul neștiinței, / Și daca te subjugă, cu numărul te-mpilă / Și *peste corp* domină, **iar** *nu* și-ntr-al tău *suflet*". Heliade-Rădulescu, *O* I, 135.

Scanned with OKEN Scanner

Cînd termenii coordonați adversativ sînt antonimi, opoziția adversativă apare mai pregnant reliefată.

„Frontul de acoperire al batalionului nostru se întindea pe vreo zece-cincisprezece kilometri de frontieră, către vama Giuvala *în dreapta* **iar** *spre stînga* pînă la domul alb de piatră, al culmii Piatra Craiului." Camil Petrescu, *Und* I, 6.

Și în literatura populară se pot înregistra structuri de tipul [a iar a'], nonidentitatea fiind marcată prin determinanții corespunzători.

„Frunză verde clocotici, / *La* tot *plopul* cîte cinci, / **Iar** *la plopul* cel mai mare / Șede un voinic calare / Și tot zice cu oftare... Alecsandri, *PPV* II, 115.

3.5.6. Nume predicative

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVII-lea, în unele texte reprezentative, raportul de coordonare adversativă de gradul I apare între termeni nonidentici morfologic a căror funcție caracterolcgică este evidentă.

„Cum' are dziče: ēu săm'tь *domnь* **și** *biruitorĭu*, **iarâ** *nū slugâ;* ·↑*văţâtorĭŭ*, **iarâ** *nu ucenicь*". Varlaam, *Caz.*, 68 r/53.

Și în acest caz raportul de coordonare copulativă se combină cu cel adversativ într-un context cu valoare expresivă.

În textele din secolul al XVIII-lea se înregistrează cumuluri de termeni coordonați în structuri precum: [a și b iar nu c și d].

„Adevărat, nici unele de acéstia n-au avut, căci împărățiia lui Hristos, nevăzută și neprecepută, iaste vécinică și nemutată, iaste nebiruită și făr' de moarte, iaste *cerească* **și** *sufletească* **iar** *nu pămîntească* **și** *trupească*, precum însuș au zis înaintea lui Pilat..." Ivireanul, *P*, 183/33.

După cum se observă, în asemenea situații, raportul de coordonare adversativă se combină cu cel copulativ. Între primii doi termeni, care reprezintă un membru al lanțului coordonat, și ultimii termeni, care constituie al doilea membru, se află conjuncția *iar*; prin intermediul acesteia se marchează opoziția adversativă într-un context conturat de contrastul *afirmativ/negativ*.

Uneori, ne întîmpină opoziția adversativă exprimată de termenii coordonați plasați pe același fundal al contrastului *afirmativ/negativ*; în asemenea cazuri, este lesne de observat că autorul expune o definiție prin care, de fapt, își exprimă propria opinie.

Scanned with OKEN Scanner

„Gramatica, a zis oarecine, este *un mijloc*, **iar** *nu un țel*". Russo, *PT*, 101.

În unele contexte raportul de coordonare adversativă stabilește legătura dintre doi termeni, cu valoare net caracterologică.

„Deșteaptă-te române, și aibi mintea întreagă: / Sînt *angel*, **iar** *nu înger*, și numele-mi e-n cer". Heliade-Rădulescu, *O* I, 104.

Termenii respectivi, de fapt, provin dintr-un joc de cuvinte cu valoare expresivă.

Alteori, termenii coordonați adversativ au rolul de a da o definiție concludentă.

„Boier e *meserie* de apărarea țării, / **Iar** *nu nobilitate...*" Heliade-Rădulescu, *O* I, 133.

Opoziția este mai evidentă, uneori, pe de o parte datorită contrastului *afirmativ/negativ*, pe de altă parte, datorită ocurenței conjuncției adversative *dar* care introduce propoziția.

„Este fiica omului, dar e *fiică* **iar** *nu fiu*, și din feminitatea ei, trage statornicia simțurilor..." Zamfirescu, *A*, 336/26.

RAPORTUL ADVERSATIV DE GRADUL AL II-LEA

Raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea la nivelul propoziției nu este reprezentat în materialul cercetat, decît începînd din secolul al XIX-lea. Pot fi menționate doar cîteva situații:

3.5.7. Atribute adjectivale

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XIX-lea în unele versuri, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea ocurent între termeni identici sintactico-morfologic este evident în modalitatea de conturare a unui portret fizic.

„În vremea de demult, dobitoacele toate, / De împăratul Leu sătule, dezgustate, / Își aleseră lor / Un alt stăpînitor, / Pe domnul elefant, cu nasul învîrtit, / *Puternic* îndestul, **dar însă** *necioplit*, / Și de cap tare, gros, cît vreți să socotiți." Alexandrescu, *O* I, 197.

Dintre calificativele respective, în acest exemplu, reține atenția în mod deosebit cel de-al doilea termen, caracterizat printr-un

Scanned with OKEN Scanner

dublu aspect adversativ, dată fiind prezența unui cumul de conjuncții adversative.

Uneori, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea se constată între două atribute adjectivale care apar înainte și după elementul determinat, în același vers. Termenii coordonați exprimă trăsături definitorii și în opoziție semantică.

„*Neliniștita* frunză **dar** *supusă* / unei bătăi pe care-o simte-n vînt." Doinaș, *C*, 93.

Uneori, termenii coordonați adversativ de gradul al II-lea apar în structuri de tipul [a și b dar c sau [a însă b și c].

„Era odată o babă, care avea trei feciori *nalți* ca niște brazi **și** *tari* de virtute, **dar** *slabi* de minte". Creangă, *O*, 5.

„Era o fetiță *mărunțică*, **însă** *voinică* **și** *plinuță*." Sadoveanu[1].

În proza secolului al XX-lea raportul de coordonare adversativă se întîlnește, uneori, în cazul unui cumul de nume predicative identice morfologic.

„[... era Toma Voiculeț, *nalt* **și** *sprinten*, fără mustăți încă, **dar** *tăcut* **și** *încruntat* ca un mare căpitan, bun trăgaci cu arcul, după cum se lăuda el (...)" Sadoveanu, *VB*, 52.

În lanțul coordonat de tipul [a și b dar c și d], avem un raport de coordonare adversativă de gradul al II-lea, stabilit între doi termeni cu structură complexă, în sensul că fiecare din ei este alcătuit, la rîndul său, din alți doi termeni coordonați copulativ.

Demne de reținut sînt unele contexte în care termenii coordonați adversativ de gradul al II-lea reprezintă elementele componente ale unui portret alcătuit pe baza unor imagini vizuale și de mișcare:

„O icoană palidă, cu trăsături subțiri, cu privirea *nehotărîtă* **dar** *intensă* a largurilor marine atunci cînd valul se turbură și tinde spre violet ...". Vinea, *LI*, 4.

Alteori, raportul de coordonare adversativă subliniază caracteristicile unui element important pentru ideea exprimată pe un aparent ton direct întrucît totul apare învăluit în metaforă.

„Ia pumnalul *laș* **dar** *sigur*, dacă sabia ți-e ruptă / Să-l înfigi pîn' la prăsele într-un suflet revoltat, /". Macedonski, *O* II, 96.

În unele texte de literatură populară, raportul de coordonare adversativă se înregistrează între termeni identici morfologic [a dar a'].

[1] *Apud* Mihail Andrei, Iulian Ghiță, *Culegere de exerciții lexicale fonetice, gramaticale și stilistice*, București, 1971, p. 147.

Scanned with OKEN Scanner

„A mers el mult prin pustietatea aceea, pînă a dat de un vîj *bătrîn*, **dar** *bătrîn* nu glumă, alb la păr și la barbă ca o oaie bălaie." *TFB*, 72.

Rolul elementului coordonator este acela de a hotărî o anumită însușire fizică. Aceeași valoare caracterologică se observă și în cazul combinării raportului de coordonare adversativă cu cel copulativ [a dar b și c].

„(...) și acolea era o ciurdă de boi *mici* **dar** *grași* **și** *frumoși*, de nu mă mai puteam depărta de ei." *TFB*, 184.

Accentul cade pe cel de-al doilea termen coordonat adversativ, ceea ce, de fapt, asigură caracterul ascendent al lanțului coordonat. Dată fiind ocurența imediată a unui alt termen coordonat copulativ, s-ar putea considera că, în acest caz, avem a face cu situarea termenului la același nivel cu cel precedent, astfel încît lanțul coordonat pare să fie alcătuit din doi termeni, pe de o parte *mici*, pe de altă parte *grași* **și** *frumoși*, opoziția adversativă rezultînd din structura menționată.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din poezia secolului al XIX-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea, stabilit între termeni nonidentici morfologic, subliniază trăsăturile elementului uman, față de care termenii coordonați sînt antepuși.

„Ci muza mea cu mine se împacă. / Eu am un *singur*, **dar** *iubit* tovarăș, / Și lui închin a mele șiruri iarăși, / Cîntarea mea, de glorie săracă." Eminescu, *OA* II, 359.

Nonidentitatea morfologică a termenilor coordonați se poate referi la categoria gramaticală a genului; în asemenea situații, termenii coordonați adversativ au menirea de a contura o imagine metaforică.

„Și-a creat pe pînza goală pe Madona dumnezeie, / Cu diadema de stele, cu surîs blînd, vergin, / Fața pală-n raze blonde, *chip* de înger, **dar** *femeie*, / Căci femeia-i prototipul îngerilor din senin." Eminescu, *OA* I, 34.

În alte contexte se observă cumulul de termeni coordonați adversativ prin juxtapunere și prin joncțiune cu evidentă funcție portretistică.

„Ca mărgăritarul albă, / Și cu părul de ebin / Ochi de foc, și mînă dalbă, / Gura, grațios rubin; // *Naltă, delicată, fină*, / **Dar** *cu brațul* rotunjor ..." Bolintineanu, *LI*, 3.

Termenii coordonați adversativ de gradul al II-lea, uneori, au rolul de a sublinia o anumită idee:

Scanned with OKEN Scanner

„Un surîs *extenuat* de un destin potrivnic, **dar** nu și *resemnat*: acesta e surîsul necunoscutei". Vinea, *L* I, 7.

Caracterul ascendent al lanțului coordonat se poate constata în cazul termenului introdus prin *dar*, datorită căruia este reliefată opoziția față de primii termeni coordonați copulativ *(nalți* **și** *tari)*.

Și în unele texte de proză, în cazul unui cumul de atribute coordonate adversativ (prin juxtapunere și prin joncțiune), rolul lor este de a alcătui trăsăturile unui portret privit la modul general.

„Bre, să vezi fată *modestă, bine crescută, ruşinoasă, cultă,* **dar** nu *îndopată* cu fel de fel de intelectualisme de astea, care strică femeile". Călinescu, *EO* I, 177.

În poezia secolului al XX-lea se observă apariția raportului de coordonare adversativă de gradul al II-lea între termeni cu funcție caracterologică.

„Durerea *neștiută* **dar** *finală* / sau dezolarea calmă, fără sens — / am alergat prin anotimpul nou și dens / cu ochii plînși de-ntoarcerea-n escală". Caraion, *MO*, 90.

Și în literatura populară raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea poate fi înregistrat între termeni nonidentici morfologic *(adjectiv cu două terminații / adjectiv cu o terminație)*:

„Lîngă el juca o singură fată și aceea *săracă*, **dar** *pricepută* **și** *cuminte* nevoie mare". *TFB*, 171.

Lanțul coordonat după structura [a dar b și c] dezvoltă o evidentă caracterológie, în ceea ce privește unul din personajele narațiunii.

3.5.8. Complemente indirecte

Identitate sintactico-morfologică

În unele contexte din dramaturgia secolului al XIX-lea termenii coordonați au la bază repetiții, cu rolul de a întări, de a sublinia o idee sau un anumit aspect.

„Pristanda: Coană Joițico, am uitat să vă spun: după cîte făgăduieli și amenințări i-am făcut lui Cațavencu, mi-a răspuns că în zadar mai stăruiesc și că la urma urmelor nici nu mai vrea să stea de vorbă *cu nimini*, **dar** *cu nimini*, decît numai cu d-voastră." Caragiale, *O* I, 153.

Cazuri identice se înregistrează și în unele texte din literatura populară.

Scanned with OKEN Scanner

„... Apoi să fi văzut bătaie de babe; se încinse între ele *o luptă*, **dar** *luptă* ca de doi lupi turbați, iar nu ca de două babe de cînd bucii ..." *TFB*, 77.

3.5.9. Complemente circumstanțiale de loc

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele contexte din poezia secolului al XIX-lea raportul de coordonare adversativă poate fi înregistrat între termeni nonidentici morfologic.

„Au pus pristav să strige în zilele de moș / Că orice om ce moare, din orișicare clasă, / Cînd va fi dus la groapă, să fie scos din casă / Nu *prin fereastra* casii, **dar** *prin* al casii *coș*!" Bolintineanu, *LI*, 293.

După cum se vede, raportul de coordonare adversativă, în asemenea cazuri, subliniază o anumită unitate spațială, prin opoziția *negativ/afirmativ*.

Alteori, raportul de coordonare adversativă aduce pe prim plan contrastul dintre aparență și realitate:

„Vezi colo pe urîciunea fără suflet, fără cuget, / Cu privirea mpăroșată și la fălci umflat și buget, / Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri, / La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri; / Toți *pe buze* avînd virtute, **dar** *în ei* monedă calpă". Eminescu, *OA* I, 150.

În unele situații, opoziția adversativă apare mai bine reliefată datorită contrastului *afirmativ/negativ*, atenția poetului concentrîndu-se asupra primului termen.

„(...) se spune că mai gîlgîie pe-alocuri apa, / mai murmură *la obîrșii prin munți*, / **dar** *nu în vale, în fîntînă*". Blaga, *O*, 278.

Într-un cumul de complemente circumstanțiale de loc coordonate copulativ și adversativ (prin juxtapunere și prin joncțiune) în literatura populară adeseori se subliniază o anumită stare de fapte.

„Și m-o blăstămat cu ciudă, / Să nu mai am bani în pungă, / **Nici** *la tîrg*, **dar** *nici la crîșmă*, / Să port straie de dobîndă". Densușianu, *VC*, 71.

3.5.10. Nume predicative

Identitate sintactico-morfologică

Termeni coordonați adversativ de gradul al II-lea definiți prin identitate sintactico-morfologică pot aparține la versuri diferite.

Scanned with OKEN Scanner

„E lung pămîntul, ba e *lat*, / **Dar** ca săgeată de *bogat* / Nici astăzi domn pe lume nu-i." Coșbuc, *OA* I, 11.

În acest citat, raportul de coordonare adversativă subliniază antiteza formală exprimată de cele două nume predicative. În asemenea cazuri conjuncția *dar* are funcția de a accentua un termen.

În unele situații, termenii coordonați adversativ exprimă o opoziție semantică mai puțin marcată, întrucît ei pot fi presupuși în unul și același context.

„Era *drăguță* **dar** *sfioasă*, / Știu că cu palma m-a lovit / Cînd s-o sărut odat' pe frunte / Și Doamne, cum a mai roșit!" Goga, *O* II, 211.

Uneori, din punct de vedere semantic, termenii coordonați se află în opoziție.

„De ce și la ce să te mint? / Sînt inimă, cuget și trup: / **nici** *înger* nu sînt, **dar nici** *lup*". Beniuc, *S* III, 34.

Funcția lor caracterologică se face simțită datorită atît adverbului de negație cît și corelativului *nici ... nici*. Deci, avem a face cu o caracterizare la forma negativă dispusă de-a lungul versului, care vine ca o completare a unei alte caracterizări din versul precedent.

Și în proza secolului al XX-lea se înregistrează termeni coordonați adversativ, de asemenea, cu valoare caracterologică.

„Zîmbetul îi era *întristat*, **însă** *plăcut*." Sadoveanu, *FJ*.[1]

„Cîinii erau *răi* cînd îi asmuțea pe cineva, **dar** *blînzi* ca niște miei cu stăpînul lor." Preda, *MS*, 160.

Situații identice se constată și în unele contexte de literatură populară.

„Mănăstirea era cam *strîmptuță*, nu-i vorbă, **dar** *înaltă*." *TFB*, 117.

Și în literatura populară, pot fi întîlnite cazuri în care raportul de coordonare adversativă se combină cu cel copulativ într-un lanț coordonat de tipul [a dar b și c].

„... Roata cea de oțel era aproape toată fărîmi, așa că abia se mai țineau obedele, pe cînd cea de plumb cum zisei era *turtită* numai ici-colea, **dar** *întreagă*-întreguță **și** *puternică*". *BPR* I, 13.

[1] *Apud* Ștefania Popescu, *Op. cit.*, p. 375.

Scanned with OKEN Scanner

RAPORTUL ADVERSATIV DE GRADUL AL III-LEA

Raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea, în materialul cercetat, apare sporadic înregistrat.

Iată cîteva situații edificatoare în acest sens:

3.5.11. Subiecte

Identitate sintactico-morfologică

În unele texte din secolul al XVII-lea acest raport de coordonare adversativă se poate întîlni între doi termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică.

„Atăta sămt' de minunate lucrurile și fap'tele lui č-au fâcūtѣ, cătѣ **nū nūmai** *ōamenїi*, **če și** *ѧnğerїi* să mirâ, cūmѣ marele și putĕrniculѣ Dumnedzău, čela če-i ѧbrâcatѣ cu lūminâ ca cu un veș'mântѣ, să ѧbrăcă cu trūpѣ pūtredѣ ... Varlaam, *Caz.*, 112 r/83.

În secolul al XVII-lea termenii coordonați adversativ de gradul al III-lea subliniază, uneori, un anume moment social:

„(...) pre lesne s-au pornitŭ și **nu numai** *curtea*, **ce și** *țărănimea*". M. Costin, *Let.*, 98/13.

Termenii coordonați adversativ de gradul al III-lea apar, uneori, în structuri de tipul [a ce b, c, d].

„Și audzind de leafă, **nu numai** *slujitorii* să scrie, **ce și** *ciobotarii, croitorii, crîșmarii*". Neculce, *Let.*, 144/26.

Situații asemănătoare se constată și în proza secolului al XX-lea, în acele contexte, unde predomină aspectul narativ.

„Cu toate acestea, *nu pofta* strălucea în privirea ei, **ci** *emoția* de a mînca împreună cu un bărbat". Preda, *MS*, 133.

„Era limpede că nu Fane acela o pățise acolo, **și nici** *Brigman* care povestise ceva caraghios, **ci** chiar *Marmoroșblanc*". Preda, *MS*, 12.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă se poate stabili între termenii nonidentici morfologici *(pronume personal/pronume nehotărît)*.

„Rūgarĕși dumnedeu și înn pūținelu și înntru mūltū, **nū numai** *tū* **ce și** *toți* căți me aūdu astă ḍi se fïe așà, cūmū și eū sănțu, înnsă fără de legătūrile acĕstïea". *CV*, 81/LXXXI/12.

În secolul al XVIII-lea se înregistrează contexte în care predomină structura de tipul [nu a ci b], opoziția *negativ/afirmativ* fiind evidentă.

Scanned with OKEN Scanner

„(...) Căci nu *didascalul*, carile în toate dzile în școală învață, **ce** *cela* ce a ucenicilor cu învrednicii și învățături împodobește viață, fericit și la nume vestit iaste și a fi să cade". Cantemir, *Ist.*, 105/22.

În acest caz, opoziția adversativă apare mai puțin marcată, întrucît formula corelativă *nu numai ... ci și* presupune mai degrabă o integrare a unității în întreg.

În unele situații, termenii coordonați de gradul al III-lea atrag atenția asupra unei stări de fapt:

„Și **nu numai** *mirénii* să cade să se ispoveduiască, **ci** mai vîrtos **și** *noi* cei bisericești, adecă: diaconii, preoții, călugării, arhiereii ..." Ivireanul, *P*, 99/16.

În structura de tipul [nu a ci b] intenția scriitorului este aceea de a pune accent pe cel de-al doilea termen:

„*Nu pumnul*, **ci** *ochii* oamenilor mă sperie". Delavrancea, *HT*, 47[1].

În textele din secolul al XX-lea de cele mai multe ori, opoziția *negativ/afirmativ* poate fi însoțită de opoziția *substantiv comun/substantiv propriu*:

„Se află curînd că *nu horticultorul* **ci** *Barbă albă* era, dintre ei trei, element de decor pentru ca pictorița să poată sta liniștită cu cel dintîi". Preda, *MS*, 28.

Alteori, trebuie invocate opozițiile privind categoria gramaticală a genului și a numărului.

„*Nu banii* mă interesează, **ci** *succesul*". Vinea, *L* I, 143.

3.5.12. **Atribute adjectivale**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVIII-lea se întîlnesc contexte în care predomină structura [nu a ci b]; alături de opoziția negativ/afirmativ se observă și antinomia semantică.

„Iară amintrilea, cînd cineva ispita peste toată nădéjdea încépe, ispătă să dzice, *însă nu înțelepțască*, **ce** *nebunească*". Cantemir, *Ist.*, 193/42.

În proza secolului al XX-lea raportul de coordonare adversativă, ocurent între termeni identici sintactico-morfologic, conturează, uneori, două imagini vizuale, componente ale unui cadru descriptiv.

„Și din dreapta de jos, un altul pînă sus, în partea cealaltă, încît spațiul care a rămas pentru circulație n-a mai avut forma

[1] *In GA* II, p. 223.

Scanned with OKEN Scanner

pătrată de la început, **ci** una *triunghiulară*, înscrisă în cea dintîi de aceste ultime proptele". Bogza, *TG*, 67.

Într-un lanț coordonat, raportul de coordonare prin juxtapunere se poate combina cu cel prin joncțiune, dezvoltînd aceeași valoare caracterologică.

„Glonț de-argint, *scăldat* în Iordan, / *Nepălit* de ciocan, / **Ci** *turnat* dintr-o bucată, / Să-l omoare deodată." Rezuș, *DÎ*, 275.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Într-un lanț coordonat, este lesne de sesizat caracterul ascendent al termenilor coordonați prin juxtapunere și prin joncțiune.

„E atît de rar să întîlnești un bărbat cu adevărat *vesel, nu gălăgios* **sau** *petrecăreț* (...) **ci,** cu adevărat *stăpînit* de acea tensiune a sufletului care iradiază și farmecă și are un semn care o distinge (...)" Preda, *MS*, 37.

Pe de o parte avem opoziția *afirmativ/negativ* a termenilor coordonați prin juxtapunere, apoi intervine termenul coordonat disjunctiv față de precedentul, și pe de altă parte, opoziția netă marcată prin termenul coordonat adversativ. În asemenea contexte, termenii coordonați au o pronunțată valoare caracterologică, ei fiind elementele componente ale unui portret moral.

Și în literatura populară raportul de coordonare adversativă este ocurent între termeni nonidentici morfologic, cu vădită valoare caracterologică.

„Te cunoști de pe purtat / Că nu-mi ești voinic *curat*, / **Ci** cu rele-*amestecat*." *FM*, 77.

3.5.13. **Complemente directe**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea poate fi ocurent între termeni identici sintactico-morfologic.

„... dēci vedeți și aūḍiți, că **nū nūmai** *Efesūlū* **ce și** de acmū toată *Asiïea* Pavelu acesta prēpărì, și înntoarse multă gloată de grăĭasce,..." *CV*, VIII 8/11.

Contextul acesta are rolul de a sublinia o situație comună termenilor coordonați care indică unitatea spațială, cu caracter mai restrîns sau mai larg.

Scanned with OKEN Scanner

Structuri de tipul [nu a ci b] sînt prezente și în secolele următoare: „(...) acela nu să numéște *ascultare*, **ci** *auzire* (...)" Ivireanul, *P*, 79/24.

În unele texte din secolul al XIX-lea termenii coordonați adversativ de gradul al III-lea se ordonează în structuri cum ar fi [nici a, nici b ci c].

„Fîntîna era adîncă și nu avea **nici** *roată*, **nici** *cumpănă*, **ci** numai *o scară* de coborît pănă la apă". Creangă, *O*, 121.

Și în proza secolului al XX-lea, raportul de coordonare adversativă se stabilește între termenii identici sintactico-morfologic în structuri de tipul [nu numai a ci și b, c].

„Întîmplări la care au luat parte numai ei, lunga conviețuire în fundul pămîntului, în locuri de muncă și de primejdie / le-au dat **nu numai** *o înfățișare* asemănătoare, **ci și** *o substanță* comună, *o densitate* deosebită de a celorlalți oameni". Bogza, *TG*, 29.

Tabloul descriptiv de mai sus aduce pe prim plan relatarea efectelor produse de unele întîmplări petrecute într-un timp mai mult sau mai puțin îndepărtat.

În literatura populară, de asemenea, termenii coordonați adversativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică; atît în proză cît și în versuri.

[nu numai a ... ci și a']

„De aceea, chemă împăratul **nu numai** *pe fiii* de prinți și de împărați, **ci și** *pe fiii* de paori, ca să vină la sărbare, spre a-și alege fata lui pe cel mai vrednic". *TFB*, 110.

Reține atenția funcția caracterologică a determinaților corespunzători din citatul de mai jos.

[nici a ci a']

„La tătari că mă dusei, / Un plug mare că prinsei / Și cu-un bou îl îngiugai / Și de lucru m-apucai, / Că săracul n-are soare, / **Nici** *zile* de sărbătoare / **Ci** tot *zile* lucrătoare!" Alecsandri, *PPV* I, 474.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă apare între termeni nonidentici din punct de vedere morfologic *(persoana II/persoana I)*.

„Ascultă glasul oamenilor, carii strigă cătră tine, că nu urgisescu *pre tine* **ci** *pre mine* ca să nu le fiu eu împărat, nici lor, nici altor făpturi ce am făcut". *Învăț. NB*, 142.

În textele din secolele următoare se pot înregistra situații în care nonidentitatea morfologică se concretizează prin opoziția de gen.

Scanned with OKEN Scanner

„Împăratul Verde nu avea *feciori*, **ci** numai *fete*". Creangă, *P*, 183.

Alteori, termenii coordonați adversativ diferă atît în ceea ce privește categoriile gramaticale ale genului și numărului cît și opoziția *articol nehotărît/articol hotărît.*

„Cine-a văzut pe cei ce, prefăcînd / într-o sahară de cenușă / *nu o cetate, nu* doar *case*, / *nu străzi* doar, *nu* doar *templele* / de veacuri, / **ci** *prunci* de-o zi / mai vîntură și azi cu pașii lor cenușa sfîntă, / stîrnind nori grei, rîzînd ..." Jebeleanu, *S*, 160.

Ambele contexte (de mai sus) au menirea de a atrage atenția asupra unei anumite situații sau imagini vizuale.

Prin intermediul raportului de coordonare adversativă, se pune în evidență o metaforă care sugerează un crez poetic.

„Mi se părea cum că mîngîi / O întreagă epocă, nu vasul, / Și cuprindeam *nu forma* lui / **ci** omenirii-întregi, *obrazul!*" George, *B*, 17.

Uneori, termenii coordonați adversativ diferă în privința părților de vorbire prin care sînt exprimați: *substantiv comun/ pronume demonstrativ.*

„Eu n-aș alege *lira* vibrîndă de iubire, / **Ci** *ceea* care falnic îmi cîntă de mărire, / Cu focul albei veste aprinde al meu sîn". Eminescu, *OA* I, 21.

Asemenea versuri conturează, în mod explicit, profesiunea de credință a poetului.

Alteori, raportul de coordonare adversativă se constată între termeni a căror opoziție semantică este evidentă.

Se subliniază antiteza dintre ceea ce ar fi dorit poetul și realitatea tristă; zădărnicia viselor făurite este sugerată și de imaginea soarelui profilat într-un „auriu pieziș".

„În auriul soarelui pieziș / Nu *rodul* copt, **ci** *visuri* moarte flutur". Beniuc, *S* II, 98.

În literatura populară, se înregistrează, de asemenea, contexte în care termenii coordonați adversativ diferă în ceea ce privește genul.

„El nu știa cum să facă, cum să dreagă, ca să împlinească voia acelui împărat de a-i trimite pe unul din fiii săi, ca să-i slujească; fiindcă n-avea *băieți*, **ci** numai trei *fete*." *TFB*, 127.

Alteori, termenii coordonați de gradul al III-lea sînt nonidentici în ceea ce privește partea de vorbire exprimată *(substantiv/pronume nehotărît).*

„În pădurea aceasta mare, nu puteai vedea nici *un lemn* drept, **ci** *tăte* cîrne". *TFB*, 82.

Scanned with OKEN Scanner

Ambele citate au un evident caracter descriptiv, rolul lor fiind acela de a defini o anume stare de fapte.

Raportul de coordonare adversativă, în poezia populară, se observă între imagini metaforice corespunzătoare termenilor coordonați.

„Dar nu cură *făină*, / **ci** *mărgăritar*, / Ca pe la dumneavoastră, / boieri mari!" Densușianu, *VC*, 57.

„Sfinte soare, / Sfinte domn mare / Eu nu ridic *vînt* de la pămînt. / **Ci** *cercul* tău / În capul meu, / Și razele tale / În genele mele". *CDD*, 56.

3.5.14. Complemente indirecte

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea apare între termeni identici din punct de vedere sintactico-morfologic.

„Învață de toate nipastile înn totū chipūlū, care e amū dela Dumneḍ(e)u și carē e diintru a se înremă ōamerilorŭ, și cūmū *nu (cu) cuvîntulu* nūmai, **ce și** *cū lucrulu* se arate crediința, că nū ascultătorii lēgĭea, ca făcătorii dereptieaḍă-se". *CV*, 109/CVII/13.

În secolul al XVII-lea se întîlnesc structuri de tipul [nu a ci a'] nonidentitatea lor fiind marcată prin determinanții respectivi:

„Ce noi acésta nume nu priimim, nici-l putem da *țărîi* noastre Moldovei, **ci** *Țărîi* Muntenești, că ei nu vor să disparță, să facă doao țări ..." Ureche, *Let.*, 60.

În unele texte din secolul al XVIII-lea se constată ocurența unui cumul de tipul [nu numai a ce și b, nu numai c ce și d, și nu numai e ce și f].

„De vréme ce pasirile acéstea din fire **nu numai** *dobitoacelor*, **ce și** *pasirilor*, **nu numai** *dihaniilor* pre picioare îmblătoare, **ce și** *lighioilor* pre pîntece tîrîitoare **și nu numai** tuturor *viilor*, **ce** încă **și** tuturor *morților* nepriiatini de cap sint ..." Cantemir, *Ist.*, 80/47—48.

Termenii respectivi coordonați adversativ sînt, uneori, componente ale unor imagini metaforice.

„Noi scrim istoria, nu *pe cărți* ce pier, / **Ci** *pe frunți* de popoli cu paloș de fier" Bolintineanu, *LI*, 117.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, raportul de coordonare adversativă se înregistrează între termeni plasați într-un astfel de context în care este reliefată opoziția între realitate și vis.

„Că le-am urzit — painjen solitar — / Nu *din argintul* razelor de lună, / **Ci** *din fiorul* unui vis bizar ..." Topîrceanu, *SA* I, 57.

Contexte asemănătoare se observă și în proza din secolul al XX-lea, unde, de asemenea, predomină opoziția *negativ/afirmativ*, rolul raportului de coordonare adversativă concretizîndu-se în exprimarea directă a descrierii unor stări de fapte sau în conturarea unei opinii expuse prin intermediul unui personaj.

„O fi vrut să spună că nu e vorba *de țigani* la propriu, **ci** *de* acei *oameni* aflați, prin lipsa de principii și credință, cei mai de jos pe scara ierarhiei sociale, și pe care sărăcia nu i-a ridicat moralmente, ci i-a coborît tot mai jos?" Preda, *MS*, 69.

În literatura populară raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea este ocurent între termeni identici sintactico-morfologic în structuri de tipul [nu a ci a'].

„Giur să mi te înfrățesc, / Și să mi te tot hrănesc, / Nu *cu carne* păserească / **Ci** *cu carne* păgînească". Alecsandri, *PPV* I, 219.

În asemenea situații, valoarea caracterologică a termenilor coordonați adversativ rezultă din determinanții respectivi.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea, raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea se constată într-un lanț coordonat copulativ și adversativ, termenii corespunzători diferențiindu-se morfologic în ceea ce privește categoria gramaticală a genului și a numărului.

„(...) vădū, cūmū cū înpūtare și cū mūltă deșerțīe *nū numai țarūlūi* **și** *corăbïeei*, **ce și** *sūfleteloru* noastre va se fïe nūtarē". *CV*, 86/LXXXV/12.

Alteori, nonidentitatea morfologică se manifestă prin caracterul eterogen al părților de vorbire exprimate *(pronume nehotărît/substantiv)*.

„(...) și pururea am cunoscut gîndul lui cu priința fi creștinilor și pururea care dereptce lucru era gata agiuta lor, **necum** *solilor* **ce și** *altor* creștini nemeriți robi legați". DH, 448/319.

În unele contexte, se constată structuri de tipul [nu a, nu a' ci b]:

„*Nu noao*, Doamne, nu *noao* / **ce** *numelui* tău dă slobă, / după milostea ta și deadevărul tău." *CPs*, 482/224 v/15.

Scanned with OKEN Scanner

„(...) la cale ca aceasta, nu *talpe*, **ce** *pene*, nu *picioare*, **ce** *aripi* trebuiesc". Cantemir, *Ist.*, 130/27.

Alteori, autorul reușește să atragă atenția asupra unor anumite aspecte prin intermediul unor structuri de felul: [nu a ce b, nu c ce d].

„Dacă Dumnezeu n-au făcut lumea numai *pentr-un om*, **ci** *pentru toț*, nici împărățiia ceriului *pentru unul* **ci** *pentru toți*". Ivireanul, *P*, 81/27, 29.

Contexte asemănătoare apar și în secolele următoare, funcția explicativă a termenilor coordonați fiind evidentă, uneori, chiar în replica unui personaj.

„*D-na 'Tana* : ... Și moara nu se bizuie *pe zgomot* **ci** *pe mișcarea* orînduită a bucăților ei (...)" Delavrancea, *AS*, 95.

Termenii coordonați adversativ de gradul al III-lea reliefează, uneori, opoziția dintre două imagini vizuale pe fundalul unei replici:

„Nu meritați a muri *de sabie*, **ci** *de șireang*". Negruzzi, *O* I.

Raportul de coordonare adversativă apare între termeni nonidentici morfologic care, în același timp, au și valoare metaforică.

„Pe capul soborului veni numaidecît altă primejdie, să se lupte nu *cu fiarele*, **ci** *cu boierii*." Voiculescu, *IM*, 318.

3.5.15. Complemente circumstanțiale de loc

Identitate sintactico-morfologică

În unele texte din secolul al XVIII-lea cu vădit caracter moralizator, apar structuri de tipul [nu a ci a'] accentul scriitorului căzînd pe cel de-al doilea termen.

„(...) iară ca un smérin nu s-au arătat niciodată să șază de nu vrea a ședea întîi toți părinții și nu *în scaun* nalt, împărătesc, **ci** *în scaun* scund și prost". Ivireanul, *P*, 117/23.

Situații identice se pot întîlni și în texte din secolele următoare:

„O, Dumnezeule! Copiii tăi cei mai aleși — copiii / Cu suflet rupt din strălucirea ta: / Ei nu trăiesc *în lumea* / de tine creată / **Ci**-*n lumea* / Creată de ei înșiși ..." Blaga, *O* I, 409.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVIII-lea, pot fi remarcate structuri de tipul [nu a ci b]:

„Ci dară dachii și ghetii, zice, nu sînt *din Scandenavia*, **ci** din asiatica *Schitie*". Cantacuzino, *Ist.*, 9/27.

Scanned with OKEN Scanner

În poezie, unde predomină metafora, termenii coordonați adversativ de gradul al III-lea au rolul de a delimita și a stabili mai clar anumite unități spațiale.

„Dar dacă gîndul zilelor mele / Se stinse-n mintea lui Dumnezeu, / Și dacă pentru sufletul meu / Nu-i loc *aicea*, **ci** numa-*n stele*". Eminescu, *OA* I 18.

În acest citat, nonidentitatea morfologică se exprimă prin opoziția *adverb/substantiv* precedat de prepoziție. Termenii coordonați adversativ aduc pe prim plan o metaforă prin intermediul căreia se conturează un crez poetic.

Alteori, diferențierea morfologică este evidențiată prin opoziția *pronume personal/substantiv precedat de prepoziție.*

„Eu focul nu ți l-am răpit, / Căci nu era *la tine* focul, / **Ci**-*n inimă* la om smerit / Căruia tu-i furai norocul". Beniuc, *S* III, 17.

Raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea, în cazul de față, subliniază sentimentele exprimate de poet.

Situații în care termenii coordonați diferă după gen pot fi remarcate și în unele texte de proză.

„**Nu numai** *din orașele* noastre **ci și** de dincolo de hotar, *de prin văgăunile* ungurești și secuiești, s-a pornit negustorimea cea de aur iubitoare și îndrăzneață". Galaction[1].

Este lesne de observat, uneori, intenția de a accentua o anumită idee, pentru ca în felul acesta portretul caracterologic să apară și mai mult în relief, fie chiar numai prin cîteva trăsături.

„... era un intuitiv și un muzical și sunetul nu se oprea pentru auzul lui *la un* anumit *nivel*, **ci** *la rezonanțe* mai profunde". Bengescu, *DA*, 63.

În textele de literatură populară poetul anonim aduce pe prim plan opoziția spațială stabilită prin intermediul opoziției de număr între termeni:

„Patru mii de ani trecură, / Și fiul sfînt se născu / Nu-*n curțile* domnilor, / **Ci** *în ieslea* vitelor". Bîrlea, *Maram. I*, 147.

Imaginea vizuală conturată astfel apare în mod explicit.

Alteori, raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea este prezent între elementele componente ale unui tablou descriptiv.

„Și el frîu calului da, / Calul își împintena, / Nu *la mă*-sa, pe cuvînt, / **Ci** de-a dreptul *la mormînt*." *NZ*, 119.

[1] *Apud* Ștefania Popescu, *Op. cit.*, p. 345.

Scanned with OKEN Scanner

3.5.16. Complemente circumstanțiale de mod

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVIII-lea termenii coordonați adversativ de gradul al III-lea apar, uneori, în contexte de tipul [nu a ci b]:

„Drept acéia, întru cinstea lui am a zice, înaintea dragostei voastre puține cuvinte, nu *cu obrăznicie*, **ci** *cu* multă *cucerie*". Ivireanul, *P*, 84/2.

În unele contexte reține atenția ocurența termenilor coordonați adversativ de gradul al III-lea, în structuri de tipul: [nici a ce b și c].

„(...) iar noi nici mai-marilor noștri, atîta celor besericești, cît și celor mirenești, nu le dăm căzuta cinste nici lui Dumnezeu, nici ne supunem lor *cu dreptate* **ci** *cu viclenie* **și** *cu răutate* ..." Ivireanul, *P*, 82/7.

Și în poezie se întîlnesc, sporadic, contexte în care raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea realizează legătura dintre două imagini expresive plasate pe un fundal natural.

„De din vale de Rovine / Grăim, Doamnă, către Tine, / Nu *din gură*, **ci** *din carte*, / Că ne ești așa departe". Eminescu, *OA* I, 149.

Situații asemănătoare sînt consemnate și în proza secolului al XX-lea.

„Dar eu care devenisem palid și care știam că nici în clipele cînd aș fi fost dus la eșafod n-aș fi spus unui prieten — fără să fiu supărat *anume*, pe el, **ci** numai *așa*, din cauză că-s prea ocupat". Camil Petrescu, *Und* I, 182.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVI-lea, într-un lanț coordonat adversativ de gradul al III-lea, elementele componente ale unei formule corelative *(nu numai ... ci și)* pot fi dispuse la distanță între termenii unei propoziții.

„Și ca un omŭ tremesŭ grăimŭ, și **nu numai** *ca fiiulŭ* **și** *Dumnezeu*, bunŭ ogoditoriu părintelui, **ce și** *ca un omŭ*". CC_2, 414(464)/27/28.

În asemenea situații, dacă luăm în discuție contextul în întregime, dat fiind faptul că formula corelativă este precedată de un alt termen coordonat copulativ, opoziția adversativă apare mai atenuată.

În textele din secolele următoare raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea se înregistrează, în situația

Scanned with OKEN Scanner

complementelor circumstanțiale de mod, îndeosebi acolo unde predomină opoziția *negativ/afirmativ*.

„Însă nu *de tot* răsipa, **ce** *cu tocmală*, întorcîndu-se singur Mihai vodă cu capul său unde era greul". M. Costin, *Let.*, 54/14.

„*Nu numai cu pîine* va trăi omul, **ci** *cu* tot *cuvîntul* carele iaste din gura lui Dumnezeu". Ivireanul, *P*, 72/27.

„Din vitejii și biruințI trecute / Am cîștigat puterea, ce-a rămas: / Nu mai străbat destinul meu *la pas*, / **Ci** *furtunos* de-acum, și iute." Arghezi, *S* I, 80.

În proză, îndeosebi, în tablourile descriptive, se simte intenția scriitorului de a detalia un anume amănunt, în mod voit, prin intermediul termenilor coordonați adversativ de gradul al III-lea.

„Parcă nu vin *prin aer* **ci** *prin zidurile* caselor, atît sînt de înăbușite, adînci, încărcate de rezonanțe surdă a materiei". Geo Bogza, *TG*, 27.

După cum se observă, raportul de coordonare adversativă apare între două imagini vizuale, cu ocurență posibilă, atenția îndreptîndu-se asupra termenului coordonat adversativ.

Și în literatura populară opoziția contextuală *negativ/afirmativ* are menirea de a reliefa unele aspecte caracterologice.

„De la voi să cumpăr fata, / Nu *cu aur* nici caftan, / **Ci** *cu dîri* de buzdugan". Alecsandri, *PPV* I, 174.

3.5.17. **Nume predicative**

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se remarcă ocurența raportului de coordonare adversativă de gradul al III-lea între termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică.

„... ca de acum să nu mai fim *roby* **ce** *slobozi* ..." *CTod.*, 192/fr. 0/1.

Raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea apare, în mod frecvent, între nume predicative în care opoziția *negativ/afirmativ* este definitorie:

„...Ioann Huniadi n-au fost *ungur*, **ci** *diaoș* român (...)" Șincai, *Hr.* II, 27.

„Dar nu-i *stafia* livezii, **ci** *țiganca* lui Bogonos faurul, cu traista de cîlți lungă de la umăr pînă la glezne (...)". Sadoveanu, *NP*, 166.

„Cei dintîi aveau de luptat nu **numai** cu secretele acestei îndeletniciri, ci și cu influența **celor** de anvergură, a căror creație nu e totdeauna *fertilă* **ci** ***magnetică***, atrăgînd și ținînd sub orbita lor pe cei mai slabi". Preda, *MS*, 31.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, se observă o anumită ascendență în ceea ce privește trecerea de la un grad de adversitate (II) la altul (III), [a dar nu a′ ci a′′]:

„Fericirea e *o pasăre,* / **Dar** nu *o pasăre* ca oricare alta, / **ci** *o pasăre* plăsmuită din pulbere de aur". Stancu, *SI* 129.

Și în literatura populară, trebuie amintită ocurența raportului de coordonare adversativă de gradul al III-lea între termeni identici din punct de vedere sintactico-morfologic.

„Berbeci are sute-ntregi / Cu cozile pe telegi, / Și ciobani tot înarmați, / Cu postavuri îmbrăcați, / De nu crezi că sînt *ciobani* / **Ci** chiar neoși *capitani*". Alecsandri, *PPV*, 267.

În unele situații, caracterul explicativ al termenilor aflați în opoziție adversativă este evident datorită determinanților corespunzători.

„Sculați, gazde, nu durmiți, / Sculați, gazde, nu durmiți, / Dimineața lui Crăciun, / Că nu-i *vreme* de durmit, / **Ci** *vreme* de prăznuit." Bîrlea, *Maram.* I, 127.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea, raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea poate apărea între termeni nonidentici morfologic.

„Postulu iaste *nu numai* de carne *a nu mînca,* **ce și** alte reale *a te lăsa,* **și** câte puținu *a mânca.*" CC_2, 50/5—6.

Nonidentitatea morfologică se exprimă prin opozițiile *negativ-afirmativ* și *activ/reflexiv.*

Și în secolele următoare raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea are rolul de a pune în evidență un anume caracter explicativ al unei situații date, prin intermediul aceleiași opoziții *negativ/afirmativ.*

În poezie raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea se poate stabili între două imagini metaforice deosebit de expresive:

„De-acum nu vei mai fi *scînteie* frîntă / Dintr-un focar de raze întinat, / **Ci** *adevăr* din adevăr curat, / Vei fi lumină din lumină sfîntă". Codreanu, *S* I, 242.

În unele contexte poetice, impresionează cumulul de situații identice (propoziții în care raportul de coordonare adversativă se stabilește între nume predicative nonidentice morfologic) cu pronunțat caracter metaforic dar și explicativ: [nu a ci b nu c ci d nu e ci f nu g ci h].

Scanned with OKEN Scanner

„Viața nu e *tot*, **ci** *amănunt*; / Nu-i *timp*, **ci** *clipă*; rază, nu lumina, / Nu-i *val*, **ci** *strop*, nu-i *una*, **ci** *duzină*; / Nu-i *ideal* măreț, **ci** *vis* mărunt". Codreanu, *S* I, 239.

Alteori, raportul de coordonare adversativă aduce pe prim plan contrastul dintre aparență și realitate. Nonidentitatea morfologică se exprimă prin opoziția *substantiv cu articol hotărît/substantiv cu articolul nehotărît.*

„*Leonil:* Gîndește cît îi de ră cu tine! Parcă n-ai fi *copila* ei, **ci** *o țîgancă!*" Alecsandri, *CC*, 121.

Contexte asemănătoare se remarcă și în literatura populară, termenii coordonați avînd o evidentă funcție caracterologică.

„Nu ești *popă*, **ci** *un drac*, / Tu ești hoțul de Novac!" Marienescu, *PT*, 362.

„Sculați, gazde, nu dormiți, / Că nu-i vreme de-a dormi,/ Că nu-i *vremea* somnului, / **Ci** *cîștigul* omului". Densușianu, *VC*, 21.

3.6. NONIDENTITATE SINTACTICO-MORFOLOGICĂ[1]

Raportul de coordonare adversativă se poate stabili între termeni definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică. Din materialul cercetat, ne propunem să citățm numai cîteva din situațiile întîlnite.

3.6.1. Atribut adjectival—atribut substantival prepozițional

În unele texte din secolul al XIX-lea termenii coordonați adversativ definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică conturează un portret fizic urmărind trăsăturile esențiale.

„Cea de-a doua, tot *noroasă*, / **Dar** *c-o pace* mincinoasă; / Scrisă pe obrazul său, / Deșirînd în a ei cale / Ghemul zilelor fatale, / zice: „Sunt prezentul tău". Macedonski, *OI*, 2.

Deosebit de expresivi sînt termenii coordonați adversativ ocurenți într-un lanț coordonat prin juxtapunere și prin joncțiune, dezvoltînd aceeași funcție caracterologică:

„*Naltă, delicată, fină*, / **Dar** *cu brațul* rotunjor, / Sînul ei, sîn de vergină, / Unde dulci mistere zbor./" Bolintineanu, *LI*, 3.

[1] Menționăm că în acest caz, datorită ocurenței sporadice, nu am mai prezentat detaliat fiecare grad de adversitate în parte.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, termenii coordonați adversativ nonidentici sintactico-morfologic au funcție caracterologică contribuind la realizarea cît mai expresivă a unui portret.

„Ciobanul, *aiurit* de zbieretele celor din vale, porni spre ei **dar** *fără* multă *convingere* și înjurîndu-și cîinii mai mult așa din gură". Galaction, *Lîngă apa Vodislavei*[1].

Și în unele contexte din proza secolului al XX-lea raportul de coordonare adversativă se stabilește între termeni cu evidentă funcție caracterologică sau descriptivă:

„După datina noastră, a pămîntenilor, partea de ocina rămasă stearpă n-o poate cumpăra decît tot un răzăș din același bătrîn, și numai după ce se leapădă toți ceilalți răzăși de cumpărătură poate fi vorba să fie primit în obște răzăș *străin* — **însă** tot *de neam*, coborîtor din frații vechi, bătrînii de la început". Sadoveanu, *NP*, 34.

„Era un inel *simplu*, **însă** *cu un* foarte frumos *safir* încadrat într-un număr de mici perle, ca un miez de floare între corole, și apoi elegant strîns în cîteva foi de aur". Călinescu, *O* III, 19.

Valoarea caracterologică a termenilor coordonați adversativ poate fi observată și în contexte provenite din literatura populară.

„Își luă niște haine *curate*, **dară** *fără podoabe*, niște merinde și ceva bani de cheltuială, încălecă calul și, venind înaintea tatălui său îi zise..." *BPR* II, 129.

3.6.2. Atribut substantival prepozițional—atribut adjectival

Din materialul cercetat se pot înregistra unele contexte în care termenii coordonați adversativ definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică au evident rol caracterologic.

„În stradă cu mine făcusem cunoștința unei fete tinere, *de condiție* destul de proastă, **însă** *gătită* destul de bine ca să nu-mi displacă." Holban, *B*, 11.

3.6.3. Atribut substantival prepozițional—atribut pronominal

În unele contexte din poezia secolului al XX-lea termenii coordonați adversativ au rolul de a accentua contrastul *negativ/afirmativ* dintre anumite idei; opoziția adversativă este și mai reliefată dat fiind caracterul ascendent al elementelor conjuncționale *(dar—ci)* care preced termenii respectivi.

[1] *Apud* Ștefania Popescu, *Op. cit.*, p. 353.

Scanned with OKEN Scanner

„Vreau să scriu c-aș vrea / un sicriu, / un sicriu, / **dar** nu *pentru oameni*, / **ci** *pentru ceea* ce / ucid unii oameni, / În fiece zi...". Jebeleanu, *S* I, 249.

3.6.4. **Atribut pronominal—atribut substantival în genitiv**

În textele din secolul al XVIII-lea se înregistrează contexte în care termenii coordonați adversativ în structuri de tipul [nu a ci b] reliefează o anumită situație cu rol hotărîtor în desfășurarea acțiunii.

„Care lucru precum l-am început, așé a-l săvîrși doaă pricini îndemnătoare și amîndoaă, precum socotesc, folositoare sînt: una, că *al nostru*, **iară** nu *al dobitoacelor* sfat întărirea luînd (...)" Cantemir, *Ist.*, 111/34.

3.6.5. **Complement circumstanțial de timp — complement circumstanțial de mod**

Într-un lanț coordonat adversativ prin juxtapunere și prin joncțiune, termenii coordonați marchează notele specifice descrierii unui tablou pe fundalul unor imagini vizuale expresive.

„Căci jertfa pentru nații la cer se priimește, / Căci sîngele de martiri e plantă ce rodește / *Curînd, tîrziu, odată* **dar însă** *nelipsit*". Alexandrescu, *O* I, 79.

3.6.6. **Complement circumstanțial de loc — complement indirect**

Alteori, opoziția adversativă este conturată și mai mult atît prin ocurența contrastului *negativ/afirmativ*, cît și prin apariția a două conjuncții adversative *(însă, ci)*.

„Unitatea e necesară, firește. Nu însă *între cîntăreți*, **ci** *pentru sufletele* celor mulți". Rebreanu, *O* VIII, 72.

Concluzii

1. În ceea ce privește raportul de coordonare adversativă, la nivelul propoziției, distingem trei grade: I *iar*; II *dar, însă*; III *ce*.

2. Raportul de coordonare adversativă, la nivelul propoziției, este, de asemenea, mai puțin reprezentat, în comparație cu raportul de coordonare copulativă și disjunctivă.

3. Termenii coordonați adversativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică și nonidentitate sintactico-morfologică.

Scanned with OKEN Scanner

4. În situațiile în care este înregistrată opoziția *afirmativ/negativ* se marchează cel mai bine gradul de adversitate (în cazul raportului de coordonare adversativă de gradul al III-lea). De asemenea, și termenii antonimici.

5. În cele mai multe contexte, în care apare raportul de coordonare adversativă de gradul I, acesta se apropie, din punct de vedere semantic, de cel copulativ. Am putea spune că avem a face cu un raport de coordonare adversativă în formă, copulativă în conținut.

3.7. RAPORTUL CONCLUSIV

În ceea ce privește raportul conclusiv, la nivelul propoziției, termenii coordonați se înregistrează în contexte cu ocurență sporadică. Dintre acestea menționăm aici următoarele situații:

3.7.1. Atribute adjectivale

Identitate sintactico-morfologică

Raportul de coordonare conclusivă se stabilește, uneori, între termeni cu valoare evident caracterologică.

„Nu mint deloc, firește, cînd, abia reținîndu-mă, continuu și acum o fierbere, *nejustificată* de temperatura locului și a momentului **și deci** *retorică* pentru spectator sau pentru cel ce nu se recunoaște în întîmplare." Camil Petrescu, *Und* I, 17/29.

De remarcat că, în citatul de mai sus, conjuncția coordonatoare conclusivă este precedată de o conjuncție coordonatoare copulativă. Totuși, accentul cade pe al doilea termen coordonat cu valoare expresivă.

3.7.2. Atribute substantivale prepoziționale

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Termenii coordonați, în unele exemple, diferă în ceea ce privește categoria gramaticală a genului, punînd în relief funcția lor caracterologică.

„Oamenii cari lucraseră la ridicarea statului nostru actual, ca entitate politică, întrebuințaseră toate mijloacele pentru atingerea scopului lor: (...) lipsă de scrupul în alegerea mijloacelor; o năzuință *de* falsă *erudițiune* **și deci** *de renume* pe nedrept întemeiate". Zamfirescu, *Î* , 193.

Scanned with OKEN Scanner

ß.7.3. Complemente circumstanțiale de timp

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Din unele exemple, rezultă caracterul explicativ al termenului introdus prin conjuncția coordonatoare conclusivă, referirea directă fiind făcută la unitatea temporală.

„Cunoștința cu Odette se făcuse *prin* mijlocul lui *februarie*, **deci** cu cinci luni *înainte* de întîlnirea proiectată". Holban, *B*, 286.

ß.7.4. Complemente circumstanțiale de mod

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Uneori, termenii coordonați conclusiv diferă morfologic: *locuțiune adverbială de mod/adverb de mod.*

„Esteticele noastre să meargă *mînă-în mînă* / **Deci**, *prietenește* Dama subțire și română". Barbu, *P*, 121.

De fapt, în acest exemplu, caracterul explicativ al celui de-al doilea termen este și mai evident dată fiind exprimarea sa printr-un adverb foarte expresiv în sine.

ß.7.5. Nume predicative

Identitate sintactico-morfologică

În poezia lui Ștefan Aug. Doinaș, uneori, termenii coordonați fac parte dintr-o imagine poetică cu mare grad de abstractizare și, în același timp, cu caracter general.

„În locul rotirii de zodii, / Cu inimi aici și la mari depărtări / Stau orele fixe, ca rodii. / *Uitate* sînt, **deci**, *izgonite* din timp / Aversa de stele-n înalturi, / Și nașterea florii superbe din ghimp,/ Și goana dorinței în salturi". Doinaș, *C*, 21.

Identitatea morfologică reprezintă încă un indiciu al funcției explicative dezvoltate de al doilea termen față de primul.

Scanned with OKEN Scanner

4. COORDONAREA LA NIVELUL FRAZEI

La nivelul frazei, raportul de coordonare prezintă trei aspecte: *identitate sintactico-morfologică* (în situația în care predicatele sînt identice sintactic, sau predicate verbale, sau predicate nominale, precum și morfologic, verbele corespund ca mod, timp, persoană, număr, diateză, formă); *identitate sintactică-nonidentitate morfologică* (cînd diferențierea privește una din trăsăturile morfologice menționate); sau *nonidentitate sintactică* (în cazul în care raportul de coordonare este ocurent între un predicat nominal și altul verbal).

În capitolul de față, raportul de coordonare copulativă va fi prezentat ținînd seamă de cele trei aspecte menționate mai sus și, de asemenea, în conformitate cu trăsăturile corespunzătoare celor patru categorii de coordonate: *copulative, disjunctive, adversative, conclusive.*

Analiza va avea în vedere și caracteristicile stilistice ale diverselor tipuri de propoziții principale sau subordonate identice sau nonidentice sintactic, aflate în raport de coordonare.

Punctul de plecare îl va constitui literatura tradusă sau originală din secolul al XVI-lea, urmînd ca, după aceea, observațiile noastre să se refere, îndeosebi, la textele din secolul al XIX-lea și al XX-lea, cînd se poate vorbi cu mai multă certitudine despre măiestrie artistică, în ceea ce privește structura frazei din limba română literară. De asemenea, acolo unde materialul cercetat va permite, vom aduce în discuție și exemple din literatura populară, pentru a se putea astfel contura și mai bine circulația tiparelor stilistice din literatura populară în cea cultă.

4.1. RAPORTUL COPULATIV

În studiile de gramatică a limbii române, definiția propozițiilor copulative este abordată din punctul de vedere al conținutului reflectat în structura unităților aflate în raport de coordonare copulativă.

Scanned with OKEN Scanner

Interpretările date propoziţiilor copulative diferă mai mult sau mai puţin, după cum se insistă asupra unui aspect sau a altuia. Astfel, unii cercetători consideră că propoziţiile copulative sînt „asociate de vorbitor pe baza unei note comune"[1], „se referă la o idee comună mai generală"[2], „exprimă acţiuni care se realizează în paralel"[3] sau „un raport de alăturare, de adaos, asocierea unor judecăţi"[4].

Raportul de coordonare copulativă poate lega două sau mai multe unităţi sintactice, care în cadrul frazei pot fi:

4.1.1. Propoziţii principale

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea, termenii coordonaţi reprezentaţi prin propoziţii principale se definesc prin identitate sintactico-morfologică în ceea ce priveşte predicatul, iar uneori, chiar şi subiectul.

LT: „Iară să ştiţi **şi** *să înţeleageţi de munca şi de chinulŭ lu Hristôsŭ". CC*$_2$, 104(109)/21.

Alteori, se înregistrează combinarea raportului de coordonare copulativă prin juxtapunere cu cea prin joncţiune, propoziţiile principale fiind coordonate prin joncţiune două cîte două. În felul acesta se conturează o anumită simetrie a frazei.

[A şi B/C şi D]

LT: „Ei împiedecaţi fură **şi** *cădzură, noi sculămu-nă* **şi** *dereptămu-nă". PS*, 19/9.

În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, se înregistrează ocurenţa raportului de coordonare copulativă între propoziţii principale ordonate în structuri de tipul [A şi B], [şi A şi B].

„...şi cu acéia dacă s-au tumpinat, *în loc au stătut* **şi** *au ţinut războiul*, cît s-au mirat şi hanul, mai puţină oaste fiindŭ leşii". M. Costin, *Let.*, 45/9.

„*Ş-au dat vro treidzăci, patrudzăci de pungi de bani*, şi *pe urmă l-au luat Gavriliţă şi cu Velicico în chizăşie...*" Neculce, *OSC*, 55/6.

Structuri asemănătoare apar şi în secolele următoare, îndeosebi în poezie, unde se insistă asupra aspectului simetric al dispunerii versurilor într-o strofă.

GA II, p. 243.
[2] Iordan, *LRC*, p.689.
[3] Graur, *Gram.*, p. 202.
[4] Gh. Bulgăr, *Op. cit.*, p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

„*Curînd veni-vor pluguri în ogoare* / **Și**-*or rupe brazde negre de ruşine,* / Sfios căde-va bobul de sămînță / Și sub pămînt s-a furișa mai bine!/" Goga, *O* I, 114.*

Într-un cumul de propoziții coordonate, unele prin juxtapunere și o propoziție prin joncțiune, adeseori se poate vorbi despre identitatea sintactico-morfologică în structuri cum ar fi [A, B, C și D, E]

„O, an, prezis atîta, măreț reformator! / *Începi, prefă, răstoarnă* **și** *îmbunătățează,* / *Arată* semn acelor ce nu voiesc să crează". Alexandrescu, *O* I, 86.

În acest exemplu, coordonarea se stabilește între propoziții ale căror predicate sînt exprimate prin verbe la modul imperativ.**

Și în literatura populară identitatea sintactico-morfologică caracterizează predicatele din propozițiile coordonate copulativ.

„*Tot anul o să stați* **și** *o să dormiți,* să vă jucați, să faceți ce vreți voi, numai la căpătîiul anului să-mi răspundeți la trii întrebări". *BPR* I, 39.***

După cum se observă, atît în literatura populară cît și în cea cultă „gradul de independență al copulativelor este mai mare atunci cînd acestea sînt legate între ele printr-o conjuncție plasată între cele două copulative"[1].

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea predicatele corespunzătoare propozițiilor coordonate copulativ diferă morfologic în ceea ce privește caracteristicile verbelor respective.

LT: „*Avraam lăcuiia în pămîntul lui Canaan,* **e** *Lot lăcui în oraș* ce era lîngă Iordan **și** *cătră Sodom întinse cortul lui*". *PO*, 46/23.

În această structură de tipul [A e B și C] se observă pe de o parte, nonidentitatea morfologică a primelor două predicate (*lăcuiia, lăcui*) concretizată în opoziția de timp *imperfect/perfect simplu;* pe de altă parte, trebuie remarcată identitatea morfologică a ultimelor două predicate *(lăcui, întinse)*. Alteori, elementul coordonator precedă fiecare termen. [Și A și B]

LO: „**Și** ·↑*bătrănesco* **și** *am făcut ō barbă pană*·↑*brău*". *SB*, 8.

Și în secolele următoare, predicatele respective diferă morfologic în structuri de tipul [A și B]:

„*Fost-au gîndul mieu, iubite cititoriule,* să fac létopisețul țării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintăi, carele au fostŭ

[1] *GA* II, p. 236.

*, **, ***, A se vedea primele trei note de la p. 360.

Scanned with OKEN Scanner

de Traian împăratul, **și** *urdzisăm și începătura létopiseţului*". M. Costin, *Let.* 42/2.

„*Aceasta Vulpea audzind, tare în ascunsul ştiinţei sale să împunsă* **și** pentru ca nu mai mult voroava lupului să să trăgănedze, *cu scurtă voroavă cuvintele într-altă parte sili a le abate*". Cantemir, *Ist.*, 85/24.

„*Porniserăm din văi adînci,* / **Și** *ne tîram acum pe brînci*". Coșbuc, *O A* II, 325.

Nonidentitatea privește, după cum rezultă din citatele de mai sus, categoria timpului *(perfect compus/perfect simplu/mai mult ca perfectul/imperfectul)* și diateza *(activ/reflexiv)*.

Adeseori, nonidentitatea morfologică face ca asocierea, specifică raportului copulativ, să capete o ușoară notă opozitivă:

„*Ei, las'* să rîd! *Tu ai cules* / *Trei fragi, venind peste coline,* / **Și** *vezi* cu ce mi te-ai ales!" Coșbuc, *OA* I, 151.

Antiteza este marcată prin opoziția *perfect compus/prezent*, exprimînd, deci, o acțiune trecută și terminată, și o acțiune prezentă, cu caracter, oarecum permanent.

Propoziția cu predicatul la prezent reprezintă, într-un anume fel, chiar orientarea subiectului asupra rezultatului comportamentului din prima propoziție.

Demne de reținut sînt și unele contexte de poezie cu valoare deosebit de expresivă:

„*Ca un dalb de lună,* / *Ca o veste bună,* / *Ea veni pe lume într-un carnaval,* / **Și** *rîzînd de moarte,* / *De relele soarte,* / *Ea cînta tot astfel pe al lumei val*". Alecsandri, *P*, 169.

Referindu-ne la predicatele verbale din acest citat, constatăm o diferențiere morfologică destul de slabă, dar cu expresivitate în contextul respectiv. Perfectul simplu al verbului *veni* declanșează o acțiune, sau mai bine zis, marchează începutul unei acțiuni, plasată într-un anume context, iar imperfectul verbului *cînta* exprimă nu numai o acțiune în desfășurare, dar și un rezultat firesc provenit din împrejurările în care acționează primul verb. Încă o dată se verifică în practică legătura semantică și uneori chiar stilistică dintre propozițiile principale coordonate. Independența lor este mai mult relativă. „Propozițiile principale coordonate au o independență relativă, independența fiecăreia fiind limitată prin existența celeilalte coordonate"[1].

[1] *GA* II, p. 236.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, se face simțit un aspect de simultaneitate între două sau mai multe propoziții. A doua propoziție reprezintă, de fapt, efectul unei acțiuni din prima propoziție, în cazul nostru, efectul trecerii timpului.

„*Iarna vine, vara trece,* / **Și** *pădurea s-au rărit.*" Alecsandri, *P*, 48.

Raportul de coordonare copulativă poate să sublinieze un procedeu al limbii vorbite, paralelismul: „La Macedonski, paralelismul servește pentru a pune în relief motivul final din celebra *Noapte de decembrie*:

«Și moare emirul sub jarul pustiei, / Și focu-n odaie se stinge și el».

Deosebit de expresivă este ocurența termenilor coordonați în grupări ternare cunoscute sub numele de *tricolon:*

«**Nici** *pisc.* **Nici** *stea.* **Nici** *vultur.* E tare-ntuneric (Teodoreanu, *La porțile nopții)*»" [1].

Interesant de observat că și în poezie predomină cumuluri de propoziții coordonate prin juxtapunere combinate cu un raport de coordonare prin joncțiune, acesta din urmă avînd rolul de a închide lanțul coordonat respectiv.

[A, B, C, D, E și F]

„*Vîntul bate, cerul tună,* / *Munții urlă, Satan rîde,* / *Iadul vesel se deschide* / **Și** *cu noi cîntă-mpreună*". Alecsandri, *P*, 211.

Morfologic, nonidentitatea privește doar diateza verbului.

În situația de mai sus, se poate vorbi despre o așa-numită *etajare* a raportului de coordonare.

Primele patru propoziții, reprezentînd fiecare componenta unei enumerări foarte expresive, cu predicatul exprimat printr-un verb la diateza activă, se află pe plan de egalitate. Al doilea lanț coordonat se deschide printr-o propoziție cu predicatul la diateza reflexivă. Propoziția introdusă prin conjuncția *și* se află în raport de coordonare copulativă numai cu propoziția precedentă, amîndouă referindu-se la același subiect. Deci, gramatical, raportul de coordonare copulativă se stabilește doar între ultimele două propoziții. Stilistic, avem a face, așa cum am menționat, cu o coordonare etajată.

Într-un lanț coordonat copulativ de tipul [A, B, C și D și E], definit prin caracterul complex al nonidentității morfologice a predicatelor corespunzătoare, un cumul de predicate verbale nonidentice în ceea ce privește diateza, este interesant de remarcat rolul raportului de coordonare copulativă (prin juxtapunere și prin joncțiune) de a sugera imaginea ciclică a vieții.

[1] Ladislau Gáldi, *Op. cit.*, p. 161.

Scanned with OKEN Scanner

„Răsar, / Mă-nalț, / Cobor / Și-apoi dispar, / Și-apusul meu e totuși răsărit...“ Minulescu, *O* I, 106.

În alte situații, între cele două tipuri de coordonare, prin juxtapunere și prin joncțiune, se reliefează un aspect contrastant, dată fiind structura gramaticală a propozițiilor respective.

„Ieri pământul era verde, / Azi pământul e-nălbit, / Și prin negură se pierde / Soarele îngălbenit“. Alecsandri, *P*, 391.

Opoziția *trecut/prezent* este dublu marcată, de predicate și de adverbe. Semantic, propoziția introdusă prin conjuncția *și* corespunde doar propoziției precedente.

De observat, în unele versuri, caracterul simetric al alternanței *negativ/afirmativ/negativ* într-un lanț coordonat

[nu A, nu B, C, D, E și nu F]

„Nu e stea, nu e nici lună, / Vîntul suflă, cerul tună, / Apa saltă clocotind, / Și în neagra depărtare / De lumină nici o zare / Nu se vede strălucind!“ Alecsandri, *P*, 280.

Pe prim plan, apare un raport de coordonare prin juxtapunere între două propoziții negative, identice sintactic și morfologic; urmează imediat trei propoziții afirmative, identice și ele din punct de vedere sintactico-morfologic; pe al treilea plan, se conturează propoziția introdusă prin conjuncția *și*, cu funcția de a închide lanțul coordonat. În această situație, ultima propoziție face parte, la rîndul ei, dintr-un lanț coordonat complex, însumînd un raport de coordonare prin juxtapunere și altul prin joncțiune. Deci, semantic și gramatical, această propoziție se leagă, nu numai de cea imediat precedentă, ci și de celelalte două aflate înainte, ea nereprezentînd, de fapt, decît efectul celor trei propoziții la un loc.

Alteori, coordonarea apare între două propoziții interogative retorice care subliniază aspectul metaforic al poeziei respective:

„Ce înger mult ferice / Din ceruri te-au adus / Și pe pământ aice / Străină te-au depus?“ Alecsandri, *P*, 157.

Cînd poetul urmărește să definească în mod cît mai expresiv o idee, raportul de coordonare copulativă poate să sublinieze asocierea dintre o unitate de timp caracteristică pentru un anume moment și un substantiv cu caracter general.

„Plăcut, plăcut e ceasul de grijii nentunecat, / Și dulce este viața ce curge lin, departe / De-al omenirii zgomot, de-a ei fumuri deșarte!“ Alecsandri, *P*, 99.

În acest caz, ambele propoziții coordonate sînt conturate prin intonația exclamativă, care accentuează și ea ideea exprimată.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, se întîlnește un lanț coordonat dintr-un cumul de propoziții introduse prin conjuncția *și*, care determină caracterul intensificator al întregului.

[A și B și C și D]

„S-a dus cum a venit. *Departe* / *Spre-adîncul orizont s-a dus* / **Și** *spaima-acum pe-acolo-mparte* / **Și** *iar s-a luminat pe sus* / **Și** *rîde* soarele lui marte!" Coșbuc, *OA* II, 221.

După cum se observă, întreaga structură este construită pe baza opoziției *trecut/prezent*.

În unele versuri, structura de tipul [A și B și C și D] pune în evidență caracterul său complex în ceea ce privește trăsăturile sintactico-morfologice.

„*Noi ne duceam pierduți de mînă* / **Și** *ne-mpleteam din visuri salbă*, / **Și** *noaptea ne era stăpînă*, / **Și** *mărturie — luna albă*." Goga, *O* I, 156.

Primele două versuri au predicatele verbale identice morfologic. Se observă preferința pentru timpul *imperfect*, timpul narației. Versurile se reunesc două cîte două, în interiorul fiecărui cuplu coordonat predominînd identitatea sintactico-morfologică. În comparație cu ultimele două versuri, primele se definesc prin nonidentitate sintactico-morfologică *(predicate verbale/predicate nominale)*.

Cumulul propozițiilor principale coordonate copulativ (fiecare propoziție corespunde cîte unui vers) dă o anumită incantație strofei și, în același timp, o simetrie evidentă.

În unele construcții ternare de tipul [A și B și nu C] trebuie remarcată opoziția atît din punct de vedere gramatical *(predicate nominale/predicat verbal)* cît și semantic *(afirmativ/negativ)*. Deși propozițiile coordonate sînt în număr de trei, totuși, și în acest caz se poate vorbi despre simetria strofei respective, întrucît ultima propoziție se întinde pe spațiul a două versuri.

„*Azi fulgerele mele-s stinse* / **Și** *moarte-s zîmbetele toate* / **Și** *nu va mai rodi nisipul* / *Din biata mea pustietate*". Goga, *O* I, 1.

În textele de literatură populară structuri coordonate de tipul [A și B și C] apar în mod frecvent, predominînd caracterul deschis al descrierii.

„*Frămîntat-au ș-au dospit* / **Și** *cuptoriul l-a împlut*, / **Și** *colacii au crescut*". Alecsandri, *PPV* I, 446.

Alteori, avem a face cu un lanț coordonat, astfel încît fiecare propoziție, inclusiv prima, este precedată de conjuncția *și* sau *nici*; unitatea lanțului coordonat fiind dată de prezența

Scanned with OKEN Scanner

aceluiași timp verbal în toate propozițiile. [Și A și B și C] [Nici A nici B nici C].

„**Și**-*atunci din tron s-a ridicat* / *Un împărat după-mpărat* / **Și** *regii-n purpur s-au încins,* / **Și** *doamnele grăbit au prins* / Să se gătească dinadins, / Ca niciodat". Coșbuc, *OA* I, 12.

— „**Nici** *mi-i foame,* **nici** *mi-i sete,* / **Nici** *mi-i dor de codru verde.* / Ci mi-i dor de satul mieu, / C-am avut trei mîndre-n el." Bîrlea, *Maram.* I, 333.

Legătura dintre propozițiile principale copulative este mai strînsă atunci cînd conjuncția se repetă înaintea fiecărei propoziții coordonate și cînd există și un corelativ în imediata apropiere.

„**Și** *cîntă* **și** *lucrează.* / **Nici** *nu vede,* **nici** *n-aude".* Topîrceanu, *OI,* 132[1].

Uneori, se conturează chiar un raport de coordonare între strofe *(coordonare contextuală).*

„*Primăvara cea verzie* / *Cu cosița-i aurie* / *Mi-au sosit voios în țară,* / *Drăgulița primăvară* // **Ș**-*au adus un dulce soare,* / **Ș**-*un sîn plin cu lăcrimioare,* / **Ș**-*au adus o lună plină* / Ca s-o scalde în lumină". Alecsandri, *P.* 175.

Se observă că prima strofă reprezintă o propoziție principală care se află într-un raport de coordonare copulativă cu două propoziții succesive din strofa următoare, asigurîndu-se, astfel, continuitatea ideilor exprimate de o poemă.

Un raport de coordonare contextuală se întîlnește în poezia secolului al XX-lea:

„*Meridianul nu ne mai ajunge...* / *Plutim prin zona lîncedă de febre,* / *Castanii goi ne cheamă la fereastră* / *Cu silueta lor de cocs și de vertebre.*//

Și *zace-mbolnăvită depărtarea...* / *Ca-n mascarada tristului bufon,* / *Chemăm copoii dorului la masă* / dar nu ne-mbătăm cu stele de castan". Caraion, *MO,* 7.

În unele contexte, apare combinarea a două propoziții coordonate prin *nici* cu altele coordonate tot copulativ dar prin conjuncția *și.* [nici A nici B și C și D].

„**Nici** *frunza nu se mișcă,* / **nici** *vîntul nu suspină,* / **Și** *apele dorm duse,* **și** *morile au stat."* Heliade-Rădulescu, *O* I, 107.

[1] *In GA* I, p. 395.

Scanned with OKEN Scanner

Poetul așază la începutul lanțului elementele care exprimă cumulul în sens negativ și, astfel, mărește valoarea expresivă a ultimelor două propoziții afirmative.

Și în poezia cultă, uneori, se păstrează raportul de coordonare cu *nici*, între propoziții principale, definite prin negație simplă folosită ca arhaism cu valoare expresivă.

„*A mea durere trecut nu are*; / *Ea* **nici** *va crește*, **nici** *va scădea*". Alexandrescu, *O* I, 103.

„*Nu caut vorba pe-ales*, / **Nici** *știu* cum aș începe / Deși vorbești pe înțeles, / Eu nu te pot pricepe." Eminescu, *OA* I, 169.

În proza secolului al XIX-lea raportul de coordonare copulativă apare în replica unui dialog cu funcție caracterologică.

„— *Mario, tu te faci din zi în zi mai frumoasă* **și** *te deschizi întocmai ca un trandafir la razele soarelui*". Filimon, *C*, 24.

În situația în care avem un lanț coordonat cu caracter complex, se evidențiază o anumită opoziție a termenului coordonat adversativ față de termenii coordonați copulativ, în structuri de tipul [A dar B și C]:

„*Tu ai fost puternic și viteaz în luptă* **dar** *puterile tale s-au tocit de sărăcie și de stricăciune...* **Și** *noi am cules rodul vitejiei tale...*" Russo, *PT*, 174.

Punctele de suspensie introduse între coordonate sugerează că „propoziția ca unitate gramaticală și logică se îneacă pentru autorul nostru în fluxul nediferențiat al muzicalității interioare"[1].

În narațiunea basmelor și poveștilor aparținînd lui Ion Creangă, cele mai frecvente procedee sînt împrumutate povestitorului popular. De pildă, continuitatea acțiunii este subliniată prin repetarea lui *și*. Uneori, paragrafe întregi au frazele introduse numai de *și*, funcția sa de legătură între episoade fiind evidentă.

„**Și** sfînta Duminică a primit-o cu aceeași rînduială și tot așa de bine ca și surorile sale. **Și**, făcîndu-i-se milă de această nenorocită și struncinată ființă, a strigat și sfînta Duminică o dată, cît a putut, și îndată s-au adunat toate vietățile". Creangă, *O*, 68.

După cum precizează G.I. Tohăneanu și I. Funeriu, conjuncția *și*, repetată înaintea fiecăreia din cele patru propoziții, infuzează textului unduirea molcomă a povestirii orale:

[1] Tudor Vianu, *APR* I, p. 52.

Scanned with OKEN Scanner

„Și *părintele mă ie la dragoste*, și *Smărăndița începe din cînd în cînd a mă fura cu ochiul*, și *bădița Vasile mă pune* să ascult pe alții, și *altă făină se macină acum la moară*"[1].

Foarte expresiv apare raportul de coordonare copulativă între propoziții eliptice, cumulul acestora evidențiind dinamismul acțiunii.

„Și *eu fuga* și *ea fuga*, și *eu fuga* și *ea fuga*, pînă ce dăm cînepa toată palancă la pămînt". Creangă, *O*, 244.

Repetarea intensivă a celor două propoziții coordonate, care exprimă acțiuni simultane, dă mai multă expresivitate paragrafului.

Caracterul expresiv al construcțiilor eliptice aflate în raport de coordonare poate fi urmărit și în poezia secolului al XX-lea.

„*Nu vin spumos*, **nici** *păcură aprinsă*, / **Nici** *blestem furios de Prometeu*: / Eu sînt Durerea voastră, necuprinsă, / Și sînt un dar făcut de Dumnezeu". Voiculescu, *P*, 77.

„Pămîntul antic s-a civilizat / **Nici** *nimfe*, **nici** *naiade*, **nici** *sirene*, / Crucificate ritmic și alene / În așternutul undei ondulat." Arghezi, *S* I, 72.

Alteori, caracterul opozitiv este marcat prin contrastul dintre forma *afirmativă/negativă*.

[A și nu B]

„*În șesurile tale, dușmanii corturile ș-au întins*... mîndria neamului tău a căzut, precum cade de pe deal stejarul cel îmbătrînit, și *nu-ți lăsară de a răsufla fără numai atîta aer* precît se îndurară ei..." Russo, *PT*, 171.

Mulțimea conjuncției *și* în *Cîntarea României* „lucrează ca un *legato* muzical, menit să elimine articulația logică și oarecum spațială a propozițiilor și să sublinieze continuitatea lor melodică. Nimeni mai mult ca Russo n-a folosit în proza noastră acest *și* biblic, procedeu magic și incantatoriu"[2].

În literatura populară, în mod curent, și în literatura cultă, îndeosebi acolo unde se simte influența celei dintîi, raportul de coordonare copulativă apare în cazul repetării unuia și aceluiași predicat.

„*Se duc* și *se duc ei într-o pădure, peste nouă mări și peste nouă țări* și dincolo de nouă zări și merg drum lung ca și firul din poveste că tare mult nu mai este..." Furtună, *IB*, 99.

[1] Vezi Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, prefață, tabel cronologic, note, bibliografie și glosar de G. I. Tohăneanu și I. Funeriu, București, 1976, p. 10.
[2] Tudor Vianu, *APR* I, p. 52—53.

Scanned with OKEN Scanner

Demnă de amintit ni se pare observația lui G. I. Tohăneanu privind funcția stilistică a unei astfel de construcții în *Amintirile* lui Ion Creangă: „Repetarea verbului însoțit de conjuncția coordonatoare *și* rostit cu intonația adecvată redă, uneori, nu atît durata obiectivă, cît, mai cu seamă, reacția sensibilității față de interminabil"[1].

„Și Nică începe să mă asculte; **și** *mă ascultă el*, **și** *mă ascultă*, și unde nu s-apucă de însemnat la greșele cu ghiotura pe o draniță: una, două, trei, pînă la douăzeci și nouă." Creangă, *O*, 210.

Creangă nu descrie, ci enumeră. Acolo unde se narează strîns acțiunile eroilor, predomină construcția dominantă a frazelor prin coordonarea a numeroase propoziții principale.

„**Și** *ne coborîm noi*, **și** *ne tot coborîm, cu mare greutate, pe niște povîrnișuri primejdioase*, **și** *ne încurcăm printre ciritei de brad*, **și** *caii lunecau* **și** *se duceau de-a răstăgolul*, **și** *eu cu Dumitru mergeam zgribuliți* **și** *plîngeam în pumni de frig*; **și** *plăieșii numa icneau* **și**-*și mușcau buzele de necaz...*" Creangă, *O*, 229.

Însăși frecvența conjuncției *și* cu valoare narativă demonstrează caracterul popular și oral al stilului povestirii.

Așa cum subliniază, pe bună dreptate, G.I. Tohăneanu: „Calitatea esențială a frazei lui Creangă este relieful. Ritmul ei susținut și vioi nu cunoaște niciodată moliciunea, uneori tărăgănată și egală, a frazei sadoveniene. Intonația este tot timpul vălurită, plină de neprevăzut: suișuri și coborîșuri, adeseori abrupte, o denivelează, pauze sugestive întrerup, la răstimpuri, fluxul, de obicei pripit, al silabelor"[2].

În opera lui Ion Creangă, alături de predilecția sa vădită pentru stabilirea raportului de coordonare între propoziții principale, construite pe baza unor predicate exprimate prin prezentul dramatic, poate fi observată coordonarea propozițiilor principale în care alternanța dintre timpul *prezent* și *imperfect* dobîndește semnificația unui contrast stilistic.

„*Așa eram eu la vîrsta cea fericită*, **și** *așa cred* că au fost toți copiii, de cînd îi lumea asta și pămîntul." Creangă, *O*, 234.

În unele situații, lanțul coordonat capătă un caracter complex, dată fiind structura sa diferită, din punctul de vedere al plasării propozițiilor coordonate copulativ.

[A și B, C și D și E]

[1] *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, București, 1969, p. 44.
[2] *Ibidem*, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

„*Pe luciul Dunării merge* **și** *se întoarce, se afundă* **și** *se rădică un iatagan scînteietor...* **Și** *valul înfiorat azvîrle pe țărmurile înspăimîntate pe feciorii prorocului*". Russo, *PT*, 166.

În citatul de mai sus apar două cupluri coordonate prin juxtapunere, termenii din interiorul lor sînt coordonați copulativ, fiecare cuplu fiind și echivalentul unui termen coordonat.

De remarcat faptul că cele două cupluri sînt urmate de o altă propoziție introdusă prin conjuncția *și*, care apare în afara simetriei, dar are rolul de a închide lanțul coordonat.

„Pornirea de a crea un continuum stilistic — inovație de epocă romantică — și aceea de a construi ritmuri după principiile simetriei se află la Russo într-un echilibru relativ de-a lungul întregii scrieri.

Apartenența lui la retorica epocii preromantice nu este numai un rezultat al modelului străin, deductiv în acest sens pînă la amănunt, ci și al epocii stilistice pe care o traversa proza românească."[1]

În poezia secolului al XX-lea raportul de coordonare copulativă poate să apară între două propoziții principale care sugerează anumite stări fiziologice, cu expresivitate mare, dat fiind caracterul termenilor coordonați.

„*Mi-s ochii stinși* **și** *gura mi-e amară*, / Mi-ard mîinile de dorul altor mîini". Stancu, *S* I, 30.

Alteori, ambele propoziții coordonate copulativ pun în relief caracterul imperativ al acțiunilor exprimate.

„*Dă-i un fluture blajin* / *Și-o broască de smarald.* / **Și**-*n pădurea de pelin* / *Fă* să-i stea bordeiul cald". Arghezi, *S* I, 11.

Uneori, accentul cade pe primul termen al raportului de coordonare copulativă, întrucît repetiția acestuia are caracter intensiv:

„Departe, departe, în munții de piatră, / *Urșii dorm în bîrloage tăcute*, / *Urșii dorm* **și** *în somn năzăresc* / *Primăvara cu-nfloriri în tumult*". Sorescu, *P*, 203.

În unele versuri, abordarea unei „definiții poetice" se realizează din combinarea unui raport de coordonare prin juxtapunere cu altul prin joncțiune. Propoziția introdusă prin conjuncția *și* încheie șirul de imagini asociate cu aceeași funcție caracterologică.

[1] Mihai Zamfir, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, București, 1971, p. 204.

Scanned with OKEN Scanner

„Cerească floare, albă, strălucită, / Cu blînd miros de rai, e Poezia / Sămînța ei de îngeri e zvîrlită / Și brazdă caldă-i copilăria". Voiculescu, *P*, 3.

Cumulul de propoziții coordonate copulativ are adeseori rolul de a sugera caracterul dinamic al imaginilor asociate.

„Copilul pieri bătut de osîndă! / Tăcut mă strecor, m-ascund în frunzișuri, / Tresar și *aștept* și *tremur la pîndă* / Să-l prind despicînd, sprințar, luminișuri". Stancu, *S* I, 109.

În alte situații, deși structura lanțului coordonat este asemănătoare cu cea de mai sus, totuși, se face simțit contrastul, desigur, atenuat, al termenilor coordonați.

„Soarele ți-a bătut cu boabe de lumină în geam, / Cum ar bate cu degetul un prieten vechi, / Și *tu, somnoroasă, ai ridicat storurile albe* / Și *l-ai lăsat* să-ți puie peste sîni luminoase salbe / Și cercei de aur vechi în urechi". Stancu, *S* I 139.

De fapt, ambele propoziții introduse prin conjuncția *și* exprimă situarea elementului uman față de acțiunea universului cosmic, reprezentat prin *soare*. Deci, opoziția rezultă din asocierea celor două elemente: uman și cosmic.

Alteori, asocierea a două propoziții negative poate caracteriza unul și același subiect.

„Eu nu strivesc corola de minuni a lumii / Și *nu ucid cu mintea tainele,* ce le-ntîlnesc / în calea mea / în flori, în ochi, pe buze ori morminte". Blaga, *O* I, 2.

În alte contexte raportul de coordonare copulativă apare între două propoziții ale căror predicate sînt exprimate prin verbe predicative la modul imperativ, ca în exemplul de mai jos, unde realizează o imagine metaforică transparentă, în sensul că umanizarea este evidentă:

„Bucură-te azi, Moldovo, / Și *de nuntă te gătește!"* Iosif, *P*, 135.

Raportul copulativ cu valoare intensivă poate sta la baza unei metafore care sugerează unitatea indestructibilă dintre om și natură.

„Am legat copacii la ochi / Cu o basma verde / Și *le-am spus* să mă găsească / Și *copacii m-au găsit imediat cu un hohot de frunze"*. Sorescu, *P*, 20.

Mai întîi, se enunță un gest cu valoare metaforică al cărui sens de acțiune vine de la elementul uman către cel natural, urmînd, apoi, în sens invers, sugerîndu-se, în felul acesta, egalitatea din punctul de vedere al importanței gestuale.

Scanned with OKEN Scanner

Opoziția dintre *imperfect/perfect compus*, în unele contexte, pune în relief contrastul dintre o acțiune în desfășurare și alta intervenită neașteptat, dar și terminată.

„*Cobora pe Topolog / Dintre munți, la vale.* / **Și** *la umbra unui stog / A căzut din cale*". Topîrceanu, *SA* I, 7.

Trebuie remarcată alternanța *prezent, trecut* și iar *prezent*, ceea ce face ca propoziția la *trecut* să fie simțită pe planul al doilea.

„*Ea plînge* **și**-*a căzut pe clape,* / **Și** *geme greu ca în delir ...*" Bacovia, *P*, 29.

Distingem două planuri: prima și ultima propoziție sugerează două imagini concomitente, care se și presupun, în timp ce propoziția a doua alcătuiește imaginea vizuală, cu rol de fundal pentru celelalte.

Poetul asociază, în unele situații, imagini metaforice, în așa fel, încît reușește să asigure o anumită simetrie a întregii strofe:

„*Noaptea, vine cineva* **și** *mi se uită în ani / Cineva fără privire, fără auz, fără cuvînt / Șade în margini* **și** *se uită cu ceață în mine*". Dumbrăveanu, *V*, 15.

Se înregistrează, în unele contexte, prezența unor cumuluri de propoziții principale coordonate copulativ, fiecare propoziție reprezentînd o metaforă construită pe elemente antitetice, sau asociații neașteptate.

„*Se clatină cerul în drum* / **Și** *frigul străpunge golanii* / **Și** *bîntuie ploaia castanii* / **Și** *sufletul geme mușcat de trecut,* / Ca fiara, de-o fiară cu pas cunoscut!" Arghezi, *S* I, 32.

În alte contexte, cele două propoziții, precedate fiecare de conjuncția copulativă *și*, nu reprezintă altceva decît detalierea efectului unei acțiuni cu posibilă ocurență, din prima propoziție.

„*O toamnă va veni* **și**-*o să-ți despoaie / de primăvară trupul, fruntea, nopțile și dorul* **și**-*ți va răpi petalele și zorile / lăsîndu-ți doar amurgurile grele și pustii*". Blaga, *O*, I, 73.

Coordonarea dintre prezența și nonprezența aceluiași subiect marchează incertitudinea unei stări de fapte.

„De ce mi-e teamă, noapte, de mine? / Cînd mă caut cu picioare desculțe pe vînt / *De parcă sînt* **și** *nu sînt,* / Și cine mi-a împovărat gîndul cu atîtea lumini?" Dumbrăveanu, *V*, 29.

Despre o structură simetrică a lanțului coordonat se poate vorbi și în situația alternării *afirmativ/negativ*. Rolul unei asemenea construcții este de a accentua și mai mult afirmativul, plasat pe locul întîi, el deschizînd, dealtfel, lanțul coordonat.

[A și nu B, C și D și nu E și F]

Scanned with OKEN Scanner

„*Stau între doi idoli* și *nu pot* s-aleg / pe nici unul, *stau / între doi idoli* și *plouă mărunt,* / și *nu pot* să aleg pe nici unul / *și-n așteptare-nnebunesc / idolii-n ploaia măruntă*". Stănescu, *SP*, 80.

În unele situații ambele propoziții coordonate copulativ exprimă acțiuni care definesc același subiect și sînt conturate de aceeași intonație interogativă.

„Femeie scumpă și ispită moale, / Povară-acum, cînd, vie, te-am pierdut, / *De ce te zămislii atunci din lut* / Și *nu-ți lăsai pămîntul pentru oale?*" Arghezi, *S* I, 82.

După cum se vede, în citatul de mai sus, raportul de coordonare copulativă apare între propoziții care exprimă acțiuni simultane.

În alte cazuri, raportul de coordonare copulativă se stabilește între o acțiune trecută și una în desfășurare la timpul prezent. De aceea, în asemenea contexte, caracterul asociativ este atenuat, făcîndu-se simțită o ușoară opoziție.

„*Pe lîngă garduri s-a zvîntat pămîntul* / Și *ies gîndacii-Domnului pe zid*". Topîrceanu, *SA* I, 3.

O strofă întreagă poate fi alcătuită dintr-un cumul de propoziții principale, aflate în raport de coordonare copulativă, cu funcția de a contura și mai mult ansamblul imaginilor metaforice.

„*Parcă de veacuri stăm așa-ntr-o rînă: / trec păsările către sud* și *vin,* / Și *codri noi se iscă din țărînă,* / Și *anii grei ne-mbată ca un vin,* / Și-*un alt popor trăiește sus pe munte,* / Și-*aceeași ciocîrlie cîntă-n vînt* / Și *stelele pălesc la noi pe frunte,* / Și *nu grăim în veac nici un cuvînt*". Doinaș, *C*, 16.

În unele situații, se poate întîlni un cumul de propoziții principale coordonate copulativ, dispuse astfel încît alcătuiesc cupluri coordonate prin juxtapunere. Uneori, chiar o strofă întreagă pune în relief o astfel de structură.

[A și B, C și D, E și F, G și H]

„*Am urît* și *am iubit, am învățat* să citesc / Și *chiar am citit niște cărți,* / *Am vorbit cu oamenii* și *m-am gîndit,* / *Am fost bun* și-*am fost frumos*". Sorescu, *P*, 72.

Și în textele de proză aparținînd secolului al XX-lea raportul de coordonare copulativă se poate stabili între două propoziții care exprimă acțiuni simultane, în desfășurare.

„*Unii spărgeau* și *sfărîmau* ce se nimerea, alții se repezeau la sticlele cu băuturi." Rebreanu, *O* VIII, 190.

Din două acțiuni, în unele contexte, se presupune că una intervine mai întîi, a doua urmîndu-i la un interval de timp foarte scurt.

Scanned with OKEN Scanner

„*Perceptorul se înțepeni în mijlocul odăiței* / **Și** *se uită împrejur cercetător*". Rebreanu, *O* VIII, 175.

„Ajungem. Dejugăm. *În grabă smulgem smocuri de iarbă* **și** *le dăm vitelor* să le mănînce". Stancu, *D*, 191.

Alteori, deși raportul de coordonare copulativă apare între o propoziție afirmativă și alta negativă, contrastul dintre ele fiind estompat, pasajul respectiv definește o anumită stare de fapte, pe fundalul unei imagini vizuale deosebit de expresive:

„*Drumul e lung* **și** *țărîna nu e țărînă — e spuză*". Stancu, *D*, 201.

Analizînd structura ultimei propoziții, în comparație cu cea precedentă, se poate presupune existența unui raport adversativ introdus prin conjuncția *ci*, ceea ce face ca abia această propoziție să exprime contrastul.

În unele cazuri, raportul de coordonare copulativă leagă două propoziții negative care nu se exclud.

[nu A și nu B]

„*Nu zic* **și** *nu-ți reproșez*, că pasiunea așa vine, pîrdalnica (...)" Rebreanu, *O* VIII, 184.

În modul de alcătuire a unor fraze este lesne de sesizat, uneori, caracterul simetric al structurii lanțului coordonat. Astfel, primele două propoziții coordonate prin juxtapunere, corespund ultimelor două coordonate prin joncțiune. Între aceste limite se constată un alt lanț copulativ cu caracter intensiv.

„*Țăranii nici nu mai plecaseră din curtea primăriei în așteptarea celorlalți. Plănuiau,* **și** *strigau,* **și** *se sfătuiau. Se înfuriau unul de la altul* **și** *începeau* să suduie ori să scrîșnească din dinți". Rebreanu, *O* VIII, 441.

Prin raport de coordonare copulativă se asociază, uneori, o acțiune trecută cu alta posterioară.

De aici rezultă și caracterul opozitiv al raportului respectiv.

„*Băiatul îl simțea încă întors spre el* **și** *inima îi ticăia. Moromete se trînti iar pe căpătîi* **și** *peste cîteva clipe Niculaie îi simți spinarea ridicîndu-se și răsuflînd încet*". Preda, *M*, 49.

Mai net se reliefează opoziția în structuri de tipul: [A și nu B] între propoziții exclamative:

„— *Moromete, cheamă băiatul* **și** *nu mai discuta!*" Preda, *M*, 215.

Opoziția poate rezulta și din contrastul dintre timpurile verbale.

„*Ce pustie este curtea noastră acum!* **Și** *ce zgomot era* pe cînd încă mătușile mele nu părăsiseră casa!" Holban, *B*, 213.

Scanned with OKEN Scanner

Raportul de coordonare copulativă se stabilește și între propoziții principale definite gramatical prin opoziția de timp verbal, *trecut/prezent;* în ceea ce privește sensul, cele două propoziții se presupun, sînt pe același plan, orice opoziție semantică fiind anulată prin raportul copulativ. De remarcat faptul că ambele propoziții principale sînt incluse într-o frază cu contur intonațional interogativ, care are funcție caracterologică.

„*Oameni nenumărați au adorat* **și** *adoră încă aceste curbe de marmoră* **și** *ce sunt ele decît nesimțitoare pietre,* în care dorința sau amintirea s-au chinuit, turnînd fiorul în degete tremurătoare (...)" Papadat-Bengescu, *F,* 59.

Interesant de subliniat că uneori ordinea firească [A, B, C și D] este răsturnată în [A și B, C, D, E], desigur din necesități narative.

„*Unchește Petrea Gînj se mira de asemenea casă fermecată* **și**, *ieșind în tindă, scotocea cu ochii prin colțuri, trăgea cu urechea, aștepta pe logofătul Iorgu*". Sadoveanu, *NP,* 38.

4.1.2. Propoziții subiective[1]

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se constată prezența raportului de coordonare între două propoziții subiective caracterizate prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor.

„Și iară zice că « *cine va mâncà trupulŭ mieu* **și** *va bea sângele* mieu, acela întru mine va lăcui, și eu întru elŭ »." CC_2, 112/9—10.

Contexte asemănătoare pot fi desprinse și din textele secolelor următoare:

„Nu i-au mai trebuit istoric strein *să citească* **și** *să scrie,* că au fost scrisă în inima sa". Neculce, *Let.,* 6/18.

În proza secolului al XIX-lea se remarcă ocurența unui raport copulativ între propoziții subiective, situate în aceeași frază, conturată prin intonație exclamativă, menită să dea textului un caracter retoric.

„Trebuie *să aibă cineva 26 ani* **și** *să iubească* cum iubeam eu, ca să simtă aceea ce am simțit!" Negruzzi, *O* I, 45.

[1] Pentru interpretările teoretice privind propoziția subiectivă vezi: J. Byck, *Propozițiile subiective,* în *GÎ,* VII, 1955, nr. 316; Ștefan Grosu, *Propoziția subiectivă,* în *SCST* (Iași), nr. 1, 1968, p. 65—73; *GA,* II, p. 266—270; Mihaela Mancaș, *Observations sur la syntaxe des complétives et des subyectives dans la grammaire générative,* în *CLTA,* II, 1964; Ștefania Popescu, *Contribuții la cunoașterea propoziției subiective,* în *LL,* 11, 1966; Ecaterina Alexandrescu, *Propoziții subiective, predicative și regentele acestora,* în *LL,* 15, 1967; Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă,* București, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

O situație identică se observă și în replica unui dialog.

„*Leonil*: Nu-i e rușine băborniței *să nebunească la bătrînețe* și *să vreie* să-și facă un blăstăm ca aista ... să te călugărească!" Alecsandri, *CC*, 12/121.

În asemenea citate aspectul de limbă vorbită este dat de formele populare ale predicatelor corespunzătoare propozițiilor subiective coordonate copulativ.

În proza secolului al XX-lea, se înregistrează, uneori, un cumul de propoziții subiective coordonate copulativ prin juxtapunere și prin joncțiune, în structuri de tipul [A, B și C].

„... astfel se zice *că el da porunci satului întreg, strigînd de la el de-acasă*, **și** *că tot satul revărsat pe vale îl auzea* **și**-*l asculta*". Hogaș, *P* II, 71.

Și în acest caz predomină imperfectul, timp specific narațiunii.

În ceea ce privește locul pronumelui interogativ relativ *cine*, acesta precedă prima propoziție, de cele mai multe ori. Uneori, conjuncția coordonatoare *și* face legătura între două forme diferite ale pronumelui interogativ-relativ.

„*Cine nu cunoaște această mînăstire de călugări* **și** *care călător nu are de spus un cuvînt pentru ea?*" Hogaș, *P* I, 17.

Și în poezia secolului al XX-lea raportul de coordonare copulativă apare între două propoziții subiective marcate de același contur intonațional interogativ.

„*Cine ți-a pus cuțitul în pămînt* / **Și** *a pornit soarele întîiul*, / *Hotărnicind moșiei căpătîiul* / **Și** *dumicatul socotitu-și-l-a sfînt?*" Arghezi, *S* I, 15.

În literatura populară identitatea sintactico-morfologică a predicatelor din subiectivele coordonate copulativ constituie un aspect frecvent întîlnit:

„Și de lăsat, nu l-a lăsat dar nici altul nu s-a găsit *să meargă* și *să păzească*." *BPR* I, /22.

„Descarc băcălii / Și-ncarc dimerlii, / Tot de grîu mărunt/ Și de arnăut. / *Dar cine-descarcă* / **Și** *cine încarcă*??" Alecsandri, *PPV* I, 193.

După cum se observă, predicatele propozițiilor subiective exprimă două acțiuni cu sens contrar, rolul lor fiind de a sugera caracterul ciclic al unei imagini de mișcare definită prin două aspecte care, deși opuse din punct de vedere semantic, în contextul de față se presupun.

Scanned with OKEN Scanner

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVI-lea se întîlnește raportul de coordonare între două propoziții subiective, ambele fiind introduse prin pronumele interogativ-relativ *cine*.

„La judeţь, ēu ↑lumĕ ačasta venïi *cĭne nu vĕde* să vazâ și cĭne vădъ ōrbi fi-vōr". *CT*, 152 207 r./8.

Din punct de vedere morfologic nonidentitatea se exprimă prin opoziția de număr *singular/plural*.

Nonidentitatea morfologică este reprezentată, uneori, prin modurile și timpurile verbelor prin care sînt exprimate predicatele propozițiilor subiective coordonate copulativ *(condițional optativ/indicativ, prezent/viitor)*.

„Și iată că vă poruncesc și voao, preoților, *cine ar veni la voi* să se ispoveduiască și *va avea acel păcat al pîrăi*, de să va apuca acel om înaintea voastră, cu chezășie bună." Ivireanul, *P*, 103/9.

Un cumul de propoziții subiective coordonate copulativ apare, uneori, într-o frază interogativă, scriitorul reușind astfel să sublinieze și mai mult nota voit retorică.

[cine A și B și C?]

„*Cine au intrat la vorbă frățește cu locuitoriul de la cîmp* și *nu s-au mirat de ideile, de giudecățile lui* și *nu au găsit o mare plăcere a asculta vorba lui împodobită cu figuri originale?*" Alecsandri, *O*IV, 109.

O situație asemănătoare se constată și în poezia secolului al XIX-lea, în structuri de tipul [cine A și B?]:

„Multe trec pe dinainte, / În auz ne sună multe, / *Cine ține toate minte* / Și *ar sta* să le asculte?" Eminescu, *OA* I, 191.

Nonidentitatea morfologică se referă aici la modul verbelor respective *(indicativ-condițional optativ)*.

Și în secolele următoare se înregistrează situații în care predomină nonidentitatea morfologică.

„Dar nici nu-i strica băiatului *să mai umble prin lume*, să vază, să învețe și *să se deprindă a fi om de capul lui*." Slavici, *O* VII, 43.

În acest citat, predicatele diferă în privința diatezei *(activ/reflexiv)*.

Alteori, se observă nonidentitatea sintactico-morfologică a predicatelor *(nominal/verbal)*.

„Se înțelege *că în tren am vorbit toată vremea numai despre petrecerea minunată de cu ziua*, și *am fost unanimi în a ferici*,

cu mai multă sau mai puțină invidie, pe amicul Manolache de cît noroc a avut și are." Caragiale, *Momente și schițe*, 59.[1]

În acest citat există totuși o anumită identitate morfologică dată de timpul *(perfectul compus)* verbelor prin care sînt exprimate predicatele.

Identitatea sintactico-morfologică poate coexista cu nonidentitatea sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele corespunzătoare.

„Trebuie *să pîndesc*, cînd or intra aici, *să ies pe fereastră* și *pe aici mi-e drumul*". Caragiale, *O* I, 334.

Predicatele verbale din primele două propoziții identice diferă morfologic față de predicatul din propoziția a treia. Dată fiind ocurența expresiei de factură populară *pe aici mi-e drumul*, ultima propoziție are o încărcătură stilistică mai pronunțată.

Și în unele texte din secolul al XX-lea se întîlnesc cazuri asemănătoare.

„Era evident *că el venea acolo pentru cineva, desigur pentru Otilia, / și că jocul de cărți era numai un pretext*". Călinescu, *EO*[2].

În poezia secolului al XX-lea predomină cumulul de propoziții subiective coordonate copulativ prin juxtapunere și prin joncțiune după structura [A, B, C și D].

„Și biruit de-o nesfîrșită jale / Părea *că chipu-i s-a pornit a plînge / Că buzele-ți frămînt-o rugăminte, / Că-mi profețesc potopul* care vine, / *Și-n graiul lor, strigat fără cuvinte, / Mă roagă tainic* să te iau cu mine". Goga, *Cîntece fără țară*, 140[3].

Adeseori simetria frazei este dată de alternarea raportului de coordonare copulativă prin joncțiune cu cea prin juxtapunere.

„S-ar zice *că natura a întipărit o dulce și primăvăratică sărutare pe sînul munților iernatici* și *că, sub această sărutare de nesfîrșit amor, au răsărit ca prin farmec milioane de flori strălucitoare*, ce acoper întinderile ondulate și dulci; *că sub ea s-a născut acea lină și răcoroasă adiere* ce veșnic suspină în acest loc și *că pîlcuri de mestecăni, cu ramuri despletite și cu trunchiuri de argint, nu sînt sămănate ici și colea, decît spre a chema pe drumețul obosit* să guste, pe un așternut de flori, o clipă de visuri și de negrăită fericire". Hogaș, *P* I, 20.

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Culegere de texte literare pentru analize gramaticale*, București, 1970, p. 14.
[2] *Apud* Aurel Nicolescu, *Probleme de analiză a frazei*, București, 1969, p. 112.
[3] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 64.

Scanned with OKEN Scanner

4.1.3. Propoziții predicative[1]

Identitate sintactico-morfologică

Raportul de coordonare copulativă în unele texte din secolul al XVI-lea se combină cu cel adversativ, situație în care apare un cumul de propoziții predicative, avînd rolul de a fixa un anume moment al narațiunii.

„Și fu *cîndu vrură* să să lovească oștile **și** *văzură israiliténii pre păgîni*, **iar** *ei căzură toți înaintea păgînilor* și fu moarte foarte mare și periră den israiliténi 30 de mii și fu luat și chivotul lui Dumnezeu..." *Învăț. NB*, 141 15 r/15.

Într-un context de tipul [A și B] prin raportul de coordonare copulativă scriitorul respectiv insistă asupra unei idei fundamentale:

„Căci putérea împăraților și a domnilor iaste *să prefacă* **și** *să întoarcă voința norodului*, după cum vor vrea ei." Ivireanul, *P*, 88/27.

Termenii coordonați copulativ aduc pe prim plan, în unele situații, o caracterizare care subliniază perenitatea unui anumit aspect:

„Tot ce putem spune deocamdată, în materie de muzică vînătorească, este *că francezii au avut* **și** *au păstrat din timpi străvechi o mulțime de cîntice vînătorești*". Odobescu, *S* III, 95—96[2].

Într-un context cu evident caracter descriptiv raportul de coordonare copulativă stabilit între două sau mai multe propoziții predicative [A, B și C] are rolul de a marca un moment deosebit de important al unei acțiuni.

„... datoria lor este *să alerge prin cetate, să adune luptători...* **și** *să vînză cu al lor sînge cinstea tronului și a neamului lor.*" Odobescu, *SI*, 88.

Succesiunea imaginilor de mișcare exprimate de propozițiile predicative coordonate copulativ asigură dinamismul acțiunii.

„Întrebarea era dar *cine să deie cinstea, cum să ducă vorba* **și** *să primească răspunsul.*" Slavici[3].

În alte contexte, termenii coordonați copulativ avertizează cititorul asupra unor momente cu ocurență posibilă.

[1] Pentru bibliografie vezi: G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, București, 1957; *GA*, 11, p. 271—274; Angela Bidu, *Cel(a) ce și cel(a)*, în *SCL*, XVII, nr. 1, 1966; Al. Graur., *Gram*, p. 206.

[2] *GA*, II, p. 273.

[3] *Apud* Mihail Andrei, Iulian Ghiță, *Op. cit.*, p. 186.

Scanned with OKEN Scanner

Raportul de coordonare copulativă poate fi întîlnit și între două propoziții predicative plasate în replica unui personaj.

„...treaba potecilor, *să se taie*, și *să se încrucișeze între ele* cît or pofti, și treaba luminii, să se primenească, dac-o gîdile-ntre spate". Hogaș[1].

Caracterul de limbă vorbită rezultă din aspectul eliptic al propoziției regente.

Termenii coordonați copulativ apar, uneori, pe fundalul unui comentariu formulat de scriitor.

„Întrebarea era *ce caută el acolo* și *de ce-l privește pe furiș, în asemenea chip, acest boier bătrîn*". Sadoveanu, *FJ*[2].

Asemenea contexte, pe de o parte, au funcția de a reține atenția cititorului asupra unor elemente semnificative, iar pe de altă parte, au rolul de a stabili legătura între două sau mai multe pasaje cu acțiuni mai mult sau mai puțin diferite.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea în unele contexte se constată ocurența raportului de coordonare copulativă între propoziții predicative definite prin nonidentitatea sintactico-morfologică a predicatelor *(imperfect/perfect simplu; activ/reflexiv)*.

„Și grăi Cain cu Avel, fratele său, și fu *cum că era ei în cîmp, sculă-se Cain pre Avel, fratele său*, și *ucise pre el*". *PO*, 22/19.

După cum se observă, raportul de coordonare prin juxtapunere se combină cu cel prin joncțiune [A, B și C].

În unele texte din secolul al XVII-lea, remarcăm ocurența cumulului de propoziții predicative coordonate copulativ [A, nu B și nu C] prin care scriitorul exprimă adevăruri istorice. Nonidentitatea predicatelor corespunzătoare se concretizează prin opoziția *afirmativ/negativ*.

„Iară despre Schinder pașea era *să oprească pre tătari*, să nu îmble stricîndu în Țara Leșască și *în Muldova domni streini să nu hie*, fără cine va fi fecior de domnŭ". M. Costin, *Let.*, 65—66/1.

Interesant de remarcat, în proza secolului al XIX-lea, ocurența raportului de coordonare copulativă între două propoziții predicative ale căror predicate sînt nonidentice morfologic *(activ/reflexiv)*; dependența lor de predicatul din regentă determină ca imaginile vizuale exprimate de termenii coordonați să se situeze la limita dintre real și fantastic.

[1] *Apud* Aurel Nicolescu, *Op. cit.*, p. 145.
[2] *Apud* Ștefania Popescu, *Op. cit.*, p. 53[3]

Scanned with OKEN Scanner

„(...) după toate regulele darului său, de trei ori își făcu cruce și de trei ori se înclină, ca spre metanie, în fața icoanelor sfinte, ce păreau *că-l văd* **și** *că se uită la el din fundul depărtat al bisericii ...*" Hogaș, *P* I, 280.

Predicatele, chiar prin forma lor, contribuie, uneori, la conturarea comicului de limbaj, îndeosebi, în comedia secolului al XIX-lea.

„*Pungescu*: Vina mea-i *dacă s-a găsitără alt cartofor mai țeapăn decît mine* **și** *m-a zăritără* cînd am tras pă riga dă dedesubtul cărților?" Alecsandri, *CC*, 141.

În unele texte, raportul de coordonare copulativă se stabilește între două propoziții predicative ale căror predicate marchează opoziția *afirmativ/negativ*, antiteza dintre două stări de fapte semnificative:

„Minunat ar fi *să nu mai fie în țara asta boieri*, **și** *să fie praznic pe la mănăstiri măcar în fiecare zi cîte unul...*" Sadoveanu, *O* XIII, 12.

Alteori, predicatele aflate în raport de coordonare copulativă subliniază probabilitatea ocurenței unei realități, care, de fapt, reprezintă unul din mobilurile importante pentru desfășurarea firului epic.

Și în poezia secolului al XX-lea se poate întîlni situația în care se enunță două împrejurări cu posibilă apariție, corespunzătoare predicativelor coordonate copulativ.

„Iar de va fi *să nu ni se răspundă* / **Și** *să ne rîdă-n față cei mișei*, / Dăm țării foc din dungă-n dungă / Și răsturnăm Carpații peste ei!" Beniuc, *S* II, 220.

Nonidentitatea morfologică a predicatelor *(prezent/imperfect)*, uneori, are rolul de a sublinia ideea de necesitate impusă de desfășurarea acțiunii.

„Se pare că nimeni nu înțelegea că hotărîndu-se în sfîrșit plecarea lui Achim la București însemna că *trebuie* să li se facă celor trei pe plac pînă la capăt, să nu se mai atingă nimeni de oi **și** cum altceva n-aveau ce vinde, *salcîmul trebuia tăiat*". Preda, M. 280

În proza populară, uneori, nonidentitatea morfologică se exprimă prin caracterul eterogen al predicatelor *(predicat nominal/predicat verbal)*:

„Pentru aceasta se prefăcu *că-i bolnavă* **și** *că ea moare*, dacă bărbatu-so nu se duce să-i aducă spumă de mare în care ea avea să se scalde". *NI*, 66.

În asemenea contexte, propozițiile predicative coordonate copulativ subliniază opoziția dintre aparență și realitate.

Scanned with OKEN Scanner

4.1.4. Propoziții atributive[1]

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se constată ocurența raportului de coordonare copulativă între propoziții atributive definite prin identitate sintactico-morfologică *(predicate nominale sau predicate verbale)*.

„Învață de toate nēpastile înn totū chipūlū, *carē e amù de la dumneḍ(e)u* **și** *carē e dïîntru a sa înremă ōameriloru ...*" *CV*, 107 CVII/13.

Și în secolele următoare se întîlnesc contexte în care termenii coordonați se definesc prin identitate sintactico-morfologică:

„Singur Ieremia vodă fiindŭ în besérecă la sfînta leturghie, i-au dat știre, *cum oștile lui Răzvan amu să văd* **și** *să apropiie de oștile țărîi*". M. Costin, *Let.*, 46/14.

„Acest Navuhodonosor... au văzut în vis un chip și o piatră rumpîndu-se din munte, fără de mînă de om, *caré, căzînd, au lovit chipul acela* **și** *l-au sfărîmat.*" Ivireanul, *P*, 295/20.

„Dunărea bătrînă biruită de părinții tăi, îți sărută poala și îți aduce avuții din ținuturile *de unde soarele răsare* **și** *de unde soarele apune*". Russo, *PT*, 152.

În general, propozițiile atributive aflate într-un raport de coordonare copulativă, determinînd, prin definiție, același element, au funcție caracterologică pentru termenul determinat.

Uneori, ambele propoziții atributive coordonate copulativ se definesc prin conturul intonațional interogativ.

„Nu vi se face cîteodată iarna, celor ce aveți calorifer, dor de foc? De un foc de sobă, cu lemne *care să pîlpîie* **și** *să trosnească în vîlvătăi dionisiace?*" Voiculescu, *IM*, 133.

Pasajul citat constituie introducerea unei nuvele, avînd rolul de a atrage atenția cititorilor asupra imaginilor vizuale și audi-

[1] Pentru diverse interpretări vezi: Valeria Guțu, *Propozițiile relative*, în *SG*, II, 1957; Elena Carabulea, *Atributivele determinative și explicative*, în *SG*, III, p. 139—149; Elena Carabulea, *Atributivele circumstanțiale*, în *SCL*, X, 1959, p. 343—354; Maria Gabrea, *Atributiva circumstanțială*, în *LR*, nr. 4, 1960, p. 24—32; I. Rizescu, *Observații asupra propozițiilor subordonate relative din Carte de învățătură (1581)*, în *SCL*, VIII, nr. 1, 1962; Leontin Ghergariu, *Propozițiile atributive relative introduse prin „cine"*, în *LR*, nr. 3, 1963; Al. Graur, *Gram.*, p. 206—207; Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, Lund, 1969.

Scanned with OKEN Scanner

tive specifice unui anotimp, deci unei anumite unități temporale.

Uneori, chiar în replica unui dialog se remarcă identitatea sintactico-morfologică a predicatelor din propozițiile atributive coordonate copulativ.

„— Ba nu, oameni buni, s-a trecut vremea aceea, *pe cînd numai boierii făceau totul în țara aceasta* **ș**-*o storceau după plac*". Creangă, *O*, 343.

Combinarea raportului de coordonare copulativă prin juxtapunere cu cel prin joncțiune se înregistrează, adeseori, desigur, tot cu funcție caracterologică. [care A, B și C]

„...ba că am glas de înger, și multe alte minunății, încît mama, în slăbăciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că am să ies un al doilea Cucuzel, podoaba creștinătății, *care scotea lacrimi din orice inimă împetrită, aduna lumea de pe lume în pustiul codrilor* **și** *veselea întreaga făptură cu viersul său*". Creangă, *O*, 216.

Adeseori în poezie, în propozițiile atributive coordonate copulativ cu evidentă funcție caracterologică se îmbină în mod armonios imaginile auditive cu cele vizuale.

„Te-ai dus, te-ai dus din lume, o! geniu nalt și mare, / Colo unde te-așteaptă toți îngerii în cor, / *Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cîntare* / **Și**-*ți împletesc ghirlande, cununi mirositoare,* / *Cununi de albe flori!*" Eminescu, *OA* I, 3.

Funcția caracterologică se face simțită și în construcții eliptice, în acest caz, din necesități prozodice.

„Venit-au Roșul, craiul înaltelor lungi plaiuri, / Și Albul ce domnește pe douăzeci de raiuri, / Și Peneș împăratul, arcaș cu ochiul țintеș / *Ce are-n tolbă fulgeri* **și**-*n grajd pe calul Viteș*". Alecsandri, *P*[1].

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea propozițiile atributive coordonate copulativ diferă uneori morfologic în ceea ce privește verbele prin care sînt exprimate predicatele.

„Deaciia să pomenească cela ce-l pune arhiereul și alții *ce va* / *avea pre nume morților* **și** *la sfîrșit grăiască așa...*" *CL*, 129/6 v/10.

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 22.

Scanned with OKEN Scanner

Propozițiile atributive coordonate copulativ pot fi întîlnite și în secolul al XVII-lea, în structuri de tipul [care A și B], cu evidentă valoare caracterologică.

„În ce privește pe munteni, la ei a fost o familie de seamă a Basarabilor și cîțiva domni, unul după altul, dintre care și acel vestit Șerban voievod *care s-a luptat de multe ori cu turcii* **și** *a biruit pe hanul Crimeii*". M. Costin, *Let.*, 209/37.

Uneori, predicatele corespunzătoare propozițiilor atributive coordonate copulativ sînt nonidentice din punct de vedere sintactico-morfologic: (predicat verbal/predicat nominal).

„Iar norodul au omorît pre toți ceia *ce s-au adunat asupra lui* **și** *au fost pricină uciderii lui*". Ivireanul, *P*, 291/15.

Predicatele din propozițiile atributive coordonate copulativ pot diferi prin una sau mai multe trăsături morfologice *(afirmativ/negativ; perfect simplu/imperfect)*.

„...cu toate acestea ea nu ar fi putut să se apere de tortura mizeriei, dacă providența *care vede toate* **și** *nu lasă nici pe cea mai infimă insectă* să piară nu i-ar fi trimis pe părintele lui Friederich în ajutor". Filimon, *Ciocoii*[1].

„Preotul *care înțelese bănuielile ajutorului de primar* **și** *care voia* să glumească puțin, îi răspunse că habar nu are de cine sîntem și că nici nu ne-a mai văzut vreodată pe meleagurile acelea". Hogaș, *P* I, 8.

În structura de tipul [care A care B și C] elementul introductiv *care* este ocurent în cazul propozițiilor coordonate prin juxtapunere; cînd intervine joncțiunea, autorul renunță la acesta, fie pentru a evita unele repetiții supărătoare, fie dintr-o simplă greșeală.

„Sanda, bătrîna femeie *care o slujea, care o hrănise cu sînul său în pruncie* **și** *o crescuse în copilărie, stînd într-o cameră alăturată*, se apropie de o ușă cu geamuri..." Negruzzi, *O* I, 20.

Combinarea raportului de coordonare prin juxtapunere cu cel prin joncțiune subliniază evidente intenții stilistice din partea autorului, care urmărește să redea amănunțit un portret, deci și în această situație se poate vorbi de funcție caracterologică.

Alteori, dimpotrivă, în structura [care A și care B și C], elementul introductiv *care* este precedat de conjuncția coordonatoare copulativă *și*, exceptînd primul termen, rolul acesteia fiind de a accentua o anumită trăsătură.

Propozițiile atributive coordonate copulativ alcătuiesc, în unele situații, portretul moral al unuia dintre personaje. Și

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 86.

Scanned with OKEN Scanner

în astfel de cazuri, termenii coordonați au rolul de a pune în evidență anumite trăsături de caracter.

„Stăpînită numai de gîndul *că toate sunt minciuni* **și** *că lucrurile trebuie neapărat* să se pună iar în calea cea bună, ea nu băga de seamă că trecătorii se uită îngrijați după dînsa..." Slavici, *O* VII, 162.

Într-o frază conturată de intonație interogativă, propozițiile atributive coordonate copulativ sînt plasate într-un context care, de fapt, nu așteaptă un răspuns propriu-zis la întrebarea formulată de scriitor. Este evidentă intenția caracterologică dublată de o fină ironie, autorul creionînd un tablou de ansamblu al vieții sociale din epoca sa:

„Ce ziceți domnia voastră despre acele amoruri zgomotoase, *care încep prin serenade de lăutari, și uneori de bande militare însoțite de tobe* **și** *au tipsii, întocmai ca la grădina lui Giafer,* **și** *care se termină prin păruieli în clasele de jos și prin ceva mai rău în cele de sus?*" Filimon, *C*, 63.

„Izvorul adevăratei literaturi este aici; dacă aș fi poet și mai ales poet mitologic, aș edita întîi mitologia română, *care-i frumoasă ca și cea latină sau greacă,* **și** *care nu-i bătrînă și purtată ca o rufă lepădată,* **și** *ar fi înțăleasă de tot omul* ce știe numai românește". Russo, *PT*, 17.

Omiterea elementului de relație cu funcție subordonatoare poate fi consemnată și în cazul coordonării copulative dintre două sau mai multe propoziții atributive la forma negativă.

[care nu A și nu B]

„Cred că nu e nici unul din d-voastră *care să nu fi făcut voiajul Dunărei* **și** *să nu se fi mirat ca mine de sălbatica frumuseță a malurilor acestui rîu între Banat și Serbia*". Alecsandri, *O* IV, 180.

În secolul al XIX-lea uneori, o strofă întreagă este construită din cumul de propoziții atributive, coordonate copulativ, ele avînd rolul de a sugera mai expresiv tabloul respectiv.

„Vîntul e copil zburdalnic, fără milă, nici mustrare, / *Care-mpinge-n rea furtună toate vasele pe mare,* / **Și**, *ca trupul după turme, se alungă după nori,* / **Și** *doboară stejari falnici* **și** *desfoaie blînde flori*". Alecsandri, *P*, 412.

Propozițiile atributive coordonate copulativ pot caracteriza un termen abstract, cu funcția de a sublinia un anumit moment din desfășurarea acțiunii.

„I se păruse lung timpul *cît el se gîndise un moment* **și** *cît scrisese o hîrtie, uitîndu-se din cînd în cînd lung la ea*". Papadat-Bengescu, F, 137.

Scanned with OKEN Scanner

„Simțeam ceea ce nu se mai întîmplase de cînd cunoscusem pe Margareta, *că lucrurile astea mă privesc adînc* **și** *că se pecetluiește ceva*". Voiculescu, *IM*, 35.

Într-o structură de tipul [A, B, C și D] cumulul propozițiilor atributive coordonate copulativ definește starea psihologică a unui personaj.

„Avea impresia *că morții zac, neîngrijiți de prea mult timp; că sufletele lor nu-și pot găsi odihna, că se chinuiesc* **și** *chinuiesc pe cei vii dimprejur...*" Rebreanu, *O* VIII, 131.

Cînd raportul de coordonare copulativă se stabilește între două propoziții atributive [A și B], în poezie, se conturează, uneori, o imagine vizuală:

„Pentru că n-a putut să te-nțeleagă / Deșertăciunea lor de vis și lut, / Sfinții-au lăsat cuvînt *că te-am văzut* / **Și** *că purtai toiag și barbă-ntreagă*". Arghezi, *ST*, 59.

Propozițiile atributive coordonate copulativ, în unele versuri, dezvoltă o imagine de mișcare deosebit de expresivă:

„Ca mine acum / În fața monstrului *care se apropie cu o viteză înspăimîntătoare,* / **Și** *care nu mă va ajunge* / *Niciodată*". Sorescu, *P*, 11.

Și în textele de literatură populară, raportul de coordonare copulativă este ocurent între propoziții atributive definite prin nonidentitate morfologică a predicatelor respective.

„...ista-i Darie cel Mare, / *care-n țară seamăn n-are* / **și**-*umblă voinicind călare.*" / Rezuș, *DÎ*, 266.

În literatura populară, îndeosebi, în poezie, predomină propoziții atributive coordonate copulativ, uneori, cu netă funcție caracterologică pentru o anumită unitate de timp.

„În anul patruzeci și opt, / *cînd orzul s-a copt* / **și**-*a pornit buntația cea mare* / *pînă la noi, la hotare,* / s-a speriat împăratu, / că s-a sculat tot natu". Rezuș, *DÎ*, 295.

Se înregistrează și cumulul de termeni coordonați copulativ: [A, B, C și D, E și F]

„... Lăsați-mă să le spun și eu povestea, / *că li s-a dus în tot satul vestea,* / *cum s-au cunoscut,* / *cu cîți hatalăi mirele s-a bătut* / **Și** *cîți drăguți a avut mireasa,* / *cîți i-au cercetat casa* / **și** *cum de și-a ales ea așa mire* / *cu obrazul subțire...*" Rezuș, *DÎ*, 257.

Trebuie remarcată structura versurilor în ceea ce privește alternarea raportului de coordonare copulativă prin juxtapunere cu cea prin joncțiune. Trei propoziții atributive coordonate prin juxtapunere deschid lanțul coordonat; ele enumeră un șir

Scanned with OKEN Scanner

de fapte semnificative pentru momentul prezentat poetic. Urmează propoziția atributivă coordonată copulativ prin joncțiune de ultima propoziție din structura ternară precedentă, ambele accentuează cîteva elemente esențiale pentru eroii din scena descrisă.

Lanțul coordonat continuă în mod alternativ, cu o atributivă coordonată prin juxtapunere și alta prin joncțiune.

Este interesantă și structura componentelor lanțului coordonat copulativ în care gruparea propozițiilor se face atît prin juxtapunere cît și prin joncțiune.

4.1.5. **Propoziții completive directe**[1]

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea completivele directe coordonate copulativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor.

„... însă den plodul pomului ce iaste în mijlocul raiului, porîncit-au noao Domnezeu *să nu mîncăm* **și** *să nu atingem de el ...*" *PO*, 18/16.

Situația se întîlnește și în cazul cumulului de completive directe coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune în structuri de tipul [A, B și C].

„Ishod, în care scrie Moisi *cum au adus afară Domnedzeu pren Moisi israliteanii den țara Eghipetului, dup-aceea cumu i-au trecut prespre Marea Mohorîtă în pustie* **și** *cum au învisu*". *PO*, 4/26, 27.

Și în secolele următoare se înregistrează contexte în care termenii coordonați copulativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică:

„Si cum ajunge acasă, zice unei babe de la bucătărie *să ia cucoşul, să-l azvîrle într-un cuptor plin cu jăratic* **și** *să pună o lespede în gura cuptorului*". Creangă, *O*, 33.

Lanțul de termeni coordonați copulativ alcătuit din combinarea raportului de coordonare prin juxtapunere cu cel prin joncțiune reliefează două sau mai multe acțiuni cu ocurență definitorie pentru unul și același termen determinat.

Și în citatul de mai jos raportul de coordonare copulativă apare între două propoziții ale căror predicate sînt exprimate prin verbe la timpul viitor; cerute de un verb din categoria

[1] Vezi *GA* II, p. 283—288; Graur, *Gram.* p. 208—209; Mihaela Mancaș, *Art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

dicendi, ele nu reprezintă altceva decît două posibile acțiuni cu șansă mai mare sau mai mică de a se confirma în realitate.

„Cînd ai venit întîia oară la mine și mi-ai spus că mă iubești, mi-ai zis *că o să mă iei de soție* **și** *o să mă faci* să gust toate plăcerile lumii". Filimon, *C*, 87.

*În proza populară raportul de coordonare copulativă se întîlnește între două completive directe din care una este eliptică de predicat, acesta fiind subînțeles. Asemenea propoziții coordonate copulativ au funcția de a reține atenția, îndeosebi, asupra celei de-a doua propoziții la care expresivitatea este mai mare, tocmai datorită aspectului său eliptic.

„Dumnezeu știe, însă, *cînd trebuie* să deie omului ce cere **și** *cînd nu*." *BPR* II, 90.

În literatura cultă avem a face cu stabilirea unui raport de coordonare copulativă între două propoziții subordonate, din care a doua are predicatul subînțeles. Ambele exprimă două atitudini hotărîte din partea scriitorului, conturează crezul său.

„Aprinși amîndoi de o nobilă exaltare, deși poate cam părtinitoare, am declarat într-o unire *că patria noastră e cea mai drăgălașă țară din lume*, **și** *neamul românesc unul din neamurile cele mai înzăstrate cu daruri sufletești*". Alecsandri, *O* IV, 107.

În poezia secolului al XIX-lea propozițiile completive directe coordonate copulativ pot alcătui, uneori, un vers, care precedă propoziția regentă, ceea ce face ca accentul să cadă pe primele elemente coordonate. *„De unde sunt* **și** *cine sunt* / Voiesc să uit pe vecinicie... "Macedonski, *O* II, 50. În unele contexte, propozițiile completive directe coordonate copulativ conțin în structura lor antonime, ceea ce determină o antiteză mai net marcată.

„Tu în colț petreci în tine / Și-nțelegi din a lor artă / *Ce e rău* **și** *ce e bine*". Eminescu, *OA* I, 192.

Între predicatele din propozițiile coordonate copulativ se profilează o completare reciprocă din punct de vedere semantic, ele *(răsare* și *străluce)* reprezentînd două acțiuni componente ale unei mișcări ciclice, prin care se asigură elementul dramatic al imaginilor vizuale.

„Privea în zare *cum pe mări* / *Răsare* **și** *străluce*, / *Pe mișcătoarele cărări* / *Corăbii negre duce*". Eminescu, *OA* I, 164.

Foarte expresiv se manifestă cumulul de completive directe coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune după structura [A, B, C, D și E], unde enumerarea unor acțiuni are rolul de

*A se vedea nota de la p. 360.

a aduce în atenția cititorului o aglomerare de fapte semnificative pentru un anumit moment al narațiunii.

„Și cum ajung într-un loc unde era judecătorie, se înfățișează înaintea judecătorului și încep a spune împrejurarea din capăt, pe rînd fiecare: *cum a venit întîmplarea* de au călătorit împreună, de au stat la masă împreună, *cîte pîni a avut fiecare, cum a mîncat drumețul cel străin la masa lor, deopotrivă cu dînșii, cum le-a dat cinci lei drept mulțămită, ca și cum cel cu trei pîni a găsit cu cale* să-i împartă". Creangă, *O*, 356.

Predicatele propozițiilor completive directe coordonate copulativ sînt exprimate, uneori, prin verbe care apar la forma populară a timpului viitor, fapt ce contribuie la accentuarea aspectului popular al descrierii.

„...Achim chiar promise *că* dacă și anul ăsta Bisisica rămîne stearpă, *are s-o taie la București* **și** *are s-o vîndă*". Preda, *M*, 203.

În unele construcții eliptice, raportul de coordonare copulativă contribuie la înlăturarea analitismului supărător, îndeosebi, în textele de proză din secolele al XIX-lea și al XX-lea.

„— Drăguță, să mă ierți că te lăsai să cam aștepți, dar nu știi *ce greu drum* **și** *ce gloabă de cal am avut*". Caragiale, *O* II, 146.

„Glanetașu s-a speriat de citație și l-a cicălit să dea fugă la domnul învățător, să se roage să-l povățuiască *cum* **și** *ce să facă*". Rebreanu, *Ion*, 119[1].

În literatura populară, atît în proză cît și în poezie, se întîlnesc adeseori contexte definite prin identitatea sintactico-morfologică a propozițiilor completive directe coordonate.

„— Măi, alta nu-i, fără l-o prins, și din pricina asta om căta *să ne stricăm culcușul* **și** *să ne ducem* care unde-om vedea cu ochii". *BPR* I, 80.

„...dar ciobanul le răspunse că laptele nu-l dă pe bani ci că, dacă voiesc *să aibă lapte de capră roșie*, să se zică că sunt robii lui, **și** *să rabde* ca să le pună pecetea lui pe spinarea lor..." Ispirescu, *L*, 134.

„Se dezmiardă mîndrele / legănîndu-și țîțele, / ca pe straturi florile, / și-alegîndu-și vorbele, / să le placă feciorii, / cînd le-aud *cum știu vorbi*, / **și** *cum trupu-și știu purta*, / parcă ar juca hora". Rezuș, *DÎ*, 351.

În asemenea situații, se observă și ocurența unui subiect comun pentru termenii coordonați.

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S.Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 103.

Scanned with OKEN Scanner

În poezia populară se înregistrează adevărate „clișee lingvistice" reprezentate prin completive directe coordonate copulativ, cerute de un verb *dicendi*.

„...Frații cîte trei, / Șerpii Dunărei, / Oasele strîngea, / Cenușă alegea / Și astfel grăia:/ «*Oase păcătoase, / Pulbere de oase! / Mînca-v-ar pămîntul* / **Și** *v-ar duce vîntul / Peste nouă mări, / Peste nouă țări, / În pustiu golit / Și nemărginit!*»" Alecsandri, *PPV* I, 198.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea se constată ocurența raportului de coordonare copulativă între doi termeni caracterizați prin nonidentitate morfologică.

„Ziseră: « *Veniți* să potrebim ei de limbi / **Și** *nu se va pomeni numele lui Israil de aciia* »". *CPs*, 353/10.

Nonidentitatea morfologică se exprimă prin opoziția de timp, persoană și diateză a verbelor cu funcție de predicat *(indicativ prezent, persoana II plural/indicativ viitor, persoana III singular, diateza activă/diateza reflexivă)*.

Nonidentitatea morfologică se referă, uneori, la opoziția de timp *(prezent/viitor)*, ceea ce se poate observa și în replica unui dialog.

—„Așa-i, cucoane, da' vezi 'neata, / *că* de-o mere așa pe-ndelete, *apoi ne apucă noaptea-n pădure* **și** *n-om putea trece Tazlăul cu lumină*, că-i departe și locurile-s tari". Hogaș, *P* II, 50.

Deosebit de expresiv este cumulul de propoziții completive directe coordonate copulativ, care redau rînd pe rînd imagini vizuale cu valoare caracterologică pentru una și aceeași persoană. Interesant este modul cum autorul mînuiește jocul în *crescendo* dintre real/nonreal subliniat prin intermediul modului *condițional optativ* al predicatelor corespunzătoare. [A și B, C, D, E, F, G și H și J]

„*Ștefăniță*: Închipuiți-vă *că Sigismund mi-ar fi drag ca sarea-n' ochi*, **și** *Polonia — ca jeraticul pe pielea goală... că eu n-aș fi Ștefăniță-vodă, că aș fi nedrept, zadarnic, netrebnic și nebun... că n-aș pricepe folosul obștesc... că țara ar fi în primejdie... că eu aș fi murit* **și** *aș sta întins p-o năsălie*, **și** *la capul meu ați sfătui* ce e de făcut..." Delavrancea, *AS*, 99.

Lanțul coordonat se deschide printr-un raport de coordonare copulativă stabilit între primele două propoziții completive directe, din care ultima este eliptică de predicat. Ambele reprezintă, de fapt, două comparații construite pe motive de factură populară.

Scanned with OKEN Scanner

Punctele de suspensie sugerează probabilitatea continuării unor asemenea structuri coordonate copulativ. Urmează două completive directe coordonate prin juxtapunere și definite prin nonidentitate sintactico-morfologică a predicatelor respective. După un alt șir de puncte de suspensie se observă, de asemenea, un cumul de trei completive directe coordonate prin juxtapunere, dar nonidentice morfologic în ceea ce privește persoana verbelor *(persoana I / persoana III)*.

Lanțul coordonat se încheie cu un cumul de completive directe, precedate de puncte de suspensie, grupate după structura [A și B și C].

În acest ultim caz definit prin nonidentitate morfologică privind opoziția de timp *(trecut/prezent)* a modului condițional optativ, aspectul intensiv predomină.

În unele situații, nonidentitatea morfologică se exprimă prin opoziția diatezei *(activ/reflexiv)*.

„Deci Brîncovanul pentru pace ï-adeveri, și pentru fată numai îi răspunsă *să omoare pe Iordachi Rusăt visternicul* **și** *să să lepede și de-ciie frați a lui Iordachi, de Cupărești...*" Neculce, *Let.*, 83/30.

Din cei doi termeni coordonați copulativ, uneori, al doilea apare caracterizat mai accentuat printr-un contur intonațional interogativ.

„Iară Lupul răspunsă: «*Eu de la cineva filosofiia n-am învățat*; **și** *ce poate fi întrebarea aceasta?*»" Cantemir, *Ist.*, 91/83.

În poezia secolului al XX-lea cumulul de propoziții completive directe coordonate copulativ are valoare caracterologică, el referindu-se la același subiect.

„Îți spun dar *că ești frumoasă, / Că ești pasere voioasă, / Că ai glas încîntător, /* **Și** *că-n vecinică frăție / Sufletu-mi se-nchină ție / Ca un frate iubitor*". Alecsandri, *P*, 159.

Uneori, o strofă întreagă este alcătuită din cumul de propoziții completive directe coordonate copulativ, funcția lor fiind de a reuni într-un tot armonios imagini vizuale și auditive deosebit de expresive [A, B, C, D și E].

„Vedeți *cum urna crapă, cenușa reînvie, / Cum murmură trecutul cu glas de bătălie / Poporului roman; / Cum umbrele se-mbracă în zale ferecate, /* **Și** *frunțile cărunte le nalță de departe, / Un Cesar, un Traian*". Eminescu, *OA* I, 29.

În alte contexte poetice, raportul de coordonare copulativă este evident între propoziții completive directe, care au rolul de a sublinia caracterul narativ și dinamic, în același timp, al faptului relatat [A, B, C și D și E].

Scanned with OKEN Scanner

„Să-i spui *că m-ai lăsat rănit / Pe umedele paie, / Că doctorul în carnea mea / Adîncă brazdă taie, / Că de dureri eu mă izbesc, /* **Şi** *urlu ziua-ntreagă, /* **Şi** *c-am murit gîndind la ea, /* Că mi-a fost dragă". Coşbuc, *OA* I, 38.

În unele contexte din poezia secolului al XX-lea exprimarea unei idei de natură volitivă este o trăsătură comună atît propoziţiei regente cît şi celor două completive directe aflate în raport de coordonare copulativă.

„Eu tot mîndru: « Nu mă tem, / Nu mă tem eu de blestem, / Vreau *să fiu* **şi** *am să fiu, /* Am să fiu ce vreau să fiu »". Beniuc, *S* II, 22.

Raportul de coordonare copulativă se constată şi în cazul unui cumul de completive directe, ordonate în structuri de tipul [A şi B].

„Vreau *să pier în beznă şi în putregai, / Nencercat de slavă, crîncen şi scîrbit /* **Şi** *să se ştie* că mă dezmierdai / Şi că-n mine însuţi tu vei fi trăit". Arghezi, *S* I, 19.

În literatura populară se înregistrează adeseori contexte în care predicatele propoziţiilor completive directe coordonate copulativ diferă morfologic.

„Dar iacă, *se stîrneşte o furtună tocmai atunci* **şi**-*i sfărîmă luntrea*". Furtună, *IB*, 221.

În acest citat, completivele directe coordonate copulativ exprimă două acţiuni simultane apărute pe neaşteptate, aşa cum sugerează *iacă*.

Structura de tipul [A, B şi C] cerută de un verb *dicendi* are rolul de a aduce pe prim plan succesiunea unor imagini de mişcare.

„Murgul ochii-şi aprindea, / Nechezea şi răspundea: —« *Iată coama, sai pe mine,* **Şi** *de-acum te ţine bine* »". Alecsandri, *PP* I, 158,

Alteori, raportul de coordonare copulativă conturează antiteza dintre dorinţă şi imposibilitatea concretizării sale.

„...Mîndră masă-şi întindea / Şi tot bea şi veselea / Şi din gură-aşa zicea: « *Închinare-aş* **şi** *n-am cui* ! »". Alecsandri, *PPV* I, 156.

4.1.6. Propoziţii completive indirecte

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea completivele indirecte coordonate copulativ adeseori se pot defini prin identitate sintactico-morfologică în privinţa predicatelor.

Scanned with OKEN Scanner

„...rogu-te slobodzeaşte-mă den mîna fratelui mieu Isav, că mă tem de el *cum să nu vine* **şi** *să nu bată mine şi numa cu feciorii într-una*". *PO*, 111/13.

În acest citat, termenii coordonaţi copulativ apar în structura [nu A şi nu B].

Situaţii similare se constată şi în secolele următoare, mai ales, în structuri de tipul [A şi B].

„S-au mirat Mihai vodă de semeţiia léşilor, *cu ce sîrguială au apucat* **şi** *au stătut un războiŭ mare acolè pentru vad*". M. Costin, *Let.*, 53/26.

„Nu te îndura de noi, *că pre tine te avem ajutătoare* **şi** *la tine nădăjduim*". Ivireanul, *P*, 21/35.

Termenii coordonaţi copulativ reliefează, uneori, caracterul explicit al unei stări de fapte sugerate metaforic.

„Te doare că nu vrei să spui, te doare că nu te hotărăşti *să spargi buba* **şi** *s-arunci răutatea afară...*" Caragiale, *O* I, 386.

În unele contexte, completivele indirecte coordonate copulativ apar în combinaţie cu raportul adversativ; în ansamblul lor, ele fac parte dintr-o frază amplă, cu nete caracteristici metaforice, concretizate în neaşteptata metamorfoză, specifică basmelor populare, a unui personaj. În asemenea situaţii, propoziţiile completive indirecte coordonate copulativ şi adversativ au funcţia de a readuce pe prim plan motivul unei stări definitorii pentru personajul principal.

„Cum a luat-o de gît, baba s-a scuturat de zdrenţele ei şi de urîciunea ei şi deodată s-a prefăcut într-o femeie tînără şi voinică, înaltă şi frumoasă ca o zînă, strălucind şi ea pe pămînt cum strălucea luna-n cer — fiindcă baba asta era o fată de împărat mare, care, de mititică se dedase la ştiinţa farmecelor şi la meşteşugul vrăjitoriei, şi pentru păcatele ei, fusese blestemată *să se preschimbe în hodoroagă cerşetoare* **şi** *să nu-şi mai ia înfăţişarea ei de mai înainte decît atunci* cînd o putea păcăli pe dracu, **na** *încă şi atunci numai pe vremea nopţii*". Caragiale, *O* II, 263.

Alteori, completivele indirecte coordonate copulativ dezvăluie un pronunţat caracter narativ; ele pun în relief două situaţii, exprimînd sentimentul de bucurie sau de regret.

„Mă bucur *c-am putut fura un petic de hîrtie de la acest om de treabă*, care mă păzeşte aici, **şi** *c-am găsit şi-o pană* pe care îmi lipseşte însă un briceag spre a o mai subţia !" Russo, *PF*, 205.

Scanned with OKEN Scanner

„Acum că a murit și-a fost îngropat, nu mai am nimic cu el, dar nu pot ascunde că-mi pare rău că *mi-a mîncat bănișorii* și *că a murit înainte de a mi-i da*". Stancu, *Pădurea*, 320[1].

Uneori, se conturează o anumită intenție a personajului principal, intenție care se transpune imediat în realitate.

„Are grijă notarul *să le ia morților libretele militare* și *să-i însemne într-un registru al primăriei*". Stancu, *D*, 419.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea se înregistrează contexte în care propozițiile completive indirecte coordonate copulativ se caracterizează prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică în privința predicatelor.

„Îmi pare rău *căci am unsu pre Saul împărat, căci s-au întorsu despre mine* și *m-au uitat*, și *cuvintele méle nu le-au păzit*". Învăț., *NB*/144/15—16.

„...glasul tău, Doamne, audziiu în raiu, ce mă tem *prence sînt gol* și *mă ascunș*". *PO*, 19/19.

Se pot întîlni situații în care cumulul de propoziții completive indirecte coordonate copulativ se ordonează în structuri de tipul [A, B, C și D], raportul de coordonare copulativă prin juxtapunere asociindu-se cu cel prin joncțiune.

„Multŭ au stătut Vasilie vodă, sfătuindu-l *să rămîie acéia dzi, să răsufle oastea, să să strîngă bine toată* și *să să cerce locurile și pe altŭ loc, nu pe acolea*, pre unde anume alesesă Matei vodă, să-i hie îndemînă a sta împrotivă". M. Costin, *Let.*, 151/28.

În asemenea contexte, completiva indirectă introdusă prin *și* închide lanțul coordonat.

În proza secolului al XIX-lea, unde predomină fraza amplă, termenii coordonați copulativ dezvoltă imagini vizuale deosebit de expresive:

„(...) mă mulțămii, doar, *să opresc la mijlocul podului statua mea ecvestră* și *din aerul înalt, să-mi las și gîndul și privirea* să lunece un minut pe cursul fugător al undelor". Hogaș, *P* I, 217.

Alteori, predicatele plasate în centrul propozițiilor completive indirecte [A și nu B] subliniază o anumită idee:

„Tot drumul pînă la redacție m-am gîndit cîtă *prăpastie este între educațiunea spiritului și educațiunea inimii*, și *cum, neglijînd pe aceasta din urmă, nu poți*, cu toată învățătura, produce decît monștri sociali". Caragiale[2].

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 138.
[2] *Ibidem.*, p. 31.

Scanned with OKEN Scanner

Cumulul de completive indirecte coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune are rolul de a dezvălui gîndurile unui personaj.

„Se hotărî *să strice logodna, să recunoască fără înconjur* că maică-sa a avut dreptate **și** *să-și vază de cărțile lui...*" Rebreanu, *O* V, 40.

Contexte asemănătoare se înregistrează și în poezia secolului al XX-lea [A, B, C și D].

„Mă tem *că n-am să te mai văd, uneori, / Că or să-mi crească aripi ascuțite pînă la nori, / Că ai să te ascunzi într-un ochi străin, / Și el o să se-nchidă cu-o frunză de pelin*". Stănescu, *SP*, 40.

Propoziția completivă indirectă coordonată prin conjuncția *și* încheie lanțul coordonat și, în același timp, subliniază ideea exprimată de versul respectiv.

4.1.7. Propoziții circumstanțiale de timp

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea, se înregistrează raportul de coordonare copulativă stabilit între propoziții circumstanțiale de timp, definite prin identitatea sintactico-morfologică a predicatelor.

„Așișderea, *cînd ședzi la masă* **și** *vrei* să ședzi și pe vlastelii tăi cei mari, pe cei dintîi și pe cei de-ai doilea și pe cei de-ai treilea... păstrează-le locul..." *Învăț. NB*, 367/7.

Și în textele din secolele următoare se înregistrează contexte în care propozițiile circumstanțiale de timp se definesc prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor respective:

„Noapte întunecată au fost atunce în toată lumea, *cînd argintul și aurul, pietrile și lémnele să slujeea ca niște dumnezei* **și** *omul să abătea cu toate puterile sufletului spre acéia* ce iubiia Luțifer și dracii (...)". Ivireanul, *P*, 60/7.

În poezia secolului al XIX-lea termenii coordonați copulativ corespund cîte unui vers, într-un tablou deosebit de expresiv pentru definirea unei stări sufletești a poetului.

„Corabie fără catarg / Mi-e sufletul, săracul, / *Cînd stau cu ochii duși în larg* / **Și**-*ascult în noapte lacul...*" Goga, *O* II, 234.

Într-un cumul de propoziții circumstanțiale de timp [A, B și C] coordonate copulativ, scriitorul asociază imagini gestuale și de mișcare pentru a creiona o scenă.

„*Pănă ce să cercetăm noi caii, pănă ce să mai punem cîte o pernă peste pocladă și pănă ce să închingăm caii din nou,* Axinia se duse sub șandramaua de din dos, intră apoi în casă..." Hogaș, *P* I, 102.

Scanned with OKEN Scanner

Și în unele texte din poezia secolului al XIX-lea apare pe prim plan cumulul de propoziții circumstanțiale de timp, coordonate copulativ, [A și B și C] caracterizate prin identitate sintactico-morfologică.

„Arapii toți răsar din cort, / Să-mi vadă roibul, *cînd îl port*, / **Și**-*l joc în frîu* **și**-*l las în trap!*" Coșbuc, *OA* I, 76.

Enumerarea de mai sus reprezintă un mijloc prin care poetul dă dinamism întîmplării transpuse în versuri.

Alteori, versul începe chiar cu o propoziție circumstanțială de timp; aceasta atrage după sine altă propoziție, de care e legată copulativ.

„*Cînd furtuna muge* / **Și** *fricosul fuge*, / Alții iau povara / Celor ce s-au dus!" Hasdeu, *SA*, 32.

În proza secolului al XIX-lea cumulul de propoziții circumstanțiale de timp coordonate copulativ după structura [cînd A și B și C și D] împrumută caracterul narativ din literatura populară.

„La Crăciun, *cînd tăia tata porcul* **și**-*l pîrlea*, **și**-*l opărea*, **și**-*l învălea iute cu paie* de-l înnădușea ca să se poată rade mai frumos, eu încălecam pe porc deasupra paielor". Creangă, *O*, 238.

Uneori, cele două propoziții circumstanțiale de timp coordonate copulativ au funcție caracterologică pentru un anumit moment.

„*Pe cînd trăia Statu-Palmă-Barbă-Cot*, **și** *în Academia din Podul Iloaiei da lecții vestiții dascăli Pîcală și Pepele*, era în Iași un tînăr boierinaș cu numele Toderică..." Negruzzi, *O* I, 54.

În unele contexte, raportul de coordonare copulativă apare între propoziții circumstanțiale de timp, care exprimă declanșarea acțiunilor respective.

„Poporul, ale căruia sentimente se schimb foarte lesne, *cum auzi cîntările preoților* **și** *văzu cortegiul funeral apropiindu-se* începu să se tragă înapoi cu respect". Filimon, *C*, 276.

Observăm structura corelativă [cum... și] prin care se conturează mai mult simetria frazei și, implicit, simultaneitatea acțiunii exprimate de ambele propoziții coordonate.

Adeseori în poezia secolului al XX-lea, se poate întîlni raportul de coordonare copulativă între propoziții circumstanțiale de timp, care au rolul de a marca asocierea a două imagini poetice.

„*Cînd intră-n grădină* **și** *bîjbîie luna*, / Scoboară și pleacă și fluieră-ntr-una". Arghezi, *S* II, 20.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea propozițiile circumstanțiale de timp aflate în raport de coordonare copulativă se defi-

Scanned with OKEN Scanner

nesc uneori prin nonidentitate morfologică în privința predicatelor.

„Însetoșă sufletul mieu cătră Zeul tare și viu; / *cînd veni-voiu* **și** *ivi-mă-voiu feațeei Zeului?*" *CPs*, 187/77 r./10.

În acest caz, nonidentitatea morfologică se referă la opoziția *diateză activă/diateză reflexivă*. De remarcat și forma veche a verbelor la timpul viitor, cu auxiliarul postpus.

În unele contexte se înregistrează cumul de propoziții circumstanțiale de timp coordonate copulativ dispuse în fraze diferite.

„Ivi-se lui Domnul la Mambre, în zăpodiia stăjarilor, *cînd ședea la ușa cortului său*, atunce cînd zua era mai caldă. **Și** *cînd rădică ochii săi* **și** *căută*, iaca înaintea lui trei bărbați stau și deacă văzu pre ei înaintea lor curse de la ușa cortului său și pre pămînt plecîndu-se zise..." *PO*, 56/8, 9, 10.

Cumulul de propoziții circumstanțiale de timp coordonate copulativ se ordonează, uneori, în structuri cu caracter intensiv [A și B și C].

„Și dumneavoastră iară de pe aceasta vă veți arăta cum sînteți adevărații fii sufletești și turmă aleasă și sfîntă, *cînd veț priimi cu dragoste* celia ce vă învăț, **și** *după putință fieștecarele dintru voi le va ținea* **și** *le va face*". Ivireanul, *P*, 90/2.

Și în secolele următoare se înregistrează, atît în poezie cît și în proză, contexte în care termenii coordonați sînt nonidentici morfologic.

Astfel, predicatele propozițiilor circumstanțiale de timp pot diferi în ceea ce privește diateza.

„Nu era același drac zvăpăiat care își arunca cartea în pridvor *cînd se întorcea de la școală* **și** *mă prindea de gît cu amîndouă mîinile* ca să o duc în cîrcă?" Delavrancea, *NP*, 169.

„Acum, *cînd beau rachiu soldații* **și** *se-aprind*, / opincile lor cu iz de țărani / duduie prin inima contesei desculțe. / Cucoana nu mai e acasă parcă de o mie de ani". Caraion, *MO*, 22.

Alteori, se constată caracterul simetric al combinării celor două raporturi de coordonare, prin juxtapunere și prin joncțiune după structura

[cînd A cînd B și cînd C și cînd D]

„În satul nostru-s cîntece și jocuri / *Cînd primăvara peste dealuri vine*, / *Cînd luncile de soare cald sînt pline* / **Și** *cînd-la mori e apă multă-n scocuri*". Stancu, *S* I, 164.

Trebuie observat că predicatele propozițiilor coordonate diferă atît sintactic *(predicat nominal/predicat verbal)* cît și morfologic *(singular/plural)*.

Scanned with OKEN Scanner

În frază interogativă, raportul de coordonare copulativă dintre cele două propoziții circumstanțiale de timp capătă o valoare expresivă deosebită.

„Dar ce folos *cînd ochii noștri / pierdutu-și-au corabia-fantomă, /* **Și** *cînd sălbatice, femeile cu hohot, / m-au părăsit deodată, fără rost?*" Vinea, *O* I, 189.

Și acest exemplu confirmă caracterizarea lui G. Călinescu: „I. Vinea e un elegiac dar cu plînsul smălțuit și mătăsos ca al japonezilor"[1].

În unele contexte, propozițiile circumstanțiale de timp coordonate copulativ exprimă acțiuni petrecute într-o vreme mai mult sau mai puțin îndepărtată.

„Orășenii care au năpădit satul, *de cînd a izbucnit războiul* **și** *au căzut în mijlocul Turnului cîteva obuze zvîrlite de pe vasele austriece de pe Dunăre,* poartă paltoane cu guler de miel ori de vulpe". Stancu, *D,* 433.

„Alaltăieri, *cînd mă întorceam de la croitoreasă* **și** *am cotit străduța,* niște oameni tăiau pomii, așa cum se face spre primăvară". Papadat-Bengescu, *F,* 246.

Uneori, o strofă întreagă este construită pe baza unui cumul de propoziții circumstanțiale temporale, care marchează și mai precis momentul intervenirii unei situații sau unei stări de fapte: [cînd A cînd B și C cînd D și E și F]

„Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, / Și-l visez, *cînd cu-a mea mînă al tău braț rotund îl pipăi, / Cînd pui capul tu pe pieptu-mi* **și** *bătăile îi numeri, / Cînd sărut cu-mpătimire ai tăi albi și netezi umeri /* **Și** *cînd sorb al tău răsuflet în suflarea vieții mele /* **Și** *cînd inima ne crește de un dor, de-o dulce jele*". Eminescu, *OA* I, 86.

În acest context se observă, pe de o parte, identitatea sintactico-morfologică a predicatelor iar, pe de altă parte, nonidentitatea morfologică a unora dintre predicate în ceea ce privește *persoana.* Opoziția persoana I/persoana a III-a exprimă, de fapt, opoziția între gest *(pipăi, pui, sărut, sorb)* și sentiment *(crește).*

În literatura populară, uneori, se observă intenția stilistică a autorului anonim, întrucît propozițiile temporale, aflate în raport de coordonare copulativă, prezintă o simetrie în ceea ce privește ocurența sau nonocurența elementului introductiv *cînd* precum și alternarea acestuia prin conjuncția coordonatoare copulativă *și.*

[1] Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu,* București, p. 364.

Scanned with OKEN Scanner

„*Cînd vorba bine nu sfîrși* **și** *paloșul l-a aruncat pînă în nori* **și** *cînd căzu jos*, căzu pe cei doi frați, adecă pe vinovați, și aceștia îndată căzură morți, tăiați în bucăți". *BPR* I, 36.

Repetarea intensivă a lui *cînd*, în fața fiecărei propoziții coordonate, subliniază momentul acțiunii descrise, deci, determină cititorul să-și concentreze atenția asupra lor.

„**Și** *cînd a mîntuit de crescut, într-o zi așa pe la amează, cînd s-a sprijinit într-o rîlă* **și** *cînd a plesnit de trei ori din coadă*, s-a cutremurat pămîntul din măruntaie, iar moșneagul și baba au tresărit de parcă le-a dat inima dintr-înșii. " Furtună, *IB*, 9.

Într-un cumul de propoziții circumstanțiale de timp coordonate copulativ, lanțul coordonat se deschide prin elementul introductiv *cînd*, care imprimă natura primei propoziții, urmînd apoi numai coordonate introduse prin *și*. În astfel de cazuri, creatorul popular nu a urmărit, în mod deosebit, anumite acțiuni, ci numai le prezintă în succesiunea lor.

„Ileana, *cînd o scos capul din apă* **și** *s-o uitat la spini, ș-o văzut* că nu i-s straiele, o țipat o dată, de gîndeai că s-o rupt inima dintr-însa." *BPR* I, 87.

4.1.8. **Propoziții circumstanțiale de cauză**

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare copulativă se poate stabili între propoziții circumstanțiale de cauză caracterizate prin identitatea sintactico-morfologică a predicatelor corespunzătoare.

„Blagoslovit Dumnezeu *că mă încinse cu tărie* **și** *puse nevinovată calea mea*, sfîrșit-au picioarele meale ca cerbii și întru nalt puse-mă". *CL*, 128/3 r/4.

Caracterul simetric al frazei se observă și în structuri de tipul [că A și B, C și D, E și F].

„Și întru o vedeare fiindŭ, și în multe chipure are firi, *că înălbește* **și** *negrește, rușește* **și** *mohorește, îndulcește* **și** *amărește*". CC_2, 192/10.

Termenii coordonați copulativ reprezintă, în unele contexte, imagini de mișcare antitetice.

„Aleasă iaste ca răvărsatul zorilor, *pentru că ia au gonit noaptea și toată întunerecimea păcatului* **și** *au adus în lume zioa cea purtătoare de viață*". Ivireanul, *P*, 19/35.

Contexte asemănătoare se înregistrează și în secolele următoare atît în proză cît și în poezie.

„Pe toți îi știa, deși pe cei mai mulți nu-i cunoscuse, *fiindcă trăiseră* **și** *muriseră cu mult înainte* ca ea să vină pe lume..." Stancu, *Jocul*, 25[1].

„Și eu cîte o dată smulg harpa din tăcere, / Cînd sparge buza pieptul meu, / *Căci inima zdrobită răsună prin cădere* / **Și** *saltă desperată în spasmuri de durere*". Hasdeu, *SA*, 33.

În unele texte de proză din secolul al XIX-lea, propozițiile circumstanțiale de cauză coordonate copulativ reprezintă doar o verigă dintr-un pasaj constituit dintr-o metaforă mai mult sau mai puțin explicită.

„Purcegînd de la iad, Toderică a mers, a mers, a tot mers pănă a ieșit în lume și a ajuns în patria sa, plin de bucurie *că a venit de hac lui Scaraoțchi*, **și** *a mîntuit sufletele cucoșilor* ce se munceau din pricina lui". Negruzzi, *O* I, 59.

Alteori, se remarcă o anumită înlănțuire atît a elementului determinat cît și a celui determinant:

„Are dreptate aducerea-aminte; nimică nu poate fi pentru om mai frumos decît trecutul, *căci trecutul e tinerețea* **și** *tinerețea este fericirea*". Russo, *PT*, 118.

În literatura populară, această trăsătură apare în mod curent.

„Fără multă zăbavă, îl rugă să-i facă din acel stîlp un buzdugan, dar așa ca fer să nu mai puie, nici să mai rămîie, *căci de cîte ori va sufla cu foiul* **și** *de cîte ori va da cu ciocanul, atîția* galbeni îi va da". *BPR* I, 5.

Propozițiile circumstanțiale de cauză coordonate copulativ pot face parte integrantă dintr-un complex de metafore. Iată un exemplu din poezia secolului al XIX-lea.

„Amorțită li-i durerea, le simțim ca-n vis pe toate, / *Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării* / **Și** *ridică mii de umbre după stinsul lumînării*". Eminescu, *OA* I, 140.

În unele versuri din secolul al XX-lea, propozițiile circumstanțiale de cauză pot constitui o strofă care exprimă o adevărată artă poetică; rolul lor este de a sublinia și mai mult crezul poetului.

„Mă-nchin la soarele-nțelept, / *Că sufletu-i fîntînă-n piept*, / **Și** *roata albă mi-e stăpînă*, / Ce zace-n sufletul-fîntînă". Barbu, *P*, 153.

Foarte expresiv este raportul de coordonare copulativă și în construcții eliptice, mai ales, în poezia secolului al XX-lea unde se renunță la analitism, tendința poetului fiind de a asocia într-o sinteză unitară imagini dintre cele mai variate.

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 122.

„E oul celui sterp la fel, / Dar nu-l sorbi. Curmi mută-n el /. Și nici la cloșcă să nu-l pui! / Îl lasă-n pacea întîie-a lui, / *Că vinovat e tot făcutul*, / **Și** *Sfînt-doar nunta, începutul*". Barbu, *P*, 184.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea se constată ocurența raportului de coordonare copulativă între propoziții circumstanțiale de cauză definite prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește predicatele.

În unele contexte predomină cumulul de propoziții circumstanțiale de cauză coordonate copulativ.

„Spăsească-ne, fiiul lui Dumnezeu, cela ce înviseși den moarte, cîntămu-ți, lăudămu-te *că în mîinile lui cumplitele pămîntului și înnaltele codrilor ale lui sînt, că a lui iaste marea* **și** *el face-o și uscatul mîinilor lui feceră*". *CL*, 134/15 r/6, 7, 8.

Structura de tipul [că A, că B și C și D] are rolul de a sublinia aspectul simetric al frazei (două propoziții coordonate prin juxtapunere urmate de alte două propoziții coordonate prin joncțiune).

În secolul al XVIII-lea, într-o frază amplă, marcată prin caracterul său explicativ, cum este cea de mai jos, ne întîmpină structuri de tipul [A și B și C și D].

„Și au avut mare dreptate Ioachim și Anna ca să nască pre una ca aceasta din pîntecele lor; una *pentru că era amîndoi de neam împărătesc* **și** *să trăgea din semenția lui David* **și** *era foarte drepți și buni înaintea lui Dumnezeu* **și** *alta că au cîștigat această roadă blagoslovită cu multă durére de inimă, cu multă rugăciuni cu multe milostenii și cu multe lacrămi...*" Ivireanul *P*, 44/25—30.

În secolele următoare se înregistrează, în proză și în poezie, în mod frecvent, structura [A și B].

„*Cum însă sufletul meu niciodată n-a fost în stare* să ducă prea multă vreme, în spete, povara ucigătoare a sublimului, **și** *cum puterile întunericului, în urgia răzvrătirii lor, izbise pe toate glasurile*, clapele imense ale claviaturilor făptuirii, aș fi ajuns în cele din urmă să găsesc banală și monotonă această rodomontadă a stihiilor..." Hogaș[1].

„În lături s-azvîrle oștirea păgînă, / *Căci Vodă o-mparte, cărare făcînd*, / **Și**-*n urmă-i se-ndeasă, cu vuiet curgînd*, / *Oștirea română*". Coșbuc, *O* II, 341.

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 43—44.

În unele versuri observăm o anumită alternanță între propozițiile principale și cele circumstanțiale de cauză aflate în raport copulativ. În felul acesta, propozițiile respective devin un fel de calificativ de natură explicativă pentru propozițiile principale corespunzătoare.

[căci A și B, C, căci D]

„Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie, / *Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie* / **Și** *în noaptea neființei totul cade, totul tace,* / *Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace...*" Eminescu, *OA* I, 138.

În alte contexte, propozițiile circumstanțiale de cauză coordonate copulativ se caracterizează prin nonidentitate sintactico-morfologică *(predicat nominal/predicat verbal)*.

„Oricum va fi, mi-e scumpă cetatea ce-a domnit / O iubesc *căci e tristă* **și** *căci a suferit*". Alexandrescu, *O* I, 68.

În asemenea situații se constată un raport de la cauză la efect între cele două propoziții circumstanțiale de cauză coordonate copulativ.

Și în acest caz, se observă stabilirea unui raport de coordonare copulativă între strofele unei poezii — *coordonare contextuală*:

„Azi nici măcar îmi pare rău / Că trec cu mult mai rar, / Că cu tristeță capul tău / Se-ntoarce în zadar, // *Căci azi le semeni tuturor* / *La umblet și la port,* / **Și** *te privesc nepăsător* / *C-un rece ochi de mort*". Eminescu, *OA* I, 189.

Uneori, se înregistrează cumulul de propoziții circumstanțiale de cauză coordonate copulativ după structura [A și B și C] unde valoarea intensivă a termenilor coordonați este evidentă.

„Tăceți, voi toți din jurul meu, / Vă rog tăceți — / *Că-s obosit,* / **Și**-*aș vrea* să dorm, / **Și**-*aș vrea* să mor." Minulescu, *O* I, 46.

Valoare expresivă deosebită se constată și în construcții eliptice.

„Și-ai să mă uiți — /*Că prea departe* / **Și** *prea pentru mult timp pornești!*" Minulescu, *O* I, 65.

Un cumul de propoziții circumstanțiale de cauză coordonate copulativ pot defini replica unui dialog, avînd funcția de a sublinia anumite idei.

„— Vrei să mă omori! Și pentru ce?

— *Pentru că ești un nelegiuit,* strigă fata cu un glas precurmat de suspinuri, *pentru că mă vinzi, pentru că disprețuiești amorul meu* **și** *pentru că ai gîndit* că vei putea, după ce m-ai învățat

dragostea, după ce mi-ai arătat dulceața vieții, să mă lepezi ca pe o jucărie ce nu-ți mai place!" Negruzzi, *O* I, 18.

Și în proza secolului al XX-lea se poate întîlni situația în care propozițiile circumstanțiale de cauză au funcție caracterologică.

„Domnu Iorgu Vasiliu părea om așezat, *căci purta ochelari* și *scria într-un catastif*". Sadoveanu, *B*, 113.

Raportul de coordonare copulativă apare și în cazul unui cumul de propoziții circumstanțiale de cauză cu pronunțat caracter narativ, [căci A și B și C și D și F].

„De cînd măria sa Vodă a binevoit a-i îngădui hodină în sălașul lui de la Timiș,... comisul își simțește încheieturile scîrțîind și mai ales îl dor șalele. *Căci nu mai stă hojma în șa ca altădată*, și *nu se mai supără* și *nu se mai frămîntă*, și *nu mai dă porunci cu strășnicie* și *nu mai are griji zi și noapte pentru herghelie și harmasarii domnești*". Sadoveanu, *O* XIII, 645.

De observat că în replica unui personaj, raportul de coordonare stabilit între propoziții circumstanțiale de cauză are rolul de a atrage atenția asupra unei posibile declanșări a unor evenimente cu urmări nefaste pentru personajele principale.

„*Trahanache*: Mi-a spus că, dacă nu dau eu importanță lucrului, o să-i dea publicul, *pentru că scrisoarea o să se publice duminică la gazetă* și *o să fie pusă în cercevea*, ca s-o vază oricine-o pofti". Caragiale, *O* I, 123.

Alteori, raportul de coordonare copulativă este ocurent într-un context de factură comică, dată fiind structura ilogică a frazelor formulate de unul din personaje. Toată exprimarea aceasta confuză și de un analitism exagerat vine în contrast chiar cu titlul narațiunii *Urgent*.

„În repetite rînduri am cerut la onor. primărie locală să ne libereze combustibilul de care are școala noastră necesitate din cauza gerului aspru prin care trecem în acest anotimp fără nici un rezultat, așa încît tremurăm de viața noastră și a elevelor, cari nici nu mai vin la școală încă dinaintea vacanțelor, *fiindcă părinții au aflat* și *temîndu-se nu le mai permit* pînă ce nu vom putea da foc". Caragiale, *O* II, 489.

Raportul de coordonare copulativă în cazul unui cumul de propoziții circumstanțiale de cauză este folosit, uneori, pentru a caracteriza „copilăria copilului universal".

„Și doamne, frumos era pe atunci; *căci și părinții și frații și surorile îmi erau sănătoși*, și *casa ne era îndestulată*, și *copiii și copilele megieșilor erau de-a pururea în petrecere cu noi* și

toate îmi mergeau după plac, fără leac de supărare, de parcă era toată lumea a mea". Creangă, *O*, 232.

Preferința pentru cumulul de propoziții circumstanțiale de cauză coordonate copulativ este o trăsătură definitorie pentru proza populară.

[căci A ci B, C, D și E și F]

„Se vede că zmeii erau răi, puternici, dar glagorie n-aveau nici cît negru sub unghie, *căci el nu se gîndi de loc* de unde găsise unchiașul sculele și cercurile de fier pe cînd fusese răpit fără veste de Făt-Frumos, după spusa lui, și aruncat în acel ostrov, *ci alergă spre casă ca un Vlad, orbăcăi prin pimniță* pînă ce dădu de cercuri **și** după ce le găsi, *veni cu ele, așeză din nou butoiul, mai scoase din doage* **și** după ce-l bătu bine *sări iar înăuntru* **și** *începu* să se umfle din nou". *Basme populare*, 123[1].

Uneori, în poezia populară, în cazul cumulului de propoziții circumstanțiale de cauză, predomină caracterul simetric al strofei respective conform structurii de tipul [că A și B că C și D și E]:

„Trag de-un an și trag mereu / Și nu-i greu ca dorul meu, / *Că mi-i mîndra măritată* / **Și** *n-am s-o uit niciodată*, / *Că mi-i mîndra cu bărbat* / **și** *pe mine m-a lăsat* / **și**-*a tras urma cu picioru*, / ca să-i duc pe lume doru". Rezuș, *DÎ*, 324.

4.1.9. **Propoziții circumstanțiale de scop**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare copulativă se constată între propoziții circumstanțiale de scop definite prin identitatea sintactico-morfologică a predicatelor respective.

„↑ vrĕmѧ ačĕѧ și chemâ doisprâzĕče ↑văţători ai lui, dĕde lōr de spusъ spre dūhure necūrate *ca să le goněscâ ei* **și** *să vendeče toate lân'gorile...*" *CT*, 18 r/20.

Și în cazul coordonării dintre propozițiile circumstanțiale de scop, raportul de coordonare copulativă are rolul de a asocia două propoziții cu valoare explicativă.

„Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci și, după ce ai coborît iar în vale, trebuie să faci un popas, *să adapi calul ori vita din jug* **și** *să le mai lași timp de răsuflare*, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sînt rele". Slavici, *PA*, 108.

„*Ca să sece influința boierilor* **și** *să stîrpească cuiburile feudalității*, îi despoia de averi sub feluri de pretexte, lipsindu-i cu

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 156.

chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni și corumpe pre norod". Negruzzi, *O* I, 81.

„Pe de altă parte, doamna Chiajna, temîndu-se într-așa priincioase împrejurări de vreo izbucnire potrivnică în țara Oltului,... hotărî să dea însăși o raită prin orașele oltenești, *ca să îngrozească pe cutezători* **și** *s-amăgească cu măguliri pe cei cu bună voie*". Odobescu, *SI*, 99.

În unele texte din secolul al XVIII-lea raportul de coordonare copulativă este întîlnit în structuri de tipul [A, B și C] ultima propoziție circumstanțială de scop avînd funcția de a închide lanțul coordonat.

„...iară de pururea să ruga, cu lacrămi, dentru adîncul inimii lor, stăpînul firii, *ca să facă milă cu ei, să le dezlége sterpiciunea* **și** *să le dăruiască roadă pentecelui lor*". Ivireanul, *P*, 43/32.

În proza secolului al XIX-lea termenii coordonați copulativ pot fi componentele unui cadru de natură schițat din cîteva linii în care se plasează o scenă din mediul rural.

* Și în cazul coordonării dintre două propoziții circumstanțiale de scop ocurente în replica unui personaj, termenii coordonați au rolul de a atrage atenția interlocutorului asupra unei stări de fapte. „*Zița*: Stai, țațo, *să-ți spui* **și** *să te crucești*, nu altceva". Caragiale, *O* I, 31.

Foarte expresiv este cumulul de propoziții circumstanțiale de scop coordonate copulativ [A și B și C și D și E] prin care se caracterizează un reprezentant al unei întregi colectivități.

„El se duce la hoție *pentru ca să vînture țara* **și** *să-i iase vestea-n lume*, **și** *să-l îndrăgească nevestele* **și** *să-l binecuvînteze săracii*, **și** *să se facă într-un cuvînt*: Păunașul codrilor..." Alecsandri, *O* IV, 113.

Uneori, contextul reliefează raportul de coordonare copulativă dintre două propoziții circumstanțiale de scop din care una sugerează începutul acțiunii exprimate de propoziția a doua.

„Nu-și închipuia că doi oameni trebuie să vie așa de departe, din același oraș, *ca să se cunoască* **și** *să se împrietenească*". Holban, *B*, 263. În unele versuri din secolul al XX-lea, propozițiile circumstanțiale de scop sînt observate în strofe conturate de intonație interogativă.

„Plugule, cin' te-a născocit, / *Ca să frămînți a șesurilor coaje* / **Și** *să-nlesnești îndătinată vraje* / De-a scoate-n urmă-ți bobul însutit?" Arghezi, *S* I, 15.

* A se vedea nota de la p. 360.

Uneori, un cumul de propoziții circumstanțiale de scop coordonate copulativ sporește gradul de expresivitate al strofei respective.

„Nebun, / ca niște limbi de foc eu brațele-mi întind, / *ca să-ți topesc zăpada umerilor goi*, / **Și** *ca să-ți sorb*, / *flămînd să-ți mistui puterea, sîngele, mîndria, primăvara, totul*". Blaga, *O* I, 19.

În proza populară, cumulul de propoziții circumstanțiale de scop, coordonate copulativ prin juxtapunere și prin joncțiune, capătă expresivitate deosebită în structuri de tipul [A, B și C].

„— Bine — zise ciobanul plîngînd — da, încailea, lasă-mă *să mă pregătesc, să mă jelesc* **și** *să mă închin*, să nu mor ca orice păcătos". *BPR* II, 201.

Din punctul de vedere al plasării lor în context, cele două propoziții circumstanțiale de scop coordonate prin *și* sînt precedate de o altă propoziție circumstanțială de scop cu care se află în raport de coordonare prin juxtapunere.

Identitate sintactică—nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea, se întîlnește raportul de coordonare copulativă între propoziții circumstanțiale de scop caracterizate prin nonidentitate sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele *(predicat verbal/predicat nominal)*.

„Dumnezeu m-au trimis *să te ungu* **și** *să fii împărat israiliténilor*..." *Învăț. NB*, 143/17 v/16.

În textele din secolele următoare apar contexte în care nonidentitatea morfologică a predicatelor din propozițiile circumstanțiale de scop privește opoziția de diateză și de formă *(activ/reflexiv, afirmativ/negativ)*:

„Vizirul deac-au vădzut că să nu apucă ei să să sfădească cu Racoții și nu va face nemică cu aceasta, au stătut asupra domnilor, numai să vie *să sărute poala împărăției de domnie* **și** *să-și margă iar la domnii*". M. Costin, *Let.*, 179/29.

„Pentru aceasta dară, iubiții mei întru Hristos frați și blagosloviți creștini, cît v-ați adunat astăzi *ca să prăznuiți* **și** *să vă bucurați de pomenirea sfîntului*, trebuie, după cît va fi putința a fieștecăriia, luînd pildă de pe faptele sfîntului, să ne asămănăm lui..." Ivireanul, *P*, 55/34.

„Și iarăși altă groază o cuprindea și sărea nopțile speriată din somn, *ca să alerge peste Mureș* **și** *să-și aducă fata acasă*". Slavici, *O* VII, 44.

„Deși la nevoie eram în stare să trec prin foc fără să clipesc, acum mi se făcu frică — o frică stranie, rece, amestecată cu scîrbă — dar, *ca să nu iasă* cine știe ce tămbălău acolo, în

Scanned with OKEN Scanner

văzul lumii și *să mă mai aleg și cu capul spart*, le urmai". Stancu, *Pădurea*. 170[1].

Uneori, propozițiile circumstanțiale de scop coordonate copulativ pun în evidență trăsăturile definitorii ale unui personaj:

„Mihai trimise de vro cîteva zile pe Mihalcea din nou *ca să ia Brăila* și *să-și răzbune rușinea* ce a priimit, fiind silit, la cea dintîi asediere a se depărta". Bălcescu, *R* II, 172.

În unele contexte, propozițiile circumstanțiale de scop coordonate copulativ fac parte din replica unui personaj exprimînd punctul de vedere al acestuia:

„— Luminate împărate, de acum cred că mi-ți da fata, *ca să vă lăsăm în pace* și *să ne ducem în treaba noastră*". Creangă, *O*, 167.

Alteori, propozițiile circumstanțiale de scop coordonate copulativ aduc pe prim plan două motivări diferite ale scopului pentru care acțiunea din propoziția regentă se desfășoară.

„Nu am mișcat nici eu, *ca să nu sperii nelămurita amețeală* și *să-mi schimb mîna de sub mîna lumei*." Papadat-Bengescu, *F*, 66.

Trebuie menționată valoarea expresivă a cumulului de propoziții circumstanțiale de scop coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune. Cele două modalități de coordonare nu sînt plasate simetric, una față de cealaltă, într-un anumit context; tocmai această lipsă de simetrie asigură expresivitate mai mare întregului pasaj.

„Și speriată, fericită, te-am sărutat / fiindcă nu puteam vorbi, te-am sărutat *ca să nu țip de plăcere* și *să te trădez, ca să astup emoția mea imprudentă, ca să nu fac zgomot*, te-am sărutat și te-am gonit." Papadat-Bengescu, *F*, 73.

În literatura populară adeseori se înregistrează stabilirea raportului de coordonare copulativă între propoziții circumstanțiale de scop definite prin nonidentitate morfologică.

„Mama m-a făcut pe mine fată, / *să fiu dezmierdată* / și *să-i dau ascultare*, / cît voi fi fată mare." Rezuș, *DÎ*, 293.

4.1.10. **Propoziții circumstanțiale condiționale**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea se constată ocurența propozițiilor circumstanțiale condiționale în raport de coordonare copulativă definite prin identitate sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele.

[1] *Apud* Virgiliu Drop, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 137.

„...*Acesta să se va scula* **şi** *în toiag afară se va rădzima, acela* care au lovit nevinovat să fie, ce aşa cum paguba-i şi cheltuiala pre vindecare (!) să plătească!" *PO*, 248/13—14.

„Ce toate cuvintele, ale tuturor, le priiméşte a fi bune, iar şi pentru cinstea voastră; pentru că tot sfetnicii şi boiarii fac sfaturile, iar *deaca să isprăvéşte* **şi** *să tocméşte sfatul bine* şi cum să cade, deacii numai lauda şi pohvala domnului iaste preste toată lumea, iar sfetnicii şi boiarii întru nimica nu să pomenescu". *Învăţ. NB*, 267/157 v/40.

În unele situaţii se înregistrează cumulul de propoziţii circumstanţiale condiţionale conturate de intonaţie interogativă, cu funcţia de a atrage atenţia asupra unor idei esenţiale din pasajul respectiv. De fapt, în astfel de cazuri, intonaţia interogativă are mai mult un aspect formal, întrucît ea constituie doar un pretext pentru a se accentua şi mai mult asupra unor idei şi, deci, avem a face cu o interogaţie al cărei răspuns este subînţeles afirmativ.

„*Dar deaca nu fu cu trup*, Maria fecioara ce purtă în pîntecile ei şi pre cine vesti Gavriil, arhanghelul, că-i zise că iaste Dumnezeu? *Deaca nu fu om*, în iasle cine zăcu şi fu înfăşat în scutece? **Şi** *deaca nu fu Dumnezeu*, păstorii cui să închinară? *Deaca nu fu om*, Iosif pre cine obrezui? **Şi** *deaca nu fu Dumnezeu*, pentru a cui cinste mergea steaoa ceriului către dînsul? *Deaca nu fu om*, Maria pre cine aplecă? **Şi** *de nu fu Dumnezeu*, vrăjitorii cui aduseră daruri?..." *Învăţ. NB*, 221/102 v/18—25.

Din asemenea contexte, după cum lesne se poate observa, rezultă caracterul simetric al structurii frazei sub raportul combinării coordonării prin juxtapunere cu cel prin joncţiune: [deaca A, deaca B şi deaca C, deaca D şi deaca E].

În citatul de mai sus trebuie menţionat faptul că propoziţiile circumstanţiale condiţionale apar în fraze diferite, ceea ce ne îndreptăţeşte să considerăm că avem a face cu *coordonare contextuală*.

Uneori, se observă cumulul de propoziţii circumstanţiale condiţionale de tipul [şi deaca A şi B şi C].

„**Şi** *deaca mîngîe pre frate-său* **şi**-*l folosi cu cuvinte (ca) acéstea*, **şi**-*l lăsă* de mérse acasă-şi, deacii porunci de făcu 4 cosciuge de lemnu". *Învăţ. NB*, 201/81 v/29—30.

Şi în secolele următoare se întîlneşte raportul de coordonare copulativă dintre propoziţii circumstanţiale condiţionale caracterizate prin identitate sintactico-morfologică în ceea ce priveşte predicatele.

Scanned with OKEN Scanner

„Ci mai mare osîndă vom să luămu, *de nu ne vom pocăi* și *de nu ne vom lăsa de răutățile noastre*". Ivireanul, *P*, 27/11.

„Buiestrașu-i bun... *Dacă-i dau grăunțe la han și-l odihnesc un ceas, merge*". Caragiale, *O* II, 151.

Foarte expresivă este ocurența raportului de coordonare copulativă dintre două propoziții condiționale în replica unui personaj, care nu numai din portretul făcut de scriitor, dar și din autocaracterizare, se definește drept un temperament dornic de-a se impune cu forța.

„*Dacă voi nu mă vreți*, eu vă vreu, răspunse Lăpușneanul, a căruia ochi scîntieră ca un fulger, **și** *dacă voi nu mă iubiți*, eu vă iubesc pre voi și voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră". Negruzzi, *O* I, 79.

Tot în replica unui personaj se constată, uneori, caracterul simetric al alternanței dintre propozițiile circumstanțiale condiționale coordonate copulativ și propozițiile principale. „—*Dacă n-ai fi așa de frumoasă* **și** *nu mi-ai fi dragă cu adevărat*, te-aș supune și te-aș zdrobi eu îndată." Sadoveanu, *NȘ*, 55.

Contextul impune, în unele situații, o anumită atitudine de alegere între două fapte, situații, ambele dînd naștere aceluiași rezultat. „Aveam remușcări **și** *dacă amînam un drum* în care măcredeam obligat, **și** *dacă mergeam*, și astfel îmi simplificam o suferință, căci fatal reduceam totul la un timp limitat, în loc de o mie de pregătiri". Holban, *B*, 135.

* Mai accentuat din punctul de vedere al expresivității se reliefează raportul de coordonare copulativă dintre două propoziții condiționale caracterizate printr-un contur intonațional interogativ.

„— De ce să asmuți cîinele pe mine, nea Tudore, *dacă ai o fată* **și** *fluieră cineva la ea*, dumneata trebuie să asmuți cîinele?" Preda, *M*, 35.

În literatura populară adeseori predomină identitatea sintactico-morfologică a predicatelor din propozițiile circumstanțiale condiționale coordonate copulativ. De remarcat faptul că uneori avem a face cu adevărate clișee de factură populară cu aspect intensiv.

„*Dacă videa* **și** *videa*, / Gruia vreme nu pierdea, / Două cruci numai făcea, ..." Alecsandri, *PPM* I, 163.

„*Dacă văzu* **și** *văzu* că nu-l poate opri, porunci numaidecît i se și făcu hainele." Ispirescu, *L*, 312.

* A se vedea nota de la p. 360.

Asemenea aspecte sînt denumite de Jacques Byck „repetiție la distanță", „în care elementele repetate sînt separate de cuvinte auxiliare, care în combinație au un rol sintactic"[1].

În alte situații, se observă repetiția predicatului în propozițiile circumstanțiale condiționale coordonate copulativ, cu aceeași valoare intensivă, dar de data aceasta se adaugă și o ușoară tentă enumerativă, reliefată de complementele directe corespunzătoare.

„*Iar de ai bahmeți fugari* / **Și** *de ai voinici tătari,* / Bahmeți iuți să mă gonească, / Tătari crunți să îndrăznească". Alecsandri, *PPM* I, 100.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea se observă ocurența unor propoziții circumstanțiale condiționale coordonate copulativ, ale căror predicate sînt nonidentice morfologic.

„Și *de va gîndi cinevaș* **și** *să va socoti în slăbiciunea cugetului său într-alt chip,* acela greu va să fie întrebat și ispitit în ziua cea groaznică și înfricoșată a judecății". *Învăț. NB,* 221/102 v/16.

În unele situații, se întîlnește cumulul de propoziții circumstanțiale condiționale coordonate prin conjuncția *și* în structuri de tipul [A și B și C] cu valoare intensivă.

„*Să atare bărbați se vor sfădi* **și** *va vătăma vrunul dentre ei muiare tăroasă* **și**-*i va fi a naște ainte de vreame,* iară ea va trăi dzăcînd supt pagubă." *PO,* 248/20—22.

Alteori, se poate observa caracterul simetric al frazei, în sensul că lanțul coordonat se deschide și se închide printr-o propoziție completivă circumstanțială condițională marcată printr-un element subordonator *(dacă)*, între acestea fiind plasată altă propoziție circumstanțială condițională introdusă doar prin elementul coordonator: [și dacă A și B și dacă C].

„*Și dacă mi-e stomacul rău* / **Și** *nu-mi tihnește ceva,* / **Și** *dacă-s bleg și nătărău,* / tu singură porți vina." Goga, *O* II, 197.

În acest caz, caracterul simetric rezultă din alternarea ocurenței sau nonocurenței conjuncției subordonatoare *dacă*.

Predicatele propozițiilor circumstanțiale condiționale se definesc, uneori, prin nonidentitate morfologică marcată prin opozițiile *reflexiv/activ*; *prezent/viitor* sau *pasiv/activ*.

[1] *Studii și articole. Pagini alese,* îngrijirea ediției și studiul introductiv de Florica Dimitrescu, București, 1967, p. 154.

Scanned with OKEN Scanner

„*Să neştine da-ş va banii la priiatnicul său a ţinea*, sau atare vase şi din casa acestuia le va fura **şi** *de vor afla furul* de doao ori atata să plătească". *PO*, 251/8—9.

„*Şi deaca Noe fu deşteptat din beţiia lui* **şi** *deaca înţelease* ce au făcut cu el ficiorul cel mic, zise ..." *PO*, 37/15.

În unele contexte, se înregistrează cumul de propoziţii circumstanţiale condiţionale coordonate copulativ după structura [şi dacă A şi B şi dacă C].

Se poate întîmpla ca o poemă întreagă să fie construită pe baza unui cumul de propoziţii circumstanţiale condiţionale coordonate copulativ. Remarcăm un anume *crescendo* în modul de dispunere a propoziţiilor circumstanţiale condiţionale aflate în raport de coordonare copulativă prin joncţiune. Constatăm mai întîi structura primei strofe [şi dacă A şi B], cu rol expozitiv.

„**Şi** *dacă ramuri bat în geam* / **Şi** *se cutremur plopii*, / E ca în minte să te am / Şi-ncet să te apropii". Eminescu, *OA* I, 190.

Demnă de citat precizarea făcută de Al. Niculescu[1], în legătură cu această strofă, despre care observă, pe bună dreptate, că se repartizează în două serii: „una a contextului pronominal non-personal, ce conţine un substantiv denumind un element de natură («Se cutremur plopii») şi alta a contextului pronominal de persoana I şi de persoana a II-a, linia de intensitate trecînd prin *a avea în minte*. Pronumele configurează poezia ca act de enunţare şi dau poetului capacitatea de a fi subiect, un «*ego*» care spune «*ego*» dar şi obiect, alături de celelalte obiecte ale poeziei".

În strofa citată mai sus, raportul de coordonare copulativă se stabileşte între două propoziţii circumstanţiale condiţionale, ambele definite prin „context pronominal non-personal".[2]

Urmează alte două strofe, fiecare dintre ele fiind introdusă printr-o propoziţie circumstanţială condiţională. În asemenea situaţii, s-ar putea vorbi despre coordonare între strofe — *coordonare contextuală*.

„**Şi** *dacă stele bat în lac* / *Adîncu-i luminîndu-l*, / E ca durerea mea s-o-mpac / Înseninîndu-mi gîndul. // **Şi** *dacă norii deşi se duc* / De iese-n luciu luna, / E ca aminte să-mi aduc / De tine-n-totdeauna." Eminescu, *OA* I, 190.

Şi în proza secolului al XIX-lea se întîlneşte situaţia în care propoziţiile circumstanţiale condiţionale se definesc prin

[1] *Structura pronominală şi atitudinea lirică în poezia lui M. Eminescu*, în *Limbă şi literatură*, 1(28), 1972, p. 31.

[2] *Ibidem*.

nonidentitate morfologică a predicatelor corespunzătoare. Asemenea cazuri pot fi ocurente chiar în replica unui personaj.

„— Bine dragul tatei, *dacă te bizuiești* că-i putea răzbate pînă acolo / **și** *crezi* că ești în stare a cîrmui și pe alții, alege-ți un cal din herghelie care-i vrea tu (...) și mergi cu bine, fătul meu". Creangă, *O*, 107.

Alteori, predicatele se definesc prin nonidentitate sintactică exprimată de opoziția perfect simplu/prezent.

„*Dar dacă gîndul zilelor mele / Se stinse-n mintea lui Dumnezeu*, **Și** *dacă pentru sufletul meu / Nu-i loc aicea*, ci numa-n stele: / Voi, cînd mi-or duce îngerii săi / Palida-mi umbră în albul munte / Să-mi pui cununa pe a mea frunte / Și să-mi pui lira de căpătăi". Eminescu, *OA* I, 31.

După cum se observă, în acest citat, propozițiile coordonate copulativ corespund fiecare la cîte două versuri. Foarte expresivă este a doua propoziție circumstanțială condițională care față de precedenta se află în raport de coordonare copulativă iar față de următoarea în raport de coordonare adversativă.

Uneori, în poezia secolului al XX-lea, tonul direct se face simțit astfel încît raportul de coordonare copulativă marchează, de fapt, legătura dintre putință și neputință.

„*De vrei* să pleci spre zare **și** *pașii nu-ți ajung* / Nu-ți anina pe umeri aripi de vultur / Ca dintr-o colivie sloboade-ți dorul lung / Și o să-ți aducă-n gheare o creangă de azur". Stancu, *S* I, 135.

Adeseori, predomină cumulul de propoziții circumstanțiale condiționale aflate în raport de coordonare copulativă prin juxtapunere și prin joncțiune.

„**De** *ți-ai purta făptura prin satul meu sărac* / **Și**-*ai înflori-n amiază cu nuferii pe lac*, /**De** *te-ai culca cu seara pe maldăre de flori*, / *Cu prepeliți pestrițe* **de** *te-ai trezi în zori*, / **Și**-*ai număra țăranii* ce trec spre lunci la coasă / Cu tălpile desculțe prin iarba mult ghimpoasă, / **De**-*ai lăinici prin soare cu drumul și cu vîntul*, / Eu mi-aș iubi în tine iubirea și pămîntul". Stancu, *Ș*, 17.

Lanțul coordonat are aici un caracter complex [de A și B, de C de D și E de F]. Două propoziții coordonate copulativ prin joncțiune sînt urmate de alte două propoziții coordonate copulativ, dar prin juxtapunere; ele ar reprezenta structura simetrică a primului membru al lanțului coordonat. Al doilea membru, de asemenea, prezintă caracter simetric, însă de data aceasta combinarea raportului de coordonare copulativă prin

joncțiune cu cel prin juxtapunere corespunde cîte unei propoziții.

În literatura populară, uneori, propozițiile circumstanțiale condiționale coordonate copulativ apar în replica eroului de baladă, avînd rolul de a atrage atenția asupra unei dorințe testamentare.

— „Oiță bîrsană, / *De ești năzdrăvană* / **Și** *de-a fi* să mor/ În cîmp de mohor, / Să spui lui vrîncean / Și lui ungurean / Ca să mă îngroape / Aice pe-aproape / În strunga de oi, / Să fiu tot cu voi". Alecsandri, *PPV* I, 102.

Deosebit de expresiv este raportul de coordonare copulativă dintre două propoziții circumstanțiale condiționale, fiecare corespunzînd cîte unui vers cu funcție caracterologică.

„*Dacă-mi ești tu pricepută* / **Și** *nu te-arăți prefăcută*, / Înainte să apuci / Și la furi drept să mă duci / Pe urmele oilor, / Pe pajiștea florilor". Alecsandri, *PPV* I, 142.

Cumulul de propoziții circumstanțiale condiționale coordonate copulativ de tipul [dacă A și B și C] se înregistrează adeseori în proza populară.

„Atunci și el, *dacă se sculă* **și** *veni acasă cu vacile* **și** *le bägă în coșar*, se înfățișă la stăpînu-său și-i zise ..." Ispirescu, *L*, 201.

4.2. NONIDENTITATE SINTACTICO-MORFOLOGICĂ[1]

4.2.1. **Subiectivă — circumstanțială de mod**

Raportul de coordonare copulativă se înregistrează, la nivelul frazei, între propoziții nonidentice din punct de vedere sintactico-morfologic.

„Zică *cine a zice* **și** *cum a vre* să zică, dar cînd este să dai peste păcat, dacă-i înainte te silește să-l ajungi, iar dacă-i în urmă, stai și-l aștepți". Creangă, *O*, 134.

Din contextul de față se poate observa aspectul de factură populară al verbului *dicendi* de care depind cele două propoziții coordonate copulativ. Același lucru se constată și în ceea ce privește formele fonetice ale predicatelor respective. Pe de altă parte, elementele introductive *cine* și *cum* alcătuiesc un „clișeu lingvistic" dat fiind apariția unor asemenea structuri lingvistice în numeroase contexte.

[1] Între două propoziții din punctul de vedere al funcției sintactice.

4.2.2. **Subiectivă — circumstanțială de mod — completivă indirectă — circumstanțială de cauză**

În unele texte din secolul al XVIII-lea, termenii coordonați apar în lanț avînd funcția de a marca unele idei pe care autorul le accentuează prin intermediul „clișeului lingvistic"

[ce, cum, din ce și pentru ce]

„Ași dară giumătatea dobitocului acestuia în Cămilă aiavea arătîndu-să, acmu cu alt mijloc, giumătatea ce rămîne în struț, pasirea, să o cercăm și iarăși prin cele patru a firii pricini, *ce, cum, din ce* **și** *pentru ce* iaste, să o aflăm". Cantemir, *Ist.*, 107/7.

4.2.3. **Completivă directă — circumstanțială de mod**

Oralitatea stilului popular specific prozei lui Ion Creangă se face simțită și în cazul raportului de coordonare copulativă stabilit între propoziții nonidentice din punct de vedere sintactico-morfologic. Ambele propoziții reliefează funcția lor caracterologică.

Și în acest caz se poate observa prezența „clișeului lingvistic" [ce A și cum B] corespunzător propozițiilor coordonate.

„Atunci, deodată, tuturor mesenilor pe loc li s-a stricat cheful și au început a vorbi care *ce știa* **și** *cum îi ducea capul ...*" Creangă, *O*, 140.

4.2.4. **Completivă directă — circumstanțială instrumentală**

Uneori, în cazul raportului de coordonare copulativă înregistrat la nivelul frazei, propozițiile coordonate se pot defini prin repetiția aceluiași predicat, diferențierea fiind marcată prin elementele introductive [ce A și cu ce B].

„Leagă-mi *ce știi* **și** *cu ce știi*, numa să nu mor". Creangă, *O*, 55.

În citatul de față nu avem a face cu un „clișeu lingvistic"; ci cu repetarea predicatului precedat de același element introductiv, nonidentitatea fiind marcată prin intermediul prepoziției.

4.2.5. **Circumstanțială de loc — circumstanțială de mod**

Un alt „clișeu lingvistic" este reprezentat prin [de unde A și cît B], corespunzători propozițiilor coordonate, una referindu-se la unitatea de loc, cealaltă la unitatea de măsură.

„Ș-apoi acel unul are atunci în mînă și pîinea și cuțitul și taie *de unde vrea* **și** *cît îi place*". Creangă, *P*, 248.

Tot în categoria „clișeelor lingvistice" se încadrează și structura lingvistică [de unde A și cum B] cu funcția de a asocia unitatea de loc cu cea de mod.

Scanned with OKEN Scanner

„Acum degrabă să-mi aduci pe fata împăratului Roș, *de unde știi* și *cum îi știi tu*". Creangă, *O*, 140.

Contextul menționat apare în replica unui personaj.

4.2.6. **Circumstanțială de loc — circumstanțială de timp**

„Clișeul lingvistic" [unde A și cînd B] poate fi întîlnit în propoziții coordonate copulativ definite prin predicate diferite:

„Nu caută să stoarcă pe țărani, ba chiar face bine, *unde poate* și *cînd crede de cuviință*". Rebreanu, *Răscoala*, 85.

4.2.7. **Circumstanțială de cauză — circumstanțială de scop**

În situația în care raportul de coordonare copulativă este ocurent între două propoziții circumstanțiale, una indicînd cauza iar cealaltă scopul, termenii coordonați pot să nu constituie „clișee lingvistice".

„*Cum tînărul nu se pronunțase încă* unde are de gînd să petreacă noaptea și *ca să nu-și închipuie* c-ar putea fi găzduit aici, Titu, îndemnat de dăscăliță, prinse un prilej și-l sfătui să atragă în Armadia, la Augustin". Liviu Rebreanu[1].

4.2.8. **Circumstanțială de scop — circumstanțială de cauză**

Uneori, nu se poate vorbi despre caracterul de „clișeu lingvistic" al termenilor coordonați, aceștia neavînd corespondență la nivelul propoziției; trebuie să-i raportăm numai la nivelul frazei, dată fiind apariția frecventă a raportului de coordonare dintre propozițiile reprezentînd unitatea de scop și de cauză.

„Armă nu port, *ca să pot fi mai ușor* și *pentru că simt* că de aproape nu voi putea ucide niciodată". Camil Petrescu, *Und* I, 310.

4.2.9. **Circumstanțială condițională — circumstanțială de cauză**

Stabilirea raportului de coordonare copulativă între propoziții nonidentice din punct de vedere sintactico-morfologic se înregistrează și în literatura populară.

„Apoi daca este așa, și *fiindcă lumea te știe de om drept,* să-mi dai și mie dreptate..." Ispirescu, *L*, 135.

Concluzii

1. La nivelul frazei, raportul de coordonare copulativă se poate stabili între propoziții definite prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică sau non-

[1] *Apud* N. Anghelescu Temelie, Adrian Gh. Popescu, *Dificultăți ale analizei gramaticale*, București, 1976, p. 220.

identitate sintactică morfologică în ceea ce privește predicatele corespunzătoare. Raportul de coordonare copulativă apare între propoziții identice sau nonidentice din punctul de vedere al funcției lor sintactice.

Propozițiile coordonate copulativ nonidentice sintactico-morfologic alcătuiesc, în mult situații, „clișee lingvistice", dar ele apar și în contexte care nu sînt „clișee lingvistice".

2. Și la nivelul frazei, raportul de coordonare copulativă prezintă cele mai multe aspecte stilistice și semantice atît în literatura populară cît și în cea cultă.

4.3. RAPORTUL DISJUNCTIV

Cînd „unitățile sintactice coordonate sînt prezentate de vorbitor ca excluzîndu-se una pe alta într-o măsură mai mare sau mai mică se poate vorbi despre coordonare disjunctivă"[1].

Într-un anume sens, propozițiile disjunctive seamănă cu cele adversative, întrucît ele pun în evidență opoziția a două situații posibil reale.

În mod obișnuit, contradicția exprimată de propozițiile disjunctive reprezintă un fapt ireductibil: „cei doi termeni contradictorii, ambii posibili, se exclud reciproc, și în consecință, trebuie să ne decidem pentru unul sau altul"[2]. Deci, opoziția apare formulată în termenii unei alternative dintre două aspecte antitetice.

Ținînd seamă de cele menționate mai sus, considerăm că avem a face cu raportul de coordonare disjunctivă de gradul I în situația în care acest raport se stabilește numai între două unități sintactice, dintre care numai una poate fi adevărată într-un anumit moment.

Alteori, mai mult de două posibilități pot coexista fără ca opoziția dintre ele să ducă la eliminarea uneia sau alteia: „vorbitorul le enumeră pe toate, punîndu-le față în față numai ca opuse, ca separate, sau în succesiune".[3]

Trebuie precizat că atunci cînd raportul disjunctiv se stabilește între mai mult de doi termeni, opoziția devine mai slabă și se ajunge ca propozițiile disjunctive să se apropie de cele copulative. Așadar, cînd raportul disjunctiv apare între trei sau mai multe unități sintactice, toate excluzîndu-se din

[1] *GA* II, p. 245.
[2] Iordan, *LRC*, p. 694.
[3] *Ibidem*.

punctul de vedere al ocurenței sau avînd ocurență succesivă, se poate vorbi de coordonare disjunctivă de gradul al II-lea.

În frază, raportul disjunctiv se stabilește între:

4.3.1. Propoziții principale

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se înregistrează raportul disjunctiv între propoziții principale caracterizate prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor respective.

„*Nu cu leanea aceasta să o pierdemŭ*, **sau** *dereptŭ nebuniia noastră să o pridădimŭ*, **sau** *cu grija aceștii lumi, sau pentru dulceața, sau cu înșelăciunea bogății să o necămŭ*, ce mai nainte amu de această dumnezeiască sămânță să ne nevoimŭ să o priimimŭ, ca să nu fie călcată sau răsipită de dracii văzduhului". CC_2, 360/35—36.

După cum se observă în acest citat propozițiile coordonate disjunctiv apar în structura [A sau B sau C].

*În unele texte din secolul al XVII-lea propozițiile principale se ordonează în structura [ori A ori B]:

„Iară aripa den-a-stînga, a domnilor, **ori** *nedeprinse hîrea țărîlor acestora la foc*, **ori** *nu-i trăgea inima pre munténi și pre ai noștri* să margă creștin asupra creștinului, au stătut mai slabŭ". M. Costin, *Let.*, 106/13.

În secolul al XVIII-lea termenii coordonați disjunctiv apar, uneori, în structuri de tipul [A sau B], marcați de un contur intonațional interogativ: „*Drept acéia, ce voiu putea cuprinde cu mintea mea*, **sau** *ce lucru vrédnic voiu putea grăi asupra zilei aceștiia?*" Ivireanul, *P*, 31/2. Și în textele din secolele următoare apar contexte asemănătoare, însă în fraze conturate mult mai pronunțat din punct de vedere stilistic:

„Pielea rea și răpănoasă, **ori** *o bate*, **ori** *o lasă*". Creangă, *O*, 237.

În acest fragment, propozițiile principale coordonate disjunctiv fac parte dintr-o exprimare în care se poate sesiza ușor atmosfera din proverbele de factură populară.

Alteori, propozițiile respective sînt conturate de intonație interogativă.

„*Era un om* **sau** *era un urs*? iată ceea ce deocamdată, nu putem ști cu siguranță". Hogaș, *PI*, 86.

În unele versuri din secolul al XX-lea predomină raportul de coordonare disjunctivă dintre propoziții principale, din care

* A se vedea nota de la p. 360.

una poate fi eliptică de predicat, ceea ce constituie încă un indiciu în sprijinul caracterului sintetic al poeziei, în general, din perioada amintită.

„O lume mai bună, mai dreaptă visam. / *Umblu prin pădurile nopții*, / **Ori** *prin noaptea pădurilor*, nu știu". Stancu, *Ș*, 94.

„*Niciodată n-am spus* / **Sau** *n-am spus destul.*" Banuș, *S* II, 275.

În asemenea cazuri, opoziția dintre cele două propoziții coordonate disjunctiv este atenuată, întrucît deși în prima propoziție prezența adverbului *niciodată*, urmat de predicatul la forma negativă, pare a pune în relief o atitudine declarativă, în propoziția imediat următoare adverbul *destul* reduce din exclusivismul semantic al primei propoziții, implicit, contradicția este cumulată, rolul conjuncției *sau* și, respectiv, al propoziției disjunctive fiind doar de a contura mai explicit o anumită idee. În astfel de situații raportul de coordonare disjunctivă are un caracter explicativ.

Uneori, în poezia secolului al XIX-lea, predicatele din propozițiile principale coordonate disjunctiv, exprimate prin verbe la imperativ, primesc valoare metaforică.

„O, acopere, ființa-mi cu-a ta mută armonie, / *Vino somn* — **ori** *vino moarte* / Pentru mine e totuna". Eminescu, *OA* I, 54.

În asemenea cazuri, caracterul contradictoriu al propozițiilor coordonate disjunctiv este atenuat chiar în textul respectiv. Indiferența față de somn și moarte, atitudine exprimată în mod concret, face ca antiteza dintre cele două elemente să dispară, în concepția poetului, ambele fiind situate pe același plan.

Alteori, predicatele nominale cuprind o indicație temporală, chiar în structura lor morfologică *(iarnă/primăvară)*. Luate în ansamblu, propozițiile principale coordonate disjunctiv fac parte dintr-o strofă în care se exprimă o anumită concepție despre viață.

„Avem același nume, tu și eu, / *Că-i iarnă* **sau** *că-i primăvară*, / ne cheamă azi pe toți la fel: / Ion fără de țară." Blaga, *O* II, 36.

În literatura populară, se înregistrează, mai ales în poezie, cumul de propoziții principale coordonate disjunctiv, conturate de intonația interogativă a replicii poetului.

„— Taci, cuce, nu mai cînta, / Că tu-mi oprești albia; / **Ori** *să taci*, **ori** *să răspunzi*, / Așa jalnic de ce cînți? / **Ori** *ți-e foame*, **ori** *ți-i sete*, / **Ori** *ți-i dor de codru verde*?" Jarník-Bîrseanu, *DS*, 69.

Simetria versurilor apare evidentă: un vers este alcătuit din două propoziții principale coordonate disjunctiv reliefînd două

Scanned with OKEN Scanner

alternative posibile; apoi, la distanță de un vers, structura versului se repetă, dar de data aceasta, acțiunile exprimate de predicatele corespunzătoare se pot și presupune reciproc; ultimul vers, deși nu are pereche alternativă, este deosebit de expresiv datorită imaginii codrului verde, fundamentală pentru poezia populară.

Se constată, în unele texte de literatură populară, și cumulul de propoziții principale interogative coordonate disjunctiv.

„— Frățioare, ce ești scîrbit? / **Ori** *boii i-ai prăpădit,* / **Ori** *opincile le-ai rupt?* / — Nici boii n-am prăpădit, / Nici opincile n-am rupt." Bibicescu, *PT*, 44.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

„*Ce putem dzice,* **au** *ce putem grăi* **sau** *în ce chip ne vrem înderepta pre noi?*" *PO*, 156/24.

Contextul celor trei propoziții coordonate disjunctiv este reprezentat printr-o frază interogativă, caracterizată prin același subiect subînțeles, identitate morfologico-sintactică a predicatului verbal din primele două propoziții (de fapt, avem a face cu repetiția aceluiași predicat cu valoare de accentuare a ideii exprimate) și nonidentitate morfologică a predicatului din a treia propoziție exprimat printr-un verb la diateza reflexivă, în timp ce predicatele precedente apar la diateza activă.

În poezia secolului al XIX-lea cumulul de propoziții disjunctive apare, uneori, tot într-o frază interogativă, definind o anumită stare de fapte.

„*Să fie feea rimelor grele?* / **Sau** *e-al meu angel privighetor?* / **Sau** *este roua zilelor mele,* / *Chipul speranței consolator?*" Macedonski, *O* III, 43.

Alternarea propozițiilor disjunctive respective are funcție explicativă pe lîngă un subiect comun. Nonidentitatea morfologică apare în cazul predicatului. Prima propoziție are ca predicat un verb copulativ la modul conjunctiv, care, la rîndul său, lasă să se întrezărească încă de la începutul frazei posibilitatea unei alternanțe. Următoarele două propoziții se definesc prin identitate morfologică în ceea ce privește verbul copulativ și nonidentitatea morfologică a numelui predicativ *(angel, roua)* care diferă prin gen și articol. Pe de altă parte, se remarcă identitatea morfologică a numelui predicativ din prima propoziție *(feea)* și din a treia propoziție *(roua)*. Se realizează astfel o anumită ascendență și descendență disjunctivă într-o strofă. Un vers ascendent disjunctiv urmat de alte două versuri descendente cu caracter deschis.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, contradicția dintre propozițiile coordonate disjunctiv este mai puțin evidentă sau chiar deloc, fapt ce apare în poezia secolului al XIX-lea.

„Albă păsărică! / Ce stai singurică / Lîngă cuibul tău? / *Nu-i ziua senină,* / **Sau** *nu curge lină / Apa la pîrău?*" Alecsandri, *P*, 148.

Cele două propoziții negative coordonate disjunctiv într-o frază interogativă se apropie foarte mult de raportul copulativ, ele exprimînd o alternativă puțin reliefată. Nonidentitatea este dată însă de structura morfologică a propozițiilor respective: subiecte diferite, dar identice morfologic, *predicat nominal/ predicat verbal.*

O situație asemănătoare se întîlnește și în cazul combinării coordonării prin juxtapunere cu cea prin joncțiune.

„*Să fii tu nădejdea? Să fii tu credința?* / **Sau** *dragostea însuși vii* să ne arăți?" Heliade-Rădulescu, *O* I, 30.

După cum se vede, nonidentitatea morfologică privește numai predicatul: în primele propoziții, avem predicate nominale, identice morfologic, în a treia propoziție, apare un predicat verbal la timpul prezent, care poartă accentul.

Verbele copulative din primele două propoziții fiind la modul conjunctiv prezent introduc o notă de probabilitate.

Alteori, avem a face cu o alternativă exprimată mai net, fără însă a mai fi vorba despre un caracter opozitiv.

„**Ori** *am vorbit cu dînsa glume?* / O fac de rîs și-i scot eu nume? / **Ori** *ies, gătită-n ciuda ei, în lume?* / Îi știu eu focul — ochii mei!" Coșbuc, *OA* I, 94.

În acest exemplu, alternativa se stabilește între un fapt plasat la timpul trecut și altul la prezent, ambele ascunzînd un anumit grad de probabilitate, sugerat chiar de conjuncția *ori* care deschide lanțul coordonat disjunctiv.

Alternativa se concretizează în două atitudini umane, cu posibilă manifestare la una și aceeași persoană în relațiile sale cu partenerul, așa cum rezultă și din citatul de mai jos.

„*Oare ochii ei o mint,* / **Sau** *aievea-i, adevăru-i?*" Eminescu, *OA* I, 108.

Se aduc alteori pe prim plan două alternative, amîndouă avînd aceeași probabilitate.

„*Fi-voi temutul* care doarme / Solemn pe-un postament de arme, / Eroul eponim, / **Sau** *voi pieri în zone joase,* / În criptele cu munți de oase / Din neantul anonim?" Călinescu, *O* II, 231.

Opoziția morfologică se reflectă în nonidentitatea predicatelor: *predicat nominal*, în prima propoziție, cu verbul copulativ

Scanned with OKEN Scanner

la formă inversată, *predicat verbal*, în a doua propoziție, unul exprimînd posibilitatea unei deveniri, iar altul un aspect nihilist.

În unele versuri, este evidentă numai posibilitatea unei alternative, din cele două.

„Mă-ntreb de-atîtea ori: / Tot să fi fost minciună? / **Ori** *eu țes lumi din nori* —, / **Ori** *Til este nebună*". Călinescu, *O* II, 137.

Opoziția este marcată pe plan gramatical prin diferențierea dintre cele două subiecte *(eu* pronume personal persoana I și substantivul propriu *Til)*, precum și prin nonidentitate sintactico-morfologică a predicatelor *(predicat verbal — predicat nominal)*. Deși exprimarea din punct de vedere gramatical diferă, pe plan metaforic distingem una și aceeași stare de spirit, adevărată însă numai într-unul din cele două cazuri.

Jocul dintre realitate și o presupusă realitate apare în contexte cum este următorul:

„*Era*, **sau** *pare-mi-se, o casă*? / — A dus-o apa zgomotoasă". Beniuc, *S* IV, 219.

Opoziția dintre cele două propoziții, uneori, rezultă din context, fără a fi exprimată intenționat.

„*Făptură e*? **Sau** *numai vînt e*? / N-are nimenea grai s-o descînte". Blaga, *O* II, 240.

Contradicția se reflectă doar între cele două elemente aflate pe prim pan: *făptură* și *vînt*, nume predicative coordonate disjunctiv, care relevă antiteza dintre animat și inanimat.

Alteori, verbul copulativ este subînțeles, numele predicative respective exprimînd aceeași antiteză dintre animat și inanimat.

„*Pasăre ești*? **Sau** *un clopot prin lume purtat*? / Făptură ți-am zice, potir fără toarte, / cîntec de aur rotund / peste spaima noastră de enigme moarte. " Blaga, *O* II, 196.

Contradicția dintre cele două propoziții poate fi reliefată prin opoziția dintre forma afirmativă și cea negativă prin care se comentează o anumită situație.

„*Se vede* că m-a născut mama într-un ceas rău, **sau** *nu știu cum* să mai zic, ca să nu greșesc înaintea lui Dumnezeu." Creangă, *O*, 142.

În unele versuri coordonate disjunctiv, contradicția este anulată și datorită sferei semantice asemănătoare a predicatelor corespunzătoare.

„Cîntec nu răsună, nu s-aud nici șoapte, / Țintirim de apă-i unda ei sălcie, / *Să fi plîns vreodată* **ori** *să strigen-n noapte*, / Despre Marea Moartă nimenea nu știe". Goga, *O* I, 205.

Scanned with OKEN Scanner

În poezia secolului al XX-lea raportul de coordonare disjunctivă se constată între două propoziții principale, al căror grad de probabilitate este asigurat prin adverbul *poate*. De fapt, propozițiile respective dezvăluie imagini care sugerează două gesturi posibile, menite să sublinieze comuniunea omului cu universul.

„*Poate am băut din cupa rotundă a lunii* / *Vinul vechi, vinul cel mai vechi.* / **Ori** *poate m-a-mbătat marele cîntec* / Pe care anii mi-l șoptesc la urechi". Stancu, *Ș*, 90.

Foarte expresiv este raportul de coordonare disjunctivă și în situația cumulului de propoziții principale. De fapt, alternativa pare a fi mai pronunțată în situația primelor propoziții, marcate și interogativ, întrucît a treia propoziție are rolul de a atrage atenția asupra unei idei, de a impune un comportament.

„*Îți amintești* **ori** *nu-ți aduci aminte?* / **Ori** *să lăsăm mormintele morminte*". Beniuc, *S* IV, 37.

În literatura populară, adeseori se înregistrează cumulul de propoziții principale coordonate disjunctiv, plasate într-o frază interogativă; ele dezvăluie mai multe stări de fapte, reprezentînd diverse ipostaze, de obicei, ale unor elemente naturale.

„— Oltule, rîu blestemat, / Ce vii mare, turburat, / Și cu sînge-amestecat? / **Or** *la coadă te-a plouat,* / **Or** *vrun mal ți s-a surpat,* / **Or**, *pe mîndra mi-a-ngropat?*" Amzulescu, *B* III, 224.

Alteori, după un cuplu de propoziții principale coordonate disjunctiv care reliefează jocul dintre aparență și realitate, urmează o a treia propoziție principală, de asemenea, coordonată disjunctiv, ce reține atenția, întrucît ea, la rîndul său, aduce pe prim plan și o altă situație cu ocurență probabilă.

„— Alei, fine, măi Drăgane, / *Mă gonești,* **ori** *te glumești,* / **Ori** *cu mine-mi privegești?*" Amzulescu, *B* III, 74.

4.3.2. **Propoziții subiective**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea se constată raportul de coordonare disjunctivă între propoziții subiective caracterizate prin identitate sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele.

„Apărătoriu iaste tuturor upovăind spr-ins / Că *cine e Dumnezeu fără Domnul?* / **Sau** *cine e Dumnezeu fără Dumnezeul nostru?*" *CPs*, 88/27 v/17—18.

Scanned with OKEN Scanner

În unele contexte, raportul de coordonare disjunctivă este ocurent în cadrul unei fraze definită prin caracterul simetric al structurii sale.

De fapt, raportul de coordonare disjunctivă, în acest context, apare între două propoziții aparținînd unor fraze diferite.

„*Cine va vedeà mortulŭ înviatŭ*, și să nu se veselească? **Sau** *cine va afà* ce-au pierdutŭ, și să nu se bucure?" CC_2 31/30.

Privită în ansamblu, această frază ar putea fi considerată ca fiind alcătuită din doi membri. Primul membru este constituit din două propoziții subiective coordonate copulativ și nonidentice morfologic în ceea ce privește timpul și diateza verbelor predicative. Celălalt membru este alcătuit, de asemenea, din două propoziții subiective, coordonate copulativ, diferențiate morfologic, opoziția fiind marcată de timpul, modul și diateza verbelor predicative.

Și în secolele următoare apar cazuri asemănătoare, plasate de cele mai multe ori în contexte cu deosebită valoare stilistică, menite să pună în relief două sau mai multe imagini poetice.

[A ori B ori C]

„Mai știm că mortăciunea se-ntîmplă cîteodată / *Să strîngă din sprîncene*, / **Ori** *ochii să deschiză*, **ori** *mîna-i înghețată* / *S-o lase jos alene*". Hasdeu, *SA*, 45.

În acest context se observă identitatea sintactico-morfologică atît a subiectului cît și a predicatelor corespunzătoare.

Se reliefează alternativa unor gesturi umane, nefiind exclusă nici apariția lor simultană.

Și în poezia secolului al XX-lea identitatea sintactico-morfologică a subiectului și a predicatelor pledează pentru situarea celor două alternative pe același plan. Contrastul este marcat doar semantic prin predicatele care exprimă acțiuni antitetice *(culci/scoli)*.

„Cîțiva au ucis, / Cîțiva ispășesc ori un furt, ori un vis / Totuna-i ce faci: / **Sau** *culci pe bogați*, **sau** *scoli pe săraci*!" Arghezi, *ST*, 141.

Uneori, deși coordonarea disjunctivă apare între mai mult de două propoziții, totuși, în ciuda identității sintactico-morfologice a subiectului și a predicatelor corespunzătoare, opoziția rezultă din semantica componentelor propozițiilor respective.

„Mai lesne-ar fi Vezuviul *să-l bucățești cu totul*, / **Sau** *să-l înfingi în mare* **sau** *să-l azvîrli-n cer* / Decît să poți a face să ți se schimbe totul / Ce ți-a destinat soarta cu inima-i de fier!" Macedonski, *O* III, 37.

Scanned with OKEN Scanner

Și în literatura populară raportul de coordonare disjunctivă poate fi observat între două propoziții subiective definite prin identitatea sintactico-morfologică a predicatelor.

„Opri calul și-l întrebă dacă este bine *să o ia*, **ori** *s-o lase locului*". *TFB*, 134.

Contextul de față marchează momentul în care personajul este obligat să ia o hotărîre decisivă, alegînd una dintre cele două situații cu ocurență posibilă.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

Conturul intonațional interogativ al frazei din care fac parte propozițiile coordonate disjunctiv are rolul de a atrage atenția asupra acțiunilor exprimate de propozițiile respective.

„*Cine scula-se-va mie spre hitleani* / **sau** *cine cu mine va sta spre ceia* ce fac fără leage?" *C, Ps*, 399/183 r/399.

În textele din secolele următoare predomină raportul de coordonare disjunctivă între două propoziții caracterizate prin diferențiere morfologică a predicatelor *(diateza reflexivă/diateza activă)*:

„*Cine din păgîni face aceasta*, **sau** *cine-ș măscărește légia cu noi?*" Ivireanul, *P*, 26/7.

Alternativa a două situații, cu posibilitate egală de apariție sau non-apariție, după cum se poate ca doar una să fie adevărată, ascunde un grad înalt de incertitudine, adecvat îndeosebi limbajului poetic, unde interpretările stilistice pot fi foarte variate:

„Ce blîndă ești, domestică pădure, / Sub brazii tăi decenți nu mi se pare / *Că s-ar putea vocifera prea tare*, / **Ori** *c-ar veni haiducii* să mă fure". Goga, *O* II, 122.

Raportul de coordonare disjunctivă se înregistrează și între două propoziții subiective, din care una este eliptică și implicit cu valoare expresivă ridicată.

„E nevoie să mai spunem că toți și-au scos pipele, pentru că nu se știa *dacă fumează* **ori** *nu* — numai despre fumatul lui moș Petrea nu-i nevoie de vorbă multă." Sadoveanu[1].

Uneori, dintre cele două alternative puse pe același plan numai una poate fi reală:

„Și cînd s-a pus pe chersin, nu știu cum s-a făcut, *că* **ori** *chersinul a crăpat*, **ori** *cumătrul a strănutat*". Creangă, *O*, 22.

Opoziția se reliefează și datorită celor două subiecte diferite. Pe de altă parte, apare identitatea sintactico-morfologică a predicatelor respective.

[1] *Apud* N. Anghelescu Temelie, Adrian Gh. Popescu, *Op. cit.*, p. 211.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, posibila alternativă reală oscilează între cele două acțiuni. „Se vede că *ți-ai pierdut mințile* **ori** *că umbli* să mori spînzurat“ (...) Rebreanu, *O* V, 97.

Deci, textul acesta este un exemplu de manifestare a funcției subiectului de a aduce pe prim plan necesitatea opțiunii pentru una din cele două situații, cu egală probabilitate de realizare. Cele două subiecte coordonate disjunctiv relevă o antiteză evidentă între ideile exprimate. Alternativa apare între concretizarea unui gest în mod inconștient sau conștient, transpus în opoziția de timp — *perfect compus/prezent*. În acest caz, aspectul contradictoriu apare cu atît mai evident cu cît propozițiile au unul și același subiect.

Și în textele de literatură populară raportul de coordonare disjunctivă poate sublinia alternativa dintre două situații cu ocurență probabilă.

„Acolo îl lovi un dor de satul lui, de mamă-sa, de soru-sa și de frați, dar așa dor, de mai cădea de pe cal, și era cît p-aci *să cază de pe cal* **ori** *să se-ntoarne* de unde a plecat“. *TFB*, 74.

4.3.3. **Propoziții completive directe**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea propozițiile completive directe pot fi coordonate disjunctiv în structuri de tipul [A sau B și C și D].

„Pentru aceaia să nu zicemŭ noi *că mare greșală au greșitŭ noao vecinii*, **sau** *multŭ rău ne-au făcutŭ frații noștri*, *ș-au asupritŭ pre noi*, *ș-au obiditŭ noi*, ce nu putemŭ ertà pre ei“. CC_2, 47/34.

Structuri de tipul [A sau B] se înregistrează și în secolele următoare, ele fiind marcate, uneori, de un contur intonațional interogativ.

„Spuneți-mi, rogu-vă, că eu poate că-m voiu fi eșit din fire, *care voe a lui Hristos facem*, **sau** *care poruncă ținem*?“ Ivireanul, *P*, 27/15.

În unele texte de proză din secolul al XIX-lea, se înregistrează raportul de coordonare disjunctivă între propoziții completive directe definite prin identitate sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele.

[sau A sau B sau C]

„Cît pentru străinul brunet, el părea că nu bagă seamă că e lîngă o frumuseță și nu se uita la scena conjugală, care urmare a lui dovedea **sau** *că aceea junĕ femeie îi era rudă*, **sau** *că inima lui era prinsă*, **sau** *că era un nesimțitor*.“ Negruzzi, *O* I, 27.

Scanned with OKEN Scanner

În acest caz, întîlnim opoziția semantică dintre trei propoziții coordonate disjunctiv. După cum se vede și în cazul unei coordonări disjunctive a mai mult de două propoziții opoziția dintre posibilitățile exprimate nu este evidentă.

Raportul de coordonare disjunctivă, în secolul al XX-lea, se stabilește între propoziții completive directe care pot exprima opoziția unor acțiuni contradictorii din punctul de vedere al răsfrîngerii lor asupra personajelor. „*Anca*: Vrei *să intri*, **ori** *să mă bagi pe mine în fundul ocnii!*" Caragiale, *O*, 403.

Alteori, avem a face cu două alternative situate, de fapt, pe același plan datorită subiectului comun și identității sintactico-morfologice a predicatelor corespunzătoare. Opoziția dintre ele este de natură semantică.

„Dar te uită să știu ce-i / Pe la casa lor! *De iese*, **ori** *de intră oarecine!* / Tu să știi pe cel ce vine / Mai adese / Pe la ei!" Coșbuc, *OA* I, 103.

În poezia secolului al XX-lea, uneori, contrastul pare a fi mai evident datorită antitezei dintre predicatele propozițiilor respective. „Te drămuiesc în zgomot și-n tăcere / Și te pîndesc în timp, ca pe vînat, / Să văd: Ești șoimul meu cel căutat? / *Să te ucid*? **Sau** *să-ngenunchi* a cere." Arghezi, *S* I, 62.

Este o combinare a coordonării prin juxtapunere a două propoziții interogative, cu cea prin joncțiune față de a treia propoziție. Antiteza este marcată de cele două predicate: *să ucid* și *să-ngenunchi*, identice atît sintactic cît și morfologic. Din punct de vedere semantic, cel dintîi exprimă o posibilitate categorică, cel de-al doilea sugerează doar un gest uman, desigur cu mare probabilitate de revenire la o stare normală, în timp ce prima atitudine nu poate presupune nici un fel de reversibilitate.*

Raportul de coordonare disjunctivă se stabilește, uneori între două antonime cu deosebită valoare expresivă, mai ales, în descrierea unui tablou de natură [A sau B, C]:

„Acel strîmt spațiu dintre stînci e umplut cu aur. Ochiul îl poate urmări *cum se îngroașă* **sau** *se subție, cum se scurge în alte cîteva crăpături laterale, adunîndu-se apoi iarăși la loc*". Bogza, *TG*, 12.

În poezia populară raportul de coordonare disjunctivă se stabilește între propoziții completive, din care una este eliptică, asigurînd astfel caracterul sintetic al imaginilor.

„Nu putea-nțelege / *De-i glas femeiesc* / **Ori** *glas voinicesc*, / Că Cerna mugea, / Codrul răsuna." Amzulescu, *B*, I 315.

* A se vedea nota de la p. 360.

Scanned with OKEN Scanner

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea, dat fiind tiparul lor caracteristic, în sensul că verbul *zice* este foarte frecvent, ne întîmpină la tot pasul completive directe, cerute de verbe din categoria *dicendi*.

„Zise Domnul lui: *cine au dat gura omului?* **sau** *cine face mutul sau surdul sau cela* ce veade sau orbul?" *PO*, 190/1.

În unele texte din secolul al XVIII-lea apar structuri de tipul [sau A sau B sau C].

„(...) din două una îți alege: **sau** *în aer, sau pre pămînt să locuiești*, și așé, **sau** *supt umbra Vulturului, sau supt brînca Leului te suppune*, **sau** *în glumă să grăiesc, între pămînt* **și**-*ntre aer loc de vii afla*, pănă iaste devreme (...)" Cantemir, *Ist.*, 141/227/2.

În unele texte din proza secolului al XIX-lea se înregistrează raportul de coordonare disjunctivă stabilit între două completive directe cu funcția de a marca ideile, uneori chiar atitudinea unui personaj, ceea ce poate rezulta dintr-o replică.

„Da'o să-mi zici *că cu începutul se face oțetul*, **ori** *că mai rabdă*, că n-a intrat zilele-n sac". Caragiale, *O* I, 90.

Situații asemănătoare se constată și în literatura secolului al XX-lea.

„*Ștefan*: Venit-ai ca să afli *de-s viu în închisoare* **ori** *de m-am dus în ceruri* să spun ce-am cîștigat de la prea învățatul pater Joseph din Innsbruk?" Iorga, *T*, 145.

Raportul disjunctiv stă, uneori, la baza unei metafore, construită prin alăturarea elementului uman cu altul aparținînd universului cosmic:

„La Curțile-Nouă, din capăt de țară, / Tremură din vîrfuri plopi cu frunza rară... / Nu știu: *mîndrul soare strălucí deodată*, / **Ori** *în prag frumoasa Irină s-arată*?" Iosif, *O* I, 98.

De remarcat apariția a două subiecte diferite gramatical care se completează din punct de vedere metaforic, căci soarele este corespondentul frumoasei Irina.

Pe de altă parte, predicatele verbale diferă morfologic; în prima propoziție *perfectul simplu—indicativ, diateza activă*, iar în a doua propoziție *prezentul-indicativ*, dar la *diateza reflexivă*.

În asemenea situații, se poate vorbi despre un contrast atenuat, întrucît cele două propoziții coordonate disjunctiv alcătuiesc o unitate a contrariilor care se presupun reciproc, desigur, numai într-un anumit context poetic.

Scanned with OKEN Scanner

În poezia secolului al XX-lea întîlnim apariția completivelor directe în raport de coordonare disjunctivă cerute de un verb *dicendi*.

„Dacă-ai să-i treci pe la poartă / după amiezile-n taină, / să-mi spui *cine-o ceartă* / **sau** *cine mi-o caină*". Caraion, *MO*, 80.

Și în acest caz, se pun în evidență două alternative. Interesant că dintr-un astfel de context raportul de coordonare disjunctivă poate avea mai multe aspecte: din două alternative se realizează doar una. Aceste situații sînt dependente de un anumit moment, de o anumită împrejurare. De aici și caracterul deschis al mesajului transmis de limbajul poetic.

Și în textele de literatură populară se poate înregistra situația în care raportul de coordonare disjunctivă se stabilește între propoziții completive directe ale căror predicate diferă morfologic prin diateză *(activă/reflexivă)*.

„Zace un voinic de lungoare, / Nu știu, *zace* **ori** *se face*, / Dar gurița nu-i mai tace". Marienescu, *PT*, 593.

Alteori, se reliefează comicul de limbaj, uneori chiar prin intermediul raportului de coordonare disjunctivă, al cărui rol este de a aduce față în față două imagini exprimate, în mod voit, într-unul din tiparele comice.

„*Gahița*: Du-te de le vezi toate acele, ș-apoi mi-i zîce *dacă influența străinilor ne-au strîcat mintea*, **sau** *dacă ne-au developat-o*". Alecsandri, *CC*, 11.

4.3.4. **Propoziții completive indirecte**

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea, raportul de coordonare disjunctivă se întîlnește între completive indirecte definite prin identitate sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele [A sau B nece C]

„Nu vâ grijireți sūfletele voastre *če vōrъ mânca* **sau** *ce vōrъ bĕ, nĕče trūpurele voastre ↑če vâ veți ↑brâca*". *CT*, 46/11 r.

În textele din secolul al XVIII-lea se întîlnesc, în mod curent, structuri de tipul [A sau B].

„Că, de vréme c-au încălecat, nu este nime harnic *să-i stè împotrivă* **sau** *să-l prindză pe om pe-acela*." Ivireanul, *P*, 74/13.

Și în proza secolului al XIX-lea propozițiile completive indirecte coordonate disjunctiv pot avea aspect explicativ:

„A vrut bunica să-l mustre, să-l îndemne la supunere — **ba** că așa bate stăpînul, *să-nveție băieții minte*; **ba**, că trebuie *să aibă copilul răbdare* dacă e la stăpîn. Caragiale, *O* II, 147.

Scanned with OKEN Scanner

În poezie termenii coordonați disjunctiv au pronunțată valoare metaforică:

„Și din tot ce îngrozește, și din tot ce e în stare / *Ca să smulgă trandafirii dintr-un suflet virginal,* / **Sau** *să facă* să tresară patimile-n amorțire". Macedonski, *O* II, 84.

În unele contexte predomină cumulul de completive indirecte coordonate disjunctiv cu aspect enumerativ.

[Ba A ba B baC]

„N-a trecut apoi mult, și Midhat-pașa despre care nu-ncetau a vorbi gazetele toate mai mult ca de Mahomet — **ba** *că e isteț om de stat,* **ba** *că e bătut la cap ca berbecul la coadă,* **ba** *că e geniu* și cîte toate secături — începu să-și ia nasul la purtare". Caragiale, *O* II, 763.

Și în literatura populară raportul de coordonare disjunctivă se constată între propoziții completive indirecte definite prin identitate sintactico-morfologică în privința predicatelor.

„Cîntă-mi, cuce, numai mie, / Că la vară nu se știe, / **Ori** *mai trăiesc,* **ori** *că mor,* / Ori sînt pe drum călător". *FOM,* 452.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVIII-lea raportul de coordonare disjunctivă apare între propoziții completive indirecte ale căror predicate sînt nonidentice morfologic, în structuri eliptice, cu deosebită expresivitate:

„Să să ducă înaintea moscalilor la Nistru, că acmu sosiră Șeremet la Nistru, iar să temè, *că* **sau** *a putè să scape, păn' la Nistru de țară,* **sau** *ba*". Neculce, *Let.,* 133/21.

Și în secolele următoare se înregistrează în unele texte raportul de coordonare disjunctivă între doi termeni nonidentici morfologic.

„Stătui un pic la îndoială *de trebuia* **sau** *nu* să pășesc mai înainte... dar, în sfîrșit, făcîndu-mi curagiu mă apropiei de o laiță mai lungă ce era în fund..." Alecsandri, *O* IV, 77.

Contrastul dintre cele două propoziții coordonate disjunctiv pare mai net, dată fiind și opoziția *afirmativ/negativ,* opoziție răsturnată, însă, în propoziția imediat următoare. Deci, avem a face cu o alternativă aleasă în mod explicit de autor. Pe de altă parte, a doua propoziție eliptică, deși este reprezentată doar prin adverbul negativ, trece pe planul al doilea, ceea ce determină, dealtfel, și estomparea excluderii celor două alegeri presupuse.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, raportul de coordonare disjunctivă pune în relief alternativa dintre două acțiuni cu ocurență probabilă în cazul uneia și aceleiași persoane.

„Însă cînd ajunge acolo, / Stă la gînduri și se miră: / **Ori** *crescuse el pe cale,* / **Ori** *ciobanii se chirciră*!" Iosif, *O* I, 121.

În unele texte din proza secolelor al XIX-lea și al XX-lea o structură de tipul [A ori nu B] subliniază indiferența subiectului față de o anumită situație, comportamentul său nemodificat de realizarea acțiunii din propozițiile coordonate disjunctiv.

„Puțin îi va păsa *dacă el o va vedea* **ori** *nu*, ba voia ca el s-o vadă, ca să știe că puțin îi pasă de dînsul". Slavici, *O* VII, 64.

„Fără să-și dea seama *dacă se înșală* **sau** *nu*, vecinul lui Moromete avu pentru întîia oară bănuiala că Moromete se gîndește la el, la Bălosu, cum s-ar gîndi Bălosu la nimic, adică așa, ca și cînd Bălosu nici n-ar fi". Preda, *M*[1].

4.3.5. **Propoziții circumstanțiale de cauză**

Identitate sintactico-morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se întîlnește între propoziții circumstanțiale de cauză definite prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor:

„Că unora le vine neputința den sațiu și den beție; altora pentru curviia; altora pentru tâlhăriia și pentru furtișagulŭ; altora *că ce mărturisescŭ strîmbŭ*, **sau** *jură strîmbŭ*..." CC_2, 60(67)/22.

Și în secolele următoare se pot întîlni cazuri asemănătoare.

„Deci **sau** *căci au tăcut privighitorile*, grierul au început, **sau** *căci au început grierul*, priveghitorile au tăcut, nici aporiia, nici dezlegarea ei iaste aşé vrédnică de iscodit". Cantemir, *Ist.*, 102/38.

Foarte expresiv este raportul de coordonare disjunctivă stabilit între două propoziții circumstanțiale de cauză din care una este eliptică.

„Pravilă, aflînd numai acuma despre ce e vorba, se scuză că el n-a primit nici o poruncă de nicăieri de alaltăieri, cînd a plecat prefectul, că poșta nu a mai venit, iar telefonul s-a stricat tot de atunci, **fie** *că s-or fi tăiat firele undeva*, **fie** *din altă pricină*". Rebreanu, *O* VIII, 351.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă este ocurent între propoziții circumstanțiale de

1 *Apud* Virgiliu Dron, S.Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 101.

Scanned with OKEN Scanner

cauză definite prin nonidentitate morfologică a predicatelor *(perfect simplu/prezent)*.

„Iară fiiu meni Domnulu pre răslăbitulu, sau după zidire acestu cuvântu, **sau** *că ce crezu*, **sau** *dereptu că ce păcateloru lui vrea* să le dea lăsare, că acolea e nume de fiiu". CC_2, 246.

Și în textele provenind din secolele următoare se constată cazuri asemănătoare.

„Așea și Vasilie vodă (...) au început svadă cu Matei vodă domnul muntenescŭ pentru domniia acei țări, **ori** *că nu-l încăpea Muldova, ca pre un omu cu hire înaltă și împărătească, mai multu decît domnească*, **ori** *că siliia să vadză pre fecioru-său, Ionu vodă, la domnie* (...)" M. Costin, *Let.*, 113/27, 29.

Uneori, predomină aspectul explicativ al termenilor coordonați disjunctiv în modalitatea de relatare a unor stări de fapte cu caracter general:

„Acoperămîntul casei nu se vede de loc, **ori** *pentru că ar fi fost oblu*, **ori** *pentru că lipsea de tot*, ceea ce ni se pare a fi mai probabil". Hasdeu, *Ursita*, 97.

În acest context, dintre cele două alternative, atenția prozatorului se îndreaptă spre cea de-a doua, așa cum, dealtfel, o afirmă deschis. Textul relevă și nonidentitatea sintactico-morfologică: *predicat nominal/ predicat verbal*; *condițional optativ perfect/imperativ indicativ*.

Alteori, raportul de coordonare disjunctivă se stabilește de asemenea între două alternative, cu egală posibilitate de ocurență:

„Lectorul te va înțelege ușor, **căci** *își va aduce aminte de experiențe similare*, **sau** *va avea în fața lui căldura ta, izbucnirile pline de coloare, neliniștile*". Holban, *B*, 100.

Diferențierea este de natură temporală, locuțiunea verbală *își va aduce aminte* presupune o rememorare în timp a unor fapte, deci cu o aproximație mai mică sau mai mare, pe cînd verbul *va avea* urmat de *în fața* implică o certitudine mai mare și o apropiere în timp.

4.3.6. Propoziții circumstanțiale de scop

Identitate sintactico-morfologică

Raportul de coordonare disjunctivă poate apărea între două alternative care nu se contrazic în mod obișnuit; identitatea sintactico-morfologică pledează pentru situarea lor pe același plan, însă în textul respectiv ocurența uneia nu presupune pe cealaltă.

Scanned with OKEN Scanner

Exemple edificatoare, în acest sens, se înregistrează în textele secolului al XVII-lea ca și în cele aparținînd secolelor următoare.

„Dacă oi înfrînge, că știu eu că oi înfrînge, unul den voi să nu cumva să să apuce de jacŭ, *să descalice cineva la vreo boarfă* **sau** *să alérge după cai slobodzi cineva*, să prindză, ce să goniți strînși pre nepriietinul..." M. Costin, *Let.*, 199/16.

„Strînsu s-au toată boierimea la Iași ș-au intrat în mare grijă, *să nu puie de la Poartă vrun paşe* **sau** *să nu vie* să mai ie nescareva boieri la Poartă". Neculce, *Let.*, 116/5.

„Aș dori să știu, buna mea bătrînă, dacă vine cineva *să-l vază* **sau** *să-l ajute cu ceva*". Filimon, *C*, 231.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se constată între propoziții completive circumstanțiale de scop definite prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește predicatele *(afirmativ/negativ)*.

„Tremeateți unul dentre voi cine să aducă aicea frățiorul vostru cel mai mic, voi iară fiți prinși, așa voiu ispiti cuvintele voastre *să îmblați cu dereptate* **au** *ba*." *PO*, 147/16.

Contexte asemănătoare, în care cea de-a doua propoziție coordonată disjunctiv, fiind eliptică, are funcția de a accentua o anumită idee, se constată și în secolele următoare, uneori chiar în replica unui personaj.

„— Auzi, mă leneșule: te prinzi *să moi posmagii singur*, **ori** *ba*?" Creangă, *O*, 339.

În unele contexte din poezia secolului al XX-lea reține atenția expresivitatea raportului de coordonare disjunctivă stabilit între propozițiile circumstanțiale de scop, elemente componente ale unei metafore.

„Spre ziuă stele-n roi s-au năruit în munte / *Ca să le prindă-n ramuri și-n coarne brazi și cerbi* / **Ori** *ca să nu lovească-n somn gîzele mărunte* / *Și iepurii-n răzoare culcați sub frunza-n ierbi*". Stancu, *SI*, 303.

4.3.7. **Propoziții circumstanțiale condiționale**

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se înregistrează raportul de coordonare disjunctivă între propoziții circumstanțiale condiționale definite prin identitate sintactico-morfologică în privința predicatelor.

Scanned with OKEN Scanner

„*Să neştine va fura boul sau oaie* **şi** *o va omorî* **sau** *vinde*, cinci boi să dea derept un bou şi patru oi derept o oaie." *PO*, 250/10—11.

În acest citat, după cum se observă, avem a face cu un cumul de propoziţii circumstanţiale condiţionale coordonate copulativ şi disjunctiv, după structura [A şi B sau C].

În unele contexte predomină simetria raportului de coordonare disjunctivă.

„...**să** *tu de-a stînga veri mearge*, duce-mă-voiu eu de-a dereapta, **sau** *să tu în a dereapta veri mearge*, eu în a stînga voiu mearge". *PO*, 46/14—15.

În secolele următoare se înregistrează contexte asemănătoare cu valori stilistice deosebite.

„S-a stins în mine flacăra toată: / Subt o mînie neadevărată / Mai mult amorul nu e ascuns, *Dacă în lipsă-ţi eşti pomenită*, **Sau** *înainte-mi de eşti slăvită*, / De turburare nu sînt pătruns". Alexandrescu, *O* I, 158.

Cele două propoziţii coordonate disjunctiv se situează pe acelaşi plan, propoziţia regentă fiind indiferentă în raport cu apariţia uneia sau alteia.

În textele de literatură populară adeseori se întîlneşte cumulul de propoziţii circumstanţiale condiţionale definite prin identitatea sintactico-morfologică a predicatelor respective. [A ori A′ ori B]

„— Hai legaţi-mă *de vreţi*, / **Ori** *de vreţi*, **ori** *de puteţi*, / Să văz eu cine va fi / Pe mine a mă robi!" *TA*, 110.

În acest citat, repetarea primei propoziţii din lanţul coordonat are rolul de a atrage atenţia şi mai mult asupra unei anumite idei, raportul de coordonare disjunctivă exprimînd alternanţa dintre voinţă şi putinţă.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare disjunctivă se poate stabili între două propoziţii circumstanţiale condiţionale definite prin nonidentitate morfologică a predicatelor.

„Că amu *să se vorŭ posti trufaşii*, **sau** *rugăciune să vorŭ face, sau milostenie*, **sau** *de se vorŭ face şi întregi de minte şi spre chinŭ a se rădica*, încă măcară şi toate bunătăţile s-ară face..." CC_2 13(3)/16—17.

Nonidentitatea morfologică a predicatelor priveşte diateza *(reflexivă/activă)*. Poate fi remarcat aspectul simetric al alternării reflexivului cu activul. În acest citat, pe de o parte, se constată identitatea sintactico-morfologică dintre prima şi a

Scanned with OKEN Scanner

treia propoziție, pe de altă parte, nonidentitatea morfologică definitorie pentru propoziția a doua prin raportare la celelalte coordonate, de asemenea, disjunctiv.

Alteori, în cazul cumulului de propoziții circumstanțiale condiționale, al căror rol este de a aduce pe prim plan ocurența mai multor împrejurări posibile, nonidentitatea morfologică se referă la modul și diateza verbelor respective.

„Doamne, Dumnezeul mieu, *să aș face aceasta,* / **sau** *să iaste nedereptate în mîna mea,* **sau** *să aș împrumuta derept rău* să-mi **dai rău**". *CPs*, 49/8 r/11, 12.

În unele contexte din poezia secolului al XIX-lea se constată ocurența raportului de coordonare disjunctivă între doi termeni, elemente componente ale unor imagini expresive.

„Căci *de ar fi încoronat de steme* / **Sau** *pe pămîntul gol de și-ar așterne,* / Tot viață și tot moarte-o să se cheme". Eminescu, *OA* II, 487.

Raportul de coordonare stabilit între două propoziții circumstanțiale condiționale, din care una este eliptică, are rolul de a aduce pe prim plan oscilarea între două atitudini posibile sau exprimate în mod direct de către poet:

„Vino lîngă mine, pasăre a paradisului, / *Dacă e pe undeva paradis,* / *Dacă e* **sau** *dacă nu e paradis,* / Vino lîngă mine, pasăre a paradisului". Stancu, *S* II, 232.

În asemenea cazuri, gradul de expresivitate al termenilor coordonați apare mai bine conturat, reliefîndu-se una din caracteristicile poeziei de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și din secolul al XX-lea — renunțarea la maniera analitică.

„*De-aș fi* **ori** *încă nu pe dușcă,* / Mă simt la fel cu orișicine". Macedonski, *O* II, 231.

În literatura populară, adeseori, raportul de coordonare disjunctivă se înregistrează între propoziții circumstanțiale condiționale, ale căror predicate diferă morfologic, în cazul de față, în ceea ce privește diateza.

„Iară cît va rămînea, / Pentru tine vei țînea, / **Și** *de cumva vei feti,* / **Sau** *te vei căsători,* / Să zîdești o căsuliță..." Marienescu, *PT*, 76.

4.4. RAPORTUL ADVERSATIV

„Propoziția adversativă exprimă un conținut care se opune conținutului exprimat de corelativa ei. Opoziția poate avea numeroase grade de intensitate: opoziție propriu-zisă care

Scanned with OKEN Scanner

merge pînă la o contradicție între sensurile celor două propoziții, restricție, deci o opoziție parțială, obiecție, rezervă ș.a."[1]

„Propozițiile adversative" sînt opuse una alteia ca înțeles, dar realizarea uneia nu împiedică realizarea celeilalte.

În general, cînd una dintre propoziții e negativă, iar cealaltă pozitivă, opoziția dintre ele este mai puternică și propozițiile își merită numele de adversative[2].

Trebuie menționat că și la nivelul frazei pot fi distinse trei grade ale raportului de coordonare adversativă *I iar; II dar; însă; III ci.*

RAPORTUL ADVERSATIV DE GRADUL I

4.4.1. Propoziții principale

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul I se constată între două propoziții ale căror predicate sînt caracterizate prin identitate sintactico-morfologică.

„Și fu în vrémile acélea, eși Ierovaam din Ierusalim; **iar** *Ahia prorocul îl întîmpină pre cale* **și**-*l întoarse din cale-și". Învăț. NB,* 155/29.

De observat contextul imediat apropiat celor două propoziții coordonate adversativ de gradul I. Ele sînt precedate și urmate de propoziții principale, însă coordonate copulativ. În fraze de tipul acesta, se remarcă identitatea sintactico-morfologică la nivelul întregului, în sensul că toate propozițiile se definesc astfel.

Expresiv apare raportul de coordonare adversativă de gradul I și în cazul în care propoziția introdusă prin conjuncția *iar* este eliptică de predicat.

„Omulŭ amu grăiaște-se **și** *se cheamă de oameni iubitoriulŭ Dumnezeu, părintele*; **iară** *feciorii, doao cinure de oameni, derepții și păcătoșii". CC*$_2$ 23(13)/25.

Uneori se remarcă structura simetrică a frazei [sau A iară B și C iară D].

*„***Sau** *amu ūnūl va iubi* **iarâ** *al'tulъ va ūrâ* **și** *amu ūnulъ va ține* **iarâ** *al'tulъ a nū-l socoti va ·↑cepe." TC,* 46/10—11.

[1] Iordan, *LRC* ed. 1954, p. 716.

[2] Graur, *Gram.*, p. 203. Vezi și *GA* II, p. 248 („Unitățile sintactice coordonate care se opun una alteia fără a se exclude sînt adversative").

Scanned with OKEN Scanner

Structuri de tipul [A iar B] se înregistrează și în secolele următoare:

„Cu sabiia zmultă tătarul, *pre unul l-au rănit,* **iară** *pre al doilea săiman l-au dus viu la el agasi*". M. Costin, *Let.*, 191/28.

„*Dzicè unii* că i-ar hi pîrît Savin banul Zmucilă, **iar** *alții dzice* că i-ar hi pîrît Iordachi vornicul Rusăt..." Neculce, *Let.*, 121/8.

În alte cazuri, deși propoziția introdusă prin *iar* este precedată de trei propoziții coordonate prin juxtapunere, cu rol enumerativ, caracterul opozitiv este net marcat, dacă ținem seama de acțiunea exprimată de predicatele corespunzătoare celor două subiecte.

„*De un an de zile, Giurgiuveanu reprezenta pe Felix în raporturile cu școala, plătea taxele, semna în calitate de corespondent,* **iar** *Felix, la rîndul lui, îi trimetea știri despre el*". Călinescu, *EO* I, 7.

În unele versuri din secolul al XX-lea opoziția poate fi observată între două imagini poetice cu valoare caracterologică.

„*Tăcută e și rece ca un șarpe ura mea,* **și** *e cuminte / Culcușul ei e așteptarea,* **iar** *laptele / un gînd sorbit în taină*". Vinea, *O* I, 281.

Valoarea expresivă este și mai mare dat fiind caracterul eliptic al celei de-a doua propoziții.

Uneori, se întîlnește coordonare adversativă de gradul I contextuală, legătura stabilindu-se între două strofe:

„Voi îngriji ca-n fiecare seară / Să-ți ardă-n vîrf nestinsa noastră stea, / Pe care voi aprinde-o solitară / Cu sufletul și ruga mea. / **Iar** pentru prunci și ochii-odihnitori / Ai preacuratei ce ne-nchise drumul, / Voi răspîndi prin încăperi parfumul / Care preschimbă inimile-n flori". Arghezi, *S* III, 10.

Și în literatura populară opoziția dintre propozițiile coordonate adversativ de gradul I rezultă din context prin intermediul termenilor (*tu/eu; pe sus/pe jos; cîntînd/plîngînd*).

„*Să cînți, cuce,* cînd m-oi duce, / *Să te prind frate de cruce,* / *Tu-i mere pe sus cîntînd,* / **Iară** *eu pe jos plîngînd* / Și pe maica blăstămînd." Jarnik-Bîrseanu, *DS*, 190.

Deosebit de expresiv este cumulul de propoziții coordonate adversativ de gradul I, mai ales, datorită caracterului eliptic al unităților sintactice corespunzătoare.

„*Floricică de pe munte,* / *Ce ești neagră și uscată,* / **Iar** *de ploaie ești ploiată,* / **Iar** *de vînt scuturată,* / **Iar** *de Măicuța călcată?*" Timoc, *CB*, 411.

Scanned with OKEN Scanner

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea se înregistrează contexte în care cele două propoziții principale coordonate adversativ de gradul I se definesc prin identitate sintactică și nonidentitate morfologică în ceea ce privește predicatele.

[A și B, C și D iară E]

„*Doamne, de neșchit de pământ împarți-o în viața lor* / **și** *cu ascunsele tale împlu-se zgăul lor*; / *Săturară-se fiii* **și** *lăsară rămășițele tinerilor săi.* / **Iară** *eu cu dereptate ivescu-mă feațeei tale*". *C, Ps,* 81/24 r/19.

Alteori, nonidentitatea predicatelor din propozițiile coordonate adversativ de gradul I se exprimă prin opoziția *predicat verbal/predicat nominal.*

„*Și era Ierovaam om tare și vîrtos,* **iar** *Solomon îl cunoscu* că va să facă om bărbat și de treabă și-l puse ispravnic preste toate cîte era ale casei lui Iosif". *Învăț. NB,* 155/28.

În unele texte din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea propozițiile coordonate adversativ de gradul I se află în opoziție semantică *(afirmativ/negativ)*:

„*Ieșit-au și léșii călări din șanțuri,* **iară** *n-au gonit pre turci, stîndŭ după sprejeneală de alte locuri,* pe unde mai năvăliia turcii". M. Costin, *Let.,* 81/22.

„*Vama Ocnii și altor tîrguri să fie venitul domnilor,* **iar** *altă dare să nu fie*". Neculce, *Let.,* 131/30.

Uneori, se înregistrează cumul de propoziții coordonate adversativ de gradul I, în structuri de tipul [A iar B iar C și D].

„Deci trimițînd Galenici cîteva tabere de căruță cu pîine după împăratul, *o samă de căruță s-au poprit la Soroca,* **iar** *o samă au venit la Ieș mai tîrdziu,* **iar** *pre o tabără de căruțe au lovit-o tătarii la Bălțile Căinariului* **și** *i-au făcut mici fărîme,* de n-au scăpat un omŭ". Neculce, *Let.,* 148/14.

Așa cum lesne se poate constata din materialul cercetat, în general, propoziția adversativă introdusă prin conjuncția *iar* apare precedată sau/și urmată de o propoziție copulativă introdusă prin conjuncția *și.*

În secolele următoare contextul în care se observă ocurența propozițiilor adversative de gradul I dezvăluie cele mai diverse aspecte.

Astfel, uneori, prin intermediul raportului de coordonare adversativă de gradul I se marchează antiteza dintre mișcările a două personaje:

Scanned with OKEN Scanner

„*Bandi*, care se apropiase și-i recunoscuse, *se întoarse în fuga mare înapoi*, **iară** *Persida, văzîndu-i încăierați, porni în pași mari spre dînșii*". Slavici, *O* VII, 176.

Alteori, dimpotrivă, raportul de coordonare adversativă de gradul I apare între două propoziții care exprimă acțiuni simultane.

„*Omul își puse numele și comuna*, **iar** *doctorul îi întoarse spatele* **și** *începu* să răsfoiască un registru gros". Preda, *M*, 294.

De aceea, nu este vorba despre o opoziție, ci mai degrabă, predomină un anume tip de coordonare care face trecerea de la copulativ la adversativ. Am putea spune că este un raport de coordonare adversativă cu nuanță copulativă, întrucît este evidentă asocierea celor două propoziții și nu opoziția lor.

Contrastul poate fi mai conturat, dată fiind apariția coordonării între propoziții care redau opoziția dintre două acțiuni.

„*Soldații intrară în casă tropăind* **iar** *șeful de post porni spre grajeturi*". Preda, *M*, 25.

Predicatele exprimă două acțiuni care se desfășoară simultan, dar în sens contrar. Deci, contextul pune în evidență, e adevărat că oarecum atenuat, opoziția.

Interesant de subliniat că, în alte contexte, propozițiile coordonate adversativ de gradul I reliefează opoziția dintre o acțiune în desfășurare și alta începută de puțin timp.

„*Ilinca ridica așternuturile de pe prispă*, **iar** *Tita, cu un tîrn cît toate zilele, începuse*, să mături bătătura". Preda, *M*, 93.

Uneori, caracterul adversativ este atenuat datorită subiectului comun, ambele predicate contribuind la descrierea unui portret.

„*Tovarășul meu, în loc de pălărie, avea pe cap un chipiu de uniformă*, **iar** *drept strai mai gros de lînă era îmbrăcat cu o venghercă de doc alb*". Hogaș, *P* I, 5.

În stilul narativ caracterul opozițional al celor doi termeni coordonați adversativ de gradul I rezultă din context.

„*Mobila era greoaie, de nuc, cu ciubucuri fantastice și mari ca niște bombe*, **iar** *prin geamul bufetului se ghicea o dezordine generală*". Călinescu, *EO* I, 39.

Alteori, caracterul opozițional este mai pronunțat. De fapt, antiteza se face simțită între o stare de fapte plasate la timpul trecut și o alta abia declanșată, opusă celei dintîi.

„*Soarele de primăvară pîrjolise cu putere*, **iar** *sub streșina codrului căldura prindea a se potoli*". Sadoveanu, *NP*, 23.

Scanned with OKEN Scanner

Și în asemenea caz comutarea posibilă a conjuncției *iar* cu *și* ne determină să interpretăm situația de față drept un raport de coordonare adversativă cu nuanță copulativă.

Uneori, antiteza este conturată și prin prezența corelativelor de tipul *unii... alții*.

„*Poate știți, unii,* **iar** *alții nu știți*". Sadoveanu, *NP*, 17.

În acest citat, se mai adaugă și opoziția *afirmativ/negativ*; fiind vorba deci de un dublu aspect opozițional, este explicabil de ce sensul adversativ apare mai conturat.

În descrierea unui personaj prin antiteză cu altul se reliefează alternarea raportului adversativ cu cel copulativ ceea ce determină o anumită ascendență a frazei.

„*Tatăl meu a fost filozof mai puțintel,* **iar** *eu nu sînt deloc,* și port numai porecla". Sadoveanu, *NP*, 231.

Adeseori, și în poezia secolului al XIX-lea, cele două propoziții deși sînt coordonate adversativ, după forma conjuncției introductive, *iar*, totuși sînt ambele pe același plan semantic, opoziția propriu-zisă fiind mult atenuată.

„*Pe cîmpia înălbită, netedă, strălucitoare / Se văd insule de codri, s-aud cîni la vînătoare,* / **Iar** *în lumea pudruită cu mănunt mărgăritar / Saltă-o veveriță mică pe o creangă de stejar*". Alecsandri, *P*, 326.

Alteori, imaginile poetice se ordonează astfel încît tabloul rezultat este situat între real și fantastic.

„În păduri trosnesc stejarii! E un ger amar, cumplit! / *Stelele par înghețate, cerul pare oțelit,* / **Iar** *zăpada cristalină* pe *cîmpii strălucitoare / Pare-un lan de diamanturi* ce scîrție sub piciore". Alecsandri, *P*, 327.

În alte cazuri, opoziția este evidentă.

„*Cobuz ciobanu-n Calafat / Cînta voios din fluier,* / **Iar** *noi jucam hora din sat,* / *Rîzînd de-a boambei șuier.*" Alecsandri, *P*, 613.

De fapt, și în această situație, opoziția este marcată doar de cele două subiecte, căci predicatele respective se completează reciproc din punctul de vedere al acțiunii exprimate.

Și în poezia secolului al XIX-lea predomină lanțul de propoziții coordonate adversativ de gradul I cu nuanță copulativă, dată fiind alternarea conjuncției *iar* cu *și* [A iar B și C și D].

„*Afară-i toamnă, frunză-mprăștiată,* / **Iar** *vîntul zvîrle-n geamuri grele picuri;* / **Și** *tu citești scrisori din roase plicuri* / **Și** *într-un ceas gîndești la viața toată.*" Eminescu, *OA* I, 124.

În unele poeme din secolul al XIX-lea este interesant de observat aspectul complex al raportului de coordonare semantică

Scanned with OKEN Scanner

la nivelul contextului reprezentat prin strofe. Alternarea raportului de coordonare semantică de factură adversativă cu cel copulativ reprezintă elementele constitutive ale unui tablou imagistic:

„Printre verdeața zmălțuită / De flori cu vesele colori / Se scurge apa încrețită / De-ai zorilor fiori. / **Iar** *lîngă țărmul cu răchite / Răsare goală pînă-n brîu, / Cu sînuri albe și-mpietrite, / Naiada limpedelui rîu.“* Macedonski, *O* I, 55.

Caracterul antitetic al acțiunilor exprimate de propozițiile principale se manifestă uneori prin opoziția termenilor corespunzători la două versuri *(eu/el; coboram/urca; mîhnit/surîzător)*.

„Pe scara sufletului meu / M-am întîlnit cu bunul Dumnezeu — / *Eu coboram mîhnit din conștiința mea, /* **Iar** *El urca surîzător spre ea!“* Minulescu, *O* I, 334.

În multe din versurile aparținînd secolului al XX-lea, opoziția apare mai atenuată, ceea ce rezultă din context.

„E rece **și** *e cald și umezeală, /* **Iar** *pulberea veciilor în pori / Dă somn adînc.“* Beniuc, *S* IV, 165.

Alteori, opoziția se face simțită între un element natural și prezența umană, sau între univers și elementul uman:

„Izvoarele clar cîntă din fluiere de-argint / În unde oglindind plecate flori pe ele / **Iar** *eu îmi cînt iubirea, din fluier, ca izvorul. /* Cînd oglindesc în ochi o zveltă floare vie.“ Stancu, *S* I, 61.

„Tot universul nostru era albastru și gol / **iar** *noi retrași în bulgărul numit pămînt / viață eram deasupra și la subsol / murind, murmurînd.“* Stănescu, *SP*, 323.

Fără a fi vorba despre o opoziție reală, în unele contexte, raportul de coordonare adversativă de gradul I apare între două propoziții exclamative, cu valoare imperativă.

„Să tune doaga orișicui! / **Iar** *mama groasă, cu pistrui, / Îngenunchiată să se roage! /* — Hai, dați din bețe și din doage!“ Barbu, *P*, 68.

În literatura populară într-un lanț de propoziții coordonate prin juxtapunere și prin joncțiune după formula [A, B, C iar D], propoziția introdusă prin conjuncția *iar* are funcție terminativă. De remarcat subiectul comun în cazul tuturor acestor propoziții coordonate adversativ.

„Presură frumușel sămînță de cînepă prin mijlocul șesului, toarnă-ntr-un hîrb apă moartă, tremite calul la păscut, **iar** *el se-ndosește într-o tufă de dudău.“* Furtună, *IB*, 37.

Scanned with OKEN Scanner

În proza de factură populară, propoziția principală introdusă prin conjuncția *iar*, în general, face parte dintr-una din structurile fixe, specifice basmelor populare.

„*O palmă îi trase Moartea lui*, care se uscase de se făcuse cîrlig în chichiță, **și** *căzu mort*, **și** *îndată se și făcu țărînă*. **Iar** *eu încălecai p-o șea* **și** *vă spusei dumneavoastră așa*." Ispirescu, *L*, 11.

4.4.2. Propoziții subiective

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se constată prezența raportului de coordonare adversativă de gradul I între două propoziții subiective definite prin identitatea sintactico-morfologică a predicatelor.

„Totū, amu, *cineșu va smeri sine*, înălța-se-va, **iară** *cine se va înălța*, de sineșŭ pleca-se-va!" CC_2, 93/16.

Și în textele din secolele următoare apar structuri de tipul [A iar B].

„**Și** *cine iaste credincios și temător de Dumnezeu*, să mărească și să laude taina, că mărire ca aceasta priimește Dumnezeu ca o tămîie cu bună mireazmă, **iar** *cine iaste păgîn și ispititor de tainele noastre* să lipsească, din beserică ..." Ivireanul, *P*, 65/20.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul I se poate stabili între două propoziții subiective caracterizate prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește predicatele respective.

„*Cine se va înțelepți cu smereniia*, înălță-va elŭ Domnulŭ cu slavă. **Iară** *cine iaste întru voi mai bunŭ de alalți*, să nu se ție mare și să nu se preaînalțe spre ceia mai micii și mai slabii..." CC_2, 93(96)/21.

Și în textele din secolele următoare se înregistrează ocurența structurii de tipul [A iar B].

„*Cine mă va mărturisi înaintea oamenilor*, mărturisi-l voiu și eu pre dînsul înaintea Tatălui mieu; **iar** *cine să va lepăda de mine înaintea oamenilor*, mă voiu lepăda și eu de dînsul înaintea Tatălui mieu". Ivireanul, *P*, 100/19.

După cum se poate observa, în citatul de mai jos, apare combinarea raportului de coordonare prin juxtapunere cu cea prin joncțiune, după formula [A, B iar C].

Scanned with OKEN Scanner

„Trebuia într-acea noapte *ca să sufle vîntul rece, / ca să viscolească-afară, ca și azi, neapărat, /* **Iar** *copacii printre crivăț la pămînt să se aplece /* Cînd mă-mpinse-n astă lume pîntecul ce m-a purtat." Macedonski, *O* II, 65.

Raportul de coordonare adversativă de gradul I poate marca, uneori, două situații cu probabilitate de ocurență, dată fiind prezența unui context ipotetic care precedă propozițiile subiective coordonate.

„Și dacă-i adevărat, așa cum citesc / în jurnale, luni 22 septembrie, / *că două persoane moartea și-au întîmpinat-o, /* **iar** *altele două rănite au fost căzînd într-o groapă /* ce s-a deschis pe neașteptate sub ele ..." Stănescu, *SP*, 29.

În unele texte din literatura populară, de asemenea, raportul de coordonare adversativă de gradul I se constată între propoziții subiective nonidentice morfologic în ceea ce privește predicatele *(reflexiv/activ)*.

„Trimise deci oameni prin toate țările și răvașe prin orașe ca să dea în știre tuturor că *oricine se va găsi* să scoată soarele și luna de la zmei, acela va lua pe fie-sa de nevastă și încă jumătate din împărăția lui, **iară** *cine va umbla* și nu va izbîndi nimic, acela să știe că i se va tăia capul". Ispirescu, Greuceanu.[1]

4.4.3. Propoziții circumstanțiale de timp

Identitate sintactico-morfologică

În literatura populară raportul de coordonare adversativă se înregistrează între propoziții circumstanțiale de timp, definite prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor.

„Pe fata împăratului o ferea calul de loviturile zmeului; căci, *cînd vedea* că rădică sabia să dea, odată se rădica mai sus decît zmeul, și el da în vînt; **iară** *cînd aducea fata paloșul* calul se lăsa răpede asupra calului zmeului și ea da în carne vie. *TFB*, 140.

După cum se observă, predomină caracterul narativ al contextului în care apare raportul de coordonare adversativă.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă se poate înregistra între propoziții completive circumstanțiale de timp ale căror predicate sînt nonidentice din punct de vedere morfologic *(negativ/afirmativ)*.

[1] *Apud* Mihail Andrei, Iulian Ghiță, *Op. cit.*, p. 187.

Scanned with OKEN Scanner

„De ac'mū grâescь voaō îmainte *pânâ nu va fi*, **iarâ** *cândъ va fi*, credinţâ să aveţi că eu sântъ". *TC*, 157/217 r./4.

Structura [cînd A iară cînd B] se înregistrează în unele texte din secolul al XVIII-lea:

„Căci piatra cea mică *cînd pe cea mare rădica*, meşterşugul cîntariului era, **iară** *cînd într-îmbe loviturile tot cea mică să fărîma*, firea după hirişiia lucrului lucra". Cantemir, *Ist.*, 140/39.

Uneori, contextul pune în relief raportul de coordonare adversativă între două propoziţii circumstanţiale de timp care au rolul de a sublinia două împrejurări definitorii pentru anumit moment.

„Acum o prinde frumuşel, / Acum o lasă şi-o îngînă, / Şi moare fata după el / *Cînd o-nvîrte pe sub mînă* ... // **Iar** *cînd ceilalţi se-ncurcă-n joc* / Şi-abia se-ndeamnă slab din gură, / Tot el aruncă, la noroc, Cea mai frumoasă strigătură ..." Iosif, *O* I, 173.

Alteori, raportul de coordonare adversativă aduce pe prim plan asocierea a două acţiuni paralele, una privind natura, alta fiinţa umană.

„Frumoasă eşti, pădurea mea, / Cînd umbra-i încă rară / Şi printre crengi adie-abia / Un vînt de primăvară ... / *Cînd de subt frunze moarte ies / În umbră viorele*, / **Iar** *eu străbat huceagul des / Cu gîndurile mele* ..." Topîrceanu, *SA I*, 6.

Raportul de coordonare adversativă ocurent între două propoziţii temporale are rolul de a delimita cadrul imagistic, aşa cum se observă şi în unele versuri din secolul al XX-lea.

„Cînd ceasul bate-un număr, / **Iar** *eu ca-ntr-un sicriu / În pat mă-ntind, pe umăr / Cu-al nopţii anteriu* ,// Între tablii sculptate, / Pe schelele de fag / Şed cu solemnitate / Ca pe un sarcofag." Călinescu, *O* II, 88.

RAPORTUL ADVERSATIV DE GRADUL AL II-LEA A

4.4.4. Propoziţii principale

Identitate sintactico-morfologică

Raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A se stabileşte, în unele texte din secolul al XVIII-lea, în structuri de tipul [A dară B].

„Fericit ar fi acela, o, priiatinilor şi soţiilor méle, a căruia împotrivnici şi nepriiatini fără putinţa lucrurilor, **dară** *de trei ori mai fericit ar fi acela* a căruia vrăjmaşi fără agiutorinţa sfaturilor ar fi." Cantemir, *Ist.*, 111/16.

Scanned with OKEN Scanner

Adeseori, propoziția introdusă prin conjuncția adversativă *dar* atrage atenția asupra unui eveniment sau asupra unei întîmplări intervenite pe neașteptate.

„*Vru* să-i facă semne să înceteze, **dar** *atunci zări licăriri de lacrimi și în ochii altor oameni din apropiere*". Rebreanu, *O* V, 21.

Uneori, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A poate fi pus în relief printr-o propoziție care, luată în întregime, reprezintă o metaforă.

„*Umbla ea, Alisia, juvaerul taichii, de colo pînă colo,* **dar** *parcă purta lespedea groapei în spate,* și într-o zi am văzut-o tot searbădă, dar iute ca limba parei". Papadat-Bengescu, *F*, 97.

În unele texte din secolul al XX-lea, propozițiile coordonate adversativ de gradul al II-lea A apar în structuri de tipul [nu A dar nu B].

„*Moromete n-a înțeles* cum s-ar putea cîștiga o mie de lei într-un drum la munte, **dar** *n-a avut nimic contra îngrășării cailor*". Preda, *M*, 315.

Antiteza rezultă, alteori, din sentimentul trăit de poet în momentul despărțirii de țara sa; este, de fapt, antiteza dintre faptă și sentiment.

„*Eu te las țară iubită, / De-al tău cer mă depărtez, /* **Dar** *cu inima cernită / Plîng amar, amar oftez!*" Alecsandri, *P*, 162.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVIII-lea propozițiile principale coordonate adversativ de gradul al II-lea A se înregistrează în structuri de tipul [A și B și C și D dar nu E].

„*Atunce Dumitrașco vodă să spăriesă* **și** *au prinsu pre bulucbașii lor înlontru* **și** *i-au ucis cu buzduganul,* **și** *încă pre unul l-au lovit cu sabia,* **dar** *n-au murit*". Neculce, *Let.*, 137/29.

În asemenea situații, propoziția introdusă prin *dar* are rolul de a închide lanțul coordonat și de a marca, în același timp, opoziția *afirmativ/negativ*.

Uneori, propozițiile principale coordonate adversativ de gradul al II-lea A au menirea de a insista asupra unui anumit fapt.

„*Farfuridi: Ne ducem,* **dar** *gîndește-te stimabile,* că suntem membrii aceluiași partid." Caragiale, *O* I, 133.

În asemenea situații, opoziția cunoaște un aspect dublu *(ne ducem, /gîndește-te; noi/tu* — subiecte incluse).

Scanned with OKEN Scanner

În proza secolului al XIX-lea, uneori, se constată combinarea raportului de coordonare prin juxtapunere cu cea prin joncțiune în structuri de tipul:

[A, B dar nu C]

„Intră înlăuntru turburat de o mulțime de cugetări triste; privi ferestrele casei, **dar** *în locul luminei* ce altă dată îi încînta vederile, *de astă dată nu văzu decît un întuneric foarte gros“.* Filimon, *C*, 212.

Propoziția adversativă la forma negativă marchează debutul unei fraze cu structură abruptă; după enumerarea a două gesturi, sugerate prin cele două propoziții coordonate prin juxtapunere, propoziția adversativă marchează o restricție intervenită brusc.

Uneori, cele două propoziții coordonate adversativ de gradul al II-lea A au subiecte diferite, iar predicatele sînt nonidentice sintactic: *predicat nominal/predicat verbal.*

„Erau creștinești faptele aceste, **dar** *ea tot nu putea* să fie mulțumită de a le fi săvîrșit.“ Slavici, *O* VII, 58.

În acest caz, după cum se poate observa avem a face tot cu subiecte diferite, însă predicatele celor două propoziții coordonate sînt identice sintactic *(predicate verbale)*, diferă morfologic în privința timpului și a persoanei.

Este, de fapt, opoziția *prezent/trecut*, în aprecierea unei stări, a unui comportament.

Alteori, se întîlnește opoziția dintre un timp trecut și altul prezent al predicatelor respective.

„Păturică o simțise din purtarea către dînsul, **dar**, ca om cu minte ce era, *el vrea* să o aducă în stare a-și declara însăși acea dorință“. Filimon, *C*, 73.

Plasarea timpului mai mult ca perfectul al verbului din prima propoziție înaintea celuilalt, la prezent, sugerează contrastul dintre o stare de spirit și o alta volitivă, exprimată în mod direct.

În unele contexte, opoziția marcată de raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A este mai net conturată, datorită formei negative a predicatului din propoziția regentă precum și adverbului *numai.*

„În puținele aceste linii nu stă numai frumusețea stilului, care străinii la scriitorii lor o prețuiesc ca giuvaierurele scumpe, și pe acei scriitori îi îndumnezeiesc subt nume de Froissart, Montaigne, Rabelais, **dar** *stă un poem întreg un cîntec de lacrămi, vărsate de oameni* ce se lupta în dregătorie mare și grea cu risipa neamului și a țării.“ Russo, *PT*, 134.

Scanned with OKEN Scanner

În unele fragmente, opoziția dintre o propoziție negativă și alta introdusă prin conjuncția *dar* capătă o ușoară incertitudine, tot din cauza contextului.

„*Nu e un ziar subțire*, **dar** *pare a fi solid și răspîndit*". Rebreanu, *O* V, 130.

Astfel, predicatul *pare* introduce o mare probabilitate, plasînd situația la hotarele realității cu nonrealitatea.

Alteori, contextul mai larg în care apar propozițiile coordonate adversativ de gradul al II-lea A este reprezentat de o frază interogativă.

„*Talanca mea era acasă*, **dar** *mă puteam duce* s-o ieu?" Creangă, *O*, 238.

Interesant de observat că deși propoziția introdusă prin *dar* se află la forma afirmativă și este conturată de intonația interogativă, în realitate, ținînd seamă de ambianța fragmentului respectiv, avem a face cu o întrebare care echivalează cu o enunțiativă negativă. În unele situații, același procedeu este folosit pentru caracterizarea unui personaj.

„*Era în sat și dascălul Iordache, fîrnîitul de la strana mare*, **dar** *ce ți-i bun*?" Creangă, *O*, 213.

În cazul în care raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A se stabilește între două propoziții negative, se poate vorbi de situarea lor pe același plan.

„*Tot nu-și amintea de el*, **dar** *nu voi* să arate că nu l-a recunoscut." Rebreanu, *R*, 110.

În alte situații, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A conturează opoziția dintre dorință, al cărei exponent este propoziția regentă, și imposibilitatea de a acționa în conformitate cu această dorință.

„*Ar fi dorit* să ia parte la discuție, ca altădată, **dar** *nu îndrăznea de teamă* să nu observe ceilalți cît de false și nesincere îi sunt vorbele." Rebreanu, *PS*, 47.

Pe plan gramatical, contrastul reiese din alăturarea predicatelor verbale exprimate printr-un verb la *condițional optativ perfect* și un altul la *indicativ — imperfect*.

Alteori, contrastul dintre cele două propoziții coordonate adversativ de gradul al II-lea A este reliefat prin opoziția dintre subiectele corespunzătoare.

„*Așa spune Veronica*, **dar** *eu cred* că tot ce a fost putere în tine s-a consumat în lucrarea obscură și neștiută de tine, care m-a adus să-ți spun acest cuvînt de cutezătoare înfrîngere." Papadat-Bengescu, *F*, 72.

Scanned with OKEN Scanner

În acest fragment, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A apare între două atitudini diferite.

Opoziția dintre cele două propoziții coordonate adversativ de gradul al II-lea A rezultă din contextul frazei.

„*Va fi fost cîndva ca el și hatmanul Nicoară,* **dar** *acum la Nicoară gîndirea înlătură necumpătarea* și se adîncește într-o jertfă voită." Sadoveanu, *NP*, 206.

Este clară antiteza marcată prin adverbele *cîndva/acum*, care sugerează un timp îndepărtat sau prezent. Asemenea propoziții coordonate adversativ au funcție caracterologică.

Propoziția introdusă prin conjuncția *dar* are uneori rolul de a opri declanșarea unui gest, a unei acțiuni.

„*Felix se pregătea* să întindă și el pe al său (buchetul de flori) Otiliei, care nu-l vedea, **dar** *un amestec de sentimente îl opri.*" Călinescu, *EO* I, 120.

Opoziția este marcată și morfologic prin nonidentitate în privința timpului verbelor respective. Pe de o parte, imperfectul *pregătea* evidențiază o acțiune în momentul precedent desfășurării faptelor, pe de altă parte, perfectul simplu *opri*, prin însăși natura lui semantică, atrage atenția asupra unui anume moment.

Situații oarecum asemănătoare întîlnim și în poezie.

[A dar B, C dar D]

„*Multe flori sunt,* **dar** *puține / Rod în lume o să poarte / Toate bat la poarta vieții, /* **Dar** *se scutur multe moarte.*" Eminescu, *OA*, I, 223.

Opoziția dintre cele două propoziții adversative apare din contextul alcătuit din *multe/puține* prin intermediul cărora toată strofa capătă un sens foarte general. Avem a face cu o cugetare plasată la timpul prezent, urmată imediat de exprimarea unui rezultat posibil într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Alteori, opoziția rezultă chiar din contextul mai larg al propozițiilor respective, coordonate adversativ.

„*Ăst suflet înflorise în vise de junețe /* Așa în primăvară un cîmp a înflorat / *Dar visele căzură sub vîntul de tristeți, / Sub plînsu-mi înfocat.*" Bolintineanu, *LI*, 213.

În unele versuri, raportul de coordonare adversativă se stabilește între două propoziții principale, din care propoziția introdusă prin conjuncția *dar* marchează începutul unei anumite stări de spirit.

„*Fratele cel mic murise / De venin omorîtor; /* **Dar** *din ora ce* pierise / *Domnul sufere greu dor.*" Bolintineanu, *LI*, 151.

Scanned with OKEN Scanner

După cum se vede, a doua propoziție reprezintă urmarea unei situații enunțate în propoziția anterioară.

Alteori, opoziția are un caracter estompat, dat fiind că propoziția introdusă prin *dar* exprimă o realitate care nu vine în contradicție cu ideea enunțată anterior, ci mai degrabă se completează cu aceasta.

[A, B, C dar D]

„Nebun, nebun de mii de ori / Acel ce cată grîu și flori / Pe munții rătăciți în nori: / *Sînt tari, sînt nalți, sînt de granit,* / **Dar** *fruntea lor cea triumfală* / *Abia rodește cu sfială* / *Un mușchi mărunt și otrăvit.*" Heliade-Rădulescu, *O* I, 120.

În acest citat, după trei propoziții coordonate prin juxtapunere, cu rolul de a caracteriza structura munților, apare propoziția introdusă prin conjuncția *dar*, care adaugă o altă trăsătură, fără ca aceasta să fie în contrast cu cele enunțate anterior.

Uneori, opoziția reiese din faptul că sînt puse față în față două atitudini contrare, luate în sine, dar justificat raportate la contextul respectiv.

„*Latina gintă are parte* / *De-ale pămîntului comori* / **Și** *mult voios ea le împarte* / *Cu celelalte-a ei surori,* / **Dar** *e teribilă-n mănie* / Cînd brațul ei liberator / Lovește-n cruda tiranie / Și luptă pentru-al său onor. /" Alecsandri, *P*, 549.

Structura unei strofe alcătuită din două grupuri de propoziții coordonate adversativ dă la iveală o simetrie atît a imaginilor cît și a ideilor.

„*Una pe alta nu se zărește,* / **Dar** *al lor cîntec în cer răsună.* / *Noaptea adîncă le despărțește,* / **Dar** *a lor doruri le împreună.*" Alecsandri, *P*, 299.

În unele situații, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A face ca antiteza dintre propozițiile respective să fie mai evident reliefată.

„*Simțirea, ca și bunătatea, deopotrivă pot să piară* / *Din inima îmbătrînită, din omul reajuns o fiară,* / **Dar** *dintre flori și dintre stele nimica nu va fi clintit,* / Veniți: privighetoarea cîntă și liliacul e-nflorit." Macedonski, *O* II, 57.

Opoziția se stabilește între caracterul schimbător al sentimentelor umane și consecvența elementelor naturale.

Adeseori nu se mai poate vorbi de o opoziție stabilită printr-un raport adversativ, căci a doua propoziție, introdusă prin conjuncția *dar*, vine mai mult să accentueze o idee exprimată anterior.

Scanned with OKEN Scanner

„Numai aurul, el singur, îmi lipsește-n astă lume, / Numai el, **dar** *fără dînsul sunt un biet neputincios ...“* Macedonski, *O* II, 140.

[A dar B dar C]

Alteori, dimpotrivă, opoziția este foarte bine marcată.

„Sînt dulci ale prunciei dorite suvenire / Și visuri fericite, iluzii îngerești, / **Dar** *nu e nimic dulce ca dulcea ta zîmbire, /* **Dar** *nici un vis nu-mi place,* de nu-l pricinuiești“. Alexandrescu, *O* I, 280.

Alternarea unei propoziții afirmative cu alta negativă are menirea de a evidenția și mai mult opoziția dintre cele două propoziții coordonate adversativ.

În alte contexte, apare opoziția între atitudinea naturii și comportarea omului în structuri de tipul [A dar B dar C și D].

„Mă rătăcesc pe cîmpuri, **dar** *iarba înviază, /* **Dar** *arborul pădurei ia formă,* mi-e vrăjmaș, / **Ș**-*a sfîșia e gata un laș de ucigaș“*. Alexandrescu, *O* I, 293.

Uneori, a doua propoziție introdusă prin conjuncția *dar* subliniază o atitudine fermă față de ideea exprimată anterior.

„O ești frumos, cum numa-n vis / Un înger mi se arată, / **Dară** *pe calea* ce-ai deschis / *N-oi merge niciodată.“* Eminescu, *OA*, 144.

Apariția conjuncției *dară*, cu forma din limba română veche, nu este nejustificată, dacă ținem seamă de atmosfera de basm, creată și prin alte elemente de limbă veche. Deci, poetul folosește această conjuncție nu numai din necesități prozodice (ritmul și măsura versului).

În unele contexte, opoziția celor două propoziții coordonate adversativ reliefează contrastul dintre două stări, trăite de una și aceeași persoană.

„Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă, / Ce cu-a turmelor pășune, a ei patrie ș-o schimbă, / *La pămînt dormea ținîndu-și căpătîi mîna cea dreaptă ; /* **Dară** *ochiu-nchis afară, înlăuntru se deșteaptă“*. Eminescu, *OA*, 123.

Se remarcă, în unele contexte, prezența unei structuri strofice cu caracter abrupt, trunchiat, dată fiind ocurența unei propoziții coordonate adversativ, dar de un anume tip: predicatul propoziției este alcătuit dintr-o interjecție cu valoare predicativă. Pe de altă parte, intonația exclamativă contribuie și ea la trunchiere.

Scanned with OKEN Scanner

„Grăim în aur și argint, / **Dar** *ah!* cîndva cu guri de pară / străfulgerăm tăcerea clară / dintre silabele de-absint." Doinaș, *C*, 59.

Marcînd antiteza dintre *prezență/nonprezență* raportul de coordonare adversativă conturează și mai puternic opoziția.

[A și nu B dar C]

„Deasupra coniferelor, sub talpă / piatra se face mucet. În odăjdii / acvila se rotește convertindu-mi / priveliștile-n tronuri moi de orgă, / *Aici n-am fost* **și** *nu voi fi.* **Dar** *sînt!*" Doinaș, *C*, 155.

Prin acest raport de coordonare se menționează nonexistența în trecut sau viitor, accentul căzînd pe existența în prezent.

Alteori, pe prim plan apare antiteza dintre două atitudini, propoziția introdusă prin *dar* fiind conturată de intonația interogativă. De aceea, nu este o opoziție manifestată în mod concret, ci numai enunțată ca eventual posibilă:

„Lumina zorilor tînjind în ape / Stă mărturie că-mi vei fi aproape. / **Dar** *zeii, dușmănoși acestui nimb,* / Cu ce săgeți *mă vor răni în schimb?*" Doinaș, *V*, 29.

Propoziția adversativă introdusă prin *dar* se poate profila ca un semnal de alarmă pentru faptele expuse anterior. Opoziția adversativă este mai estompată și în acest caz:

[A și B, C dar nu D dar nu E]

„Nămiaza suie-n paturi **și** *suie-n felinare, / Seringi alterate își strîng botul în sîn — /* **Dar** *nu se mai poate!* **Dar** *nu se mai poate!* / Lanțul doamnei Monny, bătrîn, / toată ziua a fost decent ca la aniversare". Caraion, *MO*, 57.

Și în alte situații opoziția adversativă este atenuată:

„Respir adînc, ei pornesc obosiți înainte, / **Dar** *iată pe țărmul opus,* / Pe furiș, din umbra nămolului planetei, / Apar înfiorători racii, / Pornind în direcția cealaltă". Sorescu, *P*, 144.

Raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A se constată și între elementele unei metafore, determinările avînd un caracter oarecum contradictoriu rezultat din imaginea luată în întregime:

„Soarele e tînăr / În vîrful razelor, / **Dar** *razele lui / Sînt înfipte în noapte."* Sorescu, *U*, 80.

În alte contexte, opoziția este afirmată deschis:

„Stihii vuiesc / **Dar** *pe îngusta limbă / de piatră și pămînt, mergi mai departe.* / Mai ai un pas, un demon, o clipită." Banuș, *S* II, 17.

Este evidentă antiteza dintre două comportamente, cel natural și cel uman. Morfologic, diferențierea se manifestă în

Scanned with OKEN Scanner

categoria persoanei *(a III-a plural/a II-a singular)*. Şi în privinţa subiectelor se poate constata antiteza *(stihii*/subiect inclus *tu)*.

Alteori, fără a fi vorba despre o opoziţie propriu-zisă, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A rezultă din context.

„*Reflexul liniştit nu locuia / Cu lumea lui năvalnicele ape ... /* **Dar** *anii au trecut* ... Din matca ta / Prea strîmtă atunci, ai dispărut aproape", Barbu, *P*, 32.

Rolul propoziţiei adversative introdusă prin conjuncţia *dar* este acela de a atrage atenţia asupra unui fapt intervenit: acţiunea timpului.

Propoziţia introdusă prin *dar* marchează uneori începutul unei alte etape în mersul firesc al lucrurilor.

„*Un strat lăptos de aburi mai stăruie pe zare / ...* **Dar** *într-o zi se rupse* şi, prin spărturi, văzui / Copacul despletindu-şi în coame şi frunzişuri / Tot aurul lui verde şi toată floarea lui". Barbu, *P*, 41.

Şi în alte contexte, propoziţia adversativă se reliefează sub aspectul unei judecăţi enunţate pe un ton exclamativ.

„*Era odraslă de morar, / La Antwerpen trăia în umbră; /* **Dar** *nebunia în ce rar / Decor mireaso îi adumbră!*" Barbu, *P*, 120.

Alteori, propoziţia adversativă se dezvoltă ca o antiteză faţă de propoziţia precedentă.

„— *Nuntaş fruntaş! / Ospăţul tău limba mi-a fript-o, /* **Dar**, *cîntecul, tot zice-l-aş, / Cu Enigel şi riga Crypto.*" Barbu, *P*, 178.

În citatul de mai sus, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A apare în replica unui personaj, care mai întîi anunţă o stare de fapte petrecută în trecut, iar apoi, urmăreşte să accentueze ideea de continuitate a unei activităţi cu toate impedimentele impuse de prima propoziţie. Desigur, posibilitatea unei astfel de acţiuni este ipotetică, fapt ce se vede şi din prezenţa modului condiţional optativ. În aceeaşi poezie, ceva mai departe, tot în replica unui personaj, se evidenţiază imposibilitatea ocurenţei unei situaţii.

„— Să mă coc, Enigel, / *Mult aş vrea,* **dar** vezi de soare, / *Visuri sute, de măcel, / Mă despart.*" Barbu, *P*, 180.

Morfologic, antiteza este redată prin opoziţia de moduri verbale: *condiţional-optativ prezent/indicativ prezent.*

Alteori, se pun în contradicţie două atitudini, subliniate prin diferenţa de formă verbală — *afirmativ/negativ*. Faptul că propoziţia adversativă se află la forma negativă impune concentrarea atenţiei asupra acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

„Cu patrioții la paradă. / Amestecați printre eroi, / De-a valma coborîm în stradă, — / **Dar** *nu ne ducem la război!"* Topîrceanu, *SA*, 197.

Prima propoziție exprimă o atitudine formală, pe cînd cea de-a doua implică o hotărîre definitivă. Intonația exclamativă conturează și mai puternic ideea exprimată.

Se întîmplă, adeseori, ca opoziția să se manifeste între subiectele propozițiilor legate prin coordonare adversativă:

„A fost odată ... va fi odată ... / Nu spune zarea, **dar** *spune omul"*. Bacovia, *P*, 123.

În alte contexte, propoziția adversativă are funcție caracterologică. Pe de o parte, se reliefează calificativul tinereții la modul concret, pe de altă parte, comportarea drept tînără a unei persoane într-o împrejurare semnificativă.

„Noi sîntem așa de tineri / Că am putea să-ți fim nepoți ... / **Dar** cînd ne zici bătrîna doină / *Ești cel mai tînăr dintre toți"*. Iosif, *PA*, 47.

În acest citat, ideea de probabilitate este explicită.

Opoziția se face simțită, alteori, din structura unei metafore:

„Întunericul mă vrea în groapa lui / **dar** *vărs cana cu somn."* George, *B*, 21.

Adeseori, opoziția este atenuată, dată fiind semnificația contextului.

„Era o noapte caldă, bună / **Și** *stele-mi dădeau ocol, /* **Dar** *tu te-ai arătat domol /* **Și**-*mi surîdeai de după lupă"*. Beniuc, *S* III, 176.

Poate că și vecinătatea, de-o parte și de alta, a două propoziții coordonate copulativ, face ca propoziția adversativă să apară mai atenuată, putînd fi înlocuită, fără a se produce vreo schimbare de sens, tot cu un raport copulativ. Această situație se concretizează în faptul că, în ambianța respectivă, propoziția adversativă și propoziția principală se situează pe același plan.

În situația în care predomină cumulul adversativ, caracterul opozitiv poate fi uneori mai pronunțat, alteori mai atenuat.

„Eram să te-aștept prin parc, / Văzînd că singurătăți pe aici m-au oprit ... / **Dar**, *mereu aceleași uitări!* / **Dar**, *tot aceeași poezie la infinit!?"* Bacovia, *P*, 181.

Versurile de mai sus pun în evidență un cumul adversativ eliptic de predicat. Cele două propoziții coordonate adversativ explică o anumită cauzalitate. Propoziția principală sugerează o acțiune, în momentul declanșării, în timp ce propozițiile coordonate adversativ exprimă tocmai explicarea nonacțiunii. Și intonația exclamativă sau exclamativă-interogativă accentuează mai mult cumulul adversativ.

Scanned with OKEN Scanner

În unele cazuri, deși cumulul adversativ are un caracter uniform din punctul de vedere al structurii, opoziția introdusă de propoziția adversativă se păstrează, datorită caracterului de probabilitate inclus în propoziția principală.

„*Poate greșesc*: **dar** *steaua tot roșie-a rămas* / *Poate greșesc*: **dar** *fluviul e-același ca-nainte* / *Poate greșesc*: **dar** *munții își au și ei un glas* / *Poate greșesc*: **dar** *cîmpul și el are cuvinte*". Stancu, *S* I, 360.

În unele texte din dramaturgia secolului al XIX-lea efectul comic poate rezulta dintr-o frază cu structură stereotipă, care exprimă caracterul îndoielnic al unor situații expuse.

„*Brînzovenescu*: *Mulțumim, mulțumim, stimabile,* **dar** *ne cam grăbim.*" Caragiale, *O* I, 128.

Alteori, efectul comic este foarte bine marcat de raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A, întrucît avem a face cu două propoziții principale, dintre care cea introdusă prin conjuncția *dar* anihilează cele afirmate în prima propoziție.

„*Cațavencu*: *Industria română e admirabilă, e sublimă,* putem zice, **da** *lipsește cu desăvîrșire.*" Caragiale, *O* I, 200.

Propoziția adversativă, în unele texte din literatura populară, este precedată de un cumul de alte propoziții principale introduse prin *nice*.

„— *Sorioară drăgăstoasă,* / **Nice**-*i apa tulburoasă,* / **Nice**-*i iarba șovîrcoasă,* / **Nice**-*i lunca neguroasă,* / **Dară** *mie mi-o venit* / *Voie mare de pornit.*" Amzulescu, *B* III, 265.

Din punct de vedere gramatical, în propozițiile copulative introduse prin *nice* se observă identitatea sintactico-morfologică a predicatelor respective, iar în propoziția introdusă prin *dară*, predicatul diferă sintactic față de celelalte *(predicat nominal/ predicat verbal)*.

În literatura populară raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A pune, adeseori, în evidență opoziția de timp *(perfect compus/viitor)* dintre propozițiile coordonate. „*De trei ani mă duc, mă duc,* / **Și** *tu, mamă, n-ai crezut*; / *Dar acuma ai să crezi,* / Că-n trei ani nu mă mai vezi!" Timoc, *CB*, 35.

Propoziția introdusă prin conjuncția *și* este tot o adversativă; în acest caz, din punctul de vedere al formei avem un raport de coordonare copulativă, iar în ceea ce privește conținutul predomină raportul adversativ.

În unele texte din literatura populară propoziția coordonată adversativ introdusă prin conjuncția *dar* subliniază o anumită trăsătură definitorie pentru un personaj.

Scanned with OKEN Scanner

„— Apoi, pînă o veni Sf. Soare, tu ia descîntă-mă, bre Hăi**ă**-lui, c-așa mi te-ai lăudat. *Nu mi-i de alta, bre omule,* **da** *eu îs logofăt la Sf. Soare,* **și**, de m-oi da botu, *apoi știu* că el are să-mi ieie astă baftă și are să puie pe altul în loc." Furtună, *IB*, 13.

În unele cazuri, predomină cumulul de propoziții principale coordonate adversativ, fiind evidentă insistența asupra unei idei: [A dar nu B dar nu C].

„Arde luminița bine, / Cine mi-i drag nu mai vine; / *Arde lumina pe masă, / Ar veni,* **dar** *nu acasă.* / **Dar** *chiar acasă* de-ar fi, / *Nu l-ar lăsa părinții* / **Și** *nu-l lasă maică-sa, / N-ar ajunge-a-l însura!*" Jarnik-Bîrseanu, *DS*, 91.

Uneori, în poezia populară, o strofă întreagă este alcătuită din alternarea în structură oarecum identică a raportului de coordonare adversativă, opoziția fiind marcată o dată prin flexiunea numelui predicativ *(gradul pozitiv / gradul comparativ)* și altă dată prin contrastul *afirmativ/negativ.*

„*Rele-s, bade, frigurile* / **Da**-*s mai rele dragostele. / Maica din friguri mă scoate* / **Dar** *din dragoste nu poate!*" Jarnik-Bîrseanu, *DS*, 3.

4.4.5. **Propoziții subiective**

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din proza secolului al XIX-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A poate fi întîlnit în structuri de tipul [cine A dar cine B], în replica unui personaj.

— „*Cine nu-l caută* îl găsește, măria ta, **dar** *cine-l caută!*" Caragiale [1].

Am putea considera că opoziția *negativ/afirmativ* a unuia și aceluiași verb într-un context exclamativ are rolul de a sublinia comicul verbal. Așa cum afirmă, pe bună dreptate, Ștefan Cazimir[2] „un eveniment destul de obișnuit în evoluția dialogului caragialesc îl constituie alunecarea nu în obscuritate sau confuzie, ci ruperea punților de înțelegere care îi uneau pe interlocutori".

În poezie, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A aduce pe prim plan anumite aspecte în care se conturează primii fiori ai dragostei.

„E greu *să dai de căpătîi,* / **Dar** dacă dai, *merg strună toate,* / Și fata mult nu se socoate / Cînd pierde mintea cea dintîi". Coșbuc, O[3].

[1] Ștefan Cazimir, *Caragiale: Universul comic*, București, 1967, p. 236.
[2] *Op. cit.*, p. 236.
[3] Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 81.

Scanned with OKEN Scanner

În proza secolului al XX-lea propozițiile subiective coordonate adversativ de gradul al II-lea A aduc pe prim plan opoziția *predicat nominal/predicat verbal* la care se adaugă și cea de timp — *prezent/perfect compus*.

„Ce-i drept, *sînt militar vechi*, **dar** *n-am mai pomenit* să spînzure oameni așa, aproape pe întuneric..." Rebreanu, *O* V, 9.

Prima propoziție subiectivă reliefează o trăsătură caracterologică, a doua implică întregii fraze un sens restrictiv. Deci și în acest caz, accentul cade tot pe propoziția introdusă prin conjuncția *dar*.

În situația unei narațiuni la persoana I, cum este pasajul de mai jos, structura [A dar B] se definește prin opoziția *persoana I/persoana a III*-a.

„Firește *că n-aveam de obiectat nici un fapt precis*, **dar** *asta nu însemna totuși* că ea nu mersese, cu trup și suflet, într-o aventură". Camil Petrescu, *Und*, I, 136.

În poezia populară se constată ocurența raportului de coordonare adversativă de gradul al II-lea A în structuri de felul: [cine A și B dar cine C și cine D].

„*Cine-apuc' a o-nvăța* / **Și** *nu știe-a o purta*, / Că-i grea ca și piatra. / **Da** *cine-o știe-a purta*, / Îi ușoară ca pana, / **Și** *cine știe rîndu*, / Ușurică-i ca gîndu". *CCAS*, 42.

4.4.6. **Propoziții atributive**

Identitate sintactico-morfologică

În unele versuri din secolul al XIX-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A este ocurent între propoziții atributive definite prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor:

„O !... ființe-nsuflețite sunt destule-n astă lume / *Care poartă nume d-oameni*, / **dar** *insultă acest nume*". Macedonski, *O* III, 21.

Situații asemănătoare se întîlnesc și în proza secolului al XX-lea, propozițiile atributive coordonate adversativ avînd funcție caracterologică.

„Cu un an în urmă, cînd încep evenimentele care urmează și care aduseră apoi în satul natal al băiatului lui Moromete știrea falsă a morții lui, un om înalt și drept ca un stîlp, pe chip cu o expresie parcă de stupoare *nu numai pentru ceea ce vedea*, **dar** *și pentru ceea ce făcea el însuși*, se dădu jos dintr-o mașină în fața intrării castelului și îi făcu un semn confidențial portarului să se apropie". Preda, *MS*, 18.

Scanned with OKEN Scanner

Deosebit de expresive sînt propozițiile atributive coordonate adversativ din care una este eliptică de predicat, situație întîlnită mai ales în formulele introductive ale basmelor.

„A fost odată, dragii mei și ai cui vă are, a fost odată o babă săracă, săracă și avea numai o colibă mică, unde ședea și un copil *cu care împărțea bucuria* **dar** *mai mult năcazul vieții*". *TFBBPR*, 183.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele texte din secolul al XVIII-lea termenii coordonați adversativ de gradul al II-lea A pot fi întîlniți în structuri de tipul [A iar B dar C].

„Ce va să fie aceasta, *că toți boiarii și oamenii sărută moaștele sfîntului*, **iar** *tu nu vrei* să le săruți, **dar** *în ce chip hulești pre sființia-sa așa?*" *Let. cant.*, 102/32.

În proza secolului al XIX-lea raportul de coordonare adversativă, ocurent între propoziții atributive definite prin nonidentitate morfologică a predicatelor respective, conturează, uneori, replica unui personaj.

„Voi, turcilor, aveți un proverb, *pe care nu mi-l aduc aminte*, **dar** *caze se începe cu baram...*" Alecsandri, *CA*, 14.

Structura [A dar B], uneori, este prezentă în comentariul personajului principal, identificat cu scriitorul, în narațiuni la persoana I.

„Așa o doream, răzvrătind, fermecător laconia, pachetele de la băcănie și în același timp privind cu sfială pachetul, cu cărți, *pe care ea nu le citea*, **dar** *știa* cel puțin că prețuiau mult, **ba** *chiar le frecventa* **și** *se interesa de ele...*" Camil Petrescu, *Und* I, 51.

În literatura populară propozițiile atributive coordonate adversativ de gradul al II-lea A definesc, uneori, trăsăturile unei colectivități.

„Niță, nu mă săgeta, / Că degeaba te silești, / Pe noi să ne prăpădești; / Căci sîntem vro nouă frați, / *Ce am fost toți săgetați*, / **Dar** *nici unul n-am murit*, / Căci în mare ne-am dosit". *LS*, 89.

Într-un cumul de propoziții atributive coordonate copulativ și adversativ predomină caracterul ascendent al versurilor corespunzătoare.

„Jale mi-ar fi măicuță, jale, / Jale de vorbele tale, / *Care mi le-ai cuvîntat* / **Și** *eu nu le-am ascultat*, / **Dar** *acum le-aș asculta*, / N-are cin' le cuvînta". Bibicescu, *PT*, 161.

Dată fiind prezența, în primele două propoziții atributive, a contrastelor *tu/eu*; *afirmativ/negativ*, conjuncția *și* dezvoltă

Scanned with OKEN Scanner

un sens adversativ; ceea ce ne determină să considerăm că s-ar putea vorbi despre coordonare copulativă cu nuanță adversativă, la aceasta contribuind și ultima propoziție adversativă care împrumută sensul său întregului context.

4.4.7. Propoziții completive directe

Identitate sintactico-morfologică

În unele texte din secolul al XIX-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A apare între completive directe ale căror predicate sînt identice din punct de vedere sintactico-morfologic; ele fac parte dintr-un comentariu al povestitorului.

„Baba, deodată, stă pe gînduri; parcă n-ar fi prea voit *nici treaba s-o facă*, **dar** *nici punga s-o lase*". Creangă, *O*, 100.

În literatura populară structuri de tipul [A dar B] se constată și în replica unui personaj:

„Atunci șarpele îi zise:

— *Bine, stăpîne, îți mulțumesc*, **dar** *te rog* să mergi cu mine, că uite mi-e urît singur..." *TFBBPR* 188.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVIII-lea termenii coordonați adversativ de gradul al II-lea A sînt ocurenți în structuri de tipul [A dar B]; opoziția se exprimă prin *perfect simplu/viitor*.

„Aceasta auzind Mihnea-vodă, să umplu de frică și zise: «*De vreme ce făcu puiul leului așa*, **dar** cînd va veni cel mare, *ce va face?*»" *Let. Cant.*, 96/11.

Conturul intonațional interogativ are rolul de a reține atenția și mai mult asupra unei anumite situații.

Uneori, opoziția *negativ/afirmativ* se remarcă în structuri de tipul [nu A dară B] nonidentice și în ceea ce privește subiectele.

„...i-au rĕspuns *că craiul Vladislav nu bine va petrece*, **dară** *remășițele oștilor celor bătute mai norocoase vor fi după aceaia asupra turcilor*". Șincai, *Hr.* II, 13.

Opoziția *predicat nominal/predicat verbal* este reliefată de unele pasaje din proza secolului al XIX-lea, în replica unui personaj.

„— Ce spui tu, măi?... Apoi dar bine-a zis cine-a zis, *că vrabia-i tot puiu*, **dar** *numai dracul o știe* de cînd îi..." Creangă, *O*, 83.

Și în proza secolului al XX-lea pot fi înregistrate situații asemănătoare în structuri de tipul [A, B dar C și D].

Scanned with OKEN Scanner

„— *E și vremea, dragă jupînească* — îi răspunsei — *eu unul, m-aș culca afară*, **dar** *s-a cam înnourat* **și** *noaptea poate* să aducă ceva". Hogaș, *P* I, 92.

În acest context predomină opozițiile *indicativ/condițional; prezent/perfect compus; activ/reflexiv.*

Alteori, opoziției *afirmativ/negativ* i se adaugă cea a subiectelor respective *ea/tu.*

„Marta zice *că ți-a scris mereu*, **dar** *că tu nu i-ai răspuns la două scrisori* **și** *poate* că te-ai supărat cine știe de ce". Rebreanu, *PS*, 120.

Într-un lanț coordonat prin juxtapunere și prin joncțiune se observă intenția poetului de a asocia mai multe acțiuni, accentul punîndu-se pe imaginea evidențiată de propoziția adversativă [A, B, C dar D].

„Zi-i *să meargă* pe oriunde e suavă fericire, / *Să-și încarce a ei rază cu al florilor arom,* / *să zîmbească voluptății* ce se naște din iubire / **Dar** *să uite* pe oricine a uitat că este om". Macedonski, *O* II, 141.

Raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A uneori, are rolul de a opune două judecăți din puctul de vedere al situării în prezent sau în viitor.

„Știu bine: *providența nu m-alintă* / **Dar** *am să trag de șapte ori la țintă* / *În scăfîrlia omului orchestră*". *EN*, 318.

În literatura populară, termenii coordonați adversativ de gradul al II-lea A aduc pe prim plan fie opoziția *afirmativ/negativ*, fie cea privind diateza verbelor respective — *activ / reflexiv.*

„Apoi Iancu Sibiian, / Om viteaz, dar cam iclean, / Măr de aur îmi scotea, / Și pe masă îl punea, / P-urmă sabia trăgea, / Către fete-așa zicea: — *Carea e din voi mireasă*, / Să ie mărul de pe masă, / **Dară** *carea nu mi-e fină*, / Să-și ie seama de-a sa mînă". Marienescu, *PT*, 144.

[A și B dar C]

„Într-o zi a dat baba copilașului trei bani și i-a zis: *na barim ăștia, copile*, **și** *te du la pitar* să ne cumperi pită, **dar** *ia seama* să nu-i pierzi..." *TFBBPR*, 183.

4.4.8. Propoziții circumstanțiale de cauză

Identitate sintactico-morfologică

În unele texte de proză din secolul al XIX-lea, reține atenția ocurența raportului de coordonare adversativă de gradul al II-lea între două propoziții completive circumstanțiale de cauză, din care una este eliptică, ceea ce asigură expresivitate mai mare întregului pasaj.

Scanned with OKEN Scanner

„Ține minte ce-ți spun eu, că poate să ne mai întîlnim la vrun capăt de lume: *căci deal cu deal se ajunge*, **dar** *încă om cu om*!" Creangă, *O*, 12.

Uneori, raportul de coordonare adversativă are rolul de a sublinia concepția exprimată în mod direct de scriitor.

„Ceea ce poți să știi în privința asta e doar ce trebuie să fie faptul moral, care este în stăpînirea omului ca ființă gînditoare, dar nu înfăptuirea fizică, *fiindcă aceasta poate fi*, e drept, **dar** *e numai o singură dată* **și** *deci nu se poate închipui dinainte*". Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, 345[1].

În literatura populară, raportul de coordonare adversativă este ocurent, de asemenea, între propoziții circumstanțiale de cauză, definite prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor respective.

[A dar B]

„Ie te scoală, gazdă, scoală, / De-mi aprinde-o lumînare, / *Că-ți vin din colindători*, / **Dar** *mai vin cu jețători*." Bibicescu, *PT*, 209.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În unele contexte de poezie raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A se înregistrează între propoziții circumstanțiale de cauză definite prin nonidentitate morfologică a predicatelor *(perfect compus/mai mult ca perfect; afirmativ/negativ)*.

„A-nceput să facă, ea, pe supărata, / *Că odinioară l-a iubit un pic*, / **Dar** *nu-l cunoscuse chiar așa mojic...*" Topîrceanu *SA* I, 185.

Se observă că în asemenea cazuri cele două propoziții coordonate adversativ apar într-o poezie cu evident caracter epic.

În proza secolului al XIX-lea două sau mai multe propoziții circumstanțiale de cauză pot fi consemnate într-un raport de coordonare adversativă combinat cu altul copulativ, avînd funcția de a expune concepția unui personaj.

[A și B dar C]

„Căci eu șed călare în inima lor **și**, *nu mă laud*, **dar** *știu toate mărunțaiele dintr-însele*". Creangă, *O*, 93.

Comicul de limbaj apelează și el la raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea A, mai ales, în replicile personajelor.

[1] *Apud* Virgiliu Dron, S.Gh. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 143.

Scanned with OKEN Scanner

„*Crăcănel*: Mersi, neică; ești un bărbat, drept să-ți spui, *nu că ești frizer*, **dar** *ești galant*". Caragiale, *O* I, 341.

În poezia populară propozițiile circumstanțiale de cauză coordonate adversativ au rolul de a accentua o anumită idee, în cazul de față, originea subiectului.

„Noi am mai ura, ura / De ne temem c-om însera, / *Că nu sîntem de pe colea*; / **De** *sîntem tocmai de la Cîmpulung*, / Unde trag fetele-n plug". Furtună, *IB*, 388.

Alteori, propoziția introdusă prin *dar* marchează un nou moment în desfășurarea unei acțiuni.

„Plîngeți-mă, floricele, / *Că v-am purtat cu plăcere*, / **Dar** *d-acuma încolea*, / *Să vă poarte* cine-o vrea, / Amar de viața mea!" Bibicescu, *PT*, 127.

Într-un cumul de propoziții circumstanțiale de cauză coordonate adversativ de gradul al II-lea A, se poate înregistra o structură de tipul [A da nu B da C].

„Urătura să-mi ascultați, / Brazda să nu mi-o stricați, / *Că boala v-a mînca*; / **Da** *nu că boala v-a mînca* / **Da** *noi n-om avea* cu cine sămînda". Furtună, *IB*, 381.

Primele două propoziții coordonate adversativ pun în relief opoziția *afirmativ/negativ*, a treia propoziție se definește față de precedenta prin identitate sintactico-morfologică a predicatelor și opoziția subiectelor *persoana a III-a singular/persoana I plural*, iar în raport cu prima aduce pe prim plan aceeași opoziție.

RAPORTUL ADVERSATIV DE GRADUL AL II-LEA B

4.4.9. Propoziții principale

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea B este ocurent între propoziții principale definite prin identitate sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele.

„*Sus înfipse și dverul în ușa cortului*, **însă** *oltariul jirtveei ardzătoare înaintea ușiei cortului puse* **și** *jirtvi pre îns ardzătoare și de mîncare jirtvă*, cum Domnul lui poruncise". *PO*, 316 / 27.

Și în textele din secolele următoare raportul de coordonare adversativă se observă între doi termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică:

Scanned with OKEN Scanner

„*Striga cu toții* să fie Lupul vornicul, **însă** *îi da și legături*, ce va lua den țară, ce s-ari lega pentru dări, atuncea la acel ales, mai multŭ să nu ia din țară". M. Costin, *Let.*, 100/14.

În poezia secolului al XIX-lea contextul reliefează contrastul respectiv.

„*E frumoasă, biata fată*! / **Însă** *chipu-i e pălit*, / Într-un giulgiu e-nfășată, / Ca un om ce a murit". Bolintineanu, *LI*, 155.

Uneori, propoziția principală introdusă prin conjuncția *însă* subliniază pendularea între realitate și nonrealitate.

„*Soarele apune peste Propontide*; / **Însă** *la suflarea valului cel lin*, / *Pare* că se leagăn bolțile splendide, / Dulce poleite d-aur și rubin". Bolintineanu, *LI*, 22.

Alteori, contrastul rezultă din punerea față în față a două efecte opuse, produse prin acțiunea unuia și aceluiași subiect.

„*Cu ochi lungi, cu gene lungi*, / *Zilnic rîde, zilnic cîntă*, / *Veselia ei te-ncîntă*, / **Însă** *ea golește pungi* / *Cu ochi lungi, cu gene lungi*". Macedonski, *O* II, 47.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea B se înregistrează între propoziții principale definite prin nonidentitate morfologică în ceea ce privește predicatele corespunzătoare.

„*De mūltъ amu* ·↑ *cârpe și* ·↑ *čenușă pocâi-se-vrĕ*, ·↑**să** *grâescъ voaō*". *CT*, 22 v/3.

În secolele următoare, se înregistrează diverse situații, în care contrastul apare mai conturat, datorită contextului reprezentat prin opoziția *afirmativ/negativ*.

„*Pre lîngă acestèa era și Ciacalul*, **însă** *acesta nu într-atîta socotială să ținea*." Cantemir, *Ist.*, 112/8.

Situații asemănătoare se constată și în poezia secolului al XIX-lea, termenii coordonați reliefînd aspectul metaforic:

„*Arborul suspină*, / **Însă** *nu se-nchină*, / *Înfruntînd ispite* / *Pieptu-i bărbătesc*!" Hasdeu, *SA*, 31.

În alte exemple, la antiteza rezultată din opoziția *negativ/afirmativ* se adaugă și cea referitoare la *prezent/viitor*.

„*Ștefan nu mai este...* **însă** *o să vie* / *Alți Ștefani cu viață și cu bărbăție*." Bolintineanu, *LI*, 91.

Foarte expresiv este pusă în relief, în unele versuri, antiteza *viață/moarte*, dar și aceasta plasată la hotarul dintre realitate și nonrealitate.

Scanned with OKEN Scanner

„Totul pare mort / Sub funebrul cort / Unde gerul zace; / **Însă** *prin îngheț / Sprintenul stigleț / Zboară* **și** *nu tace“*. Alecsandri, *P*, 697.

Demnă de amintit este și stabilirea unui raport de coordonare adversativă de gradul al II-lea B [A și B și C însă D]:

„De curînd ursu pe leu schimbase, / **Și** *pe domnescul tron înălțat, / Cîrma în labe tare-o luase. /* **Și** *cu verzi tufe sta-ncoronat.// Dator eu* **însă** *sînt a vă spune /* Că ursu-acela, măcar că urs, / Dar sentimente avea prea bune; / D-al obștei bine era pătruns“. Alexandrescu, *O* I, 227.

Și în unele texte de proză se întîlnesc contexte în care opoziția apare dublu exprimată: *afirmativ/negativ perfect simplu/prezent*.

„Angel cercă a-și cruci picioarele, pentru a imita pe arabi, **însă** *nu reușează decît a cădea răsturnat pe spate“*. Alecsandri, *CA*, 100.

În unele contexte, propoziția adversativă introdusă prin *însă* dezvoltă un sens restrictiv [A și B însă C].

„Să-i spui, răspicat și pe larg, toate aceste, / **Și** *nu fi mirat de* te-o pune în furci, / *Aici* **însă**-*ncepe o altă poveste“*. Doinaș, *V*, 10.

În citatul de mai sus, propoziția negativă precedă prepoziția adversativă. Lanțul coordonat alcătuit prin raport de coordonare copulativă și adversativă se definește prin nonidentitate sintactico-morfologică: *conjunctiv/imperativ indicativ afirmativ/negativ*.

Alteori, propoziția adversativă apare la forma negativă [A însă nu B]:

„Da, e rece primăvara și golașă frunzătura, / **Însă** *greii bobi ai toamnei nu mai vor* să doarmă închiși, / *Stupul sfredelit de soare își deșeartă-ncărcătura: / Jir și aur cad, în ciucur, la buzatul urdiniș“*. Barbu, *P*, 54.

Ambele propoziții se definesc prin nonidentitate sintactico-morfologică *(predicat nominal/predicat verbal)*.

Propoziția introdusă prin *însă* poate avea valoare caracterologică, aceasta rezultînd mai ales din contextul în care apar cele două propoziții copulative.

„Să mă știe fiecare, / Sunt sfios ca fata mare / **Și** *blajin de obicei, /* **Însă** cînd mă apăr / *Scapăr / Ca din cremene scîntei!“* Topîrceanu, *SA*, 216.

Deși în unele situații raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea B se stabilește între propoziții negative, opoziția rămîne evidentă datorită contrastului marcat prin alte componente corespunzătoare celor două propoziții.

Scanned with OKEN Scanner

„Nu sînt acoperite viața și patima / Lucrurile **însă**, *ele nu știu. Ia aminte*; / drumul nu știe secretele ținte, / vîntul cunoaște cît de sărată e lacrima". Blaga, *O* II, 192.

Uneori, propoziția introdusă prin *însă* marchează intervenirea unui fapt neașteptat.

„Vom spune că toamna a venit... foarte trist—/ *La o fereastră melancolică, mi s-a părut ceva,* / **Însă** *m-a trezit un glas pozitivist* / Vînt umed, și frunza zboară undeva". Bacovia, *P*, 89.

„Albine fierb; lăcuste, greieri saltă. / *Țînțari se bat, fug fluturi albi departe...* / *Bondarul singur zice ca din carte...* / *Eu* **însă** *zac pierdut în iarba-naltă,* / *Privind cu ochii beți de poezie* / *A cerului albastră-mpărăție*!" Iosif, *PA*, 81.

În poezia de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, și începutul secolului al XX-lea, așa cum reiese din citatul de mai sus, după un cumul de propoziții principale coordonate prin juxtapunere (izolate grafic) urmează o propoziție adversativă care subliniază opoziția dintre comportarea poetului și cea a viețuitoarelor naturii.

„Mîine plec în zori de zi... / **Însă** *pînă mîine,* / *Vino mai aproape, — zi* / *Doina mea, stăpîne*!" Iosif, *PA*, 82.

Raportul de coordonare adversativă exprimă o restricție în timp; ambele propoziții aduc pe prim plan un adverb de timp repetat, dar cu o nuanță semantică în plus *(mîine... însă pînă mîine)*. Opoziția morfologică se referă la modul verbelor *(indicativ/imperativ)*.

În unele situații, rolul raportului de coordonare adversativă este de a reda trăsăturile mai mult sau mai puțin contradictorii ale unui portret.

„Nins de vreme-i voievodul, / **Însă** *ageri ochi de vultur* / *Sub sprîncenele-i stufoase* / *Strălucesc adînci și clari*". Iosif, *PA*, 141.

Raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea B marchează în unele contexte opoziția dintre aparență și realitate.

„Privea numai această masă bogată pe care el în viața lui încă n-o văzuse, *era peste seamă de uimit,* **însă** *se stăpînea* **și** *stătea țapăn și semeț la locul lui*". Sadoveanu, *NȘ*, 156.

Alteori, raportul de coordonare adversativă de gradul al II-lea B se stabilește între o propoziție enunțiativă și alta interogativă.

„Am eu un corn de bour, la o colibă de aproape, **însă** *cine-a fi vrednic să scoată sunet?*" Sadoveanu, *NP*, 55.

De remarcat faptul că propoziția introdusă prin conjuncția *însă* aduce pe prim plan posibilitatea realizării sau nonreali-

Scanned with OKEN Scanner

zării unui anumit deziderat; de aceea, apare o întrebare căreia numai timpul îi va da un răspuns.

Propozițiile coordonate adversativ de gradul al II-lea B reliefează, în unele contexte, opoziția dintre antonimele corespunzătoare.

„Rădăcina învățăturii este amară, dulci sînt **însă** *rodurile sale"*. Negruzzi, *O* I, 100.

Antiteza dintre două stări de fapte apare mai evidentă prin intermediul unui raport de coordonare adversativă.

„Lumea de sub picioarele mele se frigea sub mezul înflăcărat al zilelor de iulie, mie **însă**, *pe Hălăuca, îmi clănțănea dinții ca în decembrie"*. Hogaș, *P*, 62.

După cum se poate observa, antiteza apare între *lumea*, substantiv colectiv, și *individ*, mobilul producerii acestor comportamente diferite fiind, de fapt, starea vremii.

Din contextul mai larg al unei fraze rezultă uneori asocierea dintre ocurența probabilă a unei situații, ca fiind definitorie pentru un anume moment sau loc, și modalitatea de apreciere a oamenilor.

„Poate că acesta era portul ei de drum; noi ne dădurăm **însă** *cu socoteala* că ea ar fi trebuit să nu-și pună niciodată altă îmbrăcăminte"... Hogaș, *P*, 11.

În asemenea cazuri, caracterul contrastant este mult atenuat.

Alteori, dimpotrivă, opoziția este subliniată de contextul respectiv, apare contrastul dintre dorința declanșării unei atitudini și necorespondența sa cu o anumită împrejurare.

„I-ar fi dat el acasă Otiliei, din cîte avusese, **însă** *nu erau potrivite cu nevoile ei"*. Călinescu, *EO* II, 165.

Chiar în definirea trăsăturilor caracterologice ale unui personaj, contrastul deși adevărat, se profilează pe prim plan.

„Nimic în purtarea Otiliei nu era agresiv sau arogant, gesturile și cuvintele ei erau pline de grație, **însă** *totul respira prea multă inteligență"*. Călinescu, *EO* II, 144.

RAPORTUL ADVERSATIV DE GRADUL AL III-LEA

4.4.10. **Propoziții principale**

Identitate sintactico-morfologică

În textele din secolul al XVIII-lea, raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea se înregistrează în mod frec-

Scanned with OKEN Scanner

vent în structuri de tipul [A ci B și C și D] ale căror predicate se definesc prin identitate sintactico-morfologică.

„Iar Iancul-vodă au fugit în Țara Leșească, **ci** *l-au luat Iazlovezschii* **și** *l-au dus la Liov,* **și** *den porunca craiului i-au tăiat capul...“* Popescu, *Ist.*, 308/36.

În asemenea contexte avem a face cu un raport de coordonare adversativă în formă și copulativă în conținut.

Și în textele din secolele următoare, sporadic, se constată apariția unor structuri de tipul [A ci B].

„Dorm undele Crișului / **Ci** *scoicile ascultă în trupul pietrișului* / Cum trosnesc, trezindu-se, oasele Crișului, / care se-ndoaie.“ *EN*, 415.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea se constată ocurența raportului de coordonare adversativă de gradul al III-lea între două propoziții principale a căror predicate se definesc prin nonidentitate morfologică.

„Așijderea și după răstignire *nu conteni,* **ci** *le porunci* să învețe și ei“. *Învăț. N.B*, 193/72 r/34.

În secolul al XVIII-lea se înregistrează structuri de tipul [nu A ci B] cu valoare caracterologică.

„Acela, adevărat, nu iaste preot, **ci** *iaste singur Iuda și vînzător lui Hristos* **și** *nu-i să va erta nici popei, nici aceluia...“* Ivireanul, *P*, 55.

În situația coordonării adversative prin conjuncția *ci* contrastul este mult mai evident, decît în celelalte situații *(iar, dar, însă)*, dată fiind opoziția *negativ/afirmativ.*

„Ei nu vorbeau, **ci** *ciripeau,* / Căzuți din lună în Paris, / Și cum naintea mea mergeau, / Păreau ieșiți ca dintr-un vis.“ Macedonski, *O* II, 340.

În alte contexte, contrastul este conturat nu numai prin opoziția *negativ/afirmativ,* ci și prin opoziția dintre adverbe, corespunzătoare propozițiilor respective.

„În prezent, cugetătorul nu-și oprește a 'sa minte, / **Ci**-*ntr-o clipă gîndul duce mii de veacuri înainte.“* Eminescu, *OA* I, 138.

Se observă contrastul dintre un adverb care exprimă un timp la modul general și un adverb care sugerează o anumită unitate temporală.

Uneori, apar pe prim plan cumuluri de propoziții coordonate adversativ prin conjuncția *ci* [A ci nu B ci C].

„Dacă nu știi, *ți-aș arăta* / *Din bob în bob amorul,* / **Ci** *numai nu te mînia,* / **Ci** *stai cu binișorul“*. Eminescu, *OA* I, 171.

Scanned with OKEN Scanner

În poezia secolului al XIX-lea adeseori, după un cumul de propoziții principale la forma negativă, propoziția introdusă prin conjuncția *ci* accentuează și mai mult caracterul opozitiv al unităților coordonate.

[A, B, C și D]

„*Ei nu gîndesc la moarte, nu gîndesc la viață, / Ei nu gîndesc la fapte* ce-n viață au urmat, / **Ci** cînd sufletul zboară, cînd sîngele îngheață, / *Toată durerea le-este* că nu și-au răzbunat! Alexandrescu, *O* I, 117.

Uneori, raportul adversativ de gradul al III-lea se stabilește între două propoziții principale prin care se marchează chiar începutul unui text. Rolul său este de a atrage atenția asupra unei idei.

„*Moș Nichifor nu-i o închipuire din povești*, **ci** *e un om ca toți oamenii*". Creangă, *O*, 314.

Alteori, chiar din context rezultă un caracter contrastant mai puternic; propoziția introdusă prin *ci* este deosebit de expresivă datorită aspectului său eliptic.

[A și nu B ci C]

„*Se țineau acum de mînă, trecînd în monom prin cadrul alb al geamului zăpezit* **și** *nu mai erau acum arătări negre pe fundul alb*, **ci** *albi cu totul, ca niște oameni de zăpadă*". Papadat-Bengescu, *F*, 179.

În alte contexte, contrastul este marcat în mod intenționat de scriitor, prin deplasarea locului firesc al părților de propoziție, desigur din necesități stilistice.

„*După învățătura bătrînului nostru, povești nu vînd*, **ci** *schimb*". Sadoveanu, *O* XIII, 182.

La propoziția în care predicatul este la forma negativă, adeseori, ideea exprimată poate fi întărită și prin intermediul unui adverb restrictiv cum ar fi *numai*.

Uneori, structura celor două propoziții coordonate adversativ trimite la necesitatea completării elementelor coordonatoare, pentru a se da o anumită simetrie.

„*Bacii nu știau numai istorisiri*, **ci** *cunoșteau taina laptelui acru și-a brînzei de burduf*". Sadoveanu, *B*, 10.

Deși gramatical se simte nevoia adăugării și a elementului adverbial din construcția corelativă *nu numai... ci și*, totuși, în gîndirea scriitorului, această renunțare la simetrie a fost, probabil, intenționată.

Contrastul poate fi pus în evidență, uneori, datorită unui anumit mod de abordare predominant negativă a enumerărilor.

[nu A, nu B, nu C ci D]

Scanned with OKEN Scanner

„— *Draga mamii, dragă! Vestea ta nu-i bună! / Nu-s nici nouri negri, nu-i nici grea furtună... /* **Ci** *păgînătatea într-acoace vine /* Ca să mi te ceară, Irina, pe tine..." Iosif, *PA*, 86.

Alteori, ordinea propoziție negativă/propoziție afirmativă este inversată. Și în astfel de cazuri contrastul este reliefat datorită altor elemente constitutive ale contextului.

[A ci nu B]

„*Divanul de teamă ținîndu-i județ, / S-a pus zăticneală și capul la preț, /* **Ci** *nimeni în proptă-i nu poate*să stea, / Căci are o vrajă ciudată și grea." Voiculescu, *P*, 29.

Opoziția dintre adverbele corespunzătoare propozițiilor coordonate adversativ determină contrastul respectiv.

[A ci B]

„*Am zis pe vremi din fluier de cucută, /* **Ci** *am și azi tristeți în alăută, / Tristeți mai vechi, al altor zile dar, / Tristeți mai noi*, ce-n cale ne răsar". Beniuc, *C* III, 49.

Structura [nu A ci A'] se înregistrează și în unele texte din literatura populară:

„Și apoi cînd te vor întreba că ce ceri pentru că ai îngrijit de mine, *tu să nu ceri altă, nici aur, nici argint,* **ci** *să ceri «mărgeaua» de după măseaua tatei..." TFBBPR*, 189.

4.4.11. **Propoziții completive directe**

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea este ocurent între propoziții completive directe nonidentice morfologic în ceea ce privește predicatele respective.

[A și nu B nici C ci D]

„Și cînd duse pre el afară dzise: *mîntuiaște viața ta* **și** *nu căuta înapoi*, neci să stai pre șes, **ce** *în deal mîntuiaște pre tine, cum să nu piei". PO*, 62/4.

Propoziția introdusă prin *ci* poate fi precedată sau urmată de propoziții copulative. Astfel, opoziția adversativă, fiind mai reliefată, pare să atragă după sine pe același nivel și propoziția copulativă.

Structura [nu A ci B] se întîlnește și în textele secolului al XVII-lea.

„Deč am lăsat noi *să nu piiară ačel om* če iaste la dumnàvoastră (în) ↑nkinsoare, **ce** *să-l lăsați* să dè dè el samâ cu sufle-

Scanned with OKEN Scanner

tul său ·înaintè lu dumn⟨e⟩dzău de moartè fratelui nostru". *SB*, 20.

În unele texte din secolul al XVIII-lea pot fi consemnate structura de tipul [nu A ce B și C]:

„Iar siimenii acei de la corturi, vădzind că nu le-au dat și lor lefe bani gata, *n-au vrut* să margă în curte, **ce** *au luat steagurile* și au purces din șes la Cetățuie..." Neculce, *OSC*, 137.

Și în textele din secolele următoare raportul de coordonare adversativă se întîlnește în contexte asemănătoare, deosebirea privind caracterul mai amplu și mai îngrijit din punct de vedere literar al frazei.

„După ce a înțeles feciorul de împărat cel mai tînăr cum că Ileana are să vină la el în grădină, ca să fure merele cele de aur, el porunci *că*, dacă va auzi cineva vaiete în grădină, *nimeni să nu cuteze* să intre **ci** *să lase pe cel* ce s-ar văieta, ca să se vaiete în pace". Slavici[1].

Uneori, în poezie, raportul de coordonare adversativă se stabilește între două imagini auditive cu deosebită valoare expresivă.

„Tu nu-nțelegi / *Că-n orchestrarea întregirii noastre / Nu-i ciripit de păsărele-albastre,* / **Ci**-*i răcnet doar de bestie turbată*, (...)" Minulescu, *O* I, 259.

În literatura populară reținem atenția structuri de tipul [A iar nu B ci C]:

„Și intră feciorul în casă la sfînta Vinere și se odihni și-i dete două cocuri de pîne albă zicîndu-i: «*Unul îl mănîncă pe cale,* **iar** *de unul nu te atinge de loc,* **ci**-*l ține numai în traistă...*»" Reteganul, *PA* III, 33.

4.4.12. **Propoziții circumstanțiale de cauză**

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea poate fi ocurent între propoziții circumstanțiale de cauză caracterizate prin nonidentitate morfologică a predicatelor. Opoziția *negativ/afirmativ* subliniază

[1] *Apud* Silviu Constantinescu, *Op. cit.*, p. 105.

Scanned with OKEN Scanner

caracterul explicit al contextului privind o anumită stare de fapte prin eliminarea unei posibile caracterizări și, respectiv, prin confirmarea alteia.

„Că cu adevărat, Doamne, au biruit și au fărîmat asiriianii pre alte limbi și au băgat dumnezeii lor în foc, *pentru că n-au fost dumnezei*, ci *au fost făpturi de mîini omenești, făcuți den piatră și de lemnu*". *Învăț. NB*, 169.

În secolul al XVII-lea se constată ocurența structurii [nu A ce B], în contexte cu valoare caracterologică.

„Ce, domniile neștiutoare rîndul tău și lacome sintŭ pricine perirei tale. *Că nu caută* să agonisască și e nume bun ceva la țară, ce *caută desfrînați numai în avuție* să strîngă..." M. Costin, *Let.*, 66/27.

Structura [nu A ci B] se înregistrează și în unele texte din secolul al XVIII-lea.

„Pentru aceasta dară, de vréme ce să botează Hristos, să ne botezăm și noi, *nu că doară că nu sîntem botezați cu sfîntul botez, adecă cu apă și cu duh*, ci *pentru căci am întinat cu păcatele noastre sfîntul botez*". Ivireanul, *P*, 64/27.

Structura [nu A ci B] este ocurentă în poezia secolului al XIX-lea; în anumite contexte, ea are rolul de a comenta o anumită situație definitorie pentru un personaj istoric.

„*Nu că el voiește țara a scăpa*; / Ci *va* să-mplinească datoria sa". Bolintineanu, *LI*, 78.

În proza secolului al XIX-lea se remarcă pasaje în care predomină caracterul descriptiv al unor structuri de tipul [căci A și nu B ci C și D].

„Datoria să ți-o plătești la timp, *căci are și ea rostul ei* și *nu stă*, dac-o lași nebăgată în seamă, în amorțire, ci *mișcă și crește* de nu o mai poți stăpîni în cele din urmă". Slavici, *O* VII, 136.

În ambele exemple reține atenția caracterul moralizator al conținutului exprimat de propozițiile coordonate adversativ și, implicit, al întregului pasaj descriptiv sau context poetic.

Alteori, impresionează tonul direct al unei replici aparținînd unuia din personajele principale, dintr-o narațiune explicită.

„Nu cerca, mai ales dacă te vei ridica cu mult deasupra omului, să înlături dușmăniile pe care le vei stîrni, făcînd pe placul fiecăruia, umilindu-te înaintea adversarilor; e o trudă zadar-

Scanned with OKEN Scanner

nică, deoarece mediocrii te urăsc *nu fiindcă i-ai contrazis*, **ci** *pentru că i-ai întrecut*". Călinescu[1].

Uneori, raportul de coordonare adversativă se stabilește între două imagini metaforice cu valoare de simbol.

„Statui aș vrea sonetele-i să fie, / *Că nu le-a scris cu pana pe hîrtie*, / **Ci** *le-a sculptat în marmoră cu dalta*". Codreanu, *C*, 69.

În literatura populară, pot fi semnalate structuri de tipul [că nu A, că nu B ci C și D] în replica unui personaj.

„— *Că nici nu te mîn eu, măicuță, în pețit în sat, că mie nici o fată din sat nu-mi place*, **ci** *te îmbracă frumos* **și** *să te duci chiar la împăratul* să-i ceri fata pentru mine!" *TFBBPR*, 192.

4.4.13. Propoziții completive circumstanțiale de scop

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În secolul al XVI-lea raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea se înregistrează între propoziții circumstanțiale de scop definite prin nonidentitate morfologică a predicatelor *(negativ/afirmativ)*.

„Atunce pomeni-voiu de legătura mea carea am pus între mine și între voi și între tot fealiul viilor și tot trupul, *cum de acmu înainte nu mai fie potopul apei*, **ce** *în tot trupul să piiarză*". *PO*, 36/12.

Structura [nu A ci B] apare și în secolele următoare:

„Nădejdea iaste o îndrăzneală adevărată către Dumnezeu, dată în inima omului, din dumnezeiasca strălucire, *ca să nu să deznădăjduiască niciodată de darul lui Dumnezeu*, **ci** *să fie încredințat* cum că va lua, prin pocăință, ertăciune păcatelor..." Ivireanul, *P*, 123/27.

„...și unii sfătuia pre Cazimir craiul *ca se nu lase prilejul*, **ci** *însuș în persoana sa se între în Moldova*, carea e foarte roditoare..." Șincai, *Hr.* II, 30.

Într-o structură de tipul [A ci B] precedată de o propoziție negativă, predomină funcția caracterologică a unui individ în raport cu o mulțime mai mult sau mai puțin diferențiată.

„El nu se uita niciodată îndărăt *ca să se învinue pe el însuși*, **ci** *totdeauna ca să-i învinue pe alții*". Preda, *M*, 261.

[1] *Apud* N. Anghelescu Temelie, Adrian Gh. Popescu, *Op. cit.*, p. 213.

Scanned with OKEN Scanner

Contexte asemănătoare se pot înregistra și în literatura populară, raportul de coordonare adversativă de gradul al III-lea, în asemenea cazuri, avînd funcția de a accentua o anumită idee.

„Mergeți în plata lui Dumnezeu sfîntul, că doară baba nu s-a dus în pod *să vă aducă de mîncare*, **ci** *să-și ascuță dinții*, să vă poată mînca". *TFB*, 77.

Alteori, opoziția adversativă se conturează și mai puternic prin prezența unor propoziții circumstanțiale de scop coordonate copulativ, care alcătuiesc primul termen al opoziției.

[nu A și nu B ci C]

„Draga mea, măicuța mea, / Îmi crescu o floare rea; / Îmi crescu o floare neagră, / Bine-n lume să nu-mi meargă; / Din luzie, din pruncie, / Încă din copilărie, / *Ca să nu mîn oi la stînă* / **Și** *să nu am moarte bună*, / **Ci** *să mor în cătănie*, / *În tranșeu, în bătălie*, / *Pe un pat de piatră sacă*, / Cînd pădurea se dezbracă!..." Oarcea, *Z*, 69.

4.5. NONIDENTITATE SINTACTICO-MORFOLOGICĂ

În proza secolului al XX-lea, structura [nu A dar B și C] este ocurentă în replica unui personaj, motivînd o anumită stare de spirit; predomină opozițiile *condițional/conjunctiv*; *perfect/prezent*.

„— Domnule Predescu, dar Mackensen ăla și Hindenburg pretind că ei o să cîștige războiul, adaose unul, *nu pentru că ar fi crezut*, **dar** *mai mult ca să dea replica și așa, ca să-l întărîte pe domnul Predescu*". Camil Petrescu, *Und* I, 158—159.

Concluzii

1. La nivelul frazei, atît în literatura populară cît și în cea cultă, raportul de coordonare adversativă este mai puțin reprezentat în comparație cu raportul de coordonare copulativă.

2. Se disting trei grade ale raportului de coordonare adversativă: I *iar*; II *dar, însă*; III *ci*.

În funcție de context, se înregistrează cazuri în care raportul de coordonare adversativă poate fi adversativ în formă și copulativ în conținut.

3. Propozițiile coordonate adversativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică și prin identitate sintactică-noniden-

Scanned with OKEN Scanner

titate morfologică în privința predicatelor corespunzătoare. Din materialul analizat, sporadic, au fost consemnate contexte definite prin nonidentitate sintactico-morfologică.

4. Propozițiile principale, pentru toate cele trei grade de adversitate, sînt cel mai bine reprezentate atît în literatura populară cît și în cea cultă.

5. Semantic și stilistic, în literatura populară și în cea cultă, se pun în relief, prin raportul de coordonare adversativă, cele mai diverse aspecte semantice și stilistice cu expresivitate deosebită.

4.6. RAPORTUL CONCLUSIV

Raportul conclusiv „leagă două unități sintactice dintre care a doua arată o urmare, o concluzie care decurge din acțiunea, starea etc. exprimată de prima". „Din punct de vedere al dependenței dintre unitățile pe care le leagă se află la limita dintre coordonare și subordonare"[1].

Și Al. Graur precizează, în același sens: „Sînt, evident, dintre toate felurile de coordonate, cele mai apropiate de subordonate, de vreme ce propoziția a doua arată ce urmează după realizarea celei dintîi, deci e un fel de consecutivă[2]".

Din materialul cercetat, raportul de coordonare conclusivă se întîlnește sporadic între următoarele tipuri de propoziții:

4.6.1. **Propoziții principale**

Identitate sintactico-morfologică

În literatura secolului al XVI-lea și în cea populară se constată ocurența raportului conclusiv între propoziții principale ale căror predicate sînt identice sintactico-morfologic.

LT: „*Iar Iue luo arcul în mînă* **și** *o săgeată* **și** *trase în Ioaram*„ **și**-*l săgetă între spéte*, **și** *trecu săgeata tocmai pren inimă*. **Deacii** *el căzu jos* **și** *muri*". *Învăț. NB*, 163/24.

LO: „*Și acmu* ·ŕ*râ dâm știre domniilor voastre* că vrem să tremitem oile ·ŕn munte. **Deči** *vâ rugâm* ca pre ai noștri dulči pri·ŕtini se ne dați a ști..." *SB*, 1.

[1] *GA* II, p. 251.
[2] *Gram.*, p. 204.

Scanned with OKEN Scanner

LP: „*Văzîndu-se atît de oropsită, o-necă plînsul și obida.* **Deci**, cînd totul fu gata de plecare, *îngenunchie la Dumnezeu* **și**-*ncepu* să se roage cu lacrămi...." *TFBBPR*, 99.

Și în textele din secolele următoare apar structuri de tipul [A deci B].

„*Fără zăbavă au început a să răsipi gloata boierilor,* **deci** *și boieri*, care încotro au putut, *au plecat fuga*, din carii în loc au prinsŭ pre Bărboi vornicul..." M. Costin, *Let.*, 62/12.

În secolul al XVIII-lea reține atenția structura [deci A deci B], intenția autorului fiind aceea de a pune accentul pe anumite aspecte relatate.

„**Deci** *împăratul crocodililor îndată pre un credincios al său la Inorog trimasă*, ca într-un chip față de priință, iară într-altul «de înfricoșére și de spăriiare să-i aréte (...)». **Deci**, *crocodilul, după porunca stăpînu-său mărgînd, către Inorog dzisă*". Cantemir, *Ist.*, 224/18.

Și în proza secolului al XX-lea raportul de coordonare conclusivă se stabilește între propoziții principale [A și B prin urmare C] ale căror predicate sînt identice sintactico-morfologic.

„*Cu fel de fel de viclenii, izbutisem*, nu-i vorbă, să nu țin tocmai întreg șirul paharelor **și** *scăpasem, prin urmare, mai teafăr până acum decît Grigoriță și călugărul*". Hogaș, *P* II, 204.

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea precum și în cele de literatură populară, raportul de coordonare conclusivă se înregistrează uneori între propoziții principale ale căror predicate se definesc prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică (*imperativ/indicativ*; *prezent/perfect simplu/viitor*; *persoana a II-a/persoana I*).

LZ: „*Tu, Doamne, miluiaște-mă* **și** *învie-mă* **și** *plăti-voiu lor.* / **Derept aceaia** *cunoscui* că vru-mă, că nu se bucură dracul mieu de mine". *CPs*, 186/76 v/11.

LO: „*Acъmo, noi amъ* ·↑*ntelesŭ* că ați ōprit domnĕvoastrâ să nu ·↑mble ōamenii de la cămъ pūlъ lūnъgū pre ačĕle izvoare, vănăndū și hrănindū-să. **Derepъtu ačĕ** *ne rūgămъ domnilor voastre* să fačeți bi⟨ne⟩ prenъ trū voѧ noastră..." *SB*, 4.

LP: „*Dar bietului copil milos nu-i mai rămase nici un ban*, ca să cumpere pită, că îi dase toți pentru lucrurile din sîn. *N-avea* **deci** la ce să se mai ducă la pitar". *TFBBPR*, 184.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, în secolul al XVII-lea, nonidentitatea morfologică se exprimă prin opozițiile *activ/reflexiv, singular/plural.*

„Vișniovețchii, unul din ginerii lui Ieremiei vodă, murise în Iași, **deci** *și oamenii lui,* carii au fostŭ a lui, *se dusesă în țara lor și din oastea lui Corețchii".* M. Costin, *Let.*, 64/4.

Reține atenția și cumulul de propoziții principale coordonate conclusiv, în structuri de tipul [deci A deci B].

*„***Deč** *a adus věste bun⟨ă⟩;* **deč** *dumněvoastră să nu aveț nič o grije dentr'aiasta parte,* să nu purtați..." *SB*, 17.

Și în secolul al XVIII-lea poate fi consemnat cumulul de propoziții principale, uneori, în structuri de tipul [deci A și B deci C și D deci E].

*„***Deci,** *auzind Lavan* cum că au fugit Iacov, *l-au gonit pre urmă* **și** *l-au ajuns Lavan la Galaad* **și**, *făcînd legătură între dînșii cu movilă de pietre,* **să** *despărțiră* **și** *să duseră fieștecare la calea lui.* **Și** *văzu Iacob tabere de îngeri.* **Deci** *trecînd pîrîul să strică la coapsă de îngerul* cu care s-au luptat de seara pînă dimineața și pentru acéia rămase șchiop, schimbîndu-i-se și numele de înger, din/Iacov (în) Israil. **Și** *trimițînd daruri frățini-său, lui Isaaf, au eșit întru întîmpinarea lui cu 400 de bărbați.* **Deci** *omorînd pre sihemiténi, pentru răpirea fie-sa au făcut partăvnie în Vethil* **și** *s-au curățit casa lui".* Ivireanul, *P*, 260—261.

În contextul [A și B și prin urmare C] caracterul conclusiv al ultimei propoziții este evident în raport cu primele două. Se observă raportarea lor la unul și același subiect; nonidentitatea morfologică se exprimă prin opoziția *afirmativ/negativ.*

„Cercetez literatura și dau de o amestecătură indigestă de limbi neolatine, de o sumă de idei luate fără nici un sistem de la străini, **și** *prin urmare nu-i găsesc nici un caracter original".* Russo, *PT*, 260.

În alte cazuri, subiectele propozițiilor coordonate conclusiv diferă iar nonidentitatea morfologică a predicatelor se concretizează prin opozițiile *imperfect/prezent/mai mult ca perfect: activ/reflexiv și afirmativ/negativ.*

„Era pe timpul băilor, **și** *în tot anul o mulțime de oaspeți, din toate părțile Moldovei mai cu seamă, își petrec aice lunile de vară;* **prin urmare,** *nu ne mirarăm deloc* cînd văzurăm, pe drumul mînăstirii, încrucișîndu-se moda lumească cu uniforma bisericească". Hogaș, *P* I, 17.

În proza secolului al XIX-lea se înregistrează și structuri de tipul [A deci B și C].

Scanned with OKEN Scanner

„Mă pregăteam a-mi apăra zilele împotriva fearelor primejdioase, și a cetelor de hoți ce gîndeam că aș întîlni în calea mea. *Îmi încărcai* **deci** *pistoalele* **și** *sării din corabie pe pămînt, cu gînd de a răsturna gios pe cel întîi valah* ce s-ar înainta spre mine..." Alecsandri, *CA*, 177.

Interesant de semnalat nonidentitatea morfologică a predicatelor în ceea ce privește timpul verbal. În prima propoziție, apare un verb la imperfect[1] *(pregăteam)* sugerînd o acțiune la trecut, dar în desfășurare. În propoziția conclusivă, verbul se află la perfectul simplu[2], exprimînd o acțiune într-un trecut mai recent corespunzător urmării acțiunii din prima propoziție.

Raportul conclusiv între două propoziții principale se întîlnește și în poezia secolului al XIX-lea.

„Prețul fu, ca-n vremi trecute, / O cetate-n munți la nori; / Care-o va clădi mai iute / **Deci** *clădiră pe-ntrecute / Mînioasele surori"*. Coșbuc, *O* II, 123.

În acest citat, se observă opoziția predicatelor respective *(predicat nominal-predicat verbal)*. Din punct de vedere morfologic, în ambele cazuri, verbul apare la perfectul simplu, timp al narației prin excelență, frecvent într-o poezie ca a lui Coșbuc, definită prin caracterul său discursiv. De remarcat faptul că fiecare propoziție își are subiectul său: *prețul*, element abstract și *surori*, element uman.

Alteori, antiteza dintre timpurile verbului are menirea de a evidenția o ușoară opoziție, doar în ceea ce privește semantica predicatelor respective.

„S-a dus amorul, un amic / Supus amîndurora, / **Deci** *cîntu-rilor mele zic — Adio tuturora."* Eminescu, *OA* I, 179.

În realitate, a doua propoziție nu reprezintă decît rezultatul unei acțiuni anunțate în prima propoziție.

„Pe la ora cinci nu venise decît puțină lume să aștepte. Dar curînd se făceau vreo cincizeci de oameni înaintea lui Sandu, căci fiecare dintre cei prezenți ținuse locul unui vecin. *La ora nouă se deschidea casa,* **deci** *rîndul lui Sandu venea pe la zece"*. Holban, B, 245.

Și în acest exemplu, avem a face cu identitate în ceea ce privește timpul verbelor respective. Imperfectul narativ co-

[1] „Funcția fundamentală a imperfectului e fără îndoială evocarea unei situații care e pusă la un moment al trecutului". Ladislau Gáldi, *Introducere în stilistica literară a limbii române*, București, 1976, p. 62; vezi și *GA* I, p. 236—238.

[2] Vezi *GA* I, p. 238—239.

Scanned with OKEN Scanner

respunde unei aprecieri din partea scriitorului asupra unei stări de fapte.

Alteori, propoziția conclusivă reprezintă urmarea unui raționament amplu:

„După numărătoarea banilor care s-a făcut sus, *Lipan s-a întors* purcegînd spre casă. *Atunci se vede* că cineva, care a fost de față ș-a văzut tîrgul și banii, s-a luat după el și l-a lovit. *I-a răpit banii oilor. Altfel nu poate* să fie, *arăta Vitoria*; căci așa spun cei doi prieteni ai mortului, anume Calistrat Bogza și Ilie Cuțui. **Deci** *Lipan nu și-a pus banii la un loc cu cei* care-i mai rămăseseră; ci-i purta în mînă". Sadoveanu, *B*, 152.

În unele situații, propoziția conclusivă are un caracter explicativ față de anumite situații.

„*Subprefectul dădu din umeri. Nu cunoștea. Nici dintre oamenii buluciți* care ascultau *nu se afla cineva* care să deie semn că ar fi cunoscînd pe Nichifor. **Deci** *era departe* **și** *se simți străină*". Sadoveanu, *B*, 88.

În același timp, această propoziție conclusivă introduce și o opoziție. Este vorba despre reacția Vitoriei în contact cu oamenii întîlniți. Contrastul dintre Vitoria și mediul înconjurător rezultă din tendința acesteia de nonintegrare în rîndul semenilor față de care este raportată.

„*După rînduiala oamenilor de pădure, cea dintăi grijă a popasului e focul.* **Deci** *dăduseră la pămînt cu topoarele, în marginea poienii, carpeni și fagi*". Sadoveanu, *O* XIII, 487.

După cum se observă, din nevoi stilistice, predicatul din a doua propoziție este exprimat printr-un verb la timpul imperfect[1], formă inversată.

Între cele două propoziții se stabilește un raport de egalitate din punct de vedere semantic; enunțarea ideii din prima propoziție echivalează cu cea reliefată de a doua propoziție.

În alte situații, se poate vorbi despre un raport de coordonare conclusivă între strofe.

„*Vine-n întuneric sîngele | purtător de știri smintite, | — Ochi întors pe dos, ah, plînge-le, | gheața, țeapănul de stalagmite | —* **Deci** *eu însumi mă sufoc,* mănțe — | îngeri, *curg pe ape deșirați | Rupt e lemnul tău, Bizanțe, de străini din tată, dar din mamă frați*". Stănescu, *SP*, 233.

[1] Pentru întrebuințarea gramaticală a imperfectului vezi *GA* I, p. 240—241; Sandfeld-Olsen, *Op. cit.*, vol. I, p. 342—349.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, propoziția introdusă prin conjuncția conlusivă *deci* are un rol explicativ; ea întărește sensul exprimat de un anumit context mai mult sau mai puțin învecinat.

„*Nemișcat, ne restituie rîul* / (*l-am numit*, **deci** *acuma există*!)". Doinaș, *C*, 145.

În unele cazuri, predomină raportul conclusiv, de factură intensivă.

„Cînd ajunge lemnul la putere, / *mai întîi își taie rădăcina* / *mai apoi a frunzelor mulere* / **Și** *dantură* / *Sfîrtecînd lumina* / *Ah*, **deci** *singur ah*, **deci** *înlăuntru* / *înspre mine, dinspre mine,* / *Cerul cel mai depărtat e coasta* / *de întunecime*." Stănescu, *SP*, 233.

4.6.2. Propoziții completive directe

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele secolului al XVI-lea precum și în cele de literatură populară, raportul de coordonare conclusivă se întîlnește între propoziții completive directe ale căror predicate sînt nonidentice morfologic.

LT: Eu dișu în spămîntatul mieu: *lepădătu-s de fața okilor tăi*; **dereptu ača** *audit-ai glasul rugăciunici mele*, cîndu kiemu cătră tire". *PS*, 91.

După cum se observă, nonidentitatea se exprimă prin opozițiile pasiv/activ; prezent/perfect compus; persoana I/persoana a II-a.

Structuri de tipul [A deci B] se înregistrează și în secolele următoare: (secolul al XVII-lea—al XVIII-lea).

„Bine ne pare de ačasta lucru, iară de randul (de) ōm⟨enil⟩oru, să știți dumilevoastre cu adevăr că *cu mila lui d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău sămtu omenii sănătoș* **și** *neme deć omъ nu bolește*". *SB*, 32.

„Și pentru mai cu fără glogozală lucrurile să scuture și mai pre lesne la un capăt să le scoață, dzisără: „Iată, noi din toată monarhiia noastră, *ne aliasăm*, **deci** *trebuie* **și** *din monarhiia voastră, alégeți* pre cine viți socoti, pentru ca deosăbi de alaltă gloabă trébele să ne trăctuim..." Cantemir, *Ist.*, 112/18.

Și în unele contexte cu nuanță epică din poezia secolului al XIX-lea, raportul de coordonare conclusivă are rolul de a caracteriza un personaj prin citarea gîndurilor partenerului dialogului respectiv.

„Colo o jună fată, arzînd de frumusețe / Surîde mamei sale / « *N-ai zestre*, zice ea, / *Dar tu ai frumusețe* **și** *ești copila mea*! /»

Scanned with OKEN Scanner

Deci *frumusețea este o mare avuție* / Ce-n sînul ei închide o mare bogăție". Bolintineanu, *LI*, 272.

În proza secolului al XIX-lea, raportul de coordonare conclusivă este, uneori, precedat de o propoziție adversativă și, de asemenea, urmat de o propoziție copulativă, asigurîndu-se, astfel, descendența frazei.

„— *Toate sînt așa*, zise unul din noi rîzînd, **dar** *încă tot nu sîntem lipsiți de simțul auzului*, **și** *prin urmare ne place a asculta povești frumoase din vremile trecute*, **și** *aș pune rămășag* că istoria vieții d-tale a să ne facă să adormim". Negruzzi, *O* I, 250.

Și în proza secolului al XX-lea, raportul de coordonare conclusivă poate, în replica unui personaj, sublinia un punct de vedere, exprimat în mod direct, cu deosebită importanță pentru desfășurarea ulterioară a acțiunii.

„Eu zic așa, *că-s bune rînduielile domniilor-voastre* **și** *întocmai la fel sînt ale noastre, ale moșnenilor din Țara Românească*; **deci** *să ne înfrățim*". Sadoveanu, *NP*, 210.

Structuri de tipul [A ci B și deci C] pot fi întîlnite, sporadic, și în literatura populară.

„Intră la preotul în altar și-i zise: „*Sfinția ta, să fie cu iertăciune* că cutez a te opri chiar cînd voiești a ieși din biserică, **ci** *auzii* că ai o fată bolnavă **și deci** *venii* ca să-i căutăm leacul..." Reteganul, *PA* I, 26.

4.6.3. **Propoziții completive indirecte**

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În textele din secolul al XVI-lea, raportul de coordonare conclusivă se stabilește între completive indirecte ale căror predicate sînt nonidentice morfologic *(reflexiv/activ)*.

„Și milostenie încă am fi făcut, ci ni témem *ca nu cumva să ni se ia boeriile*, **deacii** *să rămînem săraci*, sau să va mîniia Domnul nostru pre noi..." *Învăț. NB*, 232 /116 v/34.

Și în unele texte din secolele următoare, sporadic, raportul de coordonare conclusivă apare între completive indirecte, în structuri de tipul [că A și că prin urmare B].

„De altfel, căutai numaidecît să încredințez pe maica arhondăreasa *că noi nu eram de loc marchidani*, **și că, prin urmare,** *nu venisem la mînăstire spre a vinde mărgele și cercei tristelor mirese ale lui Hristos*". Hogaș, *P* I, 44.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, reține atenția cumulul de completive indirecte cu funcția de a contura raționamentul unei colectivități:

„Țăranii între dînșii vorbesc *că* și de vor face învoieli cu boierii, *la muncă nu vor ieși* pînă ce nu se va împărți moșia Babaroaga care nu-i face trebuință cucoanei... *că ei nu vor mai sta fără pămînt, că ei asudă* **și** *sîngerează muncind* **și deci** *al lor trebuie să fie*". Rebreanu, *R* I, 293[1].

4.6.4. Propoziții circumstanțiale de cauză

Identitate sintactică-nonidentitate morfologică

În proza secolului al XX-lea, raportul de coordonare conclusivă este ocurent într-un cumul de propoziții circumstanțiale de cauză în care aspectul descriptiv se reliefează pe prim plan.

Raportul de coordonare conclusivă conturează un fragment narativ cu pronunțat caracter explicativ.

[A dar B și deci C]

„Céea ce poți să știi în privința asta e doar ce trebuie să fie faptul moral, care este în stăpînirea omului ca ființă gînditoare, dar nu înfăptuirea fizică, *fiindcă aceasta poate fi* / e drept, **dar** *e numai o singură dată* **și deci** *nu se poate închipui, dinainte*". Camil Petrescu, *Und*, II, 343.

În unele texte din literatura populară, raportul de coordonare conclusivă, de asemenea, se înregistrează în contexte în care intervine povestitorul popular cu scopul de a nara fapte situate la limita dintre real și fantastic.

„Auzind biata lor mamă vorbele acestea, căzu ca lovită de trăsnet, *căci ea trimesese pe fata cu gustarea*, **deci** *știa* că alt modru nu poate să fie decît că s-a rătăcit prin acea săcretă de pădure, cine știe unde!" *TFB*, 61.

Concluzii

1. Raportul de coordonare conclusivă este mai puțin reprezentat la nivelul frazei, în literatura populară și în cea cultă, fiind natura sa explicativă; în poezia precum și în proza clasică și modernă predomină tendința autorilor către stilul sintetic, aceştia urmărind să contureze imagini expresive în contexte restrînse.

[1] *GA* II, 252.

Scanned with OKEN Scanner

2. Propozițiile coordonate conclusiv se definesc prin identitate sintactico-morfologică și prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică în ceea ce privește predicatele. Din punctul de vedere al funcției sintactice a propozițiilor, în materialul cercetat, nu au fost semnalate contexte caracterizate prin nonidentitate sintactico-morfologică.

3. Și în acest caz, propozițiile principale sînt cel mai bine reprezentate, atît în literatura populară cît și în cea cultă.

Scanned with OKEN Scanner

5. CONSIDERAȚII FINALE

5.1. În limba română scrisă distingem două modalități de manifestare a raportului de coordonare: a) *coordonarea propriu-zisă* atunci cînd relațiile se stabilesc între structuri sintactice bine delimitate (părți de propoziție, propoziții) identice sintactico-morfologic, identice sintactic-nonidentice morfologic sau nonidentice sintactico-morfologic; b) *coordonare contextuală* (fraza, textul, paragraful) cu rol important pentru precizarea unor valențe stilistice.

5.2. Lucrarea de față a avut în vedere numai coordonarea prin joncțiune, coordonarea prin juxtapunere fiind amintită numai în anumite contexte cu expresivitate deosebită.

5.3. Elementele coordonatoare urmărite de-a lungul acestei analize sînt: conjuncțiile, locuțiunile conjuncționale, corelativele (cînd avem a face cu repetarea aceluiași element conjuncțional — *au...au; sau...sau* etc. —) și formulele corelative în situația ocurenței alături de un element conjuncțional și a altor particule (*nu numai... ci și; nu numai... dar și* etc.).

5.4. Începînd din secolul al XVIII-lea se constată îmbogățirea inventarului de locuțiuni conjuncționale și corelative. Dintre conjuncțiile copulative, *și* dezvoltă cele mai multe locuțiuni conjuncționale, combinîndu-se cu alte conjuncții din categorie identică sau diferite *(și nici, și dar, și însă, și ori, si prin (în) urmare)*.

5.5. Se constată, pe de o parte, dispariția treptată a conjuncției de origine slavonă *i* și transformarea ei în element introductiv specific numelor de persoane cu o oarecare poziție socială, iar, pe de altă parte, dispariția treptată a conjuncției de origine latină *e*. Se observă, de asemenea, dispariția conjuncțiilor copulative în limba de bază (latină, slavonă), rămînînd predominantă conjuncția *și* care în latină avea altă valoare (adv. *sic*).

Scanned with OKEN Scanner

5.6. Trebuie precizat că dintre conjuncțiile ocurente *și* și *e* au un număr mai mare de valori putînd exprima și alte raporturi sintactice decît cel care constituie sensul lor de bază.

5.7. Se remarcă existența elementelor conjuncționale sinonime și prezența lor în același context. Astfel, conjuncții diferite exprimă uneori același raport sintactic, în aceleași condiții sintactice: *și—e; și—i; și—de; nici—ni.*

5.8. În ceea ce privește locul conjuncțiilor coordonatoare copulative în propoziție, se observă că ele sînt așezate, de obicei, între cele două propoziții pe care le leagă. Singurele excepții apar în cazul prezenței unor elemente de relație cu rol introductiv *(și, e)*. Conjuncția *și* cunoaște cele mai multe valori stilistice: *și narativ, și enumerativ, și intensiv.*

5.9. Din cercetarea materialului rezultă și îmbogățirea inventarului de conjuncții și locuțiuni conjuncționale *disjunctive.* Se constată o mare varietate în domeniul corelativelor — în secolul al XVII-lea: *fie...fie, tînd...tînd*; în secolul al XVIII-lea: *ia...ia, cînd...cînd*; în secolul al XIX-lea: *aci...aci; acum...acum*; în secolul al XX-lea: *cum...cum.*

5.10. Pentru secolul al XVI-lea trebuie subliniată bogata sinonimie definitorie pentru raportul disjunctiv: *sau—săva; sau—au; sau—ori; sau—veri.*

5.11. Din secolul al XVIII-lea, conjuncțiile *să va* și *veri* au o frecvență redusă, iar în perioadele următoare ele nu mai sînt folosite.

5.12. Conjuncțiile *adversative* se pot ordona în trei grade de adversitate, după cum opoziția semantică este mai puțin sau mai mult reliefată: I *iar(ă)*; II *dar(ă)*; *însă*; III *ci.*

5.13. Cu excepția lui *însă*, conjuncțiile adversative au număr mare de valori.

5.14. În secolul al XVIII-lea predomină cumulul de conjuncții: *ci dar, ce însă, dar și, ba și, ba nice, însă dară, însă nici, deci dar iar, derept aceasta dară.* De asemenea, se constată ocurența formulelor corelative: *nu numai...ce și* (în secolul al XVII-lea), *nu numai...dar și* (în secolul al XIX-lea) și a corelativelor *ba... ba* (în secolul al XIX-lea); *da...da* (în literatura populară).

5.15. Din punctul de vedere al valorilor stilistice exprimate, conjuncția *dar* dezvoltă cele mai multe aspecte: *dar* introductiv morfem al interogației, explicativ, restrictiv.

5.16. Se constată și îmbogățirea inventarului de conjuncții și locuțiunii conclusive: *așadar* (în secolul al XVIII-lea); *prin*

Scanned with OKEN Scanner

urmare (în secolul al XIX-lea), elemente de limbă vorbită *care va să zică* și *așa că* (ocurente în textele din secolele al XIX-lea și al XX-lea).

5.17. Conjuncțiile conclusive pot indica și alte raporturi sintactice decît cel care constituie sensul lor de bază.

5.18. Din analiza materialului cercetat rezultă că raportul de coordonare copulativă, la nivelul propoziției, este foarte bine reprezentat, atît în literatura populară cît și în cea cultă.

5.19. Raportul de coordonare copulativă la nivelul propoziției se definește prin caracterul variat al ocurențelor sale din punct de vedere gramatical, semantic și stilistic.

5.20. Termenii coordonați copulativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică și nonidentitate sintactico-morfologică.

5.21. Semantic, termenii coordonați copulativ pot fi sinonimi sau antonimi; în multe cazuri, ei provin din sfera abstractului sau a concretului. Deosebit de expresive sînt asocierile unui termen abstract cu altul concret.

5.22. Raportul de coordonare copulativă se stabilește între doi sau mai mulți termeni, în acest ultim caz, dînd naștere lanțului coordonat în care, uneori, se combină coordonarea prin joncțiune cu cea prin juxtapunere.

5.23. După cum s-a putut observa și din textele analizate, raportul de coordonare prin joncțiune se combină cu cel prin juxtapunere, acest lucru remarcîndu-se îndeosebi în situația în care predomină aspectul enumerativ.

5.24. Termenii coordonați copulativ pun în relief cele mai diverse aspecte stilistice, sub raportul imaginilor și metaforelor. Există o preferință, atît în proză cît și în poezie, pentru raportul de coordonare copulativă.

5.25. Cercetarea materialului evidențiază trecerea tiparelor caracteristice pentru raportul de coordonare copulativă din literatura populară în literatura cultă:

În secolul al XVI-lea, raportul de coordonare copulativă, în general, se stabilește între termeni definiți prin identitate sintactico-morfologică și prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică. Contextele cu valoare expresivă sînt mai puține dat fiind stadiul de evoluție a limbii române, în acea epocă de căutare și constituire a tiparelor limbii literare.

În textele din secolele următoare, îndeosebi din secolul al XIX-lea și al XX-lea, raportul de coordonare scoate în relief

Scanned with OKEN Scanner

mai pregnant imaginile, întrucît în acest interval de timp se poate considera că bazele limbii române literare au fost puse iar scriitorii sînt preocupați de o formă artistică cît mai expresivă.

În ceea ce privește natura termenilor coordonați copulativ definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică, se pot distinge două situații bine delimitate a căror prezență este mai mult sau mai puțin marcată în textele cercetate:

a) termenii coordonați copulativ intră în componența unor „clișee lingvistice" cu frecventă apariție în materialul analizat, ceea ce dovedește preocuparea tot mai vădită a scriitorilor de a se exprima cît mai sintetic;

b) termenii coordonați copulativ alcătuiesc structuri binare sau lanțuri coordonate copulativ fără a constitui „clișee lingvistice".

5.26. Raportul de coordonare disjunctivă, la nivelul propoziției, în comparație cu raportul de coordonare copulativă, este mai puțin reprezentat.

5.27. S-ar putea distinge trei grade ale alternativei exprimată prin intermediul raportului de coordonare disjunctivă, caracteristice atît pentru literatura populară cît și pentru cea cultă: I *ori* a *ori* b; II a *ori* b; *ori* a *ori* b *ori* c; în mod analog, situațiile I *sau* a *sau* b; II a *sau* b; III *sau* a *sau* b *sau* c au ocurență sporadică, în comparație cu primele cazuri.

5.28. Termenii coordonați disjunctivi se definesc prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică, nonidentitate sintactico-morfologică.

5.29. Ocurențele posibile ale raportului de coordonare disjunctivă, la nivelul propoziției, se înregistrează în textele din secolele al XVI-lea — al XX-lea precum și în textele de literatură populară.

5.30. Raportul de coordonare disjunctivă se stabilește între doi sau mai mulți termeni, în ultimul caz fiind vorba de un lanț coodonat. În asemenea situații, raportul de coordonare este disjunctiv în formă și copulativ în conținut.

5.31. Termenii coordonați, din punct de vedere semantic, pot fi sinonimi, antonimi, abstracți sau/și concreți.

5.32. Raportul de coordonare disjunctivă este folosit de scriitori pentru a reliefa diversele imagini și contexte metaforice.

5.33. În ceea ce privește raportul de coordonare adversativă, la nivelul propoziției, distingem trei grade: I *iar*, II *dar*, *însă*; III *ci*.

Scanned with OKEN Scanner

5.34. Raportul de coordonare adversativă, la nivelul propoziției, este, de asemenea, mai puțin reprezentat, în comparație cu raportul de coordonare copulativă și disjunctivă.

5.35. Termenii coordonați adversativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică și nonidentitate sintactico-morfologică.

5.36. În situațiile în care este consemnată opoziția afirmativ/negativ se marchează cel mai bine gradul de adversitate (în cazul raportului de coordonare adversativă de gradul al III-lea). Același lucru se constată și în cazul termenilor antonimici coordonați adversativ.

5.37. În cele mai multe contexte în care apare raportul de coordonare adversativă de gradul I, acesta se apropie, din punct de vedere semantic, de cel copulativ. Am putea spune că avem a face cu un raport de coordonare adversativă în formă, copulativă în conținut.

5.38. Raportul de coordonare conclusivă la nivelul propoziției apare reprezentat în mod sporadic, ceea ce, de fapt, subliniază tendința scriitorilor de a renunța la caracterul explicit al unui text de proză sau poezie, intenția lor fiind de a asocia imagini cît mai sintetice și mai expresive.

5.39. Termenii coordonați conclusiv se definesc prin identitate sintactico-morfologică și prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică. În materialul cercetat nu au fost înregistrate contexte în care termenii coordonați conclusiv să fie definiți prin nonidentitate sintactico-morfologică.

5.40. Raportul de coordonare copulativă la nivelul frazei se stabilește între propoziții definite prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactică-nonidentitate morfologică, sau nonidentitate sintactico-morfologică în ceea ce privește predicatele respective.

Propozițiile coordonate copulativ pot fi identice sau nonidentice din punctul de vedere al funcției lor sintactice; ele alcătuiesc, în multe situații, „clișee lingvistice", dar apar și în contexte care nu sînt „clișee lingvistice".

5.41. Și la nivelul frazei, raportul de coordonare copulativă prezintă cele mai multe aspecte stilistice și semantice atît în literatura populară cît și în literatura cultă.

5.42. În comparație cu raportul de coordonare copulativă, raportul de coordonare disjunctivă la nivelul frazei este mai slab reprezentat.

5.43. Propozițiile coordonate disjunctiv se pot caracteriza prin identitate sintactico-morfologică, identitate sintactico-

Scanned with OKEN Scanner

morfologică sau nonidentitate sintactico-morfologică a predicatelor respective.

5.44. Propozițiile principale coordonate disjunctiv, atît în literatura populară cît și în cea cultă, sînt cel mai bine reprezentate.

5.45. La nivelul frazei, din materialul cercetat, cazurile de nonidentitate sintactico-morfologică în ceea ce privește funcția sintactică a propozițiilor coordonate disjunctiv, fiind sporadic reprezentate, nu au mai fost incluse în cercetarea de față.

5.46. Și la nivelul frazei se pot distinge trei grade ale raportului de coordonare disjunctivă: I A *ori* B; II *ori* A *ori* B; III *ori* A *ori* B *ori* C și în mod corespunzător I A *sau* B; II *sau* A *sau* B; III *sau* A *sau* B *sau* C.

5.47. Semantic și stilistic, prin intermediul raportului de coordonare disjunctivă se reliefează cele mai multe contexte cu deosebită valoare expresivă, atît în literatura populară cît și în cea cultă.

5.48. Raportul de coordonare adversativă la nivelul frazei, în literatura populară și în cea cultă, este mai puțin reprezentat, în comparație cu raportul de coordonare copulativă.

5.49. Se disting trei grade ale raportului de coordonare adversativă: I *iar*; II *dar, însă*; III *ci*. În funcție de context, se înregistrează cazuri în care raportul de coordonare adversativă poate fi adversativ în formă și copulativ în conținut.

5.50. Propozițiile coordonate adversativ se definesc prin identitate sintactico-morfologică și prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică în privința predicatelor corespunzătoare. În materialul analizat nu au fost consemnate contexte definite prin nonidentitate sintactico-morfologică.

5.51. Propozițiile principale, pentru toate cele trei grade de adversitate, sînt cel mai bine reprezentate atît în literatura populară cît și în cea cultă.

5.52. În literatura populară și în cea cultă, se pun în evidență, prin raportul de coordonare adversativă, cele mai diverse aspecte semantice și stilistice cu expresivitate deosebită.

5.53. Raportul de coordonare conclusivă la nivelul frazei este mai puțin reprezentat, în literatura populară și în cea cultă, dată fiind natura sa explicativă; în poezia precum și în proza clasică și modernă predomină tendința autorilor către stilul sintetic, aceștia urmărind să contureze imagini expresive în contexte restrînse.

Scanned with OKEN Scanner

00014562

5.54. Propozițiile coordonate conclusiv se definesc prin identitate sintactico-morfologică și prin identitate sintactică-nonidentitate morfologică, în ceea ce privește predicatele. Din punctul de vedere al funcției sintactice a propozițiilor, în materialul cercetat, nu au fost semnalate contexte caracterizate prin nonidentitate sintactico-morfologică.

5.55. Și în acest caz, propozițiile principale sînt cel mai bine reprezentate, atît în literatura populară cît și în cea cultă.

NOTE

p. 234 * După rîndul 3 de sus se vor citi ultimele 13 rînduri de jos p. 237; „Uneori ... exprimate de o poemă" p. 239.

p. 234 ** După rîndul 13 de sus se vor citi: „Uneori...Sorescu, *P*, 203" p. 243; „Alteori ... Iosif, *P*, 135" p. 244; de la rîndul 4 de sus ... *acțiuni simultane* p. 246; ultimele 8 rînduri de jos p. 246; primele 4 rînduri de sus p. 247; „În unele cazuri ... Rebreanu, *O* VIII, 184" p. 247.

p. 234 *** După rîndul 18 de sus se va citi: „— Nici mi-i foame ... Bîrlea, *Maram.* I, 333" p. 239.

p. 261 * „În proza ... *BPR* II, 90" se va citi la p. 265 înainte de 4.1.6.

p. 278 * „Și în cazul ... Caragiale, *O* I, 31" se va citi la p. 280 după rîndul 13 de sus.

p. 282 * „Mai accentuat ... Preda, *M*, 35" se va citi la p. 286 după rîndul 2 de sus.

p. 290 * „În unele texte ... M. Costin, *Let.* 106/13" se va citi la p. 292 înainte de rîndul 20 de jos.

p. 299 * Înainte de ultimele 12 rînduri de jos se vor citi primele 11 rînduri de sus p. 301.

Scanned with OKEN Scanner

Lei 9

COORDONAREA PRIN JONCȚIUNE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Lucrarea de față reprezintă prima încercare de descriere diacronică și sincronică a coordonării prin joncțiune în limba română.

Pe baza unui material deosebit de bogat, ales din literatura cultă și populară, sînt evidențiate valorile gramaticale și stilistice ale elementelor coordonatoare (conjuncții, locuțiuni conjuncționale, corelative), raportate atît la nivelul propoziției cît și al frazei.

Prin aspectele teoretice discutate și mai ales prin analizele gramaticale însoțite de comentarii stilistice, cartea se adresează tuturor celor interesați de problemele gramaticii și istoriei limbii române literare.

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

Scanned with OKEN Scanner